SBORNÍK ČESKOSLOVENSKÝ:

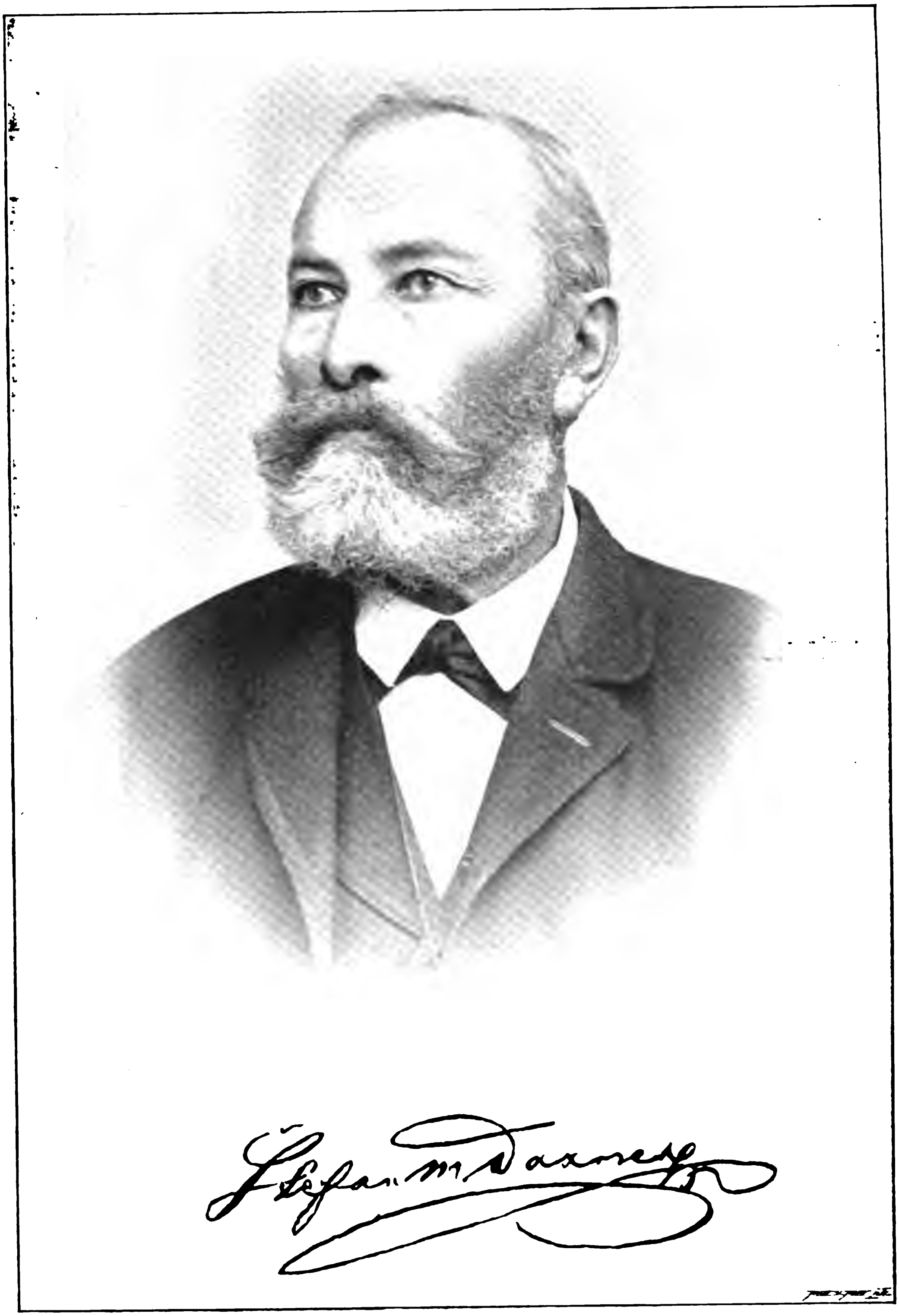
OD ŠUMAVY K TATRÁM.

VYDALI

K. SALVA A K. KÁLAL.

RUŽOMBEROK.
TLAČOU A NÁKLADOM KARLA SALVU.
1898.

OD ŠUMAVY K TATRÁM.

SBORNÍK ČESKOSLOVENSKÝ:

Od Šumavy k Tatrám.

VYDALI

K. SALVA K. KÁLAL.
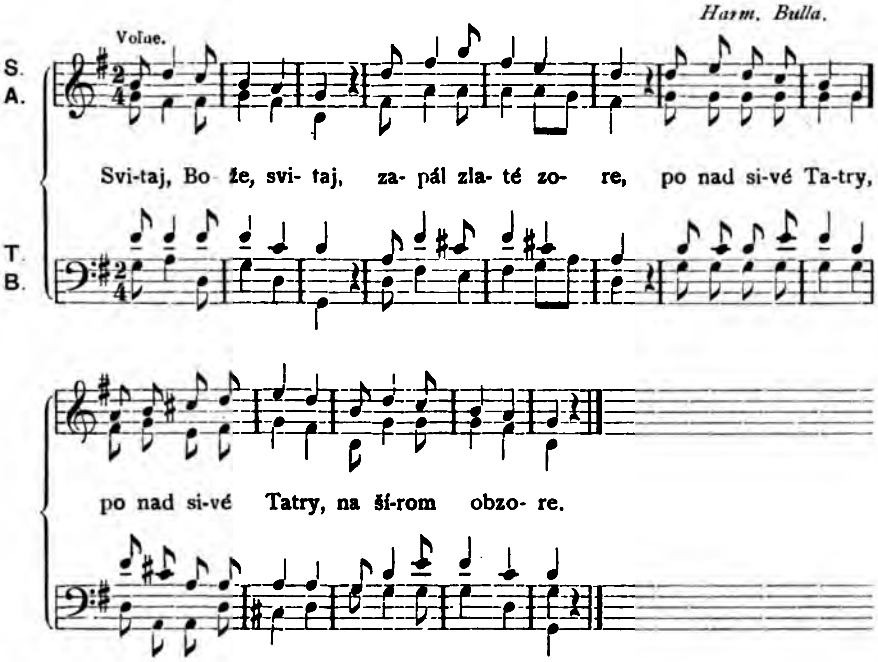

V RUŽOMBERKU.
TLAČOU KNÍHTLAČIARNE KARLA SALVU.
1898.

VZÁJOMNOSTI ČESKOSLOVENSKEJ.

Svitaj, Bože . . .

Nápev a slová od Karola Salvu-Cebratského.

Harm. Bulla.

Svitaj, Bože, svitaj,
daj nám rána skorej,
slniečkom nás svojim
precíť, osvieť, ohrej.
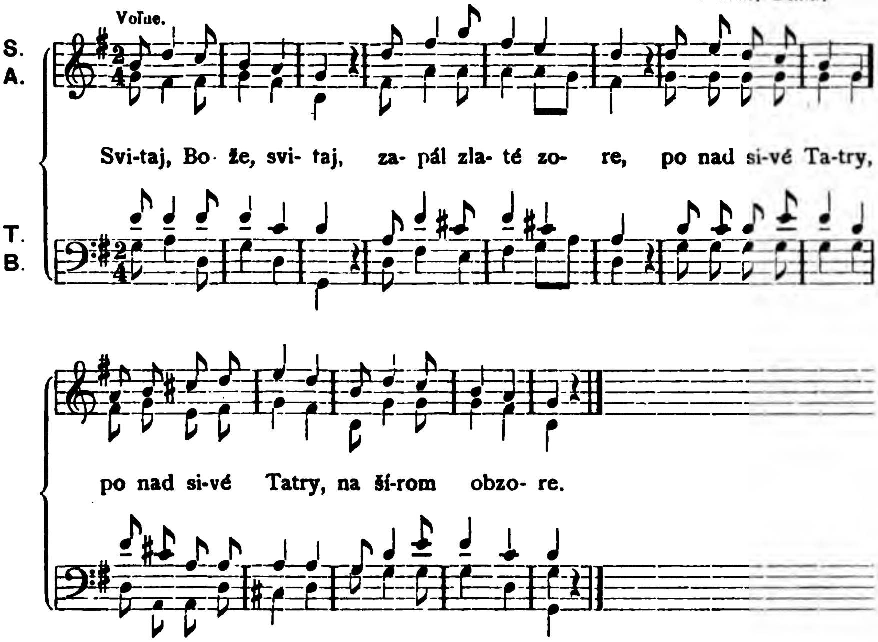
Svitaj, Bože, svitaj,
popraj nám deň dobrý,
milostivým okom
na Slovensko pozri.

Svitaj, Bože . . .

Nápev a slová od Karola Salvu-Cebratského.

Harm. Bulla.

Svitaj, Bože, svitaj,
daj nám rána skorej,
slniečkom nás svojim
precíť, osvieť, ohrej.

Svitaj, Bože, svitaj,
popraj nám deň dobrý,
milostivým okom
na Slovensko pozri.

Pamiatke Daxnerovej.

Kto ste znali otca Marka,
poslúchali jeho hlas:
junáci ste s pevnou hruďou,
a nie nízky zemeplaz.

Kto ste znali otca Marka,
jeho oka jasnú žiar:
svetlom, teplom oka toho
v srdciach rozžatá vám jar.

Kto ste znali otca Marka,
jeho ruky vrelý stisk:
cítiť budete ho zavždy,
on je pre vás žitia zisk.

Kto ste znali otca Marka,
otcovský bozk z jeho úst:
poslanie ste jeho vzali,
previesť národ svoj cez púšť.

Čebratský.

Štěp Slovanstva.

Ó Slovanstvo, Ty štěpe rozložitý,
když dumám o Tobě, tu žal i hněv,
jak vichor moře zvlní duše city
a v teskný výkřik mění hlásný zpěv;
pěsť rozbouřená ňadra mocně stiská,
a srdce chvěje se a oko blýská.

Co bouří nad Tvým temenem již táhlo,
co toporů v Tvou zarylo se hruď,
co svatokrádců po Tvých plodech sáhlo,
co ukrutníků dělo: »Souzen buď
a povalen, bys nevstal věčně věkův!«
a přece rosteš, síly pln i vděkův.

Ty haluze, jež zutínala zloba
kdys veškerému lidstvu na úžas,
vše omládly a netušená zdoba
je svěžím listem přiodila zas
a na nich hnízdo na hnízdě se tísní
a z každého z nich zvučí moře písní.

Nechť jejím hlaholem se neprobudí
voj reků těch, jež zbožná skryla zvěst
v hor rozložitých kamenitá hrudi,
by pomohli nám z žalů různých cest
v chrám lidských práv; my silnější jsme sborů
těch zahálčivých v lese na Záboru.

A bdělejší těch, v Blaníku již lení
a v Čantoriji*) mnohý s rokem rok;
od Svatopluka pomoci již není —,
ni od Ječmínka; jiný času tok
chce bohatýry z železa a krve
ne duchy jen, jak toužili jsme prve.

Mdlá Zásmuckého Zdenka chasa spící
nás nespasí; ať v pohádce sní dál,
ti zotročilí panští pavezníci,
čas káže nám, by *bratr k bratru* stál
a chránil vlasť, jak božský strážce ráje —
co s klímavými lhostejníky báje?

Nám třeba bdít a bojovati všady
všem svatou myšlenkou, jež nad ocel,
a potírati nástrah lestné hady
a kancům zrady urážeti kel;
nám třeba jarých bojovníků práva —
co s tím, kdo spát a lenit neustává!

My toužíme, by slovanského stromu
zvlášť každá čarně rozkvetala snět,
my nechcem otročiti pranikomu
a cizí mluvou stahovati ret,
my chcem žít své půdě a své práci
a výš se vznést, jak k slunci letí ptáci.

Však dosti dlouho hynuli jsme všude,
tu lest nás týrala, tam rval nás vzdor,
a našich utrpení moře rudé
dál stále šířilo se po kraj hor,
a všude srdce hynula a chladla,
a síla štěpu slovanského chřadla.

Leč pučí zas, nechť větve byly holy,
Bůh hynoucímu řekl: »Dost již, dost,
stůj silnějším než ondy v světa poli
a k nebi tyč svůj hojný letorost
a jara mladistvého milým sletem
jak čarná kytice se obal květem.

*) Báječná hora v Slezsku, v níž sedí vojsko na koních připraveno k boji za práva lidu.

Již nedám Tebe lupem dravé káni,
a zachovám Ti chvějící se list,
ať odkudkoli bouře, vztek se shání,
ať odkudkoli spěchá její chvist,
vše větve svěží na ňadra Ti shrnu
a zlámu zloby zbraň, jak osten trnu.

Já kmen Ti zachovám i větve stromu
a změním v jásot povzdechů Tvých tlum,
své moci štítem chytím rány hromu
a spoutám křídla mrazným severům;
já v dřeň Ti dám i cevy svěžest novou
a zmařím, topor na Tebe kdo kovou!

Já květ Tvůj rozmnožím jak písek v moři,
a zlatý plod Tvůj bude bezčeten,
dech jeho vůně hradby vrahů sboří,
kdo hubit by Tě chtěl, buď smrti v plen;
v šíř rozkládej se na pouště i stepy,
a mohutni, můj štěpe velkolepý!

Puč, rosti, kveť a zlatými zrej plody,
o štěpe slovanský, vždy víc a víc,
z Tvé štědrosti ať celý svět má hody
a k výším blaha tyč se hrdě vstříc,
ať všecko lidstvo z podarů Tvých mladne
a navždy údělem má ráje ladné!«

Adolf Heyduk.

Štefan Marko Daxner
a jeho doba.

Napísal

Miloslav Bohutiensky.

Quæque ipse miserrima vidi
et quorum pars magna fui.
Virgil.

Nehaňte ľud môj, slepí sudcovia!
Že ľud môj je len ľud sprostý;
Často sú múdri hlúpi ľudkovia
Dľa súdu svetskej múdrosti:
Počuješ? spieva slovenské pole,
Spievanky zrodia Homérov;
Len ľúbosť útlu spievajú hole,
No budú aj bohatierov.
Sládkovič.

Áno budú! a že neospevujú ich dnes, toho príčinou je nie, žeby ich nebolo, ale že ľud ten je ako dieťa, nerozoznávajúci pravých od nepravých priateľov, zavádzaný, klamaný. — Ten ľud, ktorý odpustil Janošíkovi jeho zbojstvá a pripomína si s povďačnosťou tú jeho zásluhu, že bohatým bral a chudobným dával. pozná si časom tých, ktorí cele sa jemu oddali, zaň pracovali, trpeli. K bohatierstvu pravda potrebné je dľa nášho pochopu bojovanie mečom, zrúbanie mnohých nepriateľov, a potom alebo slavné víťazstvo, alebo hrdinská smrť. Ja myslím, že má pravdu maďarský štátnik a spisovateľ Szemere, keď hovorí: »za vlasť zomreť je nie ťažká vec, lebo veď raz aj tak zomreť treba, ale za vlasť žiť je zo všetkých tou najťažšou vecou«. V okamženiach oduševnenia hodiť sa do húfu nepriateľov s heslom: zbiť alebo mrieť! v časoch všeobecného rozochvenia chopiť sa meča a bojovať v prvých radoch, alebo s inými spoločne trpeť žalárovanie, muky, vyhnanstvo, smrť, toto je nie nič neobyčajného; — ale celý život žiť jednej vznešenej myšlienke, žiť jej cele, neoddialiť sa od vytknutého cieľa ani na piaď, ani na okamženie, vždy a všade byť hotovým vydať svedectvo pravde, trpeť, opustiť výhody svetského pohodlia, vystaviť seba aj rodinu nedostatku, znášať potupu, posmech od nehodných, byť hotovým podstúpiť aj smrť a nikdy ani na okamženie sa neklátiť, nerozmýšľať, nevyjednávať, v ničom nepopustiť — toto je pravé bohatierstvo, hrdinstvo!

Takýmto bohatierom, hrdinom bol *Štefan Marko Daxner,* ktorého život a pôsobenie chcem podať. Pravda, vopred musím vysloviť to isté, čo pri krátkom nástine životopisu tohoto muža povedal náš básnik

Vajanský: »Pri spisovateľovi udáš cenu jeho diel a dostál si úlohe, pri generálovi podotkneš jeho úspechy alebo neúspechy a máš o ňom istý pochop, pri učencovi udáš jeho výzkumy a systémy a znáš to, čo váži, — no, jesto niečo ťažšieho na znázornenie, a to je sila osobnosti a charakter!« — Jedno postačí pripomenúť: že v Tisovci zachoval sa čistý, národní duch bez nebezpečného klátenia sa, jednania a obzerania sa po osobnom zisku, čo všetko menuje sa opportunismom, to je dielo čistého, pevného, ideálneho ducha a pôsobenia Daxnerovho.

* * *

Boly to za časy len pred 60 rokmi, nie svetlo, nie cele tma, ale brieždilo sa. Francúzska revolúcia, podobná ostrému blesku v tmavej noci, osvietila bola na čas nesrovnalosti ľudské, ale neukázala jasne všetky biedy ľudskej spoločnosti, oslepila zrak a nasledovaly v mene svobody žaláre, v mene dobrobytu tisíce gillotinou nakopených hláv. Zlo nedá sa odstrániť zlým, z nádejného stromu svobody vyrástlo napoleonské tyranstvo, horšie od Bourbonského panstva, všetko sožierajúci militarismus, horší od Bourbonských dedičných vojen. Po krátkom, opojnom sne svobody nastalo trapné prebudenie nového otroctva, tým hroznejšieho, že tí prebudení zažili boli už aj trochu voľnosti. Ale to trebárs ostré a pomíjajúce svetlo hodilo svoj odblesk na široké strany sveta: vo Francúzsku zrušené bolo poddanstvo, v Uhorsku pred desiatkami liet Mariou Thereziou uvedený urbár — keď ľudomilné snahy Jozefa II. nevydarily sa — uvedený bol do článkov zákona z roku 1790-91, sľúbené boly tamže aj rozsiahlejšie reformy, ale napoleonské vojny, potom obava pred každým svobodnejším pohybom, zastavily ďalší rozvoj. Každý cítil, že to dlho tak nemôže ostať, no nikto neopovážil sa začať. V takýchto zdánlive a zovnútorne tichých, v skutočnosti, vnútri pohyblivých časoch narodil sa dňa 23. decembra 1822 *Štefan Marko Daxner*. Rodičia jeho boli Ján Daxner, matka Maria, rodz. Banková. Rodina Daxnerovská, pôvodne Taxner, pochodila z Brezna; koncom minulého storočia prišla do Tisovca, bola niekdy v príbuzenstve s palatínom Turzom. Štefan dostal do križmy (krstového daru) od materinej tetky, Szontágovej, Slovenský Zabar a ztade meno zemanské Daxner zo Slov. Zabaru. Že Ján Daxner nebol len zeman, t. j. vládateľ zemí a pán svojich poddaných, ale opravdový šľachtic, ktorý poznal nielen práva, ale aj povinnosti svojho stavu, o tom svedčia jeho činy a zásluhy, ktoré si či o mesto Tisovec, či o tamejšiu ev. cirkev vydobyl. Ako stoličný assesor a poverenník, dal robiť cesty v tom čase, kde na mnohých miestach chodilo sa riečišťom potokov; ako dozorca a patrón cirkve, staral sa o zveľadenie majetku; krásny, na celom okolí rovne nemajúci chrám je z veľkej čiastky jeho zásluhou. Divíme sa tomu, ako povstávajú, rastú veľkí ľudia, pevné, nezlomné charaktery. Nič sa nedeje náhodou, a keď aj vídavame mnohé výnimky, stálym, večne pravdivým pravidlom býva, že čo deti a vôbec mladí ľudia vidia pri svojich najbližších, to si osvoja. Kde vidia sebaobetovavú lásku, silný cit povinnosti, idú za tým, kde ale vidia sebectvo, podľahnú mu, už či ono potom javí sa v skyvraživosti a či vo volkaní si. Štefan od malička mohol videť príklad lásky a obetovavosti. Otec jeho nezhŕdal tým ľudom, z ktorého pošiel, práve naopak, on mal už v tom čase národnie povedomie, súcitil so slovenským ľudom, nakladal s ním otcovsky, ako priateľ a ochranca a už viac rokov pred osvobodením pod-

danstva sám dobrovoľne zrušil robotu a zriekol sa dôchodku, pochádzajúceho z roboty. Matka bola tiež zo zemanského rodu a národne smýšľajúca. Bolo v tom šľachtictve niečo, čo pri ináč dobrom a šľachetnom námere ducha budilo v človeku sebavedomie spojené s prirodzeným citom chrániť slabšieho, nezatvárať srdce pred pomoce potrebujúcim, prispievať radou, kde treba, slovom byť rodeným zákonodarcom, pomocníkom, vodcom. Že všetko toto zrodilo a zpotvorilo sa pri ľudoch sebeckých, lenivých, toho príkladov dosť, z ochrancu stal sa potlačovateľ, z radcu zvoditeľ: tým väčšej chvály zaslúžia tí, ktorí videli pred sebou príklady nadužívania sverenej moci, ale považovali to za zhanobenie zemanskej cti. Zpomedzi 6 detí, 4 synov a 2 dcier, ostali na žive, t. j. dosiahli dospelý vek len dvaja: Juro a Štefan.

Ktože by mohol vypočítať všetky dojmy a vlivy, ktorými naplnené býva srdce mladé a ktoré dávajú smer celému životu?

Bol to následok laskavého, opravdu otcovského pomeru medzi domácim pánom a čeliadkou, že »mladý pán« nepozeral »s vršku« na domácich sluhov, ale vďačne shováral sa s nimi, menovite celé hodiny načúval umným slovám starého valacha, Poliaka, ktorý rozprával pekné, zajímavé povesti slovenské; nimi vedená bola mladá duša do bájnych časov starobylosti, nimi zapaľoval sa bystrý duch k zmužilým činom budúcim, nimi naplňovalo sa vnímavé srdce láskou k tej milozvučnej reči, ktorou boly vypravované. Že tieto dojmy neztratily sa, toho sú svedkom nie len pozdejšie časy mladosti, kde mladý, zápalistý junák nepovažoval to za malichernú vec, sbierať slovenské povesti a iné staré pamiatky slovenského ducha, ale sprevádzaly ho ony aj do staroby: sám som ho slyšal, ako vážneho, starosťami života, neprajnosťou sveta, prenasledovaním nepriateľským moreného starca v súkromnom, priateľskom kruhu, v jasnom okamžení prednášať Chalúpkovho »Valibuka«, ako zjemnela tá prísna tvár, ako smialy sa tie bystro-ostré oči, z celého zjavu len kypela láska k tomu slovenskému »Valibukovi«, ktorý hovoriac slovenskou rečou, premohol napadajúcu ho potvoru.

Isté je, že na Štefana Daxnera pôsobilo účinkovanie dra Pavla Jozeffyho, farára a superintendenta potisského. Veď vnímavá duša mladá vidí a počuje viac, akoby sa starším zdalo, ba ako by jim milým bolo. Videl, počul skutky, slová vážnej práce, mohutných činov, zaujímanie sa za všeobecné dobro, podriaďovanie sa všeobecným záujmom i vtedy, keď je to spojené s osobnou škodou, upodozrievaním, nevďakom. Slabé duše utekajú od takéhoto, silné práve priťahované bývajú. Ako chlapec ukazoval smelého, zmužilého ducha: s obloka veže tisovskej pustil sa dolu na hrebeň chrámu, ale nazpät nevedel sa vyškriabať, kým ho zbadali a osvobodili, od dlhého státia celý zdrevenel. Už vtedy v dobre sriadených školách tisovských započal prvé učenie sa pod učiteľom Kováčom, ktorého chýr, ako dobrého učiteľa, žije podnes. Potom navštevoval gymnásia v Ožďanoch, Rožňave a Prešporku. Z rožňavského života vzpomínal tiež už v Pánu zomrelý Ľudevít Gál, vrstovník, spolužiak a až do smrti osobný priateľ Daxnerov jeden výstup, ktorý svedčí o bezuzdnej nenávisti maďarských žiakov proti Slovákom, ale aj o osobnej smelosti Daxnerovej a jeho spolužiakov. Iste počas nejakého cvičenia rečníckeho Daxner vystúpil na kathedru a rečnil Kollárove znelky. Maďari mu to chceli prekaziť a sypali sa na rečnište ako roj, aby ho strhli s kathedry a zbili, ale iní Slováci, menovite Gál a niektorí, postavili sa na obranu, strhla sa ruvačka, Slováci

zvíťazili a zatlačili Maďarov do lavíc. Tam jich držali zatisnutých, kým Daxner vyrečnil. Samé ale rečnenie končilo sa takto:

Daxner rečnil: Co z nás Slávů bude o sto roků, co že bude z celé Evropy?

Gál (obrátený k Maďarom): Halljátok-e, pimaszok (či počujete, chlapčiská)?

Daxner: Slávské plémě na vzor potopy
rozšíří svých všudy meze kroků.

Gál: Látjátok ti t . . . . k (vidíte, vy s . . . . . ci)!
a Maďari museli počúvať až do konca.

Slovenskému mladíkovi aj vtedy bolo treba prejsť trapnú školu duchovného mučenia sa, kým sa prebil k pramienku vedy: latinská, nemecká, maďarská reč stály ako pevné hrádze, cez ktoré bolo treba prebiť sa do hradu umien, a mnohí zavrzli v tých hrádzach, ďalej ani krok, celé ich učenie bolo učením sa rečiam, len u nás mohlo povstať porekadlo: koľko rečí hovoríš, za toľko ľudí platíš! Veď ľudí, ale akých! Takých, ako ich vzpomína to druhé známe porekadlo: zo všetkého dačo a z celého nič! Museli to byť zvláštne nadaní mladí ľudia, ktorí v stave boli povýšiť sa nad zakrnelosť duchovniu, alebo detinské hračky mluvnično-filologické a vyniesli niečo zo školy pre život.

Tým väčším obdivom vzpomínať si musíme tie bájočno-hrdinské časy velikých myšlienok, vznešených činov v staroslavnej Bretislave. Bola by to odpoveď, hodná velikej odmeny, ktorá by nám rozlúštila tú otázku: či veľkí ľudia tvoria veľké časy? či veľké časy veľkých ľudí? I jedno i druhé má svoju oprávnenosť. Na brehoch dunajských vidíme nový svet, do určitých, už skamenelých foriem vmiestnený duch ľudský už začal prebíjať tieto skameneliny a rozširovať sa v prirodzenom priestore. Junák Štúr so svojou družinou prihlásia sa zrazu — tak by sme povedali — k sebe samým, bola to tá najjednoduchejšia, najprirodzenejšia cesta, že sa nám to zdá divným, ako by sa bolo mohlo ináčej stať, a predsa dnes po 50 rokoch sme zase ďalej odhodení od toho prirodzeného vývinu. Naši synovia sú až podnes vtisnutí do tých najneprirodzenejších foriem a kdeže je výhľad na to, že sa to skoro premení? Každý rozumný, zdravým vkusom obdarený človek odsudzuje sťahovanie tela do takrečených mídrov, ako zdraviu škodlivých, nevkusných, a predsa, koľko čias pomine, kým zbaví sa ľudstvo tejto neľudnej ozdoby? Tak je to aj s duchovnými mídrami: kedyže sa z ních vysvobodíme?

Koľkú mieru národnieho povedomia Daxner priniesol do Prešporku, nakoľko bolo treba ju tam zveľadovať, to sa nedá určiť, trebárs z domácej výchovy a rožňavského výstupu možno zatvárať, že prišiel do Prešporku čo upovedomelý Slovák. Jedno je isté, že Štúrovská škola nemala mnoho učenníkov, ktorí by jej ideám až do konca tak vernými boli zostali, jako on — trebárs nesúhlasil vo všetkom so Štúrom, menovite v tom nie, že chcel v prvom rade zametať pred vlastnými dvermi, dvíhať a napomáhať svoj slovenský ľud a jako zeman a — pri všetkom svojom demokratickom smýšľaní — prirodzený obhajca starých zákonov vlasteneckých, nakoľko mohly sa srovnať s požiadavkami všeobecného práva, nebol v stave hneď držať rovný krok so smerom novým, dosavádne spoločenské vrstvy boriacim.

Ale ten v Prešporku strávený rok bol pre junáckeho mládenca časom vnútorného preporodenia, čo tušil v tých bájnych povesťach, to dostalo

tu svoju pevnú, určitú podobu. Iste dľa svojej mužnej postavy, osobnej neohroženosti, keď iní mladíci pridávali si ku svojim krstným iné, schopnosťam, rázu, náklonnosti primerané mená, on privzal si, alebo od iných dostal meno srbského bájočného hrdinu — Marka.

Ako mladík z rodu zemanského a pravotárov syn, šiel aj on učiť sa za pravotára do Prešova. Prázdniny školské trávieval buďto cestujúc krížomkrážom po Slovensku, alebo doma v Tisovci v spoločnosti priateľov svojich, Aug H. Škultétyho, kaplána pri boku slávneho Jozeffyho, Ľudovíta Gála, Daniela Lojku, na t. č. učiteľa v Tisovci, a iných, národne prebudených alebo prebúdzajúcich sa mešťanov. S týmito, pri pomoci a rade dra Jozeffyho, pri spoluúčinkovaní brata Jura, založili cirkevnú knižnicu, usporiadali nedeľnú školu pre dospelejšiu mládež; nedeľné školy boly matkou dnešních, nevďačne vedených, nevďačnejšie navštevovaných, na trpelivom papieri sa nachádzajúcich opakovacích škôl, založili pomocnú pokladnicu, matku terajšej kvetúcej »vzájomnej pomocnice« a spolok miernosti, vtedy ešte vláda nezakazovala podobné spolky. Posledný spolok, bohužiaľ, ako všetky jemu podobné na Slovensku, zanikol v búrlivých časoch r. 1848-49 a od tých čias nikto nepokúsil sa vzkriesiť ho. Dnes podobné veci považujú sa za prílišný idealismus, ačpráve len takéto smýšľanie pripraví pôdu nášmu znovuzrodeniu.

V týchto časoch roku 1842 šlo pod vodcovstvom dra P. Jozeffyho vyslanstvo slovenské do Viedne k cisárovi a kráľovi Ferdinandovi, vyžalovať všetky krivdy, ktoré trpeli v tom čase zvlášte ev. Slováci od fanatických maďarských spoluvlastencov, vedených »svobodomyslným« Kossuthom. Že všetko toto vždy viac a viac oduševňovalo Daxnera, rozumie sa samo sebou.

Po skončených právnických štúdiach nasledovala takrečená patvaria. Mladí čakatelia pravotárstva šli pomocníčiť a pri tom doúčať sa ku starším pravotárom. Meno otcovo otvorilo synovi prístup do domu hlavného fiškusa stoličného v Gemeri, Pavla Csáka, potom 1845 ale cieľom nadobudnutia si ďalších známostí šiel za notára ku kráľovskej tabuli a pozdejšie za koncipistu do slávnej toho času kancellárie Alex. Boleslavína Vrchovshého, vrstovníka a niekdajšieho spoludruha Štúrovho, nadaného a zápalistého Slováka a znateľa západných rečí, menovite anglickej a francúzskej, v ktorých niekdy cvičieval slovenskú mládež v Prešporku. Daxner sblížil sa v Pešti so všetkými priateľmi slovenského rodu, musel sa tedy sblížiť aj s Kollárom, ktorému sa zaľúbil mladý, ohnivý šuhaj, čoho dôkazom bolo, že ho dal vyvoliť za notára evanj. cirkve slovenskej. Roku 1846 vyšiel tretí ročník Hurbanom vydávanej »Nitry« a v nej na konci krátka poviedka: »Statočný valach, obraz z valaskieho života« od Štefana Daxnera. Dej rozprávočky je jednoduchý, ale spôsob písania tak prostý, zvláštny, že Svetozár Hurban Vajanský vriaďuje Daxnera medzi prvých belletristov slovenských a hovorí: »V tejto krátkej rozprávke je mnoho poesie a originality, je ona pravým klenotom v literatúre slovenskej; keď čítame »Statočného valacha«, zarmútime sa, že Daxner viac nepracoval na tomto poli.«

Divné je, že akoby do zapomenutia prichádza obsahom i formou pekná báseň jeho: »Poklad Jánošíkov«; bystrý zrak professora Emila Černého vypátral ju a šťastne vniesol do I. gymn. čítanky. Ktože z bývalých žiakov, študujúcich na slov. gymnásiach, nepamätá sa na tie živé, krásne veršíky:

Hoj, vy hory, hoj, vy skaly,
Hoj, vy Tatier milé kraje!
Kedyže tie časy boly,
Keď cez vaše tmavé háje
Dvanástoria si po vôli
Dobrí chlapci dupčievali!?
Dvanástoria, akým v svete
Viacej rovných nenajdete,
Ktorým roveň nevychová
Žiadna matka, žiadna vdova,
Žiaden otec starostlivý,
Kým stáť bude Kriváň sivý!

Takto spoločne s naším prostonárodním poviedkárom A. H. Škultétym básnievali a skladali malé, chutné báseňky, ktoré pozdejšie vyšly pod menom »Rečňovanky«; mnohé z ních složil Daxner, ako na príkl. »Mladý pánik« a iné. Skladali spolu aj hádky, na pr. tú:

Vlasy nemá, hrebeň nosí,
Ostrôžky má, chodí bosý!

složil Daxner a Škultéty dodal:

Ostrôžky má, neštrngá si,
Miesto toho zaspieva si!

Ten dodatok ale nepáčil sa Daxnerovi: Nech sa — vraj — trápi, kto chce hádať!

Prišla pravotárska zkúška a po nej skutočné vstúpenie do života. Koľkí mladíci so školskými knihami zahadzujú do kúta aj ideále a úmysly mladosti a pozdejšie usmeškujú sa nad tým, ako výplodom nezralého veku. Daxner, vstúpiac do života, »nezmúdrel« a nezostarel. Započal svoju pravotársku prax tým, že zastával svojich klientov bezplatne. Vieme, že z ideálov telo sa nenasýti, nepriodeje, ale aj to vieme, že tie rozličné potreby tela rozmnožujeme si sami; nieto tak mnoho, aby sa nestrovilo, a tak málo, aby dosť nebolo! Žalujeme sa, že ľud náš nerozumie nás, nejde za nami, nedôveruje nám: možno, že slovám nie, ale skutkom, tým lepšie porozumie, viac sebazaprenia, menej pohodlia-milovnosti sa od nás vyžaduje.

Tá z časov študentských pozostalá náklonnosť, poznať ľud a jeho priateľov, viedla Daxnera k tomu, aby — kedy len bolo možno — cestoval, pravda nie ako dnes, po železnici, kde človek za niekoľko hodín prebehne aj tri stolice, mnoho vidí, nič nezkúsi, mnoho počuje, nič sa nepoučí. So spomenutým už A. H. Škultétym, a o pol roka starším priateľom, pozdejším spolutrpiteľom, Jankom Franciscim Rimavským, chodievali nielen do okolitých mestečiek, dedín, stolíc, ale kamkoľvek siahaly hranice milovanej Slovače, čo sa nedalo peši, tu pomohol slovenský Váh, na slovenskej plti, medzi slovenskými pltníkmi plavili sa i cez Besnú a Margitu. Tam bol, keď na jednej plti viezlo sa celé Slovensko, t. j. s malými výnimkami všetci priatelia nového ruchu slovenského, s novou spisovnou rečou, so spolkom Tatrínom. Práve tu ukázala sa junácka sila a smelosť Markova: plť už bola »odbitá«, Daxnera ešte nebolo, vzďalovala sa od brehu, prileti ako tatranský orol; »vtedy videli sme — rozprával mi očitý svedok Škultéty — opravdový Horymírov skok. Plť si už plávala po Váhu, tu mimo nadania Daxner rozbehne sa k brehu a jedným nevídaným skokom zaskočil až

na plť.« Takto si zachádzali medzi rovnosmýšľajúcich priateľov, tu vážne sdeľujúc si myšlienky, zkúsenosti svoje, rozpaľujúc sa na spoločnom ohni lásky k svojmu ľudu, tu v nevinných žartoch a zábavách zjavoval sa priateľský duch a bratský pomer druha k druhu. Koľko žartovných piesní povstalo pri schôdzkach takýchto, ale koľko zdravých, života schopných myšlienok skrslo tu! Hasne uhel odervaný ode druha svého!

* * *

Naši priatelia slovenskí stáli na prahu veľkých dejov. Na mnohých vyplnily sa slová Gogolove v Taras Buľbovi: »Budúcnosť nie je známa a stojí pred človekom, ako jasenná hmla, dvíhajúca sa zo zeme; voslep lietajú v nej, hore i dolu švihajúc krýdlami vtáci, nepoznajúc druh druha, holub nevidiac jastraba, jastrab nevidiac holuba a nikto nezná, ak ďaleko lieta od svojej záhuby.« V 7. sošite ročník XIV. »Slov. Pohľadov« uverejnená kronika lipt.-sv.-mikulášska z rokov 1848-49 znamenite označuje pestrosť pohybov, dejov týchto večne pamätných dvoch rokov.

Že všetci, rod a ľud svoj úprimne milujúci Slováci so srdečnou radosťou vítali časy nastávajúcej svobody, to môže tajiť len zlostná klebeta. Tribún slovenského ľudu — ako ho dobre pomenoval Hurban — Ľudevít Štúr s celým zápalom svojej duše žiadal na sneme svobodu pre všetkých, pravda tak, ako to vyslovil sladký Sládkovič: »voľnosť má byť spravedlivá!« »Či je — vraj — svoboda len na to daná, aby ju ľudia mohli len z ďaleka videť a nie aj požívať?« hovorí slávny historik Mommsen. Kým Kossuth špekuloval, kde, na ktorej strane dalo by sa vydobyť viac vlivu a moci, kým tento démon modernej, t. j. stranníckej svobody dráždil smysly a mysle ukazovaním moci, založenej na utiskovaní, slávy, založenej na potupovaní, svobody, ktorá priniesla mnohým reťaze, Štúr na základe tej pravdy Božej: »čo chcete, aby vám iní činili, to i vy čiňte jim!« bránil právo všetkých. Kým Kossuth v stave bol hovoriť o osude, že niektorí musia byť pánmi a druhí poddanými a len keď videl, že je to prospešné osobnej ctižiadosti, strmhlav, bez rozmyslu vynútil zrušenie panštiny: Štúr a jeho priatelia od počiatku do konca vrele a striezlive, bez výhľadu na odmenu, moc a slávu hájili ľudské, prirodzené práva. Že mnohí zemani so svojou škodou odhlasovali zrušenie panštiny, to je úctyhodné, ale nemyslím, žeby dajeden zeman s úprimnejšou radosťou bol chcel mať osvobodenie sedliactva, ako Štefan Marko Daxner. Celé jeho dosavádne účinkovanie ta smerovalo, aby pripravil sa čas osvobodenia.

Pod všeobecnou svobodou a rovnosťou rozumie sa ten stav, kde každý môže spokojne a bezpečne požívať ovocie svobody, tak ako Písmo sväté opisuje ten blažený stav (Izaiáš 2, 4.): »Skujú meče svoje v motyky a oštepy svoje v srpy, nepozdvihne národ proti národu meča a nebudú sa viac učiť boju.« U nás to bolo práve naopak; s vyhlásením svobody začali kovať z kosí a srpov meče, z motýk kopije, zo zvonov delá, že — vraj — na ochranu svobody. A kto ohrožoval tú svobodu? Panovník potvrdil všetky zákony, ktorými zabezpečená bola osobná svoboda jednotlivcov a samospráva krajiny, ale zbúrili sa — vraj — proti svobode Horvati, Srbi, Slováci a Rumuni! Divná svoboda, proti ktorej sa búria celé národy! Neboly to — vraj — národy, ale podkúpení jednotlivci! A v čom bola tá zbura? Horvati si žiadali tú samosprávu, ktorú po 20 rokoch, trebárs

nie cele, dostali; Srbi žiadali zabezpečiť svoje, kráľovským slovom im dané a zaručené práva; Rumuni chceli byť svobodní aj v skutku, nielen na papieri, a Slováci chceli žiť ako Slováci, t. j. žiadali, aby každý Slovák mohol Boha oslavovať, učiť sa, vypočutým byť, súdeným byť, brániť sa, vzdelávať sa v svojej materinskej reči. Takto to uzavrené bolo na národnom slovenskom shromaždení v Lipt. Sv. Mikuláši dňa 11. mája 1848, kde v 12. bodoch boly obsažené žiadosti Slovákov, ktoré sa maly predložiť budúcemu snemu. Na tomto shromaždení prítomný bol aj Daxner a bral činnú účasť na poradách. Toto boly tie priestupky, ktoré bolo treba potlačiť aj zbraňou a občianskou válkou, pre toto naplnená bola krajina vojnou, šibenicami, podpalačstvom, pre toto proti Horvatom a Srbom vyhlásená vojna, preto náčelníci a vodcovia slovenského pohybu vyhlásení za zradcov vlasti, vyhlásená odmena na ich hlavy a stavané boly vopred šibenice.

V Tisovci pozdravená bola svoboda s hlučnou radosťou a poneváč bolo naložené sriadiť mestskú gardu, táto sriadila sa a proti vôli stoličných pánov vyvolený bol za kapitáňa Št. Daxner. Toto bolo prvou urážkou, lebo takrečení svobodomyslní páni to menujú svobodou, keď sa všetko deje dľa ich vôle. Prišla prvá voľba vyslanca, organisátorský talent Daxnerov ukázal sa skvele, za vyslanca vyvolený bol kandidát ľudu, Eugen Kubíny, ktorý sľúbil síce všetko možné, ale ako to často býva, potom sa pocigánil. Tu z čista-jasna príde stoličný rozkaz, aby aj garda tisovská tiahla proti Horvatom a Srbom; poneváč garda prislúchala kráľovi a nie stolici, veliteľ Daxner žiadal kráľovský rozkaz a keď ho nedostal, garda odoprela tiahnuť do boja, podobne sprotivilo sa aj viac obcí, medzi inými aj maďarské Jánošovce. Následkom toho podžupan Fáy zbavil Daxnera veliteľstva, proti čomu garda protestovala, za čo mnohí uväznení boli.

Keď Kossuth vynútil na sneme odhlasovanie 200.000 vojakov proti »nepriateľom vlasti«, majór gemerskej gardy, Gedeon, príduc do Tisovca, rozkázal, aby gardisti ťahali si žrebíky, ktorí pôjdu proti Horvatom a Srbom a vlastne proti zákonitému panovníkovi. Gardisti nechceli ťahať, hneď mnohí boli odsúdení na žalár a proti celej garde zavedené bolo vyšetrovanie. Tisovania bránili sa tým, že nie sú povinní poslušní byť zákonom, ktoré panovník nepotvrdil. Táto rozhodnosť účinkovala aj na okolité obce, nikde nechceli ťahať žrebíky. Toto bolo viac, ako mohli zniesť tí noví apoštolovia svobody, poslali tisíc vojakov na exekúciu a súčasne na hlavu udajných vodcov »zbury«, Št. Daxnera, Francisciho a kokavského učiteľa Michala Bakulíny, vystavená bola odmena 100 zl. Zpomedzi Tisovanov asi 20 boli chytení, uväznení a potom na žalár odsúdení: Ján Hudec na 2 roky; Kováč, Smyk na 1 r., Štefan Čech (kand. theol., potom správca grunt. knihy v Rimavskej Sobote, † 1. marca 1894) preto, že písal Bakulínymu list, Ján Zvara, Lad. Rosjar, Ľud. Slabej, J. Struhár po pol roku; D. Lojko, na tri mesiace, S. Brvot, L. Čipka, J. Dianiška a S. Medzihradský po mesiaci ťažkého žalára v železách a verejnej práci. Vo februári 1849 vypustil ich Schlick, ale po odtiahnutí vojska zase boli väznení, až strach pred Rusmi osvobodil ich z väzenia.

Spolu s Tisovanmi sedeli aj Hnúšťania a Jánošovania, ktorí odohnali slúžneho a majóra gardy a nedali ani chlapa proti Jelačićovi. Aj týchto osvobodil Schlick, ale vo febr. 1850, tedy po revolúcii zasadli páni gemerskí »táblabirovi«, dali si predvolať Jánošovčanov a more patrio odsúdili ich na palicovanie, ale vojenský veliteľ, kapitáň Feldek, pokazil pánom zábavu, súd rozohnal a obžalovaných prepustil.

Daxner s Franciscim na vyzvanie komissára Hudobu napriek tomu, že ich Tisovania nechceli pustiť, v povedomí svojej nevinnosti sami šli do Plešivca, kde, akonáhle ta prišli, chytení a spolu s Michalom Bakulínym pred štatariálny súd postavení boli. Na šťastie všetkých troch, štatariálny súd nedržal sa štatariálnych pravidiel, samé vyšetrovanie trvalo od 27. okt. do 2. nov. a sám súd len 7. vynesený bol. Daxnerove odpovede pred súdom a písomná obrana svedčia o mužnej odvahe, ráznej opatrnosti, dospelosti úsudku, ktoré prekvapujú, keď človek vie, že tak hovoril 26-ročný mladý muž v predvečer smrti. Hovorí tu nie nejaký so životom svojím ľahko zahrávajúci mladík, ale muž, ktorý si pevne vyznačil ciele svojho života, od týchto cieľov odstúpiť nemožno a keď je potreba, hotový je za ne aj život položiť. Tento svoj cieľ života vyslovuje ako obranu na tú námietku a obžalobu, že sa spojil s nepriateľmi vlasti: »Od detinstva ustavične cítil som nezavinené utrpenia Slovákov a od toho času vystavil som si za cieľ života dvíhať povedomie hodnosti pri tom biednom, zanedbanom ľude slovenskom, zlepšiť jeho položenie a nebol som nepriateľom Maďarov vtedy, keď som účinkoval v prospech svojich slovenských bratov«. Ďalej hovorí: »Svoboda vždy bola mojou hlavnou zásadou až do najmenších častí! Chcel som vždy dobre, bol som agitátorom medzi ľudom, ale nie buričom, neobetoval som sa zo sebectva, ale k vôli pozdviženiu záujmov svojich slovenských spoluobčanov«. Konečne prosí, že ak tréba zomreť, aby ho radšej zastrelili.

Svoju obranu započína: »Je to strašné položenie! mladý, na prahu života stojaci muž následkom smutného pádu nútený je prosebne obrátiť sa k sudcom, ktorí majú vyriecť nad životom a smrťou jeho rozhodujúci súd, a toto je terajšie moje položenie, vyznám úprimne, že by som nemal dosť sily zniesť toto všetko pokojným duchom, keby nežilo vo mne to povedomie, že dosavádne moje zásady a úmysly boly v úplnom súhlase so svobodou vlasti a šťastím mojich spoluobčanov« a končí »staň sa vôľa Tvoja«! — Daxner, Francisci a Bakulíny boli odsúdení na šibenicu. Na druhý deň po vynesení súdu mali byť obesení. Šibenice boly na dvore plešivského väzenia postavené, kat už bol došiel. Naši odsúdenci boli pripravení na to najhoršie. Francisci bol složil ako pohrabné verše báseňku:

Hoj, traja sokoli! či vám žiaľ za svetom?
Za svetom nie, ale za svobodným letom.

Hoj, traja sokoli! či vás smrť nedesí?
Nedesí, nedesí, ale sa nám hnusí.

Hoj, traja sokoli! ktože oplače vás?
Príval sa zacedí, ten bude plakať nás.

Hoj, traja sokoli! kto pomstí smrť vašu?
Svedomie a Pán Boh, čo zná krivdu našu.

Brat Št. Daxnerov Juro hotovil sa k tomu, že ako by mal dopustiť na brata smrť potupnú šibenice, radšej ho sám zastrelí, ale vyzvedelo sa to dáko, odobraná mu bola pištol; sám ale Štefan mal pri sebe skrytý nôž, hotový súc pred vyvedením do seba ho vraziť. Svitlo osudné ráno, tu dozvedeli sa naši odsúdenci, že výrok smrti premenený bol na 3-ročný žalár. Zachránenie života mali čo ďakovať, že v bitke pri Švechate Jelačić zbil maďarské vojská a tak opadly krýdla, Karol Szentiványi, ako komissár

bezpečnosti prekazil prevedenie výroku s tým dôvodením, že štatariálny súd má sa vyniesť a previesť pod 24 hodinami; poneváč sa to nestalo, musela sa vec preniesť na cestu riadneho súdu. Že nespravodlivý a ukrutný súd nebol prevedený, zásluhu má v tom šľachetný kňaz kalvínsky Szentpétery, ktorý vedený citom ľudskosti a kresťanskej lásky, orodoval za odsúdencov a vplývaním svojím na sudcov i samého komissára prostredkoval, aby prevedenie výroku bolo odročené a potom aj sám výrok zmenený.

Pozatváraní Tisovania s Francisciho mladším bratom Karolom ostali v Plešivci aj vtedy, keď cisárske vojská shrnuly sa do krajiny so všetkých strán, tam boli aj ostatní národovci gemerskí väznení pre vernosť k svojmu rodu. Daxner, Francisci, Bakulíny ako hlavní »vinníci« vedení boli cez Rimavskú Sobotu, Lučenec a Vacov do Pešte, kde zatvorení boli v takrečenej »Neu-Gebäude« budove, do ktorej boli pozdejšie zatváraní rozliční maďarskí náčelníci, medzi inými tu bol zastrelený gróf Ľud. Batthyányi, prvý uhorský ministerpredseda. Naši väzňovia našli tu viac spoluväzňov, medzi inými aj básnika Janka Kráľa, prostredníctvom žalárnika, rodom Rumuna, dozvedovali sa o svete. Až konečne 5. jan. 1849 počuli na dvore budovy neobyčajný pohyb, pomocou k obloku pristaveného stola a stolca, videli na dvore zmätok, vojsko rozličného druhu na úteku. Tu vnišiel žalárnik a oznámil, že maďarské vojsko ustupuje pred cisárskym pod vedením kn. Windischgrätza. Zpráva sa potvrdila. Po zaujatí Pešte vojskom cisárskym, poprezerané boly väzenia, zajatci predvolaní, vypočutí a obete maďarskej hrúzovlády prepustené boly; medzi týmito boli aj naši väzňovia. Kam sa obrátiť? Isť domov nebolo radno, tam čakal nový žalár alebo šibenice a aj Daxner — napriek svojmu prísnemu, zákonnému smýšľaniu — musel sa presvedčiť, že zákon platí len v riadnych pomeroch aj to len medzi spravodlive smýšľajúcimi ľuďmi a keď predtým nebol cele usrozumený s tým, že Štúr, Hurban a iní načelníci slovenskí začali obrannú válku proti svevoľným násilníkom, teraz aj sám videl, že jediné bezpečné miesto vo vlasti je vojenský tábor. Ku tým bojovníkom za svobodu, ktorí jemu bojovníkovi za svobodu pripravili šibenice, nemohol isť, šiel ta, kde boli bojovníci za opravdovú rovnosť a voľnosť, medzi slovenských dobrovoľníkov ku Leopoldovu.

Nemožno tu vypravovať deje povstania slovenského, veď to i tak vypravili iní, očití svedkovia. Tu len toľko pripomenúť nutno, že ak vôbec možno a svobodno riecť o dajednej válke, že bola oprávnená, iste možno to riecť o povstaní slovenskom. Bolo ono výplyvom sebaobrany a bránenie všeobecných záujmov, ktoré boly vyslovené v tom hesle: vernosť k panovníkovi! O tom možno sa hádať, ktorá forma vlády je lepšia, republika, či monarchia, ale to každý uzná, že prechod z jednej formy vládnej do druhej spôsobí viac otrasenia a zkazy, ako tá najhoršia vláda. A práve počnúc od panovania Ferdinanda V., zvlášť, keď monarchia osvobodila sa od tradicionálnych pút zhubnej Metternichovskej politiky, ktorá ale zase bola len výplyvom nadužívania takzvanej svobody, nebolo žiadnej príčiny žiadať si premenu vlády a o všeobecné dobro starajúci sa ľudia vo vernosti k panovníkovi videli záruku vlastnej svobody a dobrobytu. Pre túto vernosť odsúdený bol Daxner a teraz obdržiac svobodu z rúk vojska panovníkovho, tým viac cítil sa byť viazaným; vytriezvel z opojenia maďarskej svobody a splnil slová, ktorými zakončieva obranu svoju pred štatariálnym súdom: »Chybiť je prirodzenosťou ľudskou, ale zmúdreť z vlastných chýb a tie napraviť, je vlastnosťou lepších srdc!«

Že tak zmužilý junák bol medzi dobrovoľníkov vďačne prijatý a vyznačovaný, to sa rozumie. Vstúpil ta 25. jan. 1849 a bol tam až do rozpustenia dobrovoľníckeho sboru v Štiavnici dňa 12. nov. 1849, ako kapitaň a pozdejšie veliteľ broja (Battaillons-Commandant). O nedlho mal príležitosť ukázať spôsobnosť svoju na hor i na dol. Počas celej revolúcie Slováci verne stáli pod zástavami cisárskymi a predsa boli upodozrievaní, potlačovaní, odstrkovaní; nielen vojenskí dôstojníci pozerali cez plece na »novopečených, — z theologov, právnikov, pravotárov« na dôstojníkov popremieňaných — kollegov, ale ani viedeňskí štátnici nedôverovali Slovákom a obviňovali ich tu z protimonarchistických, tu z kommunistických a kto vie akých úmyslov. Nebolo triezvo smýšľajúceho človeka, ktorý by bol v stave býval pochopiť a použiť známu, vyzkúsenú vernosť a zmužilosť slovenskú, ináč by boly veci stály vtedy, aj dnes. O nedlho po vstúpení Daxnerovom do sboru dobrovoľníckeho bola bitá bitka pri Acsi, kde naši dobrovoľníci vyznačili sa, ale odstrkovaní boli od hl. veliteľa cisárskeho vojska, gen. Šimoniča, vlastne jeho adlátusa, kapitáňa Adlerberga, ktorý nenávidel slovenských dobrovoľníkov a považoval za »kanónfutter«. Aby pomer dobrovoľníkov k cisárskemu vojsku nejak upravený bol, dôstojnícky sbor dobrovoľnícky vyslal Daxnera do Viedne ku c. kr. ministerstvu vojenskému prosiť, aby za veliteľa dobrovoľníkov vymenovaný bol rázny a obľúbený kapitáň Feldek, ako národne smýšľajúci Čech. Ale práve preto nebol vymenovaný, ale poslaný bol barón Levartovský, ktorý mal byť viac hamovkou, ako ostrohou. Pri tejto príležitosti bol volaný Daxner aj k povestnému ministrovi Bachovi, ktorému podal zprávu o priebehu bitky pri Acsi a ustúpení cisárskeho vojska k Rábu a Prešporku.

Keď poslanie Daxnerovo nezdarilo sa vinou krátkozrakosti viedeňských, klátivých diplomatov, tým zdarilejšie dokázal sa ako udatný bojovník pri Komárne a sriaďujúci duch pri shromaždení, cvičení a vedení nových dobrovoľníkov. V Liptove za dva týždne sosbieral a vycvičil 800 dobrovoľníkov, doviedol ich do Brezna a pripojil k ostatnému sboru. Po príchode Rusov dobrovoľnícky sbor pod vedením b. Levartovského pohol sa zase slovenskými stranami. 30. aug. doviedol Daxner 100 dobrovoľníkov do L. Sv. Mikuláša, ktorí 5. sept. ďalej išli. Konečne prišiel aj do svojho rodiska. Dľa vyššieho rozkazu b. Levartovského s osem stotinami dobrovoľníkov prišiel do Gemera, aby očistil túto stolicu od maďarskej guerilly. Sám Levartovský obsadil so štyrmi R. Sobotu, Daxner ale s ostatnými štyrmi Tisovec, majúc na starosti horný Gemer; ani vtedy ešte neprestávaly intrigy zemanské; títo nahovorili c. kr. kapitáňa Cecco-Pierského pluku, aby z Tornali šiel do Soboty osvobodiť loyálnych občanov od dobrovoľníkov. Prišiel, ale keď videl, v čom je vec, vrátil sa a následok bol, že Levartovský dal odviesť podžupana do Košíc. Daxner by bol mal príležitosť pomstiť sa nad tými, ktorí ho chceli vidieť visieť na šibenici; pomstiť sa, ale ako? Jeden z najprednejších ľudí z gemerských zemanov, člen najprednejšej rodiny ako kompromittovaný dostal sa do moci jeho; moc svoju použil k tomu, že vyprostredkoval mu amnestiu! Takto pomstil sa ten, ktorý učil ľudí: dobre čiňte nenávidiacim vás! Mnohí gemerskí páni mali čo ďakovať jemu, že zachránili si svobodu, majetky, život. Ešte len nedávno, ale po smrti Daxnerovej, ďakoval jeden zememerač synovi Daxnerovmu, že jeho otec zachránil 1849. r. svobodu a život jeho otcovi.

Revolúcia bola premožená pomocou ruskou a pri spolupôsobení pod menom svobody potlačených, žalárovaných, mučených. Všeobecne očakávalo

sa, že svoju vernosť k trónu dokázavší budú odmenení, ale tu zase tá krátkozraká nedôvera. Čo sa dialo inde, to nemožno pripomínať, lebo nám nutno ostať pri predmete. Prímluvou Št. Daxnera, ktorého slovo mnoho platilo u Levartovského a iných slovenských národovcov, vymenovaní boli za slúžnych v gemersko-malohontskej stolici národovci slovenskí: Juro Daxner, Michal Bakulíny, Peter Kellner, Pavel Lovčáni, za hlavného notára stolice a tajomníka c. kr. komissára Ján Moravčík, ale za c. kr. komissára vymenovaný bol Ján Szilárdy predtým Mumhardt napriek tomu, že bol členom toho štatariálneho súdu stoličného, ktorý Daxnera, Francisciho a Bakulínyho a ešte asi 20 súdruhov súdil ako politických previnilcov pre vernosť k trónu Jeho Veličenstva — na toto sa zabudlo pri tej zásluhe, že bol blízkou rodinou rožňavského biskupa. Intrigy a žaloby proti našim mužom maly svobodný priechod, Daxner žalovaný bol grófovi Ant. Forgáchovi, civil-dištr. komissárovi, že je demagog a panslár. Jemu bolo ľahko podvrátiť lže, keď práve pre vernosť ku panovníkovi súdený bol a krem toho celý rok dobrovoľníčil. Po rozpustení dobrovoľníckeho sboru osadil sa zase vo svojom rodisku ako pravotár. Začiatkom roku 1851 vymenovaný bol za námestného štátneho zástupcu, čo bolo vtedy významné postavenie a znakom dôvery so strany vlády, ale dosť skoro zvrtla sa kocka. Vtedy, keď by vláda bola mala dokazovať pevnosť, ráznosť, všade javila sa nestálosť, klátivosť. Kromerížska ústava zo dňa 4. marca 1849 sľubovala v rámci jednoty ríše svobodomyslné ustanovizne, osobnú a národnú rovnoprávnosť, zrazu počalo sa koketovanie s uhorskými pánmi — starokonservatívcami, ktorí nenávideli síce Kossutha s jeho prílišnými novotami, ale žiadali samosprávu Uhorska, pravda tak, ako to oni rozumeli: Slovákom nič, sebe všetko; a v skutku poprichádzali do vplyvných úradov a prenasledovali roduverných Slovákov o závod. To všetko zase po chvíli premenilo sa; tuzemskí úradníci boli vytískaní, za úradníkov prišli Nemci alebo Česi (Bach-husári), začal sa centralismus spojený s ponemčujúcimi snahami, t. j. s nemeckou správou. Daxner mysliac, že vláda vážne smýšľa so svobodomyslnými úmyslami, vyslovenými v kromerížskej ústave, hľadal spôsob, ako by sa dalo dosť urobiť požiadavkám národnostným, menovite pri správe a súdobníctve. Rozdeliť gemerskú stolicu na dva správne a súdobné okresy a vec bude vybavená, pre vyšný slovenský okres bol už vyzrel sídlo V. Revúcu, ktoré mesto hotové bolo prepustiť svoj mestský dom k cieľom správnym a súdobným. Nový centralisačný smer pretrhol tieto úmysly, ostalo ale jedno pole, kde sa dalo účinkovať pre ľud, a síce osvecovaním ho v školách. Minister osvety gr. Thun prajný Slavianstvu a Slovákom zvlášte, čo dokázal aj brošúrou svojou: Über die Stellung der Slovaken in Ungarn, vydal nariadenie ohľadom školstva, kde vyslovené boly aj nasledujúce zásady: ohľadom naukosdelnej reči školy tak majú byť usporiadané, aby vyučovanie dialo sa v materinskej reči žiactva a natískanie rečí musí byť odstránené zo všetkých vzdelávacích ústavov. Daxner chopil sa tohoto, a keď cirkevné vrchnosti nechcely zadosť robiť týmto požiadavkám v školách konfessionálnych aj slovenskými grošmi vydržiavaných a keď prosba, aby v Tisovci utvorená bola štátna reálka slovenská, pre peňažité prekážky vyplnená byť nemohla, obrátil sa k Revúčanom, menovite Matejovi Nandrássymu a Martinovi Štefančokovi, aby — keď zo sídelného mesta správy a súdobníctva nič, — založili v Revúci slov. reálku. Po dlhšom vyjednávaní — zvlášť pričinením vznešeného muža Sam. Reussa, farára a super. administrátora, — mesto Revúca obetovalo

základinu 24.000 zl. v str. a cirkev plat jednoho učbára. Celá vec rozbila sa na tom, že konkordátom s pápežom učineným tiesnená vláda žiadala, aby právo vymenovania direktora patrilo rožňavskému biskupovi. Rozbitie sa tejto veci malo ešte aj iný následok: niekto obžaloval, že Daxner priviedol Revúčanov na to, aby nepristali na podmienky vlády, následkom čoho cele neočakávane 12. febr. 1853 preložili ho v »záujme služby« ku štátnemu zastupiteľstvu do Košíc. Pravda, že ho preložili v sprievode pochvalného prípisu, kde vychvaľovali jeho ráznosť, vedomosť a svedomitosť. Takýchto prípisov dostal koľkokoľvek pri každom presadení a prepustení, ale tým sa mu kaša nepomastila, súcosť uznali, ale vec slovenskej reálky bola tým pochovaná a to tým viacej, že keď r. 1853 vypukla východná válka medzi Ruskom a Tureckom a Rakúsko zamiešalo sa, aby vyplnilo slová min. Schwarzenberga: »Ich werde die Welt durch meinen Undank in Erstaunen setzen«, začalo vojnu proti Rusku, k tomu boly potrebné peniaze, vláda rozhodla sa vyzdvihnúť takzvanú dobrovoľnú požičku, a mesto V. Revúca chcej-nechcej muselo požičať 40.000 zl. a tak základina školská šla na také diela, kde vláda mravne aj finančne utŕžila si náležitú porážku.

Koncom marca 1854 poslaný bol Daxner ako dočasný štátny zástupca do Rim. Soboty a v ten istý rok vymenovaný bol za štátneho zástupcu do Šátoralja-Ujhelyu v Zemplíne a nie ako on sa pýtal, do Rim. Soboty. Povedali zase, že v »záujme služby«, lebo že to bola stanica v celom dištrikte správnom najdôležitejšia, ale v skutku stála vláda pod vplyvom ľudí, ktorí krivo hľadeli na jeho národné účinkovanie. Zemplín bol rodisko Kossuthovo a sídlo opposicionálnej šľachty maďarskej; poslali ta Slováka, aby ju krotil a držal na úzde dľa toho porekadla: divide et impera! Ale cieľ bol pochybený. Daxner nebol súci za delátora a maďarskí zemani i mešťania ostali, čím boli, ako ich označuje Genserich: iugi inpatientes, libertatis incapaces! Nového štátneho zástupcu prijali s oprávnenou nedôverou, ale upadovali z divu do divu, keď videli, že mnohým kompromittovaným zaopatril advokatúru, keď dozvedeli sa o jeho dobrovoľníctve, keď poznali jeho bezžistné milovanie svojho ľudu a svojej materinskej reči, nechápali to, lebo nevideli ešte intelligentného, k svojej národnosti smelo a otvorene hlásiaceho sa Slováka, nazvali ho Hurbanom.

Z jeho pobytu v Šátoralja-Ujhelyi poznamenať nutno dve veci: jeho ženbu a poznanie maďarského ľudu. Pri ženbe svojej označil sa ako silný, nezlomný charakter. Vzal si zo slovenského zemanského rodu pochodiacu, ale v maďarsky smýšľajúcom Farkašovskom dome vychovanú Pavlínu Štepánovú, ale svojím vlivom, silou čistého presvedčenia priviedol ju ta, že jej duša splynula v každom ohľade s jeho dušou, naplnil sa tu ten poriadok Boží v manželstve: Tvoj Boh, môj Boh, tvoj ľud, môj ľud. Dľa smutnej zkúsenosti naši národovci dali sa skriatnuť alebo aspoň nakloniť ženou na rozcestie. Koľko žien slov. národovcov staly sa Delilami svojím, predtým zmužilým Samsonom! Pri všetkom lichotení do očí, hľadaní jeho priazne, záštity, Daxner mohol poznať charakter maďarstva, vyšších i nižších, nesdielnosť, nespratnosť, oddialenosť od tej pravdy Spasiteľovej: čo chcete, aby vám ľudia činili, to aj vy čiňte im! A nielen tu zažil trpké zkúsenosti priateľstva a pohostinstva »rytierskeho« maďarského národa. On, ktorý veľkú čiastku života strávil medzi Maďarmi a svojou mravnou prevahou a vzdelanosťou vydobyl si všeobecnej úcty, musel vyznať, že v svojom živote našiel len dvoch spravodlive smýšľajúcich Maďarov. Boli to jeho kmotrovia: Lőrinczy a Papp.

Nevďak rakúskej vlády dožil sa dosť skoro zaslúženého ovocia, pripravila sa o jediného priateľa a postaviac sa za obrancu legálnych práv Turecka, sama pritiahla sa do toho položenia, že jej »spojenci« hovorili o nej, ako o nelegálnej. Účasťou na krimskej válke vydobylo si malé Sardinsko miesto pri diplomatickom stole kongressu parížskeho a jeho zástupca geniálny Cavour vedel medzi pojednávaním upozorniť na nezákonné obsadenie italských zemí Rakúskom: liberálna Anglia nemala záujem brániť Rakúsko, Napoleonovi záležalo na tom, aby ukázal sa zastupiteľom pokroku a svobody, Prusko krivo hľadelo na zmáhajúci sa vliv a teraz tešilo sa rozpakom svojho súpera v Nemeckej ríši a Rusko v tiesňach nevďačného suseda videlo pomstu Božiu. Nikto ale netešil sa tomu viac, ak z práv svojich vytisnutí Maďari. Emigrácia na čele s Kossuthom pracovala verejne v Sardínsku a Francúzsku na vojne proti Rakúsku a v krajine pozostalí zrejme ukazovali, ako sa tešia z nepriateľstva cudzích vlád proti nenávidenej vláde, pravda dľa toho, ako viac alebo menej množily sa jej rozpaky, aj oni viac alebo menej zjavne hlásali svoje presvedčenie. Vládni úradníci najlepšie pocítili túto premenu nie v smýšľaní ale v prejavovaní jeho. Z jari 1857 preložený bol Daxner do Veľ. Kállóva v sabolčskej stolici za radcu ku stoličnému a za predstatu okresného súdu. Tam mal častú príležitosť pri riadení záležitostí urbariálnych obcovať s vyššou i nižšou šľachtou a poznať jej smýšľania a výhľady do budúcnosti. Ako hľadaný sudca v urbariálnych pravotách, lebo krem neho pri celom súde nikto nevyznal sa v tom, prišiel do styku s tamejšou aristokraciou, menovite s barónmi Vayovcami, ktorým dokazoval, že sú slovenského pôvodu, lebo pochodia od Tomáša Voju alebo vojvodu a s Kállayovcami, zvlášte s Edmundom Kállayom, potomným opposicionálnym vyslancom, s týmto viedol časté rozhovory o budúcom sriadení krajiny a z týchto rozhovorov takrečeno povstalo Memorandum sv.-martinské, lebo na základe ich rozmýšľal o budúcom sriadení pomeru medzi Slovákmi a Maďarmi. Kállay bol prvý, ktorý čítal obsah Memoranduma v krátkej punktácii maďarskej a vyslovil sa o ňom, že na tom základe možno pokonávať vec na sneme, ak — vraj — bude dostatočná stránka a hovoril o tom aj s inými prednejšími politikmi maďarskými, raz doniesol chýr z Pešte, že tento programm najde silného podporovateľa v grófovi Lad. Telekimu.

Z časov pobytu Daxnerovho v Kállóve poznamenávame, že keď predseda stoličného súdu, rodom Sikuľ zo Sedmohradska následkom vyššieho rozkazu nariadil, aby súdne výroky boly vydávané stránkam po nemecky, Daxner raisonoval proti tomu a nariadenie bolo vyzdvihnuté, mnohí ďakovali mu za obranu práva. Nech že to preukáže dnes dajeden okresný sudca.

* * *

Ovocie nevďaku dozrievalo. Boly to bitky bité r. 1859 medzi Viktorom Em., sardinským kráľom a Napoleonom, francúzskym cisárom z jednej a osihoteným Rakúskom z druhej strany. Ztrata Lombardie bolo len menšie nešťastie pre panujúci systém. Horšie bolo to, že väčšia čiastka obyvateľstva tešila sa porážke, takto sa pomstila nevďačná vonkajšia a vnútorná nepravá, úzkostlivá, neúprimná politika. Ale najhoršie bolo to, že tá vláda, ktorá drzo vyvolala nebezpečenstvo, zpätila sa pred ním, a keď bolo zle, ukázala zase slabosť. 11. júla bolo uzavrené prímerie vo Villafranke a už 12. vyšiel cisársky manifest sľubujúci národom reformy

v zákonodarstve a administrácii. »A veď Uhorsko malo svoju ústavu, jemu len to treba prinavrátiť, čo malo« ! — odpovedali uhorskí páni, ktorí už boli čakali legie Kossuthovské a mrzeli sa na Napoleona, že napochytre uzavrel pokoj. Nič neosožilo odstúpenie ministra Bacha, rozdráždenosť vždy vzmáhala sa, úradníkom cisárskym vybíjané boly obloky, čoho dostalo sa — napriek obecenstvu preukázaným službám — aj Daxnerovi a aby zmätok bol úplný, v tomto najnepríhodnejšom čase vydaný bol dňa 1. sept. 1859 cisársky patent, vzťahujúci sa na sriadenie ev. cirkve, toto bol olej na oheň náruživostí. Vláda použila prísnosť. Eduard Zsedényi a K. Máday pre svoje vystúpenie proti patentu zatvorení, Tancsics pre politické agitácie na 10 rokov väzby odsúdený, ale táto prísnosť netrvala dlho. Na najvyšší rozkaz Zsedényi a Máday prepustení, prvší vymenovaný bol za vicekancellára a dvorného radcu, druhý vyvolený za superintendenta. Civílny a vojenský guvernér arcikniežа Albrecht držal mocne správu v rukách, zamedzil demonštrácie i 6. okt. 1859, i 15. marca 1860, keď ináč nešlo, aj vojenskou mocou, tiekla aj krv, ale takáto prísnosť nehodila sa politiku vedúcim kruhom, bol odvolaný a na jeho miesto prišiel generál Benedek, za vojaka dobrý, ale za správcu krajiny v tak ťažkých pomeroch nespôsobný. Celá jeho missia vyšla na smiech. Akú smiešnu úlohu hral v krajine, o tom vývod podáva Daxner vo svojich rozpomienkach »Po roku 1849«. (Viď Slov. Pohľady z r. 1892 č. 7.). Priatelia starej samosprávy uhorskej, keď videli toto hapkanie vlády, tým smelšie vystupovali so svojimi požiadavkami. Z panského kassína peštianskeho vyšlo heslo: Restitutio in integrum ! t. j. prinavrátenie úplnej samosprávy, a vláda vždy ďalej a ďalej ustupovala, keď nevydaril sa ríšsky snem, započala s uvádzaním staromunicipiálnej správy stoličnej. Vymenovaní boli noví župani, sriadené a či novovyvolané stoličné výbory z r. 1848/9, z ktorých ale vylúčení boli priatelia viedeňskej vlády pod heslom »meghalt« ! Na 2. aprîl 1861 povolaný bol snem kr. do Pešte a v tom istom mesiaci vyšlo panovnícke nariadenie, aby doterajšie c. kr. súdy boly rozpustené a zákonné súdy v život uvedené. Týmto skončilo sa Daxnerovo úradovanie vo V. Kállove a on vrátil sa počiatkom mája 1861 do Tisovca. Prepustený bol zase s tou najväčšou pochvalou.

Bol to pri jedných z politických dejateľov vážny úmysel, pri druhých dočasná opportunita neupadnúť do predošlej chyby odstrkovaním odcudziť si väčšinu obyvateľstva krajiny tvoriace národnosti. Maďarské noviny boly plné svobody, bratstva a sľubov, hovorily napospol: »Všetky žiadosti nemaďarských národov vlasti našej považujeme za slušné a splniteľné, ktoré nenarušujú celistvosť spoločnej vlasti a nečelia utvoriť štát v štáte«.

Spomenuli sme už rozhovory Kállayove s Daxnerom. Tento rozviňoval svoje myšlienky vzhľadom uspokojenia Slovákov, v »Pešťbudínskych Vedomosťach« vyslovil všetky zásady vyrovnania a konečne vyzval Jána Jesenského, na t. č. hlavného slúžneho v Turč. Sv. Martine, aby postaral sa o svolanie národného shromaždenia, kde by sa ustálily požiadavky národa slovenského pred krajinský snem. Stalo sa, predstavenstvo mesta Turč. Sv. Martina povolalo na deň 6. júna 1861 všetkých národovcov slovenských k schôdzke, aby tam na základe svornosti všetkých národností a na základe jednoty Uhorska usporiadali žiadosti Slovákov pred krajinský snem k zabezpečeniu a zveľadeniu národnosti slovenskej.

* * *

Dni 6. a 7. jún 1861 sú zvláštnymi dňami v živote slovenského národa. V politike pravda rozhoduje skvelý výsledok, tomuto sa koria ľudia. Keby sv.-martinské shromaždenie bolo malo okamžitý výsledok, dnes všetci pozerali by naň s úctou. Kdežto pri doterajšom nezdare mnohí i priatelia naši krčia plecia a jeho neuskutočnené uzavretia považujú za zastaralé veci, s ktorými dnes zapodievať sa niet príčiny. Nech kto súdi, ako chce, to je neodškriepiteľná skutočnosť, že až podnes my nemáme iného programmu, ako sú tieto uzavretia, a 30-ročné utrpenia a mnohé trpké zkúsenosti, sklamané nádeje presvedčujú nás o tom, že jedine na základe týchže uzavretí možno zabezpečiť slovenskú národnosť a reč na území spoločnej vlasti, o tom presvedčiť sa môže každý, nielen priateľ slovenskej národnosti a reči, ale aj každý slušne a spravodlive smýšľajúci človek, keď prečíta si toto pod menom »Memorandum národa slovenského« uh. kraj. snemu podané uzavretie.

Pôvodcom tohoto Memorandumu je Št. M. Daxner, lebo s malými výnimkami a premenami prijaté boly jeho, od rokov pečlive sberané, s politikmi maďarskými popreberané myšlienky. Hlavní účastníci shromaždenia označení boli nasledujúcimi krátkymi slovmi: Francisci (ako predseda) bol srdcom, Hurban (ako rečník) dušou a Daxner rozumom shromaždenia.

Tam prítomní zemani: župani Révay a Szentiványi a kr. vyslanec Just žasli tu nad výrečnosťou, tu nad štátnickou rozumnosťou svojich zaznaných spolurodákov, a keď po vrelej, hlavne na nich upravenej reči Hurbanovej vyznali, že proti takej reči nemožno sa brániť, nie menej premožení boli silou logiky Daxnerovej, a keď aj vyslovili svoje obavy ohľadom »Okolia«, že sa to považovať bude ako trhanie krajiny, pripojili sa predsa k vývodom jeho a Révay prijal tam na seba vodcovstvo vyslanstva slov. na snem, ale či nebolo úprimnosti, či sa zľakol, či ho odhovorili, keď bolo treba ísť, vzdal sa vodcovstva. Je to smutná známka našej slov. šľachty, že bažila vždy za mocou, panstvom a cudzinou, až dosiaľ to cítime, že naši vlastní sú nám najväčšími škodcami, a títo, aby vynikli, dostali úrady, prišli k bohatstvu, k pohodliu, zapredávajú svoju krv, žijú z utrhačstva, udavačstva; celým právom mohol odseknúť prostoreký Hurban po 20 rokoch Szentiványimu v Prešporku, keď tento v oči Hurbanovi tvrdil, že veď oni obidvaja dobre vedia slovensky, čo sa aj neučili vo školách: »Áno, ale ja (Hurban) zachoval som lásku k tej reči a Vy (Szentiványi) Ste ju zapredal za judášsky peniaz!« Naši zemani tak potrebujú slovenskú reč, ako židia, t. j. nakoľko majú z nej užitok, židia pri kupectve a krčmárení, páni pri úradoch a keď sa dajú voliť za vyslancov.

V samom shromaždení povstala otázka: kam predostreť Memorandum? Jedni chceli ho podať len panovníkovi, dajedni, s Palárikom na čele, zvedení priateľskou tvárou maďarských politikov, chceli ísť len na snem s úplným obídením panovníka; túto mienku zastávali aj prítomní zemani. Daxner bol od počiatku tejže mienky, a síce preto, aby krajinský snem vyslovil z ohľadu uznania osobnosti národa slovenského svoje áno alebo nie; i jedno i druhé bolo by prispelo k pomknutí otázky tejto napred. Mnohí vytýkali mu toto ako chybu, ale čo dosiahli Srbi svojimi uzavretiami karlovického kongressu dňa 6. apríla 1861? A predsa títo predložili svoje uzavretia 8. apríla tohože roku Jeho Veličenstvu, a keď slov. vyslanstvo pod vedením biskupa Moyzesa dňa 12. decembra 1861 podalo Memorandum Jeho Veličenstvu, Jeho Veličenstvo prijal tože vyslanstvo tými slovami:

»Teší ma, že Vás vidím ako zastupiteľov môjho loyálneho slovenského národa!« Ale pre samú vec nevykonalo sa nič, a po rozpustení snemu, za čas takrečeného provisoriuma, s výnimkou dajedných menších úradov za úradníkov, menovite hlavných županov vymenovaní boli samí nepriatelia slov. národa. Keby viedeňská vláda úprimne bola smýšľala so Slovákmi a bola vymenovala za županov do slov. stolíc Slovákom priaznivých mužov, pri nasledujúcich voľbách do snemu Slováci mohli mať svojich 60 vyslancov a pri vyrovnaní boly by veci naše ináč stály. Ale aj tam hore strašil a straší vždy bobo panslavismu, vlastne zlé svedomie, že akoby vždy odstrkovaný národ mohol vinúť sa vernosťou k svojim odstrkovateľom, ktorí znajú ho len vtedy, keď ich ženie potreba.

Vymenované bolo vyslanstvo pred snem, ktoré 27. júna podalo Memorandum podpredsedovi snemovne, Kolomanovi Tiszovi, pózdejšiemu ministrovi a známemu potlačovateľovi Nemaďarov, so svojím povestným »összetiporom« (zdrúzgam!) Členovia vyslanstva — keď Révay odskočil — pod vedením Jána Francisciho boli tí istí, ktorí podpísaní sú na Memorandume samom.

Ešte slov. vyslanstvo nedošlo pred snem, už začalo sa robiť proti uzavretiam martinským. Myšlienka vyšla od našich slovenských pomaďarčených zemanov, ktorí v panskom kassíne peštianskom ponúkli sa, že budú sbierať protesty medzi Slovákmi proti slov. Memorandum. Boli to zväčša bývalí zemskí páni, vyslanci, stoliční úradníci, ktorí sbierali protesty. Pamiatka panštiny, derešov a vôbec prisluhovania panskej spravedlnosti bola ešte živá u ľudu, a čo pán prosí, to byť musí! Krem toho nebolo tej lže, toho podvodu, ktorý by páni neboli použili. Slov. ľud je zväčša upriamený a nútený na priemysel a kupectvo, a to sa najlepšie darí na šírnych rovinách dolnej zeme, medzi pohodlnými Maďarmi. Tu navraveli našim Slovákom, že vtedy toto prestane, lebo Maďari dajú sa daskami obiť a nikoho z Okolia zo Slovákov nepripustia medzi seba. Takýmto spôsobom povstaly protesty proti Memorandumu a maďarskí politikovia prijali to s viac-menej utajenou radosťou. Sám Kállay, stretnúc sa s Daxnerom, oslovil ho s tým, že Slováci silne protestujú proti uzavretiam sv.-martinským, a keď mu Daxner povedal: »Darmo protestujú, to je už ukončený historický fakt!« — odvetil: »Áno, ale historický fakt je i to, že ľud nemáte pri sebe a to mnoho značí.«

Akoby odpoveď na Memorandum a žiadosti iných národností, spolu tiež akoby odpoveď na tú panovnícku propozíciu zo dňa 21. júla 1861: aby právo národností nemaďarských určilo sa i ohľadom objemu i ohľadom reči a národnosti, ako i poťahom na ich pomery ku verejnej správe, bolo uzavretie snemu zo dňa 21. aug 1861, kde na návrh Tiszov uzavrelo sa: »snem medzi prvé a najvážnejšie úlohy počituje uspokojenie všetkých nárokov v krajine bývajúcich národností, ktoré nestoja v protimluve s territoriálnou a politickou celistvosťou vlasti.« Dobre pomenoval Daxner toto uzavretie »strakou na kole« nielen preto, že snem bol na druhý deň rozpustený a tak uzavieral, aby preťahoval medové motúzky tým, ktorých »páni« budú ešte potrebovať k boji proti vláde a potom už teraz vieme, aký to široký pochop: territoriálna a politická celistvosť vlasti, keď každé slovensky povedané alebo napísané slovo považuje sa za nápad proti vlasti. Týmto uzavretím snemu bola otázka Memoranduma na vonok vybavená, ale medzi Slovákmi pôsobilo ono veľké oduševnenie a ružové nádeje. Všetko, čo cítili v ten čas

Slováci a jakou vďakou vinuli sa k pôvodcovi Memoranduma, vyslovil osobný priateľ Daxnerov, Samuel Ormis, vo svojom venovaní mu činohry »Mataja«. Venovanie znie takto:

»Štefanovi Daxnerovi, horlivému Slovákovi, venuje spisovateľ.

Milý Priateľ!

Plešivský súd a národnie shromaždenie v Svätom Martine získaly Ti u ľudu meno horlivého Slováka. Odporníci strachom, my, Tvoji priatelia, radostne prijali sme toto pomenovanie. Tebe samému nebude milé, lebo Ty nechceš svoju chválu, len blaho národa. Podobáš sa hrdinovi v slovenských povesťach, čo sa neobzre ani na pravo, ani na ľavo, ale prosto ide k cieľu a odkľaje zakliate zámky. Boh Ti pomáhaj celkom odkliať tisíc rokov spiaceho Slováka!

Prvý pokus, povesti naše obliecť v rúcho divadelné, venujem Tebe, ako zosobnenej povesti národnej. Súď ho so stanoviska národnieho, a keď sa neočakávané veci dejú, ja očakávam aj to, že mladý náš národ si aj divadlo stvorí, na ktorom »Mataj« dôstojné predstavenie dosiahne. Čítaj ho, a potom sa staraj, že keď ja divadlá píšem, Ty divadlá buduj, na ktorých aj moje hry predstavovať budú. Boh Ti v krásnych činoch pomáhaj!«

* * *

Bezprostredným ovocím shromaždenia sv.-martinského bolo založenie Slovenskej Matice, na ktorú tam hneď 5000 zl. podpísané bolo; na sbierke súčastnili sa aj bratia Daxnerovci s 500 zl. podpisom, osobný priateľ Daxnerov, Ján Čipkay z Brezna, obetoval 1000 zl. Matica bola 21. marca 1862 potvrdená, vo valnom shromaždení 3. augusta 1863 sriadená. Tam ponúknuté bolo Daxnerovi prvé podpredsedníctvo, čo on neprijal, s tým odôvodnením, že necíti sa byť vnútorne povolaným ku správe spolku literárneho a ponechal si pracovať za blaho národa na inom poli. — Matica vzrastala, požehnane účinkovala, kým »svobodomyslný« navrhovateľ uzavretia odo dňa 21. aug. 1861 neuspokojil nároky slov. národnosti rozpustením Matice Slovenskej a shabaním jej majetku pre vládou založený Uh. kr. slov. vzdelávací spolok.

* * *

Vyrovnanie medzi panovníkom a snemom nevydarilo sa. Snem bol rozpustený, vymenovaná bola dočasná (provisorná) vláda. Prišlo k platnosti Schmerlingovo: »wir können warten!« Ale čože, ako sa už pripomenulo, vláda neukázala žiadnej úprimnosti k »loyálnym« Slovákom. Stalo sa to len výnimečne a kde sa nedalo ináč pomôcť, že prišiel do úradu slovenskému rodu verný syn. Z maďarskej aristokracie vyšlo heslo: neprijať žiaden úrad! Ostali pre vládu len bývalí Bach-husári; tak sa stalo, že Štefan Daxner vymenovaný bol za podžupana gemerskej stolice 24. dec. 1861. Takto by sa bola vyplnila jeho dávnejšia túžba, môcť účinkovať medzi svojimi a pracovať na uskutočnení svojho životného cieľa: dvíhať všemožne slovenský živel. Pokusy na politickom poli nevydarily sa: príčina toho bola z veľkej čiastky neuvedomelosť ľudu a nedostatok vzdelaných, slovensky smýšľajúcich ľudí. Tomuto maly odpomôcť školy. V Memorandume vyslovené bolo, že slov. reč má byť jediným žriedlom vyučovania

a vzdelanosti vôbec na území slovenskom. Ale od vyslovenia zásady k jej uskutočneniu ďaleká cesta. Vláda bola síce založila dve školy, udajne pre Slovákov, v B. Bystrici a v Levoči, prvé malo byť viac pre katolíkov, druhé pre evanjelikov. B.-bystrické viac zodpovedalo svojmu cieľu, levočské hneď v počiatkoch bolo ponemčené. Ináč hľadala sa pomoc. Evanjelici mali svoje, jednotlivými cirkevnými sbormi vydržiavané školy, a poneváč evanjelici sú väčšinou Slováci, právom sa mohlo žiadať, aby v týchto školách bral sa ohľad na slovenskú reč, ale toto nestávalo sa, a keď aj, tedy v tak malej miere, akoby ho ani nebolo. Preto Slováci, zvlášte v potisskom dištrikte, čas po čase žiadali si odpomoženie v tomto ohľade; tak roku 1858 cirkev ratkovská, vedená svojím ráznym farárom Šulekom, žiadala, aby dištrikt. konvent potisský naložil, žeby na každom gymnásiume, potom učit. semenisku a theol. ústave vyučovaná bola slov. reč ako riadny predmet a tiež aby aspoň jeden predmet vyučovaný bol po slovensky. Dištrikt nemal vôle do toho zahryznúť, ale medzi tým vyšiel cisársky patent, a maďarskí páni, aby Slovákov od seba neodpúdili, na protipatentálnom konvente kežmarskom 28. septembra 1859 sľúbili všetko, ale len sľúbili a nič nesplnili, a keď naši mužovia súrili túto vec, odpovedali, že je to nepríhodné, aby na tom istom ústave učebnom boly dve, vyučovacie reči, ale aby Slováci založili si osobitné gymnásia, že oni to budú podporovať.

Zbytočné je pripomenúť, že Daxner, ktorý už r. 1850 spolupôsobil, aby v Revúci založená bola slovenská reálka, bral veľkú účasť v týchto námahách svojich spolurodákov. Keď videl, že nemožno čakať na tejto ceste vyplnenie spravodlivých požiadavôk slovenských, chytil sa do toho druhého: vymôcť osobitnú slovenskú školu. Ako podžupan mával dosť príležitosti, sísť sa s gemerskými aristokratmi, zvlášť pri kommasacionálnych porovnávaniach. Raz po vybavení povinností dňa, pri spoločnej večeri prešiel rozhovor aj na vtedajší spor, vedený medzi patentálnymi a autonomnými cirkvami. Prítomní evanjelickí páni z Gemera tešili sa, že podarilo sa im zamedziť prihlásenie sa celého seniorátu k patentu, ba i sriadené už dľa neho cirkve znovu na cestu autonomnú priviesť, a že z ohľadu tohoto u nás pokoj.

»Áno, páni moji, — ozval sa Daxner — lenže v inom ohľade zo dňa na deň vzmáha sa nepokoj v cirkvách slovenských. A síce preto, že slovenské cirkve musia platiť takmer nesnesiteľné dane na vydržiavanie vyšších škôl v tomto dištrikte, kdežto predsa nevyhovieva sa tej ich výslovnej a oprávnenej žiadosti, aby na týchže školách aj slovenská reč prijatá bola za naukosdelnú.« »Je to na najvýš nepraktické — znela odpoveď jednoho z prítomných — aby na jednom a tomže ústave viac naukosdelných rečí bolo. Nech by si slovenské cirkve, ktoré to žiadajú, založily osobitnú školu s naukosdelnou rečou slovenskou.« »To by sa mohlo stať — odvetil Daxner — ale vám, páni moji, práve toto nebude ľúbiť sa, a nazdávam sa, že založeniu takejto školy na seniorálnom a dištriktuálnom konvente vzpierať sa budete. A predsa v tejto záležitosti musí byť najdený istý expedient, aby rozhorčenosť v cirkvách slovenských z medzí nevystúpila.«

»Nebudeme tomu prekážať — ujisťovali prítomní — ba práve budeme to napomáhať pod tou výnimkou, že to bude autonomná evanjelická škola.«

»Dobre, páni moji, — zakončil Daxner — beriem vás za slovo. Aj ja žiadam si len autonomnú, na základe 26. čl. zákona z r. 1790-91 utvorenú školu. Sme tedy v tomto ohľade jednej mysle.«

Po večeri trval rozhovor po jednotlivých krúžkoch spoločnosti. V jednom takomto krúžku spokojili sa s tým, že je to bláznivosť, zakladať chceť školu s holou dlaňou; dajme im — vraj — pokoj, nechže probujú, nebude z toho nič.

Takáto vypočítavá politika smerodajných kruhov, neustálené politické pomery, v ktorých maďarskí páni potrebovali hládkať Slovákov, veliká obetivosť a zaujatosť slovenských národovcov, hýbaly mocne založenie slovenského gymnásia. Po dlhších poradách dňa 2. marca 1862 uzavrela cirkev ev. veľko-revúcka nasledovne: Cirkev ev. veľko-revúcka otvára s pomocou Božou slov. ev. gymnásium vo V. Revúci, dáva k tomu cieľu jednoho učiteľa a poisťuje mu náležitý plat. Spolu oddáva túto veľadôležitú záležitosť cirkevno-národniu výboru už vymenovanému. Výbor tento sostavený bol z mešťanov v.-revúckych a blízkych priateľov slovenskej osvety. Prespolní boli v ňom: Št. Daxner, S. Tomášik, Št. Homola, Aug. Šulek, S. Ormis, A. H. Škultéty, mesto a cirkev Ratková a obec Kameňany.

Nemožno tu opisovať ďalší vývoj založenia a pôsobenia prvého gymnásia slovenského. Kto chce o tomto viac vedeť, nech si to vyčíta z knihy: »Pamäti slov. ev. a. v. gymnásia vo V. Revúci«, sostavil a vydal A. H. Škultéty, dostať v Ružomberku u Karla Salvu. My tu pripomínať budeme len to, čo sa týka osoby Daxnerovej. Gymnásium bolo otvorené dňa 16. septembra 1862, za hlavného dozorcu vyvolený bol Štefan Daxner, ktorý obetoval naň 500 zl. základinu a po celý čas trvania gymnásia takrečeno srástol s ním: či z blízka, či z ďaleka považoval ho za svojho najbližšieho miláčka, — videl v ňom prvý krok ku kultúrnej a potom politickej svobode Slováka.

V úrade svojom podžupanskom počínal si s nevšednou spravodlivosťou a nestrannosťou; dosiaľ rozpomínajú sa starší, ako prisluhoval pravdu bez ohľadu na osoby: chudobný človek našiel u neho vždy záštitu proti útiskom panským. Jeden dosiaľ žijúci majetný roľník, ktorý zbohatol z árendy panskej a tak držal vždy s pánmi, ako nestranný rozprával mi, ako páni chceli zakázať jednu cestu; prišla vec pred Daxnera, tento ochránil staré právo; teraz po 30 rokoch znovu zakázali páni cestu, darmo sa ľudia sťažovali: však — reku — už je Daxner nie vicišpánom! — Vyhlasovali a žalovali na neho, že je demagog. O tomto dozvedel som sa peknú zprávu od jeho kmotra, rodeného Maďara: V čas zrušenia poddanstva a desiatkov nebola zrušená aj dežma viníc, ale ľudia si to tak predstavovali a navedení lživými zprávami, zopreli sa dávať dežmy pánom; tak sa stalo aj v Putnoku. Daxner ako podžupan šiel ta, aby vyrovnal nejako tú vec. Na dvor grófa Serényiho, hlavného vládateľa, shromaždilo sa vyše 400 putnockých sedliakov s hrozivými tvárami, výkriky nevole rozliehaly sa, shromaždení páni trpli, tu Daxner ide rovno medzi rozbúrených a privolá jim: »Neúfajte sa tomu, že vás je tu mnoho a nás len málo, ak sa nám tu len vlas na hlave zkriví, zajtrá tu máte vojsko a vtedy vám beda bude!« Ľud ustrnul a zatíchol, iste prekvapený toľkou neohroženosťou a Daxner dal rozkaz svojim štyrom žandárom, aby tam na mieste pochytali hlavných vodcov zbury a potom v noci dal jich odviesť do Rimavskej Soboty. Zbura bola utíšená osobnou smelosťou »demagogického« podžupana.

Nebolo tej potreby, toho bôľu, tej krivdy, ktoré by Daxner nebol cítil so svojimi spolurodákmi. V časoch týchto vyvolení ev. superintendenti dostali ako úpravu od dištriktuálnych konventov, vlastne konventy tieto

opanujúcich svetských pánov, aby pracovali na spojení evanjelikov s kalvínmi a tíže superintendenti neskladali kresťanskú prísahu na meno svätej Trojice. Všetko toto boľastne cítili ev. Slováci a ozývali sa proti tomu; krem toho v potisskom dištrikte urážalo ich to, že nový superintendent Máday vyvolený bol proti takrečenej Dobšinskej smluve, v smysle ktorej mali byť volení superintendenti raz zpomedzi nemeckých a raz zpomedzi slov.-maď. slova B. kazateľov. Proti týmto krivdám ozvali sa ev. Slováci v takrečenom Memorandume cirkve ratkovskej, kde toho času bol dozorcom cirkve Daxner. Následkom tohoto vystúpenia cirkve ratkovskej superintendent Máday znovu složil prísahu na sv. Trojicu. Daxner bol žalovaný pri námestnej rade, táto odpovedala, že Daxner, ak sa previnil, neprevinil sa ako podžupan, ale ako dozorca cirkve a tak námestná rada, ako politická vrchnosť, necíti potrebu toho zakročiť. Ale toto bola voda na mlyn neprajníkom slovenským, ktorí zase tým smelšie vystrkovali hlavy, čím slabšou ukazovala sa viedeňská vláda. Táto bola si dôslednou jedine v klátivosti a nedôvere proti všetkým, veď neverila ani tým, ktorí boli u nej ako »gut gesinnt« zaznačení. — Toto dosvedčilo sa aj pri Daxnerovi. Koncom roku 1863 vyzvaný bol dôvernou cestou od vlády, aby podal svoju mienku o budúcom spravovaní Uhorska, menovite o uspokojení nemaďarských národností. V porozumení s Franciscim, Dobrzanskym a iste aj inými prednejšími Slovákmi sostavil Memorandum, t. j. pamätný spis pred vládu, pripojil ako prílohu aj ethnografickú čiaru jednotlivých národností; rozumie sa, že prízvukoval tam žiadosti Slovákov, zvlášte prevedenie sv.-martinského Memoranduma. Sám šiel do Viedne, bavil sa tam dlhší čas, radil sa s vysokopostavenými, k panovníkovi blízko stojacimi osobami, ktoré schvaľovaly jeho myšlienky, bol vypracovaný plán, akoby sa daly uviesť do života a aby sa vec táto postupne pripravovala, z prednejších mužov slovenských mali byť vymenovaní za županov Francisci, Daxner a Ján Moravčík; tento posledný, rodák z Klenovca, v tom čase podžupan šarišský, znamenitý znateľ práv, po svojom pensionovaní (r. 1864) žil na Klenovci z pravotárstva. Zomrel r. 1878, ale dosiaľ žije vo vďačnej pamäti svojich rodákov klenovských. Vymenovacie listiny boly — vraj — už vyhotovené, ale zase vtisli sa medzi to drom Hurbanom vzpomínaní »Metternichovi kočišia«, t. j. maďarskí aristokrati, prekazili vyplnenie žiadostí slovenských a vymenovanie slovenských županov, výjmuc Jána Francisciho, ktorý vymenovaný bol za župana do Liptova. Daxner ako »nebezpečný« človek bol teraz tým väčšmi strežený a hľadaná bola príležitosť, urobiť ho neškodným. Táto prišla, lebo v stoličnej správe v Gemeri stala sa veľká premena. Na miesto dosávadneho stoličného kommissára, naskrze »schwarzgelba«, Jozefa Koresku, rodáka zo Skalice, prímluvou prímasa Scitovského vymenovaný bol za župana gemerského gemerský aristokrat, Rudolf Kubínyi, človek vzdelaný — jeho knižnica bola povestná — ale zarytý nepriateľ Slovákov. Tento po porade so svojimi priateľmi prijal úrad, ale s tou tajnou úpravou priateľov, aby Štefan Daxner, ako rozhodný odporca maďarónskych snáh a zástupca slovenských záujmov, bol odstránený z úradu podžupanského a aby slovenské gymnásium vo V. Revúci bolo zrušené.

To prvšie skoro sa podarilo. Už 24. februára 1864 vymohol Kubínyi presadenie Daxnerovo z podžupanstva za sudcu ku zmenkovému súdu do Debrecína. Vymenovanie toto bolo síce čiastočným vyznačením, lebo uznaním skvelých darov presadeného, keď z úradníka, ktorý dosiaľ za-

oberal sa viac s trestno-občianskymi vecmi, chceli mať hotového zmenkového sudcu, potom, že na jeho osobu dali mu vyše 200-zlatovú prirážku, ale námer bol jasný, zase po tretí raz presadiť ho z jeho prirodzeného kruhu účinkovania ta, kde bol úplne neškodný. Daxner vykonal všemožné, aby prekazil svoje presadenie, prosily za neho aj. mnohé obce gemerskej stolice; v skutku presadenie umíklo. Tu zase prišla nenadalá udalosť, ktorá pri zdánlivom víťazstve zapríčinila vláde citlivú porážku. Bola to takzvaná šleswig-holštajnská válka proti malému Dánsku roku 1864, z ktorej Rakúsko ako odplatu za svoje víťazstvá prinieslo si nové dlžoby a zápletky, Prusku nové provincie a príčinu k vytisnutiu z Nemecka a ktorá oslabila moc celému všerakúskemu vládnemu systému. Vláda začala zase voľkať Maďarom, po štyrročnom »čakaní« Schmerlingovskom (wir können warten) vypísané boly nové voľby do krajinského snemu. — Slovenskí národovci a prebudený ľud malohontský chceli voliť Daxnera za vyslanca na snem. Tomuto sa muselo rýchlo odpomôcť, na súrenie župana Kubínyiho zastavené presadenie Daxnerovo do Debrecína bolo znovu obnovené, on sám ale na opätovné naliehanie županovo musel ta na náhle odísť (25. sept. 1864). Spomenutia zasluhuje, že volenie Daxnerovo za vyslanca napomáhali nielen osvedčení národovci slovenskí, ale aj ľudia odchodného smýšľania, ktorí poznali ho ako vysokovzdelaného, rázneho a spravodlive smýšľajúceho človeka a sami mešťania sobotskí boli mu naklonení; bolo treba postaviť kandidáta zo Soboty, aby udržali si Sobotu, krem toho ale pre vidiek vystúpili dvaja kandidáti veľkého vplyvu a širokého vrecka. Takto robilo sa násilím, vplyvom, peniazom a predsa pri samej voľbe jeden protikandidát, bývalý potomný septemvir, rodák Soboťan, chcel sa zaviazať slávnostnou prísahou, že bude sa držať Daxnerovho programu. Odstránením Daxnerovým z Rimavskej Soboty dosiahnuté bolo troje: prekazené bolo jeho vyvolenie za vyslanca, lebo nebolo jeho osoby, ktorá by bola svojím vplyvom zamedzila hnusné zakupovanie duší; vytrhnutý bol zase z kruhu svojich a gymnásium veľko-revúcke ztratilo svoju hlavnú oporu; darmo primlúvala sa správa gymnasiálna u Jeho Veličenstva, aby preloženie odvolané bolo: časy sa zmenily v neprospech náš, obranca musel ísť a o 10 rokov padol aj sám hrad slovenskej osvety.

* * *

Ako Ján apoštol na ostrove Patmos nezabudol na svoje povolanie, ktoré mal od Pána, tak ani posvätenec národa nášho, Daxner, vo svojom vyhnanstve — tak možno menovať jeho v Debrecíne strávený čas — nežil nečinne. Orlím zrakom hľadel na veci, ktoré sa dialy. Na poliach českých, menovite dňa 3. júla 1866 pri Kráľovom Hradci zaplatilo Rakúsko svoju nedôveru k priateľom a dôveru k nepriateľom. Aby nestalo sa dejiskom vnútornej války, k čomu legia Klapkovská hotová bola a mnohí to túžobne čakali — uzavrelo napochytre pokoj so svojím vonkajším nepriateľom a chcelo si zabezpečiť pokoj aj vnútri. Daxner v tom domnení, že každý, keď nie z cudzej, tedy z vlastnej škody zmúdrie, očakával skoré riešenie všetkých spravodlivých požiadavôk číchkoľvek, vo svojom dňa 8. aug. 1866 na gemerských priateľov poslanom prihlase, ktorým súril uskutočnenie Memoranduma, shrnul všetky požiadavky Slovákov do tých troch krátkych bodov: národnia cirkev, národnia škola, národnia samospráva! Tieto tri krátke body zahrňovaly a zahrňujú všetky požiadavky naše: národnia cirkev

osvobodila by z cudzieho otroctva ducha, národnia škola rozum a národnia samospráva celého človeka s jeho majetkom. Až dodnes cítime, aké tri ťažké bremená väzia na nás: ubíjajú nás v cirkvi vytískaním našej reči a násilným nanucovaním takých predstavených, ktorí sú zjavní naši nepriatelia; v škole násilným vtískaním cudzieho jazyka; v správe, kde obrana majetku, osobnej cti, ba života je obťažená cudzími, ktorí nerozumejú obžalovaného a odsúdia často nevinného z nedorozumenia, alebo koľkú škodu má z toho Slovák, že dostáva úradné písma v reči jemu cudzej. Kto odpomôže týmto trom biedam našim, ten stane sa vysvoboditeľom národa nášho, takto to cítili priatelia aj nepriatelia. City priateľov vyslovil Miloslav Dumný, kým sa ešte nebolo naplnilo na ňom:

Dumné péče zvládnu hlavou,
oheň očí vyhasne
a hruď, čo sa dme za slávou:
v nájomníctve oplasne!

V básničke svojej, nadpísanej »K brati mojej« hovorí:

Nezúfaj, rode slovenský,
Žije ti k sláve verný syn,
Keď Tatier orol tuho spí
Život tvoj budí — Debrecín.

Tri punkty spásy svojej znaj,
Donesú len tie ti slávu!
Národniu cirkev a školu
A národniu želaj správu!

Aj nepriatelia sa ozvali, pravda tak, ako vystalo z nich — nepriateľsky. Ešte trvalo provisorium, ešte vždy rozkazy vychádzaly z Viedne, len že skutočná moc bola v rukách maďarských pánov a títo svobodomyslní, sladkí, usmievaví, dokiaľ sami boli v ponížení, naťahovali iné struny, keď tušili, že oni prijdu k moci. Na body Daxnarove odpovedali inkvisíciou, inkvirovali nielen jeho, ale aj gemerských priateľov, menovite farárov, Andreja Krnu a Pavla Markoviča, ale toto vyšetrovanie stálo v spojení s voľbou Daxnerovou za vyslanca, kde boli potýčení aj sobotskí páni, ako sme to už vypravovali, a preto záležalo patričným na tom, aby boli umlčané a zatreté. V spojení s týmto bola aj takrečená inkvisícia Létássovská. Létássy bol štátnym zástupcom v R. Sobote a chcel si za každú cenu vydobyť zásluhy. Zádrapka k tomuto našla sa tak, keď učbár veľko-revúcky, dr. Zoch s Karlom Štefančokom, na t. č. notárom mestským a gymn. pokladníkom a Gustávom Nandrássym šli 1. jan. 1867 do Jelšavy sankovať sa a tam medzi pohármi pohádali sa s dajednými Jelšavanmi, a iste medzi pohármi boly vypustené nejaké ľahkomyslné slová. O mesiac na to slúžny Lovcsányi na rozkaz Létássyho prekutával byt Zochov a Štefančokov — u oboch hľadal ruské ruble — a dal oboch týchto odviesť do Jelšavy, kde pri neslušnom nakladaní vyšetroval ich Létássy, ktorý domnieval sa, že odokryl nejaké sprisahanie, súčasne dal chytiť aj slúžneho Bakulínyho, ktorý ale na druhý deň bol prepustený a Gallaya, notára v Ratkovej, u ktorého prekutával dom od $8^1/_2$ večer do 6. hodiny ráno. Hľadal tam Daxnerov príhlas a iné »k zbúreniu Slovákov« smerujúce listiny. Oboch vypytoval sa o Daxnerovi, ako účinkuje na ľud; vidno bolo,

že tohoto chceli zapliesť do nejakej vlastizradnej pravoty Zocha vyšetroval: aby zradil všetky pohyby, ktoré čelia k osamostatneniu Slovenska pod ruskou vládou; Štefančoka sa spytoval, že koho drží za vodcu gemerských Slovákov, na čo tento odvetil, že gemerskí Slováci nepotrebujú vodcu, keď by ale potrebu toho cítili, ohľadom na rozum a zásluhy za najsúcejšieho z gemerských národovcov drží Štefana Daxnera. Ďalej: že ku ktorej národnosti prislúcha Štefančok? odpovedal, že jeho nebohý otec bol Slovák, žijúca matka že je Slovenka, on teda ako statočný syn statočných rodičov nemôže náležať inde, než k slovenskému národu.

Prostredníctvom super. Mádayho a dištr. dozorcu Zsedényiho hlavný štátny fiškus Kossalko vydal telegraficky rozkaz, aby všetky aktá boly jemu poslané. Stalo sa tak. Z nich presvedčil sa o ničote obžaloby a Zoch so Štefančokom a Gallayom boli prepustení 7. marca po vyše mesačnom väznení. Počas inkvisície Létássy hľadajúc široko rozvetrené panslavistické spiknutie proti krajine a korune, požiadal debrecínsky súd, aby Št. Daxnera uväznil, byt jeho prekutal, všetky jeho písma shabal a Létássymu odoslal, taktiež i po pošte prichodiace mu listy pristavil a jemu doposielal. Súdna stolica debrecínska odoprela uväznenie Daxnera z tej príčiny, poneváč on ako sudca krajinského zmenkového súdu len na základe riadneho sudcovského výroku mohol byť pozbavený svojej osobnej svobody, v ostatných otázkach ale zadosť urobil požiadavke Létássyho. Daxner hneď vtedy zadal prosbu k riadnemu súdu stolice gemerskej, žiadajúc vyšetrovanie proti sebe a v páde tom, že by obžaloby Létássyho falošné boly, potrestanie osočovateľov, ale na prosbu svoju dostal záporný výrok, poneváč vraj celé vyšetrovanie bolo pristavené a tak stalo sa bezpredmetným. Zhabané listiny dostal zpät len na opätovné súrenie pri vláde, menovite u samého ministrapredsedu gr. Juliusa Andrássyho.

Létássovská inkvisícia bola namerená rovnak proti Daxnerovi, ako proti v.-revúckemu gymnásiumu, prebehla síce bez škody, ale pobúrila mysle, rozdelila ešte väčšmi tú prepasť, ktorá vznikala medzi synmi jednej vlasti nasiatim vzájomnej nedôvery. Jeden, trebárs nie bezprostredný následok toho bol, že 4. febr. 1867 Daxner poďakoval sa z úradu hlavného dozorcu gymnásia, že vzdialenému nebolo možno tak, ako by chel vplývať do záležitostí ústavu.

Jedna z najhorších a najškodnejších vlastností Slovákových je, že všade prijme sa ako vŕba, t. j. vie prispôsobniť sa pomerom a ľudom; z toho povstáva to, že opúšťa svoju reč, zvyky, ba aj meno, k čomu dopomáha veľká schopnosť učiť sa cudzím rečiam. Škoda, že nemáme tej tvrdej zatupelosti toho Maďara, ktorý sa divil, že už 20 rokov býva medzi Slovákmi a tí sprostáci ešte nenaučili sa od neho po maďarsky. My Slováci sme samá ústupčivosť, desiati Slováci vďačne hovoria maďarsky k vôli jednomu Maďarovi, ktorý aj rozumie slovensky. Daxner bol zriedkavou výnimkou; 7-ročný jeho pobyt v Debrecíne nepremenil ho, ale čo je viac a zriedkavejšie, nezanechal stopy na jeho rodine. Konečne byť Slovákom medzi Slovákmi, nehovoriť len po slovensky v dome v čistoslovenskom meste, nehovoriť cudzou rečou preto, že tá druhá nejde hladko, k tomu je nie potrebná veľká tvrdosť a stálosť v presvedčení, ale byť Slovákom, kde každé slovenské slovo budí nemilý obdiv, shovárať sa doma slovensky, kde cudzota tisne sa ti dnu oblokmi a dvermi. Hovor svojou rečou, kde ti to všetci považujú za tvrdohlavosť, lebo vedia, že si aj v iných dokonale zbehlý, k tomuto je potrebný hrdinský, zmužilý duch; koľkých

presvedčenie, láska k rodu roztroskotaly sa na tomto úskalí. Daxner vyšiel z tejto zkúšky čistý, pevný, ako vybrúsený diamant. Práve pre túto svoju pevnosť nehľadal príliš priateľstvo vo svojom vyhnanstve debrecínskom. Krem úradných stykov málo s kým sa schádzal, krem finančného úradníka Szütza, s ktorým bol známy z Rim. Soboty a statkára Hunyadyho. Ináč žil svojej rodine a svojmu vzdialenému rodisku.

V týchto časoch staly sa v politike veliké zmeny, nešťastná politika vonkajšia aj vnútorná dožila sa svojho smutného konca. Keď absolutistický s klátivým lichotením spojený systém padol, po prepustení hlavných radcov sám panovník vyslovil heslo: uspokojenie národov! Začaly sa vyjednávačky, prvé bolo prinavrátiť Uhorsku staré práva, jeho samosprávu, pravda za cenu prevzatia dlžôb ríšskych. To by bolo sem tam, ale ani noví ľudia, povolaní k veslu vlády, nevedeli sa naučiť tomu, že »volnosť má byť spravodlivá«! Zo saského ministra na ríšskeho kancellára povýšený barón Beust oddal v zemiach Uhorskej koruny vládu maďarským pánom, aby v takrečených dedičných zemiach mohli panovať Nemci; na Slovanov, ktorí tvoria väčšinu obyvateľstva a Rumunov zabudlo sa, ba nie, nezabudlo, tí mali byť dľa Beustovej výpovede pritisnutí o stenu. Bez nás, o nás vyrovnávalo sa, Slovákov neopýtal sa nikto, či aj oni dačo potrebujú, tak ako keď macocha vyberá sa do jarmoku, povypytuje sa svojich miláčkov: či a čoby chceli mať za jarmočné a úbohé pastorčatá musia mlčať, ale veď nemuseli mlčať, boly voľby do snemu, mohli sa ozvať, voliť si zástupcov! Mohli-nemohli, čo sa stalo pri voľbe Daxnerovej, to sme videli, a inde práve tak, alebo horšie, vyšlo heslo: minden áron megbuktatni! (každým možným spôsobom dať prapadnúť), a čo znamená v Uhorsku: každý, možný spôsob, o tom daly by sa písať celé kapitole, každá voľba, nová krivda, alebo vierolomstvo! Predsa nezabudli ani na Slovákov: vyhlásili, že všetci občania vlasti sú rovnoprávni a tvoria spolu jeden nerozlučiteľný maďarský a či uhorský národ, práve tak o 10 rokov turecký vezír, Mithad baša dal svolať turecký snem, vyhlásil rovnoprávnosť bez rozdielu reči a náboženstva a nazval všetkých obyvateľov Turecka — Ottomanmi. Celý svet smial sa tomu a on sám v kúte najväčšmi, ale tam komedia neostala dlho komediou, vážny, zasmužilý Turek nerád má komedie: »parlament« bol rozpustený a stará vláda, ani za Muhameda II., ostríha staré výsady mahomedánske. U nás započala sa ústavná komedia so svobodnými voľbami, snemom, ministeriumom, novými zákonmi, financmi a slúžnovcami. Na úrady a trafiky miesto orlíkov prišla uhorská koruna, v úradoch miesto handrkovania mondokuje sa, miesto štajeramtov máme adóhivataly a ostatnie? načo hovoriť? lepšie mlčať.

Naši páni nenadarmo prechádzali sa po Anglii, Francúzsku, Taliansku, naučili sa metať prach do očú, napísali svobodomyslné zákony, papier je trpelivý, ale nikto, nikde, nemyslel vážne na to, že by ten zákon mal sa aj plniť a čo by sa bol aj plnil: svobody nebude pre nás bez národnej cirkve, národnej školy, národnej samosprávy!

Niet sa tomu čo diviť, že Slováci po toľkých trpkých zkúsenosťach neoduševňovali sa veľmi za samostatnosť krajiny, za osobitné uhorské ministerium: či Schmerling, či Andrássy, pre nich všetko jedno, ba nie jedno, Schmerling aspoň dakedy ukázal usmievavú tvár, Andrássy s Deákom ukázali straku na kole v podobe národnostného zákona, ale nech ukáže niekto: kedy, ako a ktorý paragraf zákona tohoto by sa bol aj previedol? Vyjmúc toho jednoho, že maďarská reč ustanovená za štátnu, nuž a to

veru nebolo urobené k vôli Slovákom. Nová svoboda priniesla aj iné ovocie, ešte boli kde-tu národovci slovenskí v úradoch, maďarská vláda postarala sa o to, aby očistila úradnícky sbor od tohto pozostatku »nemeckého absolutismu«; dajedni odstránení boli hneď, dajedni neškodní, ktorí sa vedeli akkomodovať, alebo takí, čo vynikali svojimi duševnými schopnosťami, nechaní naďalej čo len do času. K posledným patril aj Daxner, bol príliš potrebný a vynikajúci, než aby bol mohol byť hneď nahradený iným a potom sudcovstvo pri zmenkovom súde v maďarsko-kalvínskom Ríme nemohlo škodiť ani novému systému vládnemu.

Prišlo nové sriadenie súdov. Zmenkový súd debrecínsky bol vyzdvihnutý; predseda súdu oznamujúc to Daxnerovi, nepremeškal tým najlichotivejším spôsobom vysloviť svoju pochvalu a vďaku. Všetci z dosavádnych úradov prepustení úradníci zadali znovu prosby o úrady, rozumie sa každý čakal povýšenie. Sotva dajeden mal k tomu väčšie právo, ako Daxner, ktorý mal za sebou 20-ročnú, verne vykonanú štátnu službu, ako bývalý predseda stoličného súdu, lebo druhé podžupanstvo bolo s tým spojené, pýtal sudcovstvo pri kráľovskej tabuli, — nedali mu ho, potom predsedníctvo súdu v R. Sobote — nedostal, keď darmo sa uchádzal do Štiavnice k vôli tomu, aby mohol byť v Gemeri, žiadal s ponechaním dosavádneho platu a hodnosti úrad okresného sudcu vo Veľkej Revúci — odopreli aj to a vymenovali ho za sudcu pri súdnej stolici v Debrecíne, jeho, bývalého predsedu takého súdu! Toto neprijal a zadal za pensiu, keď mu ani toto nechceli dať a nútili ho ďalej slúžiť, 2. mája 1872 odišiel z Debrecína a prišiel nazpäť do svojho rodiska — Tisovca. Po siedmych mesiacoch povolená mu bola 750-zlatová pensia, keď mnohoráz obrátil sa na ministerium, dokázal lekárskymi svedoctvami svoju čiastočnú neschopnosť ku službe.

Takto rozlúčil sa so štátnou službou tento muž, ktorému ani najzaťatejší protivníci nemohli odškriepiť, že bol príkladom svedomitého úradníka. Bol prenasledovaný, preháňaný, preto že pomáhal zachrániť trôn. miloval svoj ľud a svojím spravodlivým, priateľským konaním svojich povinností upokojoval mysle a kliesnil cestu smiereniu sa panovníka s národom,

Protivníkom Daxnerovým bola taká hodina s ním, ako Oedipovi s orakulumom, čím väčšmi sa mu vyhýbali a chceli ho urobiť neškodným, tým viac dávali mu zbraň do ruky, bojovať na pozdvižení svojho ľudu, čo mu oni prekážať chceli. Složiac úrad, šiel bývať zpäť do Tisovca, vzdialenosťou prekážaný kruh účinkovania obnovil sa. Dosavádny hlavný dozorca gymnásia v.-revúckeho, Ján Francisci, odsťahoval sa z V. Revúce a poďakoval zo svojho úradu; znovu vyvolený bol 2. sept. 1872 Daxner, práve v tom čase bola najvyššia potreba na blízkeho, rozhodného obrancu, ochrancu, podporovateľa. Čo ďalej, to viac dorážali nepriatelia na tento slovenský vzdelávací ústav, ale s utrpením rástla aj odhodlanosť priateľov. Začali stavať novú budovu gymnasiálnu takmer bez groša, tak ako povestný Franke v Halle sirotinec so 7 nem. toliarmi počal a do 200.000 vbudoval. Vo Veľkej Revúci započalo sa stavať so 120 zl. a vydalo sa na budovu 20.000 zl. Nový dozorca obetoval 100 zl., ale to bola obeť verejná na povzbudenie iných, čo dialo sa súkromne, o tom zná len Hospodin. Jedno pripomenúť musíme: na návrh učbára dra Zocha zariadená bola bazárová lutria v prospech gymnasiálnej budovy, vo výbore gymnasiálnom, kde sa pojednávalo o tejto veci, predseda výboru Daxner odopne zlatú retiazku,

vytiahne zlaté hodinky svoje, položí všetko na stôl s tými slovami: »Tu máte odo mňa tento skromný dar k lutrii«! Ani jedno oko neostalo suché.

Bolo treba aj brániť. Noví svobodomyslní, rytiersky smýšľajúci vlastníci štátnej moci dali si záležať na tom, aby — ako náš básnik Botto vyslovil — zdroj za zdrojom zatlkli. Použili všetko, čo použiť mohli. Daxner dobre vedel, že tie prípravy: vyvolenie Czékusovo za superintendenta, odoprenie 700 zl. ročnej podpory zo strany mesta V. Revúce, ktorá už raz na podhuckávanie R. Kubínyiho odopretá ale rozhodnutím Sennyeyho gymnásiumu prisúdená bola, teraz pod ústavnou vládou i stolicou i ministeriumom dané bolo najatej a nahuckanej väčšine výboru mesta V. Revúce za pravdu, ustavičné upodozrievanie, vysielanie seniorálnych poverenictví, nedovolenie krajinskej sbierky v prospech gymn. budovy, naloženie, aby svedoctvá gymn. boly vydávané aj po maďarsky, sú všetko ohnivá tej istej reťaze: spútať, osihotiť a akokoľvek znivočiť. Svoje obavy a nádeje, vyslovil pred ustavične napádanými učbármi nasledovne: »To vidíte, páni moji, že bezohľadný národný intollerantismus maďarský je pánom situácie a že má všetku legálnu moc vo svojich rukách, môžete byť istí v tom, že nastávajú nám ťažké doby, lebo to znáte, že pre naše cirkevno-národnie záujmy niet milosti u fanatismu. Budeme tedy trpeť za vec našu, k čomu pokojnou mysľou musíme byť odhodlaní! V jednej okolnosti mám malú nádeju a to je: že najvyššie cirkevné a svetské právomocnosti v konkrétnych pádoch prenasledovania nášho nespustia sa celkom pôdy zákonitej, nie snáď z osobných, šľachetných motívov, ktoré v politike nemajú rozhodujúci zástoj, ale z vyšších záujmov vlasteneckých a národních a z opatrnosti, ktorá to radí. Maďarstvo len tým získalo si sympatie vzdelaných národov, že vedelo zdánlive identifikovať sa so snahami ľudskej a občianskej svobody, len pri pomoci prajných, hotových udalostí podarilo sa mu vydobyť uznanie svojmu historickému právu a konštitucionalismu, ono aj teraz vypočítave vystatuje sa programmom právneho štátu, nasledovne neprichodí mu tieto vyššie a veliku cenu majúce záujmy kompromittovať k vôli podvráteniu jedneho slovenského gymnásia. Či snáď jeden z prvých štátnikov maďarských, barón Sennyey, z lásky k nám, ktorých ani nezná, kassíroval výrok Rudolfa Kubínyiho, zrušujúci gymnasiálnu fundáciu. Doista nie, ale kassíroval ho, ako muž spravodlivý a štátnik ďalej hľadiaci k vôli spomenutým vyšším záujmom vlastaneckým a maďarským. A preto nezriekneme sa nádeje, že na základe positívneho zákona budeme sa môcť brániť proti útokom na nás a ústav náš robeným. Prosím vás, držte čím prísnejšiu disciplínu medzi vami a žiactvom, aby sme nič takého nezavinili, čo by nepriatelia naši vykoristiť mohli ku škode gymnásia nášho«.

Mohla by časom povstať otázka: kto bol hlavným vinníkom pri nivočení slov. vzdelávacích ústavov? Od počiatku počuť mená Grünwald, Czékus, Trefort. Ale toto je práve taká otázka, ako keby sa kto opytoval: kto bol hlavným vinníkom ukrižovania Spasiteľa? Kaifáš, Annáš, Pilát? Ak vôbec možno odpovedať na túto otázku, odpovedať možno po ľudsky: duch času! Dľa zákona Božieho: zatvrdilá nevera ľudu izraelského. Pri ústavoch našich tiež povieme, duch času, t. j. naša slabosť a maďarská nespratnosť. Vypovedali to tí čo úprimnejší hneď pri zakladaní v.-revúckeho gymnásia: Magyarországon tót iskola! hiszen az agyrém! (V Uhorsku slovenská škola je nesmysel!) A dľa toho sa aj konalo. Mohli bezpečne vykonať tak, ako vypovedal jeden z nich cele otvorene, že on považoval celé vyšetrovanie za zbytočné, gymnásium je slovenské, treba

ho zatvoriť. Proti takejto mienke slabá bola nádeja, ktorú vyslovil Daxner, že Maďari k vôli opatrnosti nebudú chceť spáchať nezákonitosť, ale už boli príliš mocní, než aby boli potrebovali masku, preto pustili sa dôsledne za vyznačeným cieľom a nástroje našly sa vždy.

Inkvisícia bola prevedená. Opätujem ešte raz: tu nemožno vypravovať obšírne tie deje, ktoré sú už aj tak vypísané inde. Pripomeneme len to, čo sa týka osoby Daxnerovej. K inkvisícii prišlého biskupa Czékusa privítal tými slovami: máme nádeju, že Vaša Dôstojnosť prichádza k nám nielen ako vyslanec vysokého ministerstva, ale i ako hlava a predstavený evanj. autonomného dištriktu ku autonomnému evanj. ústavu! — Pravda na takéto »fajnové« rozdiele Czékus mal príliš hrubú kožu. Pred celou vyšetrujúcou komissiou vyslovil Daxner lútosť a zhrozenie nad tým, že minister vo svojom prípise odsudzuje gymnásium pred vyšetrením a žiadal, aby pri vyšetrovaní aj údovia patronátu prítomní byť mohli, čo ale nebolo dovolené. Keď inkvisícia bola prevedená a podžupan Szontagh ozval sa, odporúčajúc, aby nad mládežou držaná bola prísna disciplína, Daxner ohradil sa proti tomuto ozvaniu sa, lebo disciplína patrí medzi práva autonomné. Keď dištriktuálne povereníctvo rozposlalo svoj návrh na zrušenie gymnásia na senioráty potisského dištriktu, Daxner vo svojom menom cirkve tisovskej malohontskému seniorátu podanom spise podvrátil lživé tvrdenia škôldozorcov. Dňa 30. júla 1874 na potisskom dištr. konvente v Miškovci napriek kriku a hulákaniu miškovskej luzy mužne bránil gymnásium i v appelláte i živým slovom. Všetko darmo; na dištrikte vyslovené bolo uzavretie, že gymnásium v.-revúcke neuznáva sa za školu dištriktu a odoberá mu právo jestvovania. Sišiel sa posledný patronátsky konvent, tento poveril Daxnera s vypracovaním appelláty na gen. konvent. Daxner prijal túto úlohu, ale videl, že všetko darmo, rozlúčil sa teda s údami patronátu s týmito slovami: »Pánovia moji, sme extra legem (mimo zákona), keď protivníci dopustili sa toľkej nezákonitosti a nespravodlivosti naproti cirkevnému ústavu nášmu, môžete si domysleť, že dopustia sa aj iných neprávostí, dľa toho, ako ich cieľ sebou donesie; pri tom všetkom ustanovme sa na gener. konvente a konajme povinnosť našu bez ohľadu na výsledok, ktorý bez tak nie je v moci našej«.

Tak sa aj stalo. Protivníci gymnásia nečakali ani na generálny konvent. Na predostrenie ministra Treforta Jeho Veličenstvo rozpustil v.-revúcke gymnásium najvyšším nariadením vydaným v Mníchove dňa 20. aug. 1874. Daromná tedy bola appelláta, daromná mužná obrana slovenských národovcov. Daxner započal svoju obrannú reč tým vyznaním, že ako vidí, všetko hovorenie je marné, lebo nebude mať vplyvu na osud ústavu — a končí: »My osvedčujeme sa raz navždy, že neštítime sa žiadneho právneho a spravodlivého vyšetrenia. Ale keď dôvody nič neplatia, načo tu hovoriť? Ja odkazujem našu vec na súd čistého svedomia a spravodlivého Boha«! Ale hlas svedomia mlčal pri tých, kde by bol mal volať, veď náruživosť a nenávisť sú zlí radcovia.

Gymnásium bolo rozpustené, ale tu bol majetok, budovy, základiny, knihovne, učebné prostriedky atď. Kráľovské nariadenie ponechalo právo naloženia s majetkom zakladateľom, minister Trefort ale zabránil sísť sa patronátu, aby tenže mohol naložiť dľa vôle so svojím majetkom a oddal všetku správu majetku do rúk stolice gemerskej.

Na základe 26. čl. z. 1791 § 10.: základiny evanj. nesmejú byť odobraté, alebo vyňaté z ich správy, jednotliví patróni poverili Daxnera

vymáhať majetok gymnasiálny z rúk nezákonitých. Súd odmrštil požiadavku, lebo — vraj — patronátu už niet, na čo Daxner dôvodil, že patronát je vyzdvihnutý len ako školská vrchnosť, ale nie ako vlastník majetku a to dokázal výťahom gruntovnej knihy, kde patronát bol zapísaný ako majiteľ gymnasiálnych nepohnuteľností; ani tento každému spravodlivému človeku jasný, právny dôkaz nič neplatil. Majetok nevydali, ale doberali cestou administratívnych vrchností požiadavky gymnásia, vypláčali dlžoby, previedli bazárovú lutriu, — či správne, to sa nedalo ukázať; predali za 7000 gymnasiálnu budovu, shabali knižnice, rozdali rozličným školám učebné prostriedky a na radosť urobili si v dvorane gymnasiálnej budovy tanečnú zábavu.

Najkriklavejšie ale pri celej tej veci bolo, že Daxner bol na zodpovednosť ťahaný, ako smel menom takého telesa, ktoré bolo rozpustené, pozdvihnúť pravotu! Ba zahrozené mu bolo odňatím pensie, jestli ju nezastaví? »Nech si ju majú«! riekol v svätom rozochvení a pravotil ďalej; vtedy bol otcom štyroch neodchovaných dietok a majetok otcovský nestačil aj na živnosť aj na výchovu dvoch synov a dvoch dcér. Toto bola tá najväčšia obeť, ktorú priniesol právu a pravde a že hrozba nepriateľov nenaplnila sa, toho príčinou nebola snáď nejaká, čo aj okamžitá dobroprajnosť, vo výbore gemerskej stolice cele vážne pojednávaná bola nárada Mariássyho, vykonať pri vláde, aby Daxnerovi odňatá bola pensia, ale iste nahliadly rozhodujúce kruhy hnusobu tejto pomsty nad smelým obrancom ubitej pravdy a preto pensia ostala.

* * *

Po toľkých bezvýsledných bojoch, trpkých zkúsenosťach nebolo by divu, keby Daxner bol cele odtiahol sa od verejného života, ale s ním bolo tak, ako s prorokmi Hospodinovými, nebolo možno odstúpiť od poznatej pravdy a dívať sa na prznenie dedictva Božieho. Čím ťažšie rany padaly na ten úbohý, pomoce, svetla zbavený ľud, tým väčšmi rozpalovala sa láska šľachetného srdca k nemu. On sám skormútený, krivdou zbitý, nad zlobou rozžalostený musel sa premáhať, aby tešil, pomáhal tým, ktorí stali sa zrazu vyhnancami prostred svojej vlasti. Boli to chleba zbavení učbári, tu pomáhal, kde sa dalo, menovite jeho osobný priateľ Aug. H. Škultéty našiel u neho otvorené srdce, dokiaľ r. 1875. nebol vyvolený za farára na Kraskovo, a tak aspoň — čo aj chudobne — opatrený. Musel myslieť aj na seba a na svojich, vzdialenosťou z Tisovca majetok a dôchodok z neho nerozmáhaly sa; ako v úrade postavený nenahromaždil za príkladom mnohých bohatstva, to mu bránily jeho česť a svedomie; často zriekol sa aj tých výhod, ktoré by bol mohol použiť. Ako sme na počiatku spomenuli, od tetky matkinej a spolu krstnej matky dostal do križmy zemanský majetok Slovenský Zabar; otcovský majetok mali spoločný s bratom, ale on neosoboval si ani tento, jemu patriaci, ale bratsky rozdelili sa s celým. Bolo treba vychovávať dietky, čo väčšie, to väčšia starosť. Pri tom ale nezapomínal na veci, ktorým posvätil sa od mladi. Po smrti brata svojho Jura vyvolený bol za dozorcu cirkve, videl, že mnohí nepovažujú si za vec svedomia ničím neprispievať na cirkev a bolo treba na všetky strany; veža chrámu chýlila sa bokom ku chrámu, bolo treba povolať tretieho učiteľa. Celým svojím vlivom staral sa o to, aby spravodlivým rozvrhnutím cirkevnej dane bolo možno udržiavať cirkev so všetkým, ale

najmilší cieľ jeho bol — bezplatná výchova! Čo on započal, to pod jeho vedením dokonali iní, ako dedičia ducha, iba ten posledný cieľ, ako dôkaz lásky k maličkým, dosiaľ neuskutočnil sa, vinou tých, ktorí by mali takéto ciele všemožne napomáhať, lebo chcú sa menovať nasledovníkmi toho, ktorý volal dietky k sebe. Vypovedzme doprosta farár tisovský so svojími náhončími v porozumení s predstavenstvom seniorálnym malohontským, tedy cirkevnou vrchnosťou, robia prekážky tomu, aby v tisovských evanj. školách mohla byť zavedená bezplatná výučba. Prečo? Lebo tak by sa umenšil počet žiakov v štátnej maďarskej a zväčšil v evanj. slovenskej škole. Takto sa plní u nás príkaz Boží: Učte všetky národy!

Nepriatelia nášho slovenského žitia starali sa všemožne o to, aby Daxner mal čo brániť a ochraňovať. Na blízkej dedine Píle bol vyše 50 rokov farárom učený priateľ Jozeffyho Emerich Lauček, tohoto túžbou bolo, aby jeho syn Daniel bol jeho nástupcom v úrade, ten aj dokončil theologické štúdia, složil zkúšku, ale pri posviackovej zkúške nepáčilo sa superintendentovi Czékusovi jeho kázanie a nevysvätil ho; mladý Lauček šiel zatým študovať ešte do Nemecka na universitu roztockú a ako sa ztade vrátil, povolaný bol za kaplána ku boku dra Hurbana do Hlbokého a na základe predbežnej zkúšky vtedajší superintendent preddunajský, Ludvik Geduly, vysvätil ho za kňaza. Tu superintendent Czékus vydal obežník, v ktorom vyhlásil posviacku svojho spolusuperintendenta za neplatnú pre potisský dištrikt, trebárs dľa učenia cirkve evanj. posviacka kňaza je platná po celom okršleku zemskom. Potisský dištriktuálny a potom aj generálny konvent daly za pravdu Czékusovi, ale Daniel Lauček medzi tým časom prišiel k svojmu otcovi za kaplána a prostred bezvýsledných námah Czékusových odstrániť ho ztade, vypomáhal ho až do tohože smrti. Tu po smrti otca Laučeka žiadala si cirkev pílanská jednomyslne syna za svojho farára, po darobnom srážaní a odrádzaní cirkve, keď za predstavených malohontského seniorátu vyvolené boly verné nástroje Czékusove, poslané bolo na Pílu vojsko, ktoré vyviedlo Laučeka z fary. Tento ostal bez prístrešia, bez domu, bez výživy. V takýto čas ľudia zvykli ľutovať ukrivdeného a nadávať krivditeľovi, ale ukrivdenému tým nepomôže sa a krivditeľovi aspoň na čas neuškodí, lebo Božie hodiny trebárs iste, ale pomaly bijú! Daxner neľutoval slovom, ale nenadával. Čo vykonal, to vypravuje sám Lauček vo venovaní svojej málo známej a bohužiaľ menej čítanej knihy: »Ľudské povedomie« takto:

»Posvätenej pamäti Veľkomožného Pána Pána Štefana M. Daxnera, svojho dobrodincu a ochrancu.

Jeho posvätenej pamäti venujem tieto riadky; boly ony i tak Jeho. Až na maličkosti pri vypracovaní napísané sú pod Jeho krovom v Tisovci a v Suchých doloch. On to tiež bol, ktorý ma oslovil, aby som výsledky dlholetého bádania na týchto poliach života ľudského napísal i pre druhých. A v aký čas On ma o to oslovil? V ten čas, kde som úradu a živnosti bol cele zbavený — od leta 1881 do 1885 — pokiaľ som von z národa a vlasti nenašiel postavenie. Opätujem v čas, kde On mi bol všetko, On to oslovenie na mňa upravil, k tomu smeru On mňa nielen svojím imaním od hladovej smrti zachránil a svojho vysokocteného domu cťou odial, ale bol tiež tešiteľom v mojom bezvýhľadnom položení, do ktorého som bol prišiel: ôsmymi rokmi najťažšej a najvernejšej bohosloveckej služby. Od r. 1881 do r. 1885 On a Jeho šľachetnoduchý dom vynahradil posvätným priateľstvom a pohostinstvom nielen môj ztratený, ale i najskvelejší úrad.

Ja som Jemu nebol hoden ani remienky na obuvi rozviazať: a On — muž toľkej vernosti k panovníkovi, národu a vlasti — muž toľkej slávy — On mi za to, že som nevinne zbavenie úradu trpel, dal viac, než som utratil: Svoje a svojho domu priateľstvo v posvätnom pohostinstve. Veľká časť Jeho útechy záležala v tej slávnej rade: »preč žiaľ nad utrpenými krivdami; zažeňte ho dielom; píšte, čo bude národu i ľudstvu osožiť; crescit sub pondere palma! (palma rastie pod bremenom.)

Z vyhnanstva roku 1892. Dan. Zab Lauček.«

Tieto z vďačného srdca prýštiace sa slová sú najskvelejším svedectvom smýšľania kresťanského, lásky plného dľa toho slova apoštolského: Jedni druhých bremená neste a tak plňte zákon Kristov!

Počas svojho nepokojného odpočinku Daxner bystrým pozorom sprevádzal všetky pohyby nášho života, aká myšlienka zkrsla, tam bol svojím duchom, umom, kde potreba telom. Zakladala sa peňažná banka »Tatra«, vláda stavala podmienky, Daxner stál na svojom starom stanovisku nepopustiť a vážnym svojím vystúpením postavil sa proti tým opatrným ľudkom, ktorí tým chceli zabezpečiť založenie a trvanie slovenskej banky, že v shromaždení účastinárov, slovenských národovcov začali rečniť po maďarsky, privolal im: »Nemýlte sa, neklamte seba a iných, spolok, v ktorom je Mudroň a Daxner, už je tým samým označený!« Nuž pravda, Daxner ostal Daxnerom, ale národnia opatrnosť doviedla ku vysokovlasteneckým osvedčeniam v čas odhalovania honvédskeho pomníku v jednom čistoslovenskom mestečku: či my na takéto veci nemáme ani poznámky? Inde to menujú zradou.

Kto len raz shováral sa s Daxnerom alebo bol v jeho dome, iste nezapomene na to nikdy; bol on duch, ktorý priťahuje. Shromažďoval vôkol seba všetkých so Slovákmi úprimne smýšľajúcich ľudí z celého okolia, vôkol neho vyrástlo mladé odhodlané pokolenie krem jeho synov, Ivana a Štefana, bratových synov: všeobecne známeho dra Sama Daxnera a nedávno nešťastným koncom zo sveta zišlého Jána, pripomeneme len obetovavého, v tichosti požehnane účinkovavšieho, privčas pre nás zosnulého Jána Zvaru, rázneho Emericha Manicu a zápalistého Jána Zajaca. Ale krom týchto chvalabohu ich je mnoho, ktorých spolu so staršími priťahoval tu kúzlom svojho presvedčenia a čistého rázu, tu nevyrovnaným spôsobom obcovania sostaršími, mladšími, vyššími, nižšími. V jeho spoločnosti necítil sa nikto byť stiesneným. Sám v spôsoboch, obyčajoch, šľachtic v každom pohybe, posunku, slove, vďačne prispôsobňoval sa a snižoval k nižším; on náčelník, vodca dľa rodu i vlastností ochotne vypočúval mienku iných, ba často v súkromných poradách vyzýval každého z prítomných k predneseniu mienky. Svoju mienku nikdy nenatískal nikomu, pravda, obyčajne prijatá bola jeho, nie že bola jeho, ale že bola najlepšia. Radosť bola s ním obcovať, rozkoš baviť sa v jeho pohostinnom dome, rozhovor v jeho prítomnosti, i keď — čo často bolo — bol žartovný, nikdy neprekročil medze najprísnejšej slušnosti, v jeho blízkosti každý by sa bol ostýchal vypustiť z úst, čo ak málo ľahkomyslné slovo.

Keď v mladom veku vynikal ako spisovateľ menších belletristických prác, pozdejšie ako prísne logický pisateľ politických listín, v posledných časoch žijúc rozpomienkam pozostavil nám dôkazy svojho živého, ostrovtipného talentu spisovateľského. Jeho obrany seba i iných vynikajú nepremožiteľnou silou jasných dôvodov a budú na dlhé časy užívané pramene u terajších i budúcich cirkevno-politických sporov. D. vniesol do nich

odvolávanie sa na vierovyznanské knihy cirkve evanjelickej, neuprositeľnou logikou postavil hrádzu moci a vláde cirkevnej, ktorú prekročiť znamená pritiahnuť si nebezpečie zamiešania sa štátnej moci do samosprávy cirkve. Iste už najbližší vek dá mu smutné zadosťučinenie. Hotovily sa »Pamäti v.-revúckeho gymnasia«, on dozeral celú prácu a pod skrovným názvom »Poznámky« objasnil v krátkosti celú politiku maďarských pánov. Jesto sa z toho čo učiť! Ako bystrý pozorovateľ a spolučiniteľ politického života poznačil a potom obšírnejšie vypísal politické deje v Uhorsku od revolúcie do vyrovnania, ostrým svetlom posvietil na politiku viedeňskej vlády, a objasnil mnohé záhady. Škoda, že nedokončil. Veľý poklad známostí historicko-politických nechal nám vo svojom vypravovaní »Po roku 1849« v Slov. Pohľadoch z r. 1892 č. 5—8. Prosili sme ho, aby pokračoval v započatom diele, ale prišly nenadále udalosti, ktoré pripravily ho o čas, dobrú vôľu, zdravie, život.

* * *

Prichodíme k poslednému odseku života Daxnerovho. Slovákovi nemožno dnes umierať prirodzenou smrťou, nevešajú, nestrieľajú, nestínajú ho, ale srdce musí znášať muky, ktoré vyrovnajú sa zdeseniu pred šibenicou, guľkou, mečom. Naši najprednejší mužovia umierajú v mladom veku, a keď v staršom, vtedy ako vysilení, zmorení, uštvaní; čo ich živí, teší, oživuje, je nádeja lepšej budúcnosti. Psi neodvážia sa zaraz do šľachetného, bystronohého jeleňa, ale plašia ho štekotom, množstvom svojím, naháňajú, umoreného prenasledujú, čím viac ubýva sily, tým sú smelší, vždy bližšie dobehujú, dohrýzajú, až podľahne nie ich zmužilosti, ale únave, smädu a oni potom besom vrhnú sa na neho, zvlášte keď čujú za sebou dupot koní, ktoré nesú jazdcov, poľovníkov so smrťonosnou zbraňou. O veľkých, strašných morských mäkýšoch hovoria prírodozpytci, že majú tri srdcia, zišly by sa veru aspoň po dve každému, svoj rod verne milujúcemu Slovákovi: jedno, aby napomáhalo život telesný snadným prepúšťaním krve, druhé, aby vpíjalo do seba všetky tie krivdy a bôle, ktoré musí prežiť, precítiť, pretrpeť každý, kto je schopný po slovensky cítiť, žiť, trpeť.

Daxner na oko zdravý, silný umieral za celé štyri roky. Ťažkým srdcom píšem riadky tieto a cítim pravdu slov Salustových: arduum est res gestas scribere (obťažná vec je vypisovať deje, ktoré sa staly). Napriek všetkým osočovaniam, klebetám, v podobe lží naházdaného blata, napriek hrozbám, strašeniu a odpudzovaniu náš ľud pozná a uctí si svojich ľudí, priateľov, dobrodincov. Cirkev klenovská po dva razy vyvolila Daxnera za dozorcu cirkve. Prišla raz voľba učiteľa, za učiteľa vyvolený bol výborný učiteľ a spisovateľ Karol Salva. Ešte ani tam nebol, už robily sa prípravy k jeho odstráneniu a to tým viac, keď protivníci videli jeho veľký vplyv na ľud klenovský. Kto sa chce biť aj na prielohu najde palicu. Záperka sa našla. Na rok 1887 Salvom vydaný »Domový Kalendár« poštípal gemerských pánov do živého, nastal hurhaj, potom porady, konečne suspendovanie Salvovo z učiteľstva a postavenie pred cirkevný súd, napriek tomu, že ak bol priestupok, bol to tlačový a krajinský súd nestíhal Salvu. Cirkev zaujala sa za svojho učiteľa, Daxner, ako prirodzený obhajca práv cirkve a ochranca učiteľov, prispieval pomocou a radou, aby sa krivda nestala. Nič neosožilo, všetky tri cirkevné súdy odsúdily Salvu na ztratu úradu. Vyzývavé ťarbáctvo bývalého seniorálneho dozorcu Ruthényiho pri čítaní

výroku rozhorčilo ľud, výtržnosť sa síce nestala, ale celé prítomné vyslanstvo vďačne odišlo, akoby nič nevykonalo, aby potom mohlo žalovať na násilie. Kúsok sa vydaril, deviati zpomedzi najprednejších občanov klenovských boli žalovaní ako pôvodcovia zbury a odsúdení na žalár; ale dávna nenávisť pochytila toto za záminku vypomstiť sa na Daxnerovi, ktorý vôbec tam nebol prítomný. Najprv mu vytýkali, že mal tam byť ako dozorca cirkve, keď ich s týmto odbyl, postavili falošných svedkov, že búril; zo seniorálneho konventu malohontského Ruthényi zutekal, aby nemusel počuť súd nad svojím zbabelým počínaním, ale na dištriktuálnom našiel otvorené uši, následkom rozličného lhárstva vymohol telegrafičné suspendovanie Daxnerovo z úradu cirkevného dozorcu a vymenované bolo vyšetrujúce poverenictvo, údovia jeho boli najväčší zúrivci: Szentiványi Árpád, Terray a Kubínyi Géza. Skrivodlivé svedoctvo z krivej prísahy obvinenej smilnice prijaté bolo za právoplatný dôkaz a odôvodnenie neslýchaného výroku: bezúhonný, všeobecne ctený, aj u protivníkov úctu vzbudzujúci muž zbavený bol úradu cirkevného dozorcu na Klenovci a Pondelku, lebo aj tam bol dozorcom cirkve, a vyhlásený za neschopného k akémukoľvek cirkevnému úradu! a tento do neba volajúci výrok potvrdený bol aj súdami vyšších cirkevných vrchností. Ako sú vôbec takéto výroky možné? ako možno odsúdiť človeka nevinného k mravnej smrti? na jednej strane neskrotiteľná nenávisť vynáša a na druhej strane zloprajná nevedomosť potvrdzuje ich pod nátlakom takrečenej verejnej mienky, ktorá je ničím inším ako surovým násilím niekoľkých dobrodruhov prevedeným na ľahkovernej mienke celého množstva.

Čo nepreviedol plešivský súd štatariálny roku 1848, to vykonaly po 40 rokoch cirkevné, pod heslom náboženstva lásky súdiace súdy, — tam zasiahlo to prostriedkom ľudí riadenie Božie, tu daný bol voľný prúd zlosti, aby doplnená bola neprávosť. Dokonať časný život je vecou prirodzenou každému človeku, to je ale isté, že smrť Daxnerovu priskorila krivda a potupa, ktorú mu urobili. Viac ráz mal nával krve na mozok a srdce, nemoc tela premáhal silou ducha, až šľachetné srdce vypovedalo službu a za svobodu dietok Božích zaujatý duch rozlúčil sa so schránkou tela 11. apríla 1892. Boli sme všetci na to pripravení a predsa prišlo nenazdajky ako žravý bôľ, nekonečný smútok prítomného množstva a neprítomných tisícov vyjadrili slovmi v chráme oba kazatelia Ján Vansa, píľanský a Michal Bodický, pondelský, nad hrobom v mene národa Pavel Mudroň, v mene obyvateľstva tisovského Emerich Manica, množstvo vencov na rakvi bol slabý dôkaz neskonalej vďaky, tri výstrely pri kladení do hrobu označovaly lúčenie sa s mužom, ktorý i uprostred hrmotu diel, hurhaju nepriateľov z oči v oči smrti nezaprel ani jedno jota zo svojho presvedčenia — muž, bohatier.

Jeho život a smrť privádza nám na pamäť slová nemeckého básnika Uhlanda:

»To je kliatba tejto nešťastnej zeme, kde svoboda a zákon Boží ležia povalené, že najlepší a najšľachetnejší mužovia označení sú čo vlastizradcovia a tí, čo nedávno zachránili vlasť idú do vyhnanstva. A medzitým, čo takto hynú najlepšie sily, kvitne požehnanie pekelné: násilie, prepych, chabosť a otrocká úslužnosť«.

Několik slov o škole.

Není mým úmyslem mluviti o škole vůbec, chci pronésti jen několik slov o tom, čím je škola národu nesamostatnému, nesvobodnému, potlačenému. Před válkou třicítiletou byl národ Český na vysokém stupni vzdělání. Nejen že vědcové jeho ovládali obor vědomostí těch, kterých do té doby domohli se učencové zemí cizích, ale vrstvy lidové byly u nás stravou duševní prosycenější než jinde. Zvláště biblický svět byl jim bližší a známější než kdy po tom.

Když po bitvě bělohorské vzata byla národu Českému samostatnost, svoboda a hmotné jeho jmění; když od národního kmene odťata byla šlechta, intelligence, měšťanstvo, duchovenstvo: tu pro dovršení té národní zbědovanosti učiněn útok i na duševní majetek lidu poddaného. Co kdo věděl, to se mu ovšem nemohlo vzíti, za to však tím více pečováno bylo o to, aby národní dorost nenabyl takového vzdělání, které by mu bylo dodalo posily proti jeho utiskovatelům.

V nic obrátily se u nás zásady velikého našeho reformatora školství Jana Amosa Komenského. Koniašové pálili v knihách starého českého ducha a děsili potomky bojovníků za pravdu boží mukami pekelnými. Samsonova síla záležela ve vlasech, síla národu Českého v jeho myšlení. Tou ve středověku vyvrátil panství tmářů. Proto ono úsilí, když opět moci nabyli, aby jej učinili slabým na mysli. Bohužel, podařilo se jim to do velké míry. Národ Český přestal býti Vídni předmětem závisti a obavy, stal se jí předmětem posměchu. Vždyť byl tak zvráceným na rozumu i v povaze, že žehnal těm, kteří jej zotročili a klnul těm, kteří se proň obětovali. Ale nebyl to národ Český, bylo to jen několik Římem hypnotisovaných jeho pokolení, pokleslých snad proto tak hluboko, aby pokolení příští měla nezvratný důkaz, jaký jest rozdíl mezi národem osvíceným a zatemnělým.

Teprve císařovna Marie Terezie nabyla přesvědčení, že vzdělání lidu má důležitost i pro panovníky, a že jim tedy vlastní užitek ukládá za povinnost, aby se o ně starali. Na počátku panování této císařovny bylo v celých Čechách asi 1000 škol, do kterých chodilo asi 30.000 dětí. Zákonem nikdo k chození do školy přidržován. Posílal děti do školy, kdo chtěl a jak chtěl. Na venkovských školách učilo se jen náboženství a čtení, na městských také psaní a počítání. Učitel zastával zároveň službu kostelní

a často i nějaké řemeslo. Škola sama ho neživila. Podle toho pak většinou dopadalo i učení. O paedagogické vzdělání učitelů nebylo postaráno. Císařovna Marie Terezie umínila si, že ve školství učiní nápravu. K tomu konci povolala do Vídně z pruského Slezska opata Jana Ig. Felbingra, který ve Slezsku velikých zásluh o zvelebení škol si získal a též se zásadami Komenského seznámen byl. Tak slavný exulant český oklikou přes Slezsko připuštěn byl do zemí habsburských.

Avšak jen částečně, nikoli úplně. Co Komenskému v opravě školství tanulo na mysli, toho Felbingrem ani z daleka dosaženo nebylo. Zvláště pak hřešilo se proti přednímu požadavku našeho veleducha, učiti mládež, aby všemu dokonale rozuměti mohla, jazykem mateřským. Školy trivialní o jedné neb dvou třídách, zřízené při každém farním kostele, byly sice v krajinách českých české, ale od škol hlavních v krajských městech všecko vyšší vzdělání dostupno bylo jen jazykem německým, tak že v těch dobách žádný Čech v rodném svém jazyce nemohl se dodělati takového vzdělání, jakého bylo třeba ve kterémkoli úřadě veřejném.

Teprve od r. 1848 začala si čeština klestiti průchod do hlavních škol, které již hojněji i po jiných městech kromě krajských zřizovány byly, ač nejpřednějším požadavkem na nich zůstávala přece jen němčina, zvláště za úřadování školního rady Mareše, pověstného svými snahami poněmčovacími, jakož i nástupce jeho Pátka.

Poněmčovací snahy vládních kruhů dlouho bránily zásadám Komenského vniknouti do škol, a to i když učitelstvo české vydáním Didaktiky jeho plně je bylo seznalo. Co mezi léty 50. a 60. učitelstvo české pro uskutečnění zásad těch činilo, podnikalo více o své vlastní ujmě, namnoze proti vůli strážců škol. Může se říci právem, že, nestala-li se tehdáž škola hlavní ve městech českých ústrojím na prosto germanisačním, zásluhu o to mělo tehdejší v národním směru valně probuzené učitelstvo. Několik mužů, odchovanců Amerlingových, udržovalo v těch smutných pro nás letech učitelstvo v nadšení pro zájmy národní.

Rok 60. přinesl ústavu, a tu škole české poněkud se uvolnilo, ne hned najednou, neboť ještě nepřátelé českého ducha měli v ní velké slovo, ale národ Český s nastalým ruchem politickým počal horlivěji než dotud přihlédati ke své škole, aby byla česká, ač to, v čem byla celá pokolení odchována, mínění o důležitosti jazyka německého, houževnatě se udržovalo.

V roce 1868 vydány byly nové školní zákony, mající stav školství rázem přeměniti. Jakkoli bylo patrno, že změna ta v nejednom ohledu přináší zlepšení, však národ Český právem obával se ducha centralisačního, který z nových těch zákonů zavíval. Nicméně vida nezbytí, po nedlouhém odporu, přistoupil na ně a jal se dle nich školy opravovati. Do obecné školy zavedeny realie, tělocvik a zpěv, a povinnosť choditi do školy rozšířena na 8 let. V krátkém čase jevily se toho blahodárné účinky. Vědomosti rychle pronikaly do širších vrstev lidu a nabyté vzdělání základní budilo chuť po vzdělání vyšším. Když v letech 80. podal kníže Lichtenstein na říšské radě návrh na změnu školních zákonů ve smyslu zpátečnickém, ukázalo se, že národ Český zlepšené učení na školách obecných již dobře postihl a že si ho váží. Stal se nejhorlivějším obrancem nové školy, ač ovšem nepřestal domáhati se v ní větší míry samosprávy.

Důležitost školy obecné pochopil i v jiném ohledu. Němci na odnárodňování mládeže české založili Šulfrajn, spolek za uspořádaných národních poměrů zhola nemožný a toliko o tom svědčící, že touha po

změmčení Českého národu ve vládních kruzích neustala, ale dosud v staré síle trvá. Šulfrajn, vládna hojnými prostředky hmotnými, nadělal nám škod nesmírných; nicméně narazil přece na odpor zřízené proti němu Ústřední Matice školské, již národ Český na uhájení své mládeže v pohraničných valně poněmčených městech s uznání hodnou obětovností udržuje.

Národ Český stará se o zvelebení svých škol obecných, jak mu toho okolnosti jeho dovolují, věda dobře, jakou sílu poskytuje vyšší vzdělanost národu nesamostatnému. Vždyť židé po svém rozmetení do širého světa, které se podobalo národnímu zničení, udrželi se ano i velké moci nabyli tím, že si mezi národy nevyvinuté a ve stavu nevyvinutosti úmyslně držené přinesli vyšší vzdělanost.

Jest sice u nás těžko školstvím vyniknouti nad Němce, kteří v každém ohledu jsou mnohem více podporováni vládou než my, ale o to státi musíme, abychom se jim aspoň vyrovnali.

Že při hojnějším počtu dobře roztříděných škol učení lépe prospívá, jest na bílém dni, ale vzdělanost pravá řídí se více duchem škol než počtem jejich. Národu potlačenému však je třeba též takových vědomostí, které by jej sílily proti pokusům odnárodňovacím. Škole české, má-li býti opravdovou školou národní, třeba je, aby pokolení jí svěřené směla bez překážky seznamovati s velikou, významnou národa Českého minulostí. Který Čech proniknut jest duchem svých dějin, zejména dějin husitských, nemůže se odnárodniti.

Ve směru tomto dějí se české škole překážky jak se strany vládní tak se strany katolického duchovenstva, které si v ní svůj dávný vliv téměř nezkrácený udržeti dovedlo.

Nemá-li národ školy své vlastní jak po jazyku tak po duchu, upadá v nebezpečenství odnárodnění. V národě takovém je odpadlictví neřestí všední a nákazou bujně se šířící. Kde vláda tak daleko proti národu postoupila, že mládeži jeho uzavřela školu základní, anebo kde školy té užívá proti němu, aby jej rozežrala a rozdrobila, tam nastává svatá povinnost všem, kteří se národu dosud uchovali, aby zhoubnému vlivu školy ze všech sil se opírali. Může pak se to státi jednak rodinou, která zkouší a opravuje názory škodné, školou šířené, jednak pečlivě pěstovanou dětskou literaturou. Ale má-li rodina velkému tomu úkolu dostáti, třeba jest jí vyššího stupně vzdělání i knih pomocných. Kde tedy škola působí ve směru protinárodním, tam třeba je obrátiti zřetel k literatuře. Ve mládeži nech ať se budí láska ke čtení a nech ať se jí poskytuje duševní stravy vybrané, hojné.

Kde místo národní školy zaujala škola odnárodňovací, tam v plném slova smyslu platí to, nač žaluje tklivá píseň našeho lidu:

Osiřelo dítě
o půl druhém létě.

Národ však nesmí dopustiti, aby mu všecky děti osiřely. Na nás jest, postarati se o to, aby děti naše za školu národní dostaly náhradu, jak jen se to dá dělati. Přihlédáme-li nečinně, jak se nám mládež školou odnárodňuje, uvalujeme na se těžkou vinu národní netečnosti a zbabělosti. Co o nás napíší dějiny? »Ještě na samém konci století XIX. byla jedna větev slovanského velestromu tak zchátralá, že si dala odníti všechen svůj dorost.« — I ti zpěvní ptáčkové starají se o svůj dorost; jakým bychom to byli pokolením, nechtějíce se odvážiti všeho, abychom si svou mládež zachovali? Budoucnost národu v dorostu jeho!

Jos. Sokol.

Za ideálom.

Poviedka. Od Ľudmily Podjavorinskej.

I.

»Palko, poď sem!« netrpezlive zavznelo z pitvora.

»Keď ja nemám chvíľky pokojnej!« zašomral Palko, pomaly dvíhajúc sa s násypa, kde sa bol pred chvíľou usadil, aby si — ako v nedeľu — trochu odpočinul. Po hlase poznal, že ho to gazdiná volá a preto ani nespechá veľmi. Keby gazda — to skočil by ako oparený. »Čo tá zase chcú?« myslí si, pomaly a vážne, ako to už jeho zvykom, kráčajúc po násype. »Zaiste chcú, aby som išiel pozreť na kapustu, či dosť vodou podišla. Keby som čakal na ich rozkaz!« On bol tam skoro ráno, ešte v dome všetci spali. Ale nepriznal sa s tým. Vie, že gazdiná začala by ho chváliť do omrzenia — no a tá jašterica, Eva, potom posmeškovala by celý deň.

»Však som tam už bol«, vraví akoby namrzeno, stanúc si do pitvorných dverí a oprúc sa o vereje: »kapusta podišla všetka, ba i do repy natieklo. Jak stihneme napustiť ju tak ešte so dva razy, budeme mať kapusty až dosť!«

Z vedľajšej komory zavznel rozpustilý smiech. Hneď na to vbehlo do pitvora mladé, sviatočne vyobliekané dievča s voňačkou v ruke a ešte vždy sa smejúc, zastala pred Palkom.

»Veď som ťa ja za to nevolala, aby si mi rozkladal o kapuste, ale aby si sa pozrel na mňa, či som pekná?!«

»Keby si ty už raz mala rozum!« odsekol Palko nahnevaný, že ho Eva tak pekne previedla. Napodobnila hlas gazdinej, aby ho privábila Dobre vie, že ináče nešiel by, ani čo by bola v samom zlate.

»No, už sa len nehnevaj, Paluško«, vraví Eva, pozerajúc naňho tak šelmovsky, že keby bol iba trochu menej vážny, usmial by sa na ňu. Stojí pred ním usmiata s dvoma jamočkama na ružových lícach a jej biele, trochu riedke zúbky belejú sa pri tom. Jej veľké modré oči zdajú sa ešte väčšie a v každom sťaby sa jagala hviezda: toľko v nich lesku — tak zvláštneho, tak zvláštneho!

Ale Palko neusmeje sa. Díva sa prísne, ako sudca na dajakého previnilca, a nie ako šuhaj päťadvadsaťročný na devu mladú, polodecko temer, s ňouž asi rok žije pod jednou strechou. Od vtedy, čo Eva prišla ku Rázvorovom za slúžku. A od vtedy je Palko usužovaný: Eva prekáža mu na

každom kroku, robí daromnice a smiechoty, že mu je neraz naozaj do hnevu.

»Nehnevaj sa!« odvráva i teraz. Vidno na ňom, že násilne chce zdať sa hodne nadureným, ale nedarí sa mu to. »Ty vždy iba nazlostiť a potom: »nehnevaj sa!« Ja viem, tebe je nič, ale mne nechce sa žartov. Mám ja iné starosti! A ty iba blázna robiť zo mňa. No ale veď mi už len Pán Boh pomôže, od Všechsvätých rob si tu čo chceš!«

Vo dverách na pravo, do izby vedúcich, zastala gazdiná Rázvorová, patrne privolaná hlučným rozhovorom. Je ešte dosť čerstvá, ač nenie už práve mladá. Rázvorovci žijú samotní, bez detí, a preto Palka a Evu majú sťa svojich schovancov. Palko je u nich už na siedmy rok, preto aj gazdiná viacej lahodí jemu ako Eve. Tá prišla iba na Všechsvätých.

»Keby ste sa len vždy nedohovárali!« vraví, prívetive usmievajúc sa na oboch. »Hľa! vlani Palo ako dobre vychádzal s Annou a ty vždy máš akési pletky a daromnice. Radšej by ste sa pomerili a po Všechsvätých spravíme svatbu.«

Eva už-už mala na jazyku akúsi poznámku, no pozrúc na Palka a vidiac kyslý výraz jeho tváre rozosmiala sa. To ho už naozaj dohnevalo.

»Ale by ma Pán Boh riedkou plachtou priodel!« vraví, ani nepozrúc na ňu. »Ja by som takú nechcel, čo iba smiechy a daromnice . . .«

»A ja i tak už mám ‚svojho‘, prerušila ho, a postaviac sa pred zrkadlo, visiace na priečnej stene, počala shliadať sa v ňom, koketne uchyľujúc hlavu so strany na stranu. Ružová šatka veľmi dobre pristane k jej slnkom osmahlej tvári a sňahobielym rukávcom. Palko dobre vie, že iba preto nastrojila sa tak, keďže ‚na muzike‘ bude i Jano Kulichovie — a predsa zvŕta sa tu pred ním, aby videl, ako sa k vôli inému vyfintila . . .

»Jašterica!« vyletelo mu z úst temer nenáročky a mrzute poberá sa ďalej do dvora, sprevádzaný zase tým rozpustilým smiechom, ktorý ho vie tak dohnevať. I Eva vyšla a zamierila ku bráne. Palkove oči — snáď náhodou — zablúdily práve v tú stranu a utkvely na jej nízkej, málo štíhlej postave. Jej malé kordovánky sotva dotýkajú sa zeme a biele, naškrobené, v nesčíselné záhyby poskladané sukničky šustiac rozhŕňajú sa pri každom jej pohybe. Celý jej zjav dýcha zdravou sviežosťou, je milý a vábny, robiac dojem decka roztomilého, ktoré pri prvom pohľade naň zachcelo by sa sovreť do náručia . . .

Eva obrátila sa — a Palko rýchle sklopil oči k zemi. Mrzí sa, že ho Eva pristihla, ako díval sa po nej.

»Keď to človeka tak dohnevá!« myslí si, sadajúc na násyp a berúc do ruky knihu, z ktorej pred chvíľou čítal. Je to kalendár asi trojročný, ktorý kúpil už na konci roku za tretinu krámskej ceny. Takýchto kalendárov mal celú hŕbu, všetko staré, dávne, poskupované u knihárov za pár krajciarov. Kupoval ich k vôli rozprávkam a bavil sa nimi vždy, keď mal chvíľu svobodného času. Vrstovníci vysmievali ho síce preto, ale bola to už jeho záľuba. A túto svoju primitívnu knižnicu chránil si na zvláštnej, k tomu cieľu zhotovenej poličke v stajni.

Ale teraz čítanie nechutilo mu tak ako inokedy. Bola to rozprávka o bohatom skupáňovi a jeho dcére, ktorá — ako to už v takých pádoch býva — proti vôli otcovej ľúbila chudobného šuhaja. Práve dospel ku sentimentálnemu opisu schôdzky zaľúbencov, ktorý znal už temer zpamäti. »Mesiačik jasne svietil, hviezdičky sa utešene ligotaly a celý svet zdál sa jakoby striebrom poliaty. Z hája ozýval sa k láske povzbudzujúci spev

slávička, zo zahrádky zaváňalo ružami. Anička, vyvábená túhou a krásou večera, vyšla si do zahrádky — hneď na to kýsi stín kradol sa ku plotu tejže zahrady. Mesiačik svietil ešte krajšie, hviezdičky ligotaly sa ešte skvelejšie, spev slávika znel ešte sladšie ako pred chvíľou a od zahrádky niesol sa tichý šepot dvoch zaľúbencov . . .«

Palko mrzute zaklopil knihu. »To priam ako naša Eva!« blyslo mu hlavou a on akosi polomrzute, polozlostne usmial sa. On vždy hneválval sa na Evu, že večer postáva s Janom Kulichovie. Divné mu bolo, čo tí dvaja vedia rozprávať, keďže často i hodinu stáli spolu na dvore. Nebolo ho síce nič po nich, ale ich tlumený smiech a šepot dráždil ho a on ani raz nemohol zaspať, ako domnieval sa, preto, že brána do dvora stála nezapretá . . .«

Zdvihol sa a zanesúc knihu do stajne, po záhumní zamieril na vyšný koniec dediny. V nedeľu popoludní vždy zašiel si do Strnádkov na posedky. Strnádka bol mu ujcom v druhom kolene a súc sirotným otcom, i tútorom. K tomu bol Strnádka človek vážny a prísny a takmer prvý biblista v dedine, nuž preto Palko rád posedel si s ním. No i ta chodieval po záhumní preto, že tade nikoho nestretol a že ulicou bol by musel ísť popred krčmu, kde vtedy obyčajne dievčatá postávaly, čakajúc, až ich daktorú pozvú dnu do tancu. On odjakživa medzi mládež nechodil, považujúc ich zábavy za Bohu nemilé mrhanie času a peňazí.

»Keby každý radšej doma sedel a vzal knihu do ruky!« rozvažuje i teraz, počujúc hudbu, smiech a výskot mládencov. Nechtiac spomína si Evu a jasne predstavuje si, ako zvŕta sa v tom hluku, šustiac bielymi sukničkami a s uzardelou tvárou a svieťacima očima pri tanci, poddáva sa objatiu rozjareného šuhaja . . .

»Hej, Palo, Palko!« započul volať svoje meno. Pozrel stranou a videl hŕbu šuhajov, hrajúcich sa za dvorom krčmy v kolky. Zbadali ho a povolávajú naňho posmešne. Nerozumel síce, čo vravia, ale vedel, že on je terčom ich vtipu a vtiahnuc hlavu medzi plecia, takmer ubiehal ďalej.

Nezastavil sa až na Strnádkovie dvore. V celom dome bolo ticho — len z izby až von počuť bolo hlas Strnádkov, monotónne predčitujúceho z biblie. Palko ešte v pitvore sňal klobúk, vošiel dnu a tichým hlasom zaželal dobrý deň. Strnádka položil prst na miesto, kde práve čítal, obzrel sa kto to prišiel, odkašľal a nerieknuc ani slova, počal čítať ďalej. Palko znal, že v čítaní nedá sa vyrušovať, preto bez ponuku sadol na lavicu. V chyži panovala ozaj nedeľnia nálada. Steny a lavice okolo stola skvely sa belosťou, stôl pokrytý bol plachtou s červenou partou v prostriedku a na rohu stola položený bol chlieb, zakrytý »podchlebákom«, šatkou to s dlhými strapci. A za stolom sedel Strnádka s obnaženou hlavou, s okuliarmi na očiach, s tvárou prísnou a zachmúrenou, že v takúto chvíľu vždy vzbudzoval u Palka úctu — k čomu nemálo prispievala i rozsiahla lysina na jeho hlave, ktorú ani nepokúsil sa zakryť zbytkom šedivých vlasov, visiacich mu v tyle, až na golier starosvetského kabáta.

Ale dnes Palko neznal vmysleť sa do nálady, do akej ho čítanie Strnádkovo obyčajne priviedlo. Inokedy naslúchal pozorne a vnímave a odchádzal spokojený sám so sebou i s celým svetom — dnes roztržite počúval kapitolu o Sodome a Gomore, ale jeho myseľ blúdila cele inými cestami a proti jeho vôli točila sa okolo vecí cele svetských. »Čo len má na tom Janovi?« dumá, mysliac na Evu a upreno pozorujúc muchu, ktorá narážajúc hlavou do skla na obloku, bručaním sprevádza jednotvárny tón

Strnádkovho hlasu a tak ruší tu panujúcu chrámovú náladu. »Fajčí ani Turek — a na muzike vždy pobije sa s dakým... taký vetroplach! Ale veď aj Eva je taká... i všetky ženy sú také... Iba moja mamička — tá nie! A keď sa kedysi ožením, nuž moja žena tiež nesmie byť ako Eva, ale ako mamička. I ona bude taká tichá a dobrá...«

A v duchu predstavuje si vyziablu a pritom shrbenú postavu svojej už dávno zomrelej matky, s jej ustaranou, vráskavou tvárou a v nej s týma očima svetlej, nebeskej barvy, ktoré hľadievaly naňho tak láskyplne ale spolu tak smutne, že vždy bôľ stisne mu srdce, keď spomene si na ten pohľad.

»Chudera mamička! Čo nastarávali sa o mňa, jako žiadali od Boha, aby som bol kedysi šťastný...« — »Ale ak budeš taký, ako tvoj otec, v tom hrobe nebudem mať pokoja!« riekli mu, súc už na smrteľnej posteli A tá výstraha vplývala na celý doterajší život. »Nie, ja nikdy nebudem taký....« dumá ďalej a sťa jasná protiva pošmúrnych obrazov z minulosti, z rodinného života blysne mu mysľou jeho budúcnosť tak, ako si ju v duchu predstavuje. A predstavuje si svoj malý, za groše vlastnými mozoľmi vyrobené kúpený domčok, s nízkou, slamenou strechou, vybielený, čisťunký. I tam vypadať to bude tak ako tu: na stole biela plachta a na nej chlieb a biblia. I kalendár nový kúpi si a zavesí na »fogaš« a tie staré uloží pekne za »rošt«. A v nedeľu odpoludnia čítať bude z knihy alebo z biblie, kým jeho žena — tichá, nežná a dobrá — sedeť bude pri ňom, pozorne naslúchajúc.... Bola to zamilovaná myšlienka Palkova v tomto obrázku, sosústrednené spatrovať šťastie, ktoré ho očakáva pri boku tej tichej a dobrej bytnosti, o nejž však chybovala mu ešte určitá predstava.

»Prečo je len tá Eva taká posmešná?!« napadlo mu zrazu a táto spomienka prerušila spletivo jeho milých snov. »Keby sa len vždy nešialila, ešte by ona bola obstojné dievča... ale i takto škoda jej bude tomu Janovi, veď má také pekné svetlé oči!«

Palko začerveňal sa a vstal. Sám pred sebou zastydel sa, že pristihnul sa pri takýchto myšlienkach, miesto toho, aby poslúchal slovo Božie. I Strnádka prestal v čítaní; opatrne založil sponku biblie a pošinúc okuliare na čelo, pozrel na Palka.

»A čo ty — už domov?« spýtal sa ho.

»Idem ‚na Sklady‘, pozreť či sa dá orať«, odvetil Palko, »gazda dovolili mi, že si môžem strnisko poorať, keďže už roľu nedám do árendy. Ale nebodaj to bude mäkko...«

»Hľa, jaký si ty už gazda!« usmial sa Strnádka, »len pred nedávnom sobral si koľkú árendu a teraz už i sám chceš hospodáriť. Lenže takto by ti to ťažko šlo. Keby si už mal s tou vojenčinou pokoj, že by si sa mohol oženiť... Však chalupu máš ako patrí.«

»Čože ani bez toho nebude«, riekol Palko, spokojene sa usmievajúc. Spomienka o jeho »majetku«, ktorý shŕňal a chránil si ako úžerník svoje poklady, vždy vylúdila úsmev spokojnosti na jeho tvár. A zvlášte rád bol, keď Strnádka, ktorého najviac vážil si, ocenil jeho pilnosť a snahu, založiť si svoje vlastné hniezdo. — »S tou vojenčinou je to dosť zle«, pokračuje, tváriac sa už cele vážne, »teraz čo by som si mal doslúžiť a začať dačo iné, musím ísť na dva mesiace a ešte i strovím vari do päť zlatých... No ale však potom sa už len dajako zariadim. Hofier nezašanuje, najlepšie keď ochrániš si sám. A i tak: dosť som sa už cudzích ľudí naposlúchal.«

»Len sa už obzri po dajakej gazdinej«, vraví Strnádka, s úsmevom dívajúc sa mu do sčervenelej tváre, »keď vrátiš sa nazpät, do fašiangov môžeš naposledy aj u nás byť, keďže už nemieniš slúžiť, ale potom už aby si sa oženil.«

»Na to mám ešte dosť času. Však viete, že nikde nechodím . . . No ale, ak sa mi dajaké dievča zapáči, poviem jej slovo a — bude. To dlhé zachádzanie i tak za nič nestojí . . .«

Nevdojak spomenul si Evu tak, ako videl ju dnes, vyfintenú, roztomilú, smejúcu sa vesele, bezstarostne svojím klokotavým smiechom, ktorý vždy dve malé jamočky vytvorí na jej lícach. Kýsi príjemný nepokoj zmocnil sa ho — ale hneď zachmúril sa a na dôraz svojej poslednej vety hlasne dokladá:

»Však ver, mám pravdu?«

»Veru tak, veru tak!« prisviedča Strnádka a začal o inom.

Palko sobral sa — ale z násypa vrátil sa ešte a spechá do komory. Má tam složené zbožie — výplatok od árendátorov, majúcich jeho role v užitku. Sú to síce iba štyri nie práve najlepšej rolky, ale predsa má tu složené desať vriec čistej raži. Tú predá a peniaze požičia na mastné úroky. Hja! musí gazdovať!

Pozerá veľmi pozorne, či daktoré vreco nenie prežraté myšiami, ba — ač presvedčený je, že Strnádkovci nesiahnu mu ani za jedným zrnkom, i na uzle pozerá, či vrecia neboly hýbané. No sú v poriadku. Jedno zdvíha pred sebou oboma rukama a poťažkáva ho. »No, dá Pán Boh, bude mať šesťaštyridsať!« myslí si uspokojený a veselou mysľou berie sa z komory a poberá sa do poľa. Nie po záhumní, ale rovno, dedinou. Už nevyhybuje ľuďom. Plány do budúcnosti, starosti o ich prevedenie a nado všetko povedomie, že i on má svoje povinnosti, dodávajú mu samodôvery a robia ho hrdým a smelým.

Vyšiel do poľa, už dosť pustého, ktoré však predsa ešte nepostrádalo pôvabov jasene. Strniská boly síce už pusté, bez obilia i kvetov, z čiastky i pozorávané, ale pomedzi ne kde-tu zelenal sa pruh repy na krm alebo inej sadeniny. Okolité, bučinou porastené vŕšky neboly síce už tej sviežozelenej barvy ako na počiatku leta, ale vyzeraly ešte dosť pekne. Temä Javoriny zdálo sa na belasom úzadí neba sťa zabarvené do modrava. Palko uspokojene rozhliada sa dookola a pocit okamžitého šťastia a či skorej predtucha budúceho šťastia vkráda sa mu do duše. Predstavuje si, ako bude to, až sám bude ‚gazdom' a bude chodiť do poľa z vlastnej vôle a nie za rozkazom iných. Zo svojho síce predbežne nevyžije, ale veď jemu nebude sa leniť ani do cudzej práce. Čo zarobí, to iste bude im dosť i so ženou, a čo urodí sa mu na jeho, to odloží si. Časom prikúpi sa roľa, potom druhá, tretia — a potom kúpia sa volky pekné, sivé . . .

»Alebo aspoň kravička«, zháčkoval sa, zrazu zpamätajúc sa, že príliš ďaleko zašiel v svojich predstavách. »I tak bude lepšie: kravka v dome — polovic živobytia . . .«

»Nebojte sa, mamičko!« povráva si mäkko a nežne, sťa vravel by ku živej bytnosti a nie ku pamiatke drahej zosnulej, »dá Pán Boh, že ešte aj mne dobre bude!«

A kráčajúc sám poľom, tým chrámom prírody, ktorý citom prístupnú dušu robí ešte nežnejšou, pripomína si svoje detské roky, ktoré neboly síce bezúhonne radostné, v nichž však predsa bdela nad ním láska matkina — ten nevyčerpateľný zdroj obetovavosti.

Boly to smutné, veľmi smutné rozpomienky, sviazané s jeho detstvom — napriek tomu, že nenarodil sa v chudobe, ale čo syn gazdu, rátajúceho sa medzi bohatších v dedine.

Jeho otec, Martin Kresák, zdedil pekný majetok po svojich rodičoch. Starý Kresák mal v dedine chýr, keď aj nie úžerníka, ale iste chýr človeka lakomého za bohatstvom, napriek tomu, že mal iba tohoto jednoho syna, Martina. A práve touto svojou starostlivosťou, ktorou mienil zabezpečiť jeho budúcnosť, najviac previnil sa na synovom blahu. On mýlne domnieval sa, že blaho a šťastie spočíva v statkoch pozemských, a preto ešte zaumienil si, oženiť ho bohate. Martin, otec Palkov, už za mladi bol rozpustilej, ľahtikárskej povahy, ale nemal zlé srdce, a že bol pekného, príjemného zovňajšku, každý ho rád videl a nejedna mamička rada by bola dala svoju dcéru za nevestu do Kresákov. No Martinovi páčila se iba jedna: driečna Katka, dcéra po chudobnom želiarovi, ktorý na nešťastie ešte i zlú povesť zanechal po sebe. Katke síce nedalo sa nič vytýkať — iba snáď chudoba — ale rodičia Martinovi rozhodne opreli sa tomu kroku. Bolo to práve tak, ako stáva sa to častejšie: oni vyhľadali mu za nevestu inú, o nejž známo bolo, že donesie hneď i veno. Bola to sirota, len pred nedávnom zdedivšia pár kúskov rolí po svojej tetke. Martin zprvu ani počuť nechcel — pozdejšie ale dal sa nakloniť a vzal si ju bez toho, aby cítil ku nej dačo viac ako ľahostajnosť. Bolo to dievča už staršie, ktoré ani v svojom šesťnástom roku nehonosilo sa pôvabami a teraz, blížiac sa k tridsiatke, u Martina — značne mladšieho — skorej mohla vzbudiť útrpnosť, ako dajaké nežné city. Napriek tomu, že jej zvláštna dobrota a prívetivosť zahladzovala nedostatky krásy a že ľúbila ho vrelou, oddanou ľúbosťou, obapolná láska nedala sa predpokladať medzi nimi. Martin bol o veľa povrchnejší a málo citlivý, aby oceniť znal tieto prednosti u ženy, a jeho ľahostajnosť už v prvé časy zmenila sa v nenávisť. Prísaha, ktorá pojiť mala ich, nepreklenula priepasť medzi nimi — a nepodarilo sa to ani jednostrannej láske. Bol to krušný život . . . Martin už teraz videl, že chybil; zprvu stal sa z toho zádumčivým a zachmúreným, no pozdejšie, keď i Katka vydala sa a to dosť šťastne, to spravilo ho dokonca hrubcom v oči svojej, v celku nevinnej žene. Počal zanedbávať hospodárstvo, hľadal zábavy a oddával sa pijatike vždy viac a viac. Kým rodičia žili, nebolo to ešte tak zle s ním, ale keď konečne stal sa vlastníkom dosť pekného majetku, už nestál viacej o nič, len aby mohol vesele, bezstarostne žiť. V tom čase predal Šmúľovi prvý kúsok role — a to bol základ lavíny, ktorá potom za pár rokov so sebou strhla takmer celý jeho majetok.

A pri tom najväčšmi trpela jeho žena. Daromná bola jej snaha: napraviť muža na dobrú cestu, keďže jej starostlivosť bola mu iba na ťarchu. A ťarchou bola mu i jej láska, ňouž oplácala jeho nenávisť. Tu dokázala sa pravdivosť a velikosť ženskej lásky, ktorá pri vzniku obvije si svoj ideál gloriolou možného i nemožného, a keď pozdejšie rozpŕchnu sa illúsie a on zjaví sa v svojej pravej podobe — ani vtedy neklesá, neochabuje, ale prehliada, odpúšťa, snaží sa znovu povzniesť si ho do svetla, ktoré si preňho vybájila — a konečne zamiluje si ho i s jeho chybami. A takouto láskou — láskou naskrze ideálnou — milovala i Kresáková svojho muža. Nie v tichu a pokojnom zátiší rodinného života, ale v jeho nelade a rozlade — sťa zlato v ohni — zkúša sa pravosť citu a povahy. Kresáková i po desiatich rokoch, strávených pri boku muža surovca, temer zostala tou tichou, dobrou a oddanou ženou, akou bola vtedy, keď s tými, v pravde

nevzal. Nevie sa rozhodnúť... Síce, neváhal by ani najmenej a zase vzal by si závdavok u Rázvorov, ale — keby len tej Evy nebolo! Tá iste zase zostane — a on zaveril sa koľkoráz, že to ďalej trpeť nebude...

Dakedy síce zdá sa mu, že to už ani ináč nemôže byť, ako aby oni obidvaja boli u Rázvorov. Zvykol už na jej žarty. Veď by ona ani taká protivná nebola, keby bola len ako mak vážnejšia a nehnevala ho ustavične. On síce — darmo by sa tváril — hnevať sa na ňu nemôže, ba často, potajomne i usmievať sa musí, ale to iba preto, že považuje ju za decko. Pre nič iné. Od prvu nepomenuje ju v mysli ináč ako ‚decko' a v poslednú dobu i dôraz kladie na to slovo. A predsa gazdiná nemá milšieho, ako prekárať ich jednoho s druhým. Vraj »čo sa dráždi, to sa ráči« — ale jeho to vždy dohnevá, keď riekne to v jej, Evinej prítomnosti. Ale keď spomenieme si o samote, že mal by mať Evu rád — to zasmeje sa tomu tak útrpne, že už to vytvára lásku medzi nimi.

Ale predsa nemôže Evu nenávideť, bárs ako by sa pretvaroval. Možno za to, že majú temer jednaký osud: i ona je sirota. Matku vlastne má, ale čože, keď nemajú nič iba tie ruky. Tá chalupa, vystrčená na záhumní, takmer za nič nestojí. Je tak malá, striežka nízka, práchnivelá, machom pokrytá. Vyzerá smutne a trúchle sťa prináležala by k cintorínu, od nehož delí ju iba potôčik a neveľká vŕbová húštinka. No a Eva predsa nerobí si z ničoho nič: je veselá, sťa prináležalo by jej pol dediny.

»A čo, také decko«! hodil Palko rukou, na svojej nedeľnej prechádzke dospejúc k tomuto bodu svojich myšlienok, ktoré v posledný čas — ku podivu — vždy končia sa týmto istým bodom — —

Zastal u strniska, ku ktorému sa bol vybral. Je to roľa jeho, ktorú doteraz dával do prenájmu, ale budúcne sám chce si ju obrábať. Gazda dovolil by mu to, keby aj ďalej slúžil. Takto vyniesla by raz toľký užitok.

Obišiel ju celú a že našiel ju v najlepšom oraní, uspokojený vrátil sa do dediny. Chce ešte — ako na hospodára sluší — i dom obzreť, či nachodí sa v poriadku. I tak prijde mu isť okolo, stojí hneď pri ceste. Kedykoľvek pozre naň vždy tak mu je, sťa bol by nesmiernym boháčom. Snáď ani ten vždy neteší sa tak svojim kaštieľom ako Palko tej malej chalupe s nízkou strechou a dvoma malými oblôčkami v prúčelnej stene. Celý dom pozostáva iba z chyže, pitvora a neveľkej komory — ale k tej ľahko dala by sa pristaviť maštalka a on už i plánom zaoberá sa. Predbežne síce bola by zbytočnou, ale pozdejšie...

Vážne kráča pod stenou a pozerá hore na povalu či dakde cez strechu nesvieti sa. No nie — všetko je v poriadku. I vonkajšie steny čisto vybielené, ba i svetlá »obrovnávka« sťa stuha vinie sa popod ne. Pretiahla ju na jeho výslovnú žiadosť, hofierka, stará Straková. Tak bývalo to i u mamičky...

Dvor je hodne rozsiahly, zarastený sporíčkom a trávou, rozprestiera sa až na cestu. Niet tu ani brány ani ohrady, ale predsa tak milo padne posedeť si na násype a zadumať sa... Palko obzvlášte vtedy rád spechá sem, keď mládež baví sa pri muzike. Kým je u Rázvorov a sedí tak osamelý v pustom dome, pomýšľajúc, že za ten čas iní bavia sa, užívajú mladosť s jej radosťami — tu neraz je mu tak divne, tak clivo a zavše namanie sa mu myšlienka, aby shodil tú vážnosť a pretvárku staroby, ktorá nedovoľuje srdcu zabúchať tak, ako by si želalo a ako mu, dľa večného zákona prírody patrí. Trvá to síce len chvíľu, ale vtedy tak rád vrhol by sa do toho prúdu veseliacich sa a čo hriešny ale slastný pôžitok

predstavuje si rozkoš, za zvukov hudby, v príjemnom rozčulení točiť sa v tom hluku a šumu s dievčinou v náručí...

A tu náhle vzchopí sa a sťa prchal by pred čímsi, ubieha sem na pustý dvor svojej chalúpky. Chvíľku cíti ešte osamelosť celou ťarchou, na duši leží mu akýsi neznámy a neodôvoditeľný žiaľ — ale o chvíľu už upokojí sa a pod večer vracia sa domov uspokojený ba — svojím spôsobom — takmer šťastný.

Z pitvora vyšla Straková — spechá vítať ‚gazdu'. Je to stará, chorľavá žena, trpiaca na záduch. Pracovať nemôže, žije iba z toho, čo pošle jej dcéra. Tá chodí i so svojím mužom ‚do sveta'. Predáva riad a výšivky a len zriedka kedy zájde domov. Tu i tu pošle matke pár groší na výživu. Ona za to ošetruje jej dvoje detí, ač dosť jej to ťažko padne. Dvojročnú Aničku ešte opatrila by ako-tak, ale väčší kríž má s päťročným Jankom. Ten malý neposeda často pôsobí jej veľa zlosti, ale predsa rada ho má, sťa kus zlata.

Straková posadila sa na násyp a rozpráva jedno-druhé. Palko oprel sa o vereje a, načúvajúc len z polovice, s úsmevom pozoruje Aničku, batoliacu sa okolo. On rád deti — ač zprvu bolo mu to nemilé, že bude ich mať v dome, v hofierstve. To nič nezašanuje, tu vyrúti kus zo steny alebo dorezíká, čo sa len dá...

I teraz zrazu až striasol sa, jeho tvár zamračila sa hrozivo, že Straková až zľakla sa jeho výzoru. Prestrašená sleduje jeho pohľad a — sama zhrozila sa, vediac o Palkovej nedotklivosti. Janko našiel kdesi klinec a, malý kazisvet, už čiara ním po dverách, tešiac sa, že hlboké prúhy zostávajú v mäkkom dreve. Palko priskočil a nie veľmi nežne odtiahol ho odo dverí — no vzpamätal sa hneď a už v nasledujúcom okamihu bráni previnilca pred babičkiným prútom.

»Nechajte ho«, vraví a už i usmieva sa tomu »je ešte malý, nezná, čo je zlé alebo dobré ... A vy sa nehnevajte«! obrátil sa k Strakovej, ktorú z toho vzchopil prudký kašeľ. »Hnev škodí vám; zase nebudete môcť dýchať«.

»Ach, ja i tak nemôžem«, posteskla si Straková »sotva chýli sa k jaseni, už vzchopí ma to a nepopustí až k jari. Ani zapracovať si nemôžem: i kúdeľ ma dusí... Ale i tak ďakujem Pánu Bohu, že mám aspoň ten chlebíček a teplú zaodev«.

Palko začerveňal sa do tmava a rýchle sklonil sa k Aničke. Pri spomienke o teplom odeve napadlo mu dačo, pri čom vždy zastydí sa sám pred sebou:

Keď pred troma rokmi dával dom do prenájmu, dlho nemohol sa so Strakovou dohodnúť o nájomné. Palko žiadal 12 zlatých, ona dávala osem, až konečne shodli sa na desať. On bol spokojný, až kým nestretol sa s jedným, čo tiež bol by chcel isť do hofierstva. Ten spýtal sa ho, čo dostane nájomného. »No, vidíš, ja by som bol dal jedenásť«! Palkovi nebolo viac treba. Takto sa oklamať! Výčitkami svedomia hnaný zrovna bežal ku Strakovej, povedať jej, že smluva nenie platná, že on seba ubiediť nemôže a nemôže ponechať lacnejšie ako za jedenásť zlatých. Straková vyhovárala, prosila — no Palko nič. »Druhý by bol dal jedenásť — ja som tiež chudobný«. Nato Straková šla ku starej škryni a trasúcou rukou počala prehadzovať háby až vytiahla uzlíčok s peniazmi. »Dobre, Palko, tu máš ten zlatý, keďže ináč nechceš. Dala mi ho dcéra, aby som si kúpila teplú šatku — ale však sa len akosi obídem aj pri starej...«

»Nechajte si, nechajte«! zvolal Palko, zapálený v tvári, oboma rukama odstrkujúc podávanú zlatku a zmätený vybehol z chalupy.

Ešte v ten večer zašiel si ku čižmárovi, u ktorého mu bol gazda čižmy rozkázal. Rozpačite rozložil mu, aby nešil mu čižmy novomódne, so shŕňanými sárami, ale iba s jednoduchými, rovnými. On i tak nikdy nemal také šviháčke — ani teraz nemusí mať. »Čižma ako čižma — nech je len dobre pevná a hodne veliká. Čo tam po cifre«!

Majster vysmial ho síce, ale ušil mu čižmy, aké si žiadal: jednoduché, o zlatku lacnejšie. Gazda síce vyplatil cenu, ako za parádne, ale Palko schoval si zlatku do vrecka, ku tým desiatim, ktoré dostal od Strakovej.

Ale odtedy vždy zapáli sa, keď spomenie si túto, jeho tak dobre charakterisujúcu episodku.

II.

Keď Eva podvečer prišla od muziky, Palko už dávno bol doma. V každodennom odeve preoblečený, chodil okolo statku, ticho pospevujúc si ktorúsi večernú pieseň. Bol dobrej vôle a — proti zvyku — ani nehneval sa, že Eva tak pozde prišla k dojeniu. I kravkám pohodil k pôdoju, čo zriedka kedy urobil. Nuž, i tak dlho nebudú s Evou: sotva uplynú tri týždne, jeho privrú do prešporskej kasárne. Asnáď už nikdy nebudú bývať pod jednou strechou ako teraz...

Po večeri Palko hneď sobral sa a vyšiel von. Rázvorová dostala návštevu, tretiu susedu, nuž sadly si v izbe trochu poklebetiť si. A Rázvora zase zašiel kdesi, nuž preto Palko nezdržal sa v izbe. Prešiel dvorom, polaskal sa trochu ś Pozorom a potom zašiel zapreť kôlňu, v ktorej býval gazdovský riad. Keď vracal sa nazpät, Eva práve vyšla z pitvora a sadla na násyp. Bol pekný, teplý večer a cele jasno, ač mesiac len čo zdvíhal sa ako ohromná, zarudlá guľa. Mliečna cesta, preklenutá sťaby práve nado dvorom, belela sa na nebi ako stuha, posiata drobulinkými bľadými iskierkami. Palko v nedeľu obyčajne hneď po večeri vytiahne sa na svoje, v stajni uchystané lôžko — ale dnes nechce sa mu spať. Teší sa na zajtrajšiu prácu a rád by si ešte pohovoril. Zamieril k Eve.

»A čo ty — koho čakáš«? spýtal sa jej, oprúc sa o lipu, vyrastenú neďaleko pitvornych dverí. Svetlo mesiaca padá práve na Evu. Sedí si cele nedbale, složenými rukami objímajúc kolená a díva sa hore na hviezdnaté nebo. Jej veľké modré oči zdajú sa čiernymi a ešte väčšími ako sú. Pri ústach pohráva jej úsmev: iste vytancovala sa hodne, nuž je dobrej vôle.

»Čakám...« preriekla ťahave, ešte vždy pozerajúc ku hviezdam, ale v tvári už hralo jej to k roztopašnému smiechu. »Čakám Janíčka«! doložila takou strojenou nežnosťou, že Palko rozosmial sa.

»Darmo čakáš, i tak ti nepríde«, domŕza ju. »Má ten iné starosti! Sem i tak nemá prečo chodiť«.

»Čo by nemal?! Keď nie pre iné nuž:

Pre tú našu lásku tuhú...« zanôtila Eva.

»Veru, pekná láska«! zase usmial sa Palko, ale jeho smiech už neznel tak pravdive, ako pred chvíľou. »Myslíš, že ťa má ozaj rád? Nikdy ťa ten nevezme! Odoberú ho — a ty čakaj tri roky«!

»Čo bych nečakala?! Aj štyri. Ženská vernosť — tá dotrvá dokiaľ chceš. Priam ako zlato: hrdza nesožerie, moľ nepokazí. — — Ak sa len totiž za ten čas nevydám...

Vraví to cele vážne a pozerá mu do tváre uprene a pokojne — ale jeho, sám nezná prečo, rozrušil ten pohľad. I kýsi žiaľ zašiel ho pri ňom.

»Treba tebe pomýšľať na také veci«! utieka sa k tútorskému tónu, ktorý tak často používa voči Eve čo zbraň, ňouž odráža jej šelmovské nápady. Katechismus do ruky — katechismus a Nový zákon! Prídeš »na učenie« — stojíš ako stĺp. Pravda: tanec, smiechoty, to sú iné veci! Aj vydávať by sa vydávalo. Ale nepomyslí, že jej miesto za pecou . . .«

»Čo chceš? o Michale bude mi sedemnásť rokov« bráni sa Eva, ale z jej hlasu poznať, že Palko zaťal do živého. Jej hlas zneje zvlneno a keby pozrel do jej tváre, videl by, že začerveňala sa. »Ja nie som už »malá« a keď chcem, môžem sa vydať bárs aj tejto jasene«, pokračuje s deckou vzdorovitosťou, čo Palka veľmi baví.

»Čo by nie«?! dotvŕdza, keby sa len dakto našiel, čo by ťa vzal. Ale sa môže dobre prežehnať, nech je to bárs aj toť Jano. Mysliš, že je to len tak: zo žartu isť a šialiť sa po celý život?! Tam treba naozaj, ale naozaj rád mať — nech ti je dobre alebo zle. Príde súženie, nevieš, kde sa podeť, čo vtedy? Vtedy so smiechom neodbavíš. A ty iba tak . . .«

»To nenie pravda«! prerušila ho Eva pevným hlasom. I viacej chcela by preriecť k svojej obrane — no zatíchla, len sopiate ruky položila na lono a dýcha rýchle, sťa po prudkej chôdzi. Celá premenená je akási — ale Palko nepozoruje to. Vyriekol, nad čím neraz veľa rozmýšľal — a teraz zase napáda mu iné, ďaleko zajímavejšie.

»Počkaj len, uvidíš akú si ja vyhľadám«! vraví s patrnou radosťou v hlase. »Vezmem si dievčatko tiché a dobré — také, ako boli moja mamička. A tá ma bude rada mať! . . . Lebo ináč by som si ju nevzal. Tá nebude sa šialiť za muzikou ako iné, ale bude pekne doma sedeť. A budem si ju mať ako to vtáča — — a budeme si žiť až nám budú ľudia závideť . . .«

Palko rozhovoril sa že ani sám nezná ako. S Evou nikdy ešte neprehovoril vážne a hľa! teraz odkrýva jej svoje najtajnejšie sny a nenie mu pri tom nič stydno: sťa bolo by to cele prirodzené, že zdôveruje sa jej s tým, čo ho už v púhej predstave blaží. Ona ticho naslúcha, ale už nepozerá naňho. Zahľadela sa kdesi stranou a díva sa, díva uprene. No aspoň nevadí mu jej pohľad; snáď preto plynú jeho slová tak ľahko! Rozjaril sa cele a ani nezbadal, až sedel pri nej. Sám nevie ako dostal sa ta — ale je mu veselo a milo. Nebeské svetlá tamto hore žiaria tak prelestne, striebristé svetlo mesiaca oboch objíma svetlou, jasavou žiarou a zkadiaľsi znejú zvuky piesne dojemne, sladko a nežne . . .

»A čo by sme nežili«?! pokračuje Palko, nevšímajúc si, že Eva sedí tichá, so sklonenou hlavou, sťa pod vplyvom smutného, skrušujúceho dojmu. »Mám dom, rôlky a zdravé ruky: psotu nedám jej trpeť. Dačo vyrobíme, dačo vymodlíme a ostatné už Pán Boh požehná. Keď sa len budeme radi mať, budeme šťastní, šťastní . . .«

Prekvapený zatíchol: vedľa neho ozval sa — tlumený plač alebo smiech? — sám nezná, čo to bolo. Ustrnutý pozrel na Evu — no tá rýchle vstala a bez slova zmizla v pitvore.

»Čo je to«?! myslí si zarazený, »čo sa tej stalo? Smiala sa, či čo«?! Krv vbehla mu pri tej myšlienke do tváre. Kým hovoril bolo mu tak sladko, tak milo . . . teraz odrazu sťa oblial by ho ktosi chladnou vodou. V mysli ešte raz zopätoval si, čo pohovoril, bolo to všetko tak pravdivé

z opravdivého citu vyplývajúce, že uráža ho myšlienka na výsmech. »To nenie možné! — A predsa... čo sa jej stalo«?

No darmo hľadal vývod a odvetu na túto pálčivú otázku. Konečne omrzelo ho to. »Ó, tie ženy! tie ženy«! vzdychá a pomaly zaberá do stajne, až dobre vie, že spať nedá sa. Z dediny zavznel spev pri sprievode harmoniky. Jasavé tóny piesne, ktoré len pred chvíľou boly mu tak milé, dorážajú mu k sluchu veľmi nepríjemne. Spev blížil sa — až prestal u samej brány. Počuť rozhovor — a zase spev, ale už vzdialujúci sa. Hneď nato vrzly vráta, na dvore objasil sa žeravý bod: horiaca cigara. Pozor zaštekal, ale hneď zmlkol a zase radostne zaskučal V tom okamihu malým oblôčkom komory prebleskło svetlo a slabým prúhom padlo na dvor, práve na to miesto, kde pred chvíľou s Evou sedeli...

»Oh, bodaj ma...«! zaželal si Palko a mrzute vtiahol do stajne.

Potme sobliekol kabát i čižmy a pokľaknúc na zvlhlú zem, počal sa modliť. Spomína si slová obvyklej modlitby vrúcne, no, krem obyčaje, každú chvíľu hlboký vzdych vyroní sa mu zo stiesnenej hrudi a preruší pásmo myšlienok, násilne k modlitbe upiatych. Zrazu prestal sa modliť; kľačiac, pozorne naslúcha... Dvere sú pootvorené a z vonku počuť tlmené hlasy, sťa hádal by sa ktosi vo dvore. Vstal a opatrne ako had plúži sa popri stene. Mesiac už vrhá svetlo na temäno strechy — dvor je v tieni. A skutočne, od pitvora znejú hlasy raz ticho a zase ostrejšie. Palko tuší, že to Jano Kulich rozpráva s Evou, ale nemôže porozumeť, čo asi vravia. Teraz hovorí ona — ticho ale neobyčajne prísne a dôrazne. Už i smysel rozumie:

»Načo sa máš vláčiť?! Ty ma i tak nemáš naozaj rád — ty len zo žartu a na daromnicu — a ja...«

»Dopovedz, dopovedz«! dorážа on zlostne.

»Nuž — ja tiež iba tak«! vyriekla ona a hlas jej zneje tak pevne a opravdive, že Palko celý zachvel sa akýmsi príjemným teplom. V polotme vidí ju, ako stojí proti Jankovi hrdo vztýčená.

»Hahaha«! zachechtal sa Jano surovo, »to je tá tvoja verná láska!! Nebodaj, zachcelo sa ti iného...? No, vtieraj sa len, vtieraj sa tomu vydrigrošovi...«

Palkovi zatemnelo pred očima. Sám neznal ako stalo sa — už držal Jana za golier a otriasal ho ako mačku. »Tu máš vydrigroša«! riekol, pošinúc ho k bráne. Ten jedným skokom zmizol zo dvora a Palko, rozrušený, nie síce nepríjemne, pomaly poberá sa do stajne. Ale odo dverí vrátil sa a prechádza po dvore. Pomaly utíšil sa — len kási radosť rastie a rastie v jeho duši,ač sám nezná prečo a kde jej pôvod. Snáď preto teší sa, že Jano dostal ‚výpovedné‘, Eva už nebude s ním postávať a on môže pokojne spať — totiž nemusí báť sa, že je brána nezapretá... »Čo sa tej len stalo«? dumá, opatrne kradnúc sa okolo komory. Počul, že zaprela na závoru — no okience osvetlené je ako pred chvíľou. Palko sám neznal, prečo zastal pri ňom. »Veď zastreté je bielou záclonkou«! uspokojuje sa. Tá však odkrytá je napolo a on nechtiac jedným pohľadom prezrel celú chyžu. Srdce prestalo mu biť — a hneď zase prudko zabúchalo.

Pri svojej tulipánmi pomaľovanej truhle kľačí Eva, hlavu položenú majúc na rozpiatych rukách. Do tváre nevidí jej. Modrý kamizolek odhodený je na truhle a snahobiele rukávce dvíhajú sa a padajú na uvoľnenú hruď. Šatôčka, tá ružová, ktorú viazala si samoľúbe ‚aby sa ľúbila‘, požuvatá pohodená je na zemi a jej uvoľnené vlasy vo dvoch krásnych,

ťažkých vrkočoch padajú až k zemi. A celá zachvieva sa plačom, kŕčovitým vzlykotom...

Palko díva sa, díva a razom sťa bolo by sa mu rozjasnilo pred očima . . . Hľadiac na ňu, jeho srdce zrazu stisol akýsi divný cit: útrpnosť? slasť? túžba? žiaľ? Sám neznal, čo to bolo. On cítil iba kúsi divnú nežnosť — nežnosť, pre ktorú neznal mena, ktorá však zaplavovala celé jeho srdce, celú bytnosť . . .

Ziera na Evu uprene a v tej chvíľke zdá sa mu, akoby nebola to tá, ktorú vídal doteraz —: nenie to už to ‚decko', nenie — je to bytnosť iná, je to dospelá panna, deva, ktorá mohla by milovať a mohla by byť milovanou . . .

Eva poševelila sa a on, sťa pristihnutý pri svätokrádeži, začervenalý odskočil od obloka.

III.

Krásne je ráno jarnie uprostred prebúdzajúcej sa prírody, s jej sterými krásami, teplými lúčami slnka a spevom škovránčim. No sotva menej pekné je i ráno jasenné, kým ešte príroda stojí v bohatosti plodov, v skvoste kvetov zahradných a kým ešte pablesky slnka teplom žiaria s oblohy. Slniečko síce nevstáva už také čerstvé, ako stávalo z lôžka ružozlatej zory na jar: tichúčko, sťaby ešte v polosne, zdvíha sa nad modrastú hmlu, ktorá halí nebosklon na východe, lúčami strelí na končiare vrchov, pozláti ich tmavozelenavý háv a potom už pomaly dvíha sa na oblohe, aby svojím blahodarným teplom oživilo už-už zamierajúcu prírodu. Jeho mocou hmla pomaly rozplýva sa, biele obláčky plávajúce vysoko pod klenbou neba, zmiznú z obzoru a nebe javí sa v svojej najkrajšej, azúrovej barve. Tichá, poetická nálada, ktorá v bezoblačné jasenné dni vládne poľom, tak blahodarne vplýva na dušu! Kým vesna budí v srdci túžby a žiadosti často pošetilé, vlažná jaseň ukája ich, tíši príboj citov a vkladá v duši tiché uspokojenie.

Pekné septembrové ráno i na Palka urobilo ten istý dojem. Rezko kráča po pluhu, tu i tu rozhliadne sa dookola a pri tom pohvizduje si — čo ostatne nebýva jeho zvykom. Sám nezná prečo, ale je mu tak voľno, tak veselo, ako by ho boľb potkalo dačo veľmi, veľmi radostného. Tak mu je, sťa dakomu, ktorému po dlhom namáhaní podarilo sa rozlúštiť niečo, čo dlhú dobu nepokojilo ho, ujímalo mu na dobrej vôli. Ráno síce nebol v takej dobrej náľade; v noci dlho premetával sa na lôžku, rozčulený dojmom rôznych citov, ktoré zaujaly ho tam pod obločkom. A vôbec všetky tie divné myšlienky, ktoré striedave preháňaly sa v jeho mysli, točily sa iba okolo nej. Spomínal si ich rozhovor, jej divné chovanie sa, a zase a zase kúzlil si ju v duchu tak, ako videl ju kľačiacu so sopiatyma rukama, s prameňmi vlasov, padajúcich až k zemi a zachvievajúcu sa kŕčovitým fikaním . . .

Ale teraz spomína si na to ako vo sne a ani nenapadne mu hľadať vo svojich včera zažitých citoch dačo iného, ako prchavé dojmy, vzniknuvšie náhodou, z chvíľkového rozpoloženia mysle. Nepridáva im žiadnej váhy. Čo včera tešilo ho, to pripadá mu ľahostejné, rozlad medzi Janom a Evou. Ba skoro ľutuje, že zamiešal sa medzi nich. Boh zná, čo mali medzi sebou — nuž škoda bolo prsty páliť. I v tom pozná Evu, že je len — decko

neznajúce, čo je hlbší cit a jednajúce dľa okamžitých vrtochov, rojacich sa v jej prostopašnej mysli.

»Chudák Jano!« smeje sa a vesele pokrikuje na volky, povzbudzujúc ich k pilnejšej chôdzi. Oranie ide veľmi dobre. Pluh zľahka zarýva sa do mastnej pôdy, prehadzuje ju vlnovitými kruhy a leskne sa medzi nimi sťa zo striebra. Otka pokojne spočíva na hriadli v kramličke založená. Brázdy vinú sa rovno sťa po šnúre — iba na konci každá bočí trochu ‚od seba‘. Na konci role počínajúci sa záhon posiaty je zelenou krmou a volky vždy rady by zakärovaly k nemu. Palkó vždy priskočiť musí k nim a dôkladným trhnutím napraviť ich k novej brázde.

Ani nenazdal sa, jako prišlo poludnie. Že deň bol už hodne kratší, no a že v tom istom ‚stávaní‘ mal orať ešte i gazdovu roľu, nešiel domov. Gazdiná sľúbila mu poslať obed a volkom kúsok sena. A skutočne, sotva odzvonili na poludnie, už videl kráčať Evu s noškou na chrbte.

Zazrúc ju, v prvom okamihu zmocnil sa ho istý nepokoj. Od večera nevideli sa: Eva schválne konala práce svoje tak, že nestretli sa. »Hanbí sa, že som počul ako jej vytýkal . . .«, myslí si, a preto zdá sa mu, že najlepšie bude hovoriť s ňou obyčajným, prekáravým a pri tom žartovným tónom.

Složila seno pred volky a už kladie pred Palka dvojité ‚nosáčky‘ s jedlom. V jednom je fizolová kyslá polievka, v druhom hrachová kaša — oboje zamilované jedlá Palkove. I lyžicu vykrúca z bielej šatky a podáva mu ju; ale nepozrela naň. Palko ukradomky pozoruje jej tvár: chôdzou zružovela a je nanajvýš rozpačitá. Vyridzuje mu i tak zbytočný odkaz gazdov, aby volky nepreháňal veľmi, no bez toho, aby pozrela, v jeho stranu. »Aká je smutná!« myslí si Palko, »ľúto jej, že Jana len tak ledabolo odpravila.« A je mu akosi do smiechu pri tom.

Rozprávajú málo a i to ona odpovedá len tak na pol slova a sotva položil lyžicu, už sberá sa. Dnes po prvý raz rozišli sa bez svady a jeho škrie to akosi. Jej zronenosť baví ho: ona dosť nadomŕzala ho s Janom teraz bude on ju.

»Banuješ?« spytuje sa jej s komickou vážnosťou a pozerá jej rovno do tváre svojima svetlýma očima, v nichž dnes po prvý raz mihá sa čosi teplého a nežného a jasá v nich snáď bez jeho vedomia a vôle. No Eva nemôže spozorovať to; hľadí úporne k zemi.

»Čo bych banovala?!« vraví pokojne a vážne, čo u nej pred tým nikdy nebývalo.

»Ale predsa«, dopaluje on, »škoda bolo tej vernej, úprimnej lásky. Mohla vám ešte potrvať za čas a takto . . .«

Ona zbadala jeho posmešný tón a darmo bráni sa, aby sa neusmiala. Vidno, jej vážnosť ešte nezapustila korene.

»Ja som si myslel, že to už na veky — »do mojej a tvojej smrti« — a hľa, jaká si ty! Jako vo všetkom, len dotiaľ, kým neomrzí a i to iba zo žartu. Ba či máš srdce?« odvážil sa v žarte ku chúlostivej otázke. »Druhá na tvojom mieste plakala by, omdlievala . . .«

»Jako naša Beta«, preriekla Eva zádumčive, ako sama pre seba.

»A čo tá?« spytuje sa Palko zvedave.

»Nuž tá tak ako hovoríš. Mali sa rádi s Martinom Javorovie — sme akosi v rodine, ale oni bývajú v Lučivnej, tam kde aj Beta. Nuž boli už ako ‚v oddanství‘, keď tu zrazu prišla naňho horúčka —: do týždňa bol v zemi. No a Beta, chudera, div o rozum neprišla z toho — taký žiaľ ju

zašiel! A bárs je už odtedy vari pol roka, vždy len naňho myslí a ani počuť nechce o inom. Tak velice ho ráda mala . . .«

Eva zatíchla i Palko mlčí. Obidvaja zabudli sa v myšlienkach a oba zostali pod vplyvom akejsi elegickej nálady. Palko znal Betu iba podľa mena a nakoľko pamätal sa na ňu z detstva, ale v posledné roky nevidel ju. Beta od malička bývala v Lučivnej u akejsi príbuznej, krajčírky. Tá mala ju ako svoju, nuž Beta len veľmi zriedka chodila domov a i to iba na chvíľu. On teraz po prvý raz počul túto historiu a, sám nezná prečo, dojala ho.

»Tá ho mala rada opravdive a bola by ho rada mala vždy, až na veky — tak ako si to ja myslím . . .«, dumá, skoro zabudnúc na Evu. Zbadal ju až keď poševelila sa. Zpamätal sa, a jakoby mu bolo napadlo dačo veľmi dôležitého, vraví:

»Vidíš, keby si ty bola taká jako tvoja sestra, i medzi nami to mohlo byť inakšie . . .« Takto ale radi budeme, keď sa viac nespatríme . . .«

Evu patrne prekvapil tento divný prechod, z nehož zrejme vyznievala, zlosť. Palko skutočne zrazu pocítil hnev proti Eve bez toho, aby znal prečo? Zažiadalo sa mu uraziť ju a len preto isté, že Beta bola taká, jako si on už od dávna v mysli predstavuje. Eva udivene vzhliadla naňho: vidno na nej, že nevie či slová jeho brať vážne a či iba za žart.

»A to len preto, že si ty taká . . . taká . . .«

»Ja nemôžem za to, že som ti protivná«, vyletelo jej z úst a v jej hlase poznať, že iba násilne zadržuje plač. On zbadal to — ale nezdá sa mu ustúpiť. Čosi dráždi ho, Evu hodne poškádliť.

»No to sa už nedá zmeniť«, pokračuje, neznajúc ako drsne vyznieva to teraz po ich včerajšom rozhovore. »Ešte týždeň — dva to len dajako pretrpíme a potom — pôjdeme každý svojou stranou. Ja ‚na vojnu' a ty kde chceš . . .«

Palko medzi rečou zamestnaný bol pri jarme, z nehož pri oraní vytratil sa klinec. Teraz zrazu pozrel na Evu a hneď zamrzel sa za svoje slová. Pozerala naňho tak smutne a v jej modrých očiach bolo toľko nežnej výčitky a ešte čohosi zvláštneho, nikdy nevídaného, že pohľad ten prenikol mu až do duše. Trvalo to iba okamih, čo ich zraky postretly sa. Eva rýchle odvrátila sa a začervenalá rýchlym krokom pošla po brázde. Palka zarazil jej náhly odchod a v prvom okamihu nevie si ho ináče vysvetliť, ako že nahnevala sa. »Predsa som ju nemal dohnevať«, myslí si a všetka radosť, predpoludňajšia milá nálada vytratila sa z jeho duše. Aby zahnal nepríjemný pocit, mrzute pošiel zapriahať.

Večer podivil sa nemálo, keď do stajne vošla gazdiná so žochtárom v ruke. »Eva nám čosi ochorela«, oznamovala Palkovi mrzute. Jeho prekvapenie vzrástlo. Už mal na jazyku otázku, čo sa jej stalo, ale neriekol nič, len sohol sa popraviť Stračene retiazku, čo zamotala sa jej na rohy.

»Od rána bola akási premenená«, pokračuje gazdiná, »nebodaj včera pri tanci vyhriala sa a napila sa vody. A keď prišla podvečer s nošou ďateliny, už bola celá preč . . .«

Palko snažil sa byť čo najviac ľahostajný, ale predsa spýtal sa, čo jej chybí.

»A iba na hlavu sa žaluje a zima ju drobí. Nebodaj bude mať hodonku. A to teraz, keď je toľko roboty!«

»A, veď to prejde!« prehovoril Palko a schválne začal o inom.

Ale neprešlo. Už tretí deň uplynul od toho času a Eva ešte neukazovala sa. Gazdiná lamentovala, že má veľa práce a čo jako usiluje sa, predsa nestačí.

»Mne čosi napadá«, ohlásil sa pri večeri Rázvora, ktorého tiež mrzelo, že práca neide ako treba, »či by Evina sestra, čo je kdesi v Lučivnej, nemohla prísť zastať ju za čas? Šitie jej neutečie a nám by veru dobre pomohla.«

Palka potešil tento návrh; ač sám neznal, prečo v posledné tri dni zavše zamyslel sa o Bete a jej zomrelom milencovi. Ač nezná ju, tak ľúto mu, že je taká nešťastná v láske. Ako nie zriedka stáva sa, že sympatisujeme s osobami, v nichž tušíme istú duševniu spriaznenosť, tak i Palko, ač neznal o nej viac iba to, čo mu Eva pri oračke o nej rozprávala, súcitil s ňou a zvedavý bol poznať ju.

»Čo myslíš, Palko?« obrátila sa gazdiná o mienku k nemu, bo ona zavše sa ho radila.

»Ako chcete«, vraví, sám neznajúc, prečo chce zdať sa hodne ľahostajný, »ale Boh zná, dokiaľ tá choroba potrvá . . .«

A na druhý deň už Beta bola u Rázvorov.

Keď Palko večer prichádzal z oračky vážny a zachmúrený — taký, akým býval po celý rok — zastal ju vo vrátach s putnami v rukách. Prešla okolo neho, sotva hodiac naňho bežný pohľad, ale jemu okamih ten dostačil, aby vzbudil ten najprajnejší dojem. Poznal ju hneď a bol by ju poznal i medzi desiatimi. Veď bola práve taká, ako si ju predstavoval: vysoká, štihlá, pravá protiva svojej sestry. Iba v tvári bola trochu inakšia. On predstavoval si ju bľadú, so zrejmým výrazom žiaľu na vpadnutých lícach a zčervenalých očiach — a tu prekvapila ho svojím výrazom, ktorý docela nič spoločného nemal s jeho predstavou Bľadá bola síce, ale nebola to tá chorobná bľadosť, ktorá na prvý pohľad vzbudzuje útrpnosť: bola to bľadosť, akou vyznačuje sa jemná pleť. Ba dokonca spozoroval i ružový nádych rumencu na jej lícach. Trochu ostre nakreslená črta pri jemne krojených, súmerných ústach a fialové známky pod očima dodávaly jej síce výraz strádania, tichého bôľu, melancholie — ale zieralo z tej tváre i duševné uspokojenie, mier, aký zračí sa iba v tvári človeka, jemuž prišlo pretrpeť veľký žiaľ, ktorý však už dospel v kraj nových citov a nachádza sa v blahodarnom štádiume novej viery v život, dobro a šťastie.

Palko síce nečítal toto z tváre Betinej, ale okamih prvého sídenia sa dostačil, aby dovŕšil prajnú mienku a zachytil milý, trvalý dojem.

IV.

Dni míňaly sa rýchle jeden za druhým. Už dva týždne uplynuly od toho času, čo Beta prišla k Rázvorovom na miesto svojej ešte vždy chorej sestry — ale všetkým zdá sa jako by to bolo len dva-tri dni. I jej samej vraj pripadá to tak; už vraj ona cele zvykla u Rázvorov. Tichá, ale nie zachmúrená, koná prácu zručne a dobre, že gazdiná nevie si ju prenachváliť. Sotva ona chopí sa do dačoho už pribehne Betka a berie jej prácu z ruky. Eva tiež nebola lenivá, ale Betka číta gazdinej s tváre a sotva táto pomyslí si, už je práca vykonaná.

»Hodila by si sa do nášho domu« vraví jej, s úľubou pozorujúc ju ako zručne otáča sa so štetkou v ruke. »Eva i tak sotva bude chceť ísť

nazpät a za čas bude aj slabá do ťažšej práce. Nuž, mohla by si od Všechsvätých u nás zostať«. Potom snáď i Palko zostal by na starom...«

Tvár Betkina začervenala sa a jej pekné zádumčivé oči rýchle pokryly sa dlhými riasami.

»Mne k vôli by iste nezostal«! vraví tichým hlasom.

»Čoby nie?! Ja viem, že vďačne«, dotvŕdza gazdiná, s úľubou dívajuc sa na Betku. Pekná je takto, začervenalá, celým svojím zjavom vyrážajúca skromnosť a panenskú stydlivosť. »Dobre ja vidím ako zmenil sa od toho času, čo si u nás. S Evou boli ustavičná svada — s tebou ako med. Nech ťa len zazre, hneď je dobrej vôle a veru stavila by som sa, že ťa má naozaj rád«.

Betka neriekla ani slova len usmiala sa akýmsi záhadným úsmevom. No videť, že sdelenie gazdinino nenie jej proti vôli.

»A nebolo by to zle«! s radosťou rozkladá Rázvorová, ktorá len včera to isté vravela Palkovi. Ako temer všetky vydaté ženy, nemala by väčšej radosti ako dvoch zaľúbencov vyprevadiť k oltáru. — »Palko nenie dajaký ‚ledakto' ani žiaden márnotratník. Má chalupu i kúsky zeme a keď chce, môže sa ženiť i budúce fašiangy. — A ty by si sa práve k nemu hodila. Si tichá, poriadna — nuž a jemu iba taká. Preto aj nemohol Evu vystáť, že bola vždy ako do vetra«.

»Tá je odjakživa taká«, vraví Betka neprestávajúc v práci, »mne sa tiež iba zato neľúbi. Smeje sa na všetko, no a s mládencami je tiež ako kamarátka...«

»No, to je už ona taká úprimná«! smeje sa Rázvorová. »Ale dievča nemá byť také, keď sa mu aj dakto páči, nesmie sa naňho usmievať. — To už ty — ty si ako by ste ani sestry neboly. A snáď preto si sa mu zaľúbila...«

»Veď to ešte nepovedal«, bráni sa Betka a obe pustily sa do smiechu.

Na dvore ozvalo sa vyspevovanie plužných koliesok a Beta rýchle vzchopila sa a vbehla do stajne.

Palko dnes prv ide z poľnej práce ako po iné dni: je sobota, treba poriadiť tu vo dvore, tu v stajni, čo nestihlo sa v týždni. Má ešte aj zaisť na roľu pre krm. Zajtrá už bude tu druhý: Juro Skalných ponúkol sa gazdovi, že zastane Palka, kým tento bude v kasárni; ba ak by už nemal vôľu slúžiť — i od Všechsvätých by zostal. Nuž Palko dnes naposledy chce ešte všetko usporiadať.

Keď vošiel do stajne, Beta práve núkala teliatka vodou. Sú tri, pekné, tučné — miláčky to Palkove. Červené, s bielou lysinkou, načiahlo sa a chytilo ju za rukáv. Eva iste skríkla by naň, ale Beta kloní sa k nemu, berie jeho hlavu do oboch rúk a mazlí a laská sa s ním ako s deckom.

Palko díva sa, díva — akýsi teplý cit vzniká v jeho srdci a rastie, šíri sa...

»Betka«! zavolal tichým, priduseným hlasom.

Tá prestrašeno zdvihla strojnú hlávku — patrne až teraz ho spozorovala. Díva sa naňho placho a nevinne — ale jemu preniká ten pohľad až do srdca.

»Aká si dobrá, Betka«! povzdychol si a vyšiel von, aby prepriahol do drabinovca.

Gazdiná nepreháňala celkom, keď vravela, že Palko celý premenený je od istého času. On sám bol si toho vedomý. Vídal Betu tichú a snivú —

práve takú akou predstavoval si tú, čo kedysi mohla by byť jeho ženou — a razom sťa by sa bol dostal do čarovného krážu, z nehož nebolo východu. Čo prv len v neistom tušení driemalo v jeho mysli — jeho túžba po šťastí stála tu zosobnelá, živá a svieža, a snáď dostačilo by ruku vystreť, aby sovrel do náručia blaho, o ňomž blúznieval v tichých chvíľach samoty.

Ale on bál sa čiahnuť po onom blahu. V jej tvári, ktorú neraz zkúmave pozoroval, keď tichá a vážna zabudla sa v myšlienkach, čítal ešte vždy veľký žiaľ za zomrelým milencom a vernú lásku k tomuže. Táto láska vlastne v jeho očiach objímala ju žiarou pôvabu a nedotknuteľnosti a robila mu ju tak drahou, tak zajímavou, že z toho upádal až v akúsi chorobnú beznádejnosť. A čím viac poznával v nej tú, ktorá mohla by ho urobiť šťastným, tým zdála sa mu nedostižiteľnejšou a tým viac poznával márnosť svojej túhy.

Bolo mu päťadvadsať rokov a dosiaľ ešte nebol zamilovaný. Bol vo veku, kde konečne marno vzpierať sa túžbe po láske, ktorá túžba od prírody vložená je v srdce každého, bez výnimky. Dakedy síce napadlo mu, že i pre Evu cítil dačo divného, zvláštneho, čo zradilo sa zvlášte tam pod oblôčkom komôrky, keď po prvý raz videl ju inakšou ako videl ju povšedne. Ale všetky jeho city, počnúc od toho času až poteraz boly tak záhadné, spolu splývajúce, že sám neznal si dať vývod z toho. A zase — hneď potom ráno — uznal tú myšlienku za tak pošetilú, že okamžite zaprel vtedy precítené dojmy. Teraz ale ani nenapadá mu zapierať — ba práve ešte namlúva si a za pravé uznáva city, ktoré v ňom Beta vzbudila.

No táto sotva tuší, čo odohráva sa v jeho srdci. Veď chodí okolo neho taká tichá a pokojná! Jeho pozornosť a nežnosť musela síce zbadať, ale možno nerozumela — a nerozumela ani tomu svitu v jeho očiach, ktorý nesmele síce ale oddane a nežne žiaril jej v ústretí.

A v takéto chvíľky takmer proti vôli zjavila sa mu v mysli tá druhá, s tými zružovelými lícami, šelmovskými očami a pripomnel si ten jej veselý klokotavý smiech, ktorý ho vždy tak vedel dohnevať!..

Už dva týždne, čo sa s Evou nevideli — odtedy ako ochorela — ale Beta každodenne sdeľovala mu o nej jedno-druhé. Teraz už zotavovala sa, ale v prvé dni bola dosť ťažko chorá. Palko vždy striasol sa kýmsi divným svierajúcim pocitom, keď pomyslel si, že na cintoríne zdvihla by sa mohyla a tá ukryla by ju na veky! na veky!

V takéto chvíle — obyčajne pozde večer — kradol sa k malej chalupe na záhumní — ač Beta vtedy ešte bola u Rázvorov (tá chodila na noc domov, ošetrovať sestru). Ale sotva spatril malé, osvetlené oblôčky, ktoré sťa dve ohnivé oči žiarily v blízkosti cintorína, tu divnou úzkosťou hnaný, už utekal ztadiaľ a potom prudko vrhal sa na svoje lôžko, na ňomž v poslednej dobe prebdel nejednu hodinu, premetávajúc sa pod tlakom čohosi žiaľneho i sladkého zároveň, čomu tak bál sa dať určitého mena.

A deň 1. októbra — deň jeho odchodu — blížil sa rýchle, tým rýchlejšie, čím väčšmi bál sa ho. Bál sa ho zato, že odísť mal z tohoto kraja, odísť práve teraz! »Už zajtrá«! napadlo mu, keď videl Betu laskať sa s jeho milými tvory.

Myšlienka, že už nebude ju vídať denne, ale že vzdialený bude od nej ďaleko, ďaleko — urýchlovala process odohrávajúci sa v jeho duši a on rozhodol sa, že neodíde bez toho, aby neodniesol si rozhodujúce slovo...

O chvíľu už ubieral sa so záprahom na neďalekú roľu pre ďatelinu, ktorá podriastla ešte natoľko, že kosili ju na krm. I Beta šla, aby rýchlejšie nabrali toľko, koľko bude na nedeľu treba. Palko inokedy vysadol na vôz ale dnes, keď sedela tam ona, pokojne, s rukama na lône sopiatyma, šiel povedľa. Sediac pri nej, bol by musel prerieсť slovo-dve a jemu tak divno bolo na srdci, že nebol schopný rozhovoriť sa, ale jedine dumať — dumať o tom, čo vrelo v jeho duši — napriek jeho rozhodnutiu ešte vždy hmliste a neurčite.

Už boli hodnú chvíľu na roli, aj odkosil už kus ďateliny a oni ešte vždy mlčali. Ako sa pozdejšie rozpomínal, pre Palka bola to chvíľa nanajvýš trápna. Jak chce tak rozhodne, teraz musí prehovoriť. Ale ako? Keby aspoň podala príležitosť, čo len slovom... No, veď ona sotva tuší dačo, pokojná, s jemným nádychom rumenca v tvári a zase s tým výrazom melancholie v zraku, shrabuje ďatelinu na hromadu.

Zrazu Palko zastal v práci, oprel sa o kosu a nedívajúc sa na ňu riekol:

»Čo si dnes taká smutná«?

»Ja som vždy taká«, odvetila ona a slabý vzdych vydrel sa jej z hrudi. »Snáď už nikdy nebudem inakšia«...

»Prečo by si nebola«! rýchle zahovoril Palko. Sám upádajúc pod dojem žiaľu, nímž v tejto chvíľke dýchal celý jej zjav milý a vábny. »Keby si len chcela — ešte dnes mohla by si sa rozveseliť. Keby si len chcela zabudnúť«...

Beta vzhliadla k nemu a on zarazene zastal v prostred vety. Na jej bielom čele preletelo to ako stín a on zľakol sa, vidiac, že dotýka sa boľavého miesta v jej srdci.

»Na čo zabudnúť«? spytuje sa, ale jej hlas pripadá Palkovi zvlneným: vidno, že porozumela a že je dojatá. Ale to už nesmie ho odstrašiť.

»Však vieš«... vraví sotva slyšateľne. »Mrtví k mrtvým a živí so živými. Preto ty nesmieš zahadzovať svoje šťastie. Si ešte mladá a — (chcel rieknuť pekná, ale to slovo primrelo mu na ústach) a ešte len počneš žiť. Príde ti druhý, čo bude ťa práve tak rád mať«...

Záporne zavrtila hlavou a smutne zadívala sa ponad modravé vrchy na biele, drobné obláčky, čo skupily sa na východe a obliate lúčami zapadajúceho slnca, pohrávajú do ružova. Keď obrátila k nemu svoju tvár, zdalo sa mu, že má oči zvlhnuté.

»Tak ma už nikdy nikto nebude rád mať ako Martin« vraví zádumčive, ako by sama pre seba. Jeho meno ešte doteraz nebolo vyslovené medzi nimi a Palkovi teraz zdá sa, akoby tým menom preklenula sa medzi nimi priepasť — priepasť široká, hlboká... Tak radí mu čosi zastať, neprehovoriť — ale už nedá sa, rozčulenie ťahá ho ďalej a ďalej.

»To ty nemôžeš vedeť«, vraví, rýchle mihajúc ocieľkou po kose. Zvuk brúsením pôsobený rytmicky odráža sa v ozvene. »Ty to nemôžeš vedeť, ale jedine on, ten druhý, že ťa rád, tak naozaj. Zapáčila si sa mu a keby si chcela, mohli by ste byť šťastní... Keby si ho len trošíčku rada mala...«

Konečne vyslovil to, keď aj nie priamo. Akosi ľahšie padne mu hovoriť o sebe ako o tretej osobe. Ale nemožno, aby nebola rozumela... A predsa mlčí — mlčí úporno až triaška prechvieva ním z toho mlčania. ako zimomriavka. Divnou mocou nútený vzhliadol na ňu a — podivil sa, Čo sa tej robí, že tak divne premenila sa?! Ziera naňho uprene — ale pohľadom tak zvláštnym! tak zvláštnym! Nenie to tá nežná Betka s tým

snivým, žialnym výrazom v tvári, ktorý ho tak okúzlil. Je v tom jej pohľade toľko posmechu, samoľúbosti a triumfálnej hrdosti nad novým úspechom, že i sám jednoduchý, prostý Palko musí spozorovať to a zaraziť sa.

»Myslíš, že to bude pekne«? zahovorila konečne, so zvláštnym dôrazom v hlase a zase smeje sa, smeje — až Palkovi akosi úzko je pri tom. Zrazu akoby ochladol.

»Čo by nebolo«?! vraví, ale hlas jeho i jemu samému pripadá takým drsným. »Však snáď len nechceš zostať starou dievkou«?!

»A, to už nie —; ale tvoja rada prišla neskoro: o Všechsvätých budeme mať prvú ohlášku toť s Kostrbom. Je síce vdovec a nenie ani veľmi mladý — ale takto ináč dosť dobrý gazda«.

»Ach«! zastenal Palko polohlasite. Stud, urazená hrdosť, zavrhnutá láska — to všetko bleskorýchle mihlo sa v jeho duši, preplnenej boľastným úžasom. Stojí proti nej nie súc schopný slova, len rukou siaha k čelu, k očiam, kde mihá a tmí sa mu sťa po ťažkej chorobe. Nenie možno, aby netušila, ako zasiahla do jeho srdca — a predsa hľadí naňho uprene, pohľadom tak nesnesiteľne výsmešným a vesele vraví:

»Ten síce sotva bude ma tak rád mať ako ty hovoríš, ale — z lásky i tak ešte nikto nevyžil, ani nevyžije«.

Palko neverí svojmu sluchu: To hovorí tá, o nejž myslel, že schopná je, aby rada mala verne a opravdive, po celý život — až po hrob?!

»A ty si si to mal prv smysleť«, pokračuje nemilosrdne, vidiac, že on mlčí a neodvetuje na jej slová. »To si si mal smysleť...«

»Ja som si nič nesmyslel«! zalkal zvýšeným, ale chvejúcim sa hlasom a silne rozháňajúc sa kosou doložil: »Ja som si nič nesmyslel, ale ty smyslela si si klamať Boha i svet, keď robíš sa ako by si bola svätá...«

Hlas zlyhal mu; rozčulením nemohol ďalej. A zase zavznel ten smiech ošklivý a diabolský — storáz ošklivejší ako ten Evín. Reže sa mu do srdca, sťa britká oceľ a raní, kmáše, ničí všetko, čo bolo v ňom vypučalo nežného a radostného...

Beta nečaká ďalej; sobrala sa a rýchle zaberá dolu brázdou. Len tak mihá sa po ceste a o chvíľu už zmizla na zákrute cesty, vedúcej k dedine.

Och, Bože môj!« znovu zalkal Palko. Až teraz, súc o samote, napadá mu, čo všetko ztratil v tejto chvíľke. V prvom okamihu cítil iba stud pre odvrhnutú lásku — teraz sovrel ho žiaľ sklamania. Len pred chvíľou krv prudko prúdila mu — teraz cíti sa, ako keby ho bola so silou duševnou opustila i sila telesná. I slzy — vraj známka slabosti — tisnú sa mu do očí. »Čo som jej urobil? Prečo takto so mnou zachodila«? Veď vidno bolo na nej, ako tešila sa, že mohla zavrhnúť tú jeho vernú lásku! »Lásku«? pozastavil sa Palko. Či bola to skutočná láska? »Mal som ju naozaj rád«? spytuje sa sám seba až ku podivu pokojne. No, nemôže si dať určitú odvetu. Veď, predsa, pripadá si ako človek, ktorý len včera bol boháčom a dnes stojí nad troskami svojho bohatstva. I on tak pochodil. Včera ešte domnieval sa, že jeho šťastie zkvitne, postaví a upevní sa nezvratne — dnes zrútilo sa mu cele a strhlo so sebou i to, čo ho doteraz tešievalo. Čo ho teraz po tej chalupe, na ktorú toľko staral sa a nedopríal si ani toho najlacnejšieho pôžitku?! Načo je — k čomu? Snáď aby zasadol do nej a dívajúc sa na štyri pusté kúty, ešte ťažšie, ešte boľastnejšie pocítil ťarchu osamelosti...?

Slnko už chvíľu spočívalo za vŕškom, nebosklon tamto na západe zardel sa do ružova, Javorina zdala sa ako obrovská roztiahnutá škvrna na zbelasenom obzore a on ešte vždy stál na tom istom mieste, kde vypočul jej smiech, pri ňomž krv búri sa mu, keď len spomenie si naň. Zpamätal sa až keď už volky stávaly sa nepokojnými. Rýchle pohádzal nakosenú ďatelinu do voza a odhodlane pustil sa k domovu. Nič iné nežiadal si, ako to, aby dnes nič nedal na sebe znať, zajtrá i tak zajde ďaleko, ďaleko...

Keď prechádzal okolo pitvora, zarazila ho vôňa čerstvých koláčov, to gazdina chystala mu na cestu. V stajni našiel už svojho následníka, Jura. Zase zašiel ho ten istý žiaľ a krušný pocit osamelosti, čo tam na roli. Hľa, ako ho vystrájajú! Všetci radi budú, keď odíde: i gazdina i Juro i Beta. Nič neurobil zlého ani jednomu z nich a predsa vystrkujú ho do cudziny, sťa dajakého zločinca. Pravda, i druhí idú — ale tým je to cele ináč. Za tými aspoň zasmúti dakto: rodina, mať, sestra alebo milá — — a on nikoho nemá, za ním nikto nepožiali... Jeho nikto nemá rád na tom šírom svete...

»Eva«! ozvalo sa zrazu v jeho srdci zúfale i radostne. Sám nezná, kde vzalo sa tam to meno teraz, ale sťa by sa kási sladkosť bola rozliala po ňom. Razom pripadá mu tak milá a blízka, sťa sestra a zdá sa mu, že odľahlo by mu okamžite, keby mohol sa jej zdôveriť, vyžalovať. Hľa! o čo pravdivejšia je Eva od tej druhej! Aspoň nepretvaruje sa, nehrá na svätúška, ale zostáva takou, ako ju Boh stvoril. Vzpomína si ju tak, ako videl ju posledne, keď zachytil ten jej divný pohľad, ktorému nemôže porozumeť. Sám nezná, čo to má značiť, ale chápe sa toho pohľadu, sťa by mu mal byť kotvou, o ktorú pripevnil by svoje už-už tonúce šťastie. Ako zúfalec posledným zásvitom zdravej mysle hľadá čo len bľadú iskierku nádeje, z nejž mohol by si vytvoriť nové svetlo viery v život a dobro — tak hľadá on v tom pohľade obľahčujúce vedomie, že snáď nenie ešte tak ztratený, ako zdá sa — —

Pri večeri ani neodvážil sa hlavy pozdvihnúť, aby dajako nezavadil pohľadom o Betu. No predsa zazrel ju, keď kládla misu na stôl. Jej tvár bola práve tak jemne zbarvená, ako inokedy. Biely ručníčok strojne, ako rámec obopínal jej tvár, v nejž práve tak, ako inokedy spočívalo čosi ako nádych žiaľu a v očiach tá hĺbka hlboká, nad ňouž len včera ešte točila sa mu hlava...

Idúc okolo Jura, ktorý pozerá na ňu nesmele a zbožne, tíško vzdychla.

V.

Svitá októbrové ráno. Tma nočnia ustúpila pološeru; ale slniečko ešte hovie si v oblakoch, ako keby lenilo sa mu k dennej púti. Vŕšky zahalené sú riedkou hmlou, ktorá nad plochým temänom Javoriny preháňa sa v dlhých radoch ako stíny lesných duchov. Chladný vietor podúva od východu a ševeliac v zrednutých korunách stromov, striasa zarudlé lístie na vysilenú zem.

Palko zadumený skláňa sa nad potôčkom, plynúcim na záhumní a a uprene pozoruje drobné vlnky ako skackajú s kamienka na kamienok, štveračive bublajúc si v svojej tajomnej mluve. Tu i tu sletí polozvädlý, zažltlý lístok s daktorej z vŕb, skláňajúcich sa nad potôčkom, zatočí sa

v letku, no sotva dopadne na hladinu už bystré vlnky schytia ho a hádžu, zmietajú ním až ztratí sa v prúde veľkého potoka.

Pri silnejšom náraze vetra Palko strhol sa a rozhliada sa dookola. Na pravo, v rannom šere zrie neveľkú planinu, posiatu drobnými kopci, nad nimiž kde-tu čnie jednoduchý drevený kríž alebo len stĺp na čierno zabarvený. Medzi nimi ako mátoha učupená je podivná budova s rozcúchanou, rozvláčenou strechou. Nízke, takmer štvorhranné dvere zapreté sú na závoru, ale prúčelnia stena, dopoly svalená, dovoľuje zreť do neveľkej miestnosti, kde väčšie-menšie lebky válajú sa v svornej blízkosti polospráchnivelých koštialov. A lebky tie sú nie bez výrazu: na každej sťa šklebil by sa výsmech — výsmech nad pozemským životom, v ňomž všetko iba: márnosť nad márnosť!

»Čo tu hľadám?« spytuje sa Palko samého seba, otriasajúc sa ranným chladom. A sťa na odvetu zadíva sa na ľavo, kde v sádku v malej húšťave stromov túli sa malá chalupa, so strieškou málo lepšou ako táto tu na cintoríne.

Na jeho tvári poznať stopy prebdelej noci. On skutočne nespal takmer nič, premetávajúc sa na lôžku a trápený rôznymi, skrušujúcimi myšlienkami. Nad ránom usnul trochu a sen, ač krátky, tak dobre účinkoval na jeho myseľ. Už uspokojil sa trochu. Včerajší Betín vzdych, už na iného nalíčený, bol mu keď aj nie liekom, ale aspoň protijedom na prvé bôle. Ako milujeme kvietok pre jeho vôňu a nežný pel, tak zaľúbil si Betu pre jej domnelú nežnosť a jemnosť citov. Včerajšie pozorovanie presvedčilo ho o klame: pel sotrel sa a zo všetkých tých sladkostí a nežností, čo nakopily sa v jeho srdci, zostala iba stydná upomienka.

A je to už milosťou, nám samým nebom udielanou, že práve v takej chvíľke, v nejž zrútilo sa nám všetko, na čom zakladali sme svoje šťastie, zo zborenia toho vyrastá túžba nová, cieľ nový, k nemuž zase pripútame naše už-už tonúce nádeje. — I Palko zachytil záblesk akejsi nádeje — nádeje, ktorú neznal ešte nazvať menom, ani neznal ako vznikla v jeho duši. No pravdepodobne vytryskla v nej vtedy, keď tak zúfale a spolu radostne privolal si meno Evino.

A teraz stojí tu, neznajúc prečo sem prišiel a čo tu hľadá. Ešte hodinka — dve a on odísť musí ďaleko, za povinnosťou. Nuž aspoň naposledy podíva sa na domčok, ku ktorému viazané sú jeho milé ale i bolastné upomienky . . .

Z polootvorených dverí chalupy zavznel tichý spev. Po hlase poznal, že spieva to stará Slávikova, matka Evina, a síce obvyklú nedeľniu: »Bože, veľký od večnosti« . . . Spieva ťahave, hlasom nie veľmi zvučným, ale jemu zneje spev ten milo a dojímavo. Mechanicky spravil krok ku predu a potom vzpamätal sa, až keď stál pri zvalenej ohrade, ktorá prv tvorila plot preddomovej zahrádky. Pred oblokmi, dotýkajúc sa rozvetvenými konárami strechy, bola mohútna hrušeň a snáď ona bola na príčine, že v zahrádke ani v lete nič nenariastlo. Teraz v jednom kúte pestrelo sa zopár nechtíkov. Palko zadíval sa na ne — keď zdvihol zrak, uľaknul sa jako pristihnutý pri zakázanom.

Stála pred ním Eva, bľadnúc a zase sa červeňajúc — patrne prekvapená nenadalým stretnutím. Palkovi srdce prudko zabúchalo. I on zarazil sa — ale zvlášte premenou Evinou, patrnou na prvý pohľad. Nenie to tá Eva, ktorá často ho hnevala svojimi žartami, stojí pred ním dievča ďaleko

štíhlejšie a vari aj vyššie. Jej líca pokryté sú chorobnou bľadosťou a oči, dopoly okrúžené fialovou známkou, pozerajú vážne a z hlboka.

»Čo tu hľadáš, Palko?« vraví k nemu tichým, chvejúcim sa hlasom a keby on sám nebol rozrušený, mohol by spozorovať, že celá zachvieva sa akoby zimničnou triaškou. No Palko, nepozoruje to, Evina otázka priviedla ho do rozpakov. Sám nezná, čo tu hľadá, ale teraz napadá mu, že mal by ju poprosiť — poprosiť, aby sa nehnevala. Ako namanula sa mu tá myšlienka, alebo za čo by sa mala hnevať — sám nezná, ale zdá sa mu, že jej odpustením vyrovnalo by sa všetko a on odišiel by uspokojený.

»Ako dobre, že som ťa našiel«, vraví pritlumene, berúc ju za obe ruky. Zase ovládla ho myšlienka, že ona jediná mohla by porozumeť, keby vyžaloval sa... »Odchádzam ‚na vojnu' a nemohol som odísť bez toho, aby som ešte raz sem neprišiel. Vidíš, ja som ťa toľko hnevával, kým si bola u Rázvorov, nuž — chcem ťa poprosiť, aby si sa preto nehnevala na mňa.«

Vyriekol to tak nežne a díva sa na ňu tak úprimne, že ona pod vplyvom toho pohľadu prižmúrila oči a jej ruky slabúnko zachvely sa.

»Nemáš si čo vyčítať«, vraví ticho, nevyslobodzujúc svoje biele, chudé ruky z jeho, »veď som sa ja preto nikdy na teba nehnevala«...

Palko náhodou zachytil jej pohľad a — razom pustil jej ruky zo svojich. Jeho radosť nad nenadalým stretnutím už ustúpila pocitom iným, v Evinom pohľade zbadal veľkú podobnosť s tou druhou a pohľad ten razom vyvolal v jeho duši všetky včera prežité, boľastné dojmy.

»Počuj, Eva, ja som veľmi, ale veľmi nešťastný«, preriekol zrazu, nedívajúc sa na ňu. Jeho tvár zbľadla a zase zmraštila sa, jako keby zrazu pocítil bol fysickú boľasť, že Eva zľakla sa jeho výzoru.

»Pre Boha, čo sa ti stalo?« spytuje sa ho, sama smrteľne zbľadnutá. Stojí pred ním strápená — zosobnelá sústrasť a Palkovi dodáva to novej odvahy.

»Keby si vedela!« povzdychol smutne, »nuž, veď ty iste už o tom vieš; vaša Beta mi veľmi ublížila«...

»A čo ti urobila?« spytuje sa ona, ale akési túženie prechodí ju jako zimomriavka.

»Vieš, raz bol som ti rozkladal, ako to bude až sa ožením a myslel som si, že to ozaj tak bude, ako si ja myslím... A už je tomu konec na veky, na veky!« zahovoril zrazu, ale divno, ani z ďaleka necíti pri tom takú ľútosť ako myslel. Zdá sa mu, ako keby rozprával o dačom, čo stalo sa dávno, veľmi dávno. A dosť ľahostajne doložil. »Nuž darmo je, ja som ju mal veľmi rád, ale keď ona«...

Zrazu zastal, doplniac vetu úsmevom, akým uzdravujúci sa vraví o svojej nemoci, ktorú nedávno bolo mu pretrpeť. Pozrel na Evu a zadivil sa, stála pred ním ticho, vzpriamená a pri tom bľadá v tvári, ruky majúc k hrudi pritisnuté — ale zrazu jej hlava naklonila sa, dotkla sa jeho ramena a počala klesať ako podťatý kvet.

Sotva uspel zachytiť ju do náručia, sám súc preľaknutý, polomŕtvy úžasom. Čo sa jej stalo? Čo sa s ňou robí? Bezvládne, celou ťarchou spočíva mu v náručí, bľadá, s očima zavretýma a niet v nej ani znaku po živote. Chcel skríknuť, ale hrdlo sťa svierala by mu kási železná ruka — len oči jeho sťa kúzlom pripiate spočívajú na jej tvári, ktorá ač so sovrenými pernami a s výrazom bôľu, predsa je taká krásna, taká krásna!

A podržujúc ju v náručí a upreno pozerajúc do tej bielej tváre, ktorá skorej podobná je tvári mŕtvoly ako žijúcej bytnosti — v jednom okamihu zvírilo mu dušou všetko to, čo zacítil v posledniu dobu: neisté túžby, nádeje, žiaľ, poryvy posledných hodín — to všetko splynulo v chacs a zo všetkého vyznelo iba jedno vedomie a šialená túha: pomenovať ju svojou!

Z pitvora ozvaly sa hlasy a on v náhlosti neznal iné ako složiť svoje bremä na podstenu a jedným skokom vyleteť zo zahrádky. Počul ešte výkrik, ktorý prenikol mu až k srdcu a hrozná tiaž zavalila sa mu na dušu. »Čo som urobil?! Čo som urobil?!« spytuje sa, vytreštenym zrakom hľadiac pred seba a siahajúc si k hlave. Nenie schopný súvislej myšlienky, len zdá sa mu, že už teraz rúcajú sa všetky jeho sny a nádeje...

Počul ešte vravu, ženský plač a potom všetko ztíchlo.

Jeho strach a nevysvetliteľná úzkosť dostúpila vrcholu. Ako šialený dal sa do behu a nezastal až na dvore Rázvorovie.

VI.

»Lúčenie, lúčenie, veď je to ťažká vec«... zneje dedinkou spev na cestu sa chystajúcich rekrútov. Spievajú si, ale každému tá ťažkosť vyrazená je na tvári. Nenie medzi nimi ani jedneho, čo šiel by vďačne. Každého viaže dačo k rodnej dedine: láska k domovu, k matke, sestre — a temer všetkých k milej. Nuž nie div, že im to lúčenie naozaj ťažko padne.

Snáď jediný Palko medzi nimi odchádza vďačne. I tak ide iba na dva mesiace a k tomu nezanecháva nikoho, čo by za ním banoval. Pri takejto veci zdá sa to skoro výhodou — ale iba Palko vie, ako ťažko je odchodiť, čo aj na krátku dobu, keď vie, že nikomu nebude chybovať, že nikto za ním nezaplače...

Už dva razy vzal do ruky batôžik, čo mu gazdiná naviazala a zase len položil ho na lavicu a pozerá do obloka, sťa čakal by dakoho. Gazdiná vybehla kdesi — v celom dome panuje ticho. Gazda sedí za roh stola a britvou preťahuje po remeni. Robí to už hodnú chvíľu, sťa bola by bohvie jaká zatupená, ale to len preto, aby ukryl svoje rozčulenie. Avšak vidno na ňom, že je dojatý. Palo už sedem rokov čo slúžil u nich, mali ho ako svojho a teraz odchádza a nechce si vziať závdavok na rok budúci. Vie, že takého paholka viacej nedostane; nuž nie div, že ľúto mu za ním. No i Palovi je ľúto. Sedí na lavici so sklonenou hlavou, sostárnutý o päť rokov. Nevraví ani slova, len pozerá do obloka a pri každom šuchnutí strhne sa jako zločinec, očakávajúci, kedy stihne ho zaslúžený trest.

Na podstene ozvaly sa kroky a on vstal a pozerá ku dverám. Nimi vošla dnu Rázvorová, smutná, uplakaná. Na prvý pohľad vidno, že prináša dôležitú a smutnú zvesť.

»Ľudia boží, už sme si Evu dovydávali!« vraví a slzy zalialy ju pri tých slovách.

»Zomrela?« zvolal Palo s úžasom.

»Ešte nie, ešte nie, ale sotva tá kedy bude chodiť! Ešte ráno vyšla si von a už potom len čo ju vniesli dnu. Našli ju na zahrádke omdletú, trochu prebrala sa, ale leží neživá-nemŕtva... Ach, dievka moja, nikdy mi ty už viac vody nedonesieš!«...

»Tak, s Bohom tu bývajte«, vraví Palo a poberá sa ku dverám. Celý je premenený, tvár bľadá jako stena a ústa zachvievajú sa mu kŕčovite. Gazda pozerá naň udivene, i gazdiná prestala plakať.

»A čo nám ani ruky nepodáš«? preriekol gazda, urazený takýmto lúčením. »To už ako naposledy, keď už viacej u nás nebudeš«?!

Palo vrátil sa odo dverí a podajúc ruku obom, vyšiel von. Dedinou spechá ako zlodej — ostatní rekrúti už predišli ho — a ani neide hradskou, ale odrazil sa poľnou cestou. Pôda páli ho pod nohama, v hlave víri a hučí mu a porád znie mu ako výčitka za spáchaný zločin.

Vydýchol si až keď bol v šírom poli. Tá tichosť a veleba zmierajúcel prírody blahodarne účinkovala na jeho myseľ, až chorobne rozrušenú príhodami posledných hodín. Zastal na vŕšku, deliacom chotáre dvoch súsediacich dedín, a rozhliada sa dookola. Celý kraj obliaty je svetlou, slnečnou žiarou, obloha klenie sa jasná, belasá a zelené prúhy oziminy tak pekne vynímajú sa pomedzi oráčinou. A tamto v dolinke rozprestiera sa dedinka; pomedzi koruny stromov v rôznych odstínoch barvy červenkavej, žltej a ešte svieže zelenej, vykukujú bielunké domčoky, malé a skromné i veža vnove zbarvená, s vrcholcom lesklým, ako zo zlata. A nad všetkým tým panuje tichá jasenná nálada — celá krajinka sťa by dýchala súladom pokoja a šťastia . . .

»A o n a umiera«! zvolal Palko, s úžasom prenikajúcim celú jeho bytnosť. »Pane Bože! o n a umiera«! Až teraz pozná celú ťarchu osamelosti a žiaľu. Kási tiaž zavalila sa mu do srdca, sviera ho, šíri sa, až slzy tisnú sa mu do očí.

»A ja ju milujem! Milujem«! zavolal, slziac i usmievajuc sa zároveň a hodiac sa na zem, zaplakal vrelými slzami.

VII.

»Ja ti rozprávam a ty nepočúvaš«, vraví Marka Beňovie svojej kamarátke vyčítave. »Hovorím už vari pol hodinu, ale stavím sa, že ty nevieš z toho ani slova«.

Táto usmiala sa nútene a nízko skláňa sa nad vyšívanie. Markine slová vyrušily ju z myšlienok a teraz mrzí ju, že táto spozorovala jej zadumenosť.

Padol prvý sniažik, pole pokryl belostnou rúškou a celej dolinke dodal zimného vzozrenia. Na večer vyjasnilo sa, chladný vietor podúva od severa a preto tak milo padne sedeť v teplej chyži a besedovaním krátiť si už hodne dlhý večer.

Na priastkach je už veselo; pri hrčaní kolovratov žartom a veselosťam nieto konca-kraja. Marka spomína si, ako veselo je teraz v iných domoch a takmer ľúto jej je, že ona sedí tu tak sama a keby to nebolo k vôli kamarátke, neudržala by sa tu ani za pol hodinu.

»Vlani to bolo veselšie«, vraví, keďže jej spoločnica zase len mlčky bodá ihlou do plátna, ktoré pod jej zručnými prstami pokrýva sa pestrou, hodbabnou výšivkou. »Vieš, vtedy chodily sme na priastku ku Krajíčkom — ty od Rázvorov. Tam bývalo veselo! Chasy vždy plno — a ešte keď prišiel Jano Kulichovie, to bolo nezbedy! Či pamätáš, ako vyrážal ti vreteno z ruky a to len aby si si ho musela vymieňať«.

Deva s výšivkou v ruke usmiala sa — ale iba na okamih. Už zase pozerá vážne a smutne.

»Ó, to je už dávno, veľmi dávno! Bolo to síce iba pred rokom, ale mne zdá sa, že odtedy zostárla som o desať rokov. Vtedy bola som len taký ‚jašo‘ a dnes« ...

» ... Stará panna«! so smiechom doplňa Marka nedokončenú vetu. »Kto by neznal, že ti je sedemnásť rokov, hádal by ti najmenej päťadvadsať. Nuž — nie si ty už tá, čo si bola predtým« ...

Marka prestala točiť kolovrátkom a spustiac ruky na lono, zahľadela sa na kamarátku zkúmave i sústrastne. Svetlo malej, olejovej lampky padá na jej tvár žltkavou žiarou a dodáva jej ešte biednejšieho výzoru. A keď zahľadí sa svojima modrýma zádumčivýma očima, v níchž plno akéhosi tajného žiaľu — nenie možno, aby pohľad ten nedojal a nevzbudil tajnú sústrasť.

Nikto nepoznal by v tej bľadej, štíhlej deve nekdajšiu rozmarnú Evu. Nuž, mnoho trpela v poslednej dobe. Vznášala sa medzi životom a smrťou a to pretvorilo ju telesne i duševne. Teraz síce už vraví, že jej nič nechybí, ale duševné strádanie zrejme vidno na jej tvári.

»Ale i Beta zmenila sa«, vraví Marka po chvíľke. »Každý vraví, že je už celá inkšia ako bola prv. Kým bola slobodná, bola ako muška — odkedy zasľúbili sa s Kostrbom, je práve tak ‚do sveta‘ ako iné. Nebodaj rada je, že vydala sa tak dobre ... Ale vidíš, to už musí byť na šťastí; je od teba sotva o dva roky staršia a už mohla sa vydať toľko razy. Tá nebodaj nosí pri sebe prútik z vody, že je taká vzácna ...

»Čo je to«? spytuje sa Eva, urazená domnenkou, že by jej sestra vábila si milencov čarami.

»Nuž, hovoria, že keď dievča nosí pri sebe, na srdci halúzku, ktorú, kým rástla, voda obmývala, nuž musí ju zaľúbiť každý, koho si len zažiada.

Evine oči zažiarily — ale hneď zase ako stín preletelo to jej pekným bielym čelom a ona tíško vzdychla.

»Keby to bola pravda! To by nebolo na svete tak zle a toľko nešťastných ...«

Eva zrazu umlkla a sklonila hlávku — ale Marka predsa pozoruje, že len násilne zadržuje slzy.

»Nuž, to sú si iba sami na príčine, že sú nešťastní«, vraví s dôrazom. »Ja neviem pochopiť, ako môže dakto byť nešťastným preto, že ho ten, ktorého si práve zažiadal, nemá rád! Keby si tak Juro čosi smyslel a zanechal ma — ja by som preto ani jednej slzy nevyronila. Chceš ma — dobre. — Nechceš i tak. Ako ty mne, tak ja tebe. — Čo je z toho, myslieť si na dakoho, sužovať sa, keďže on o to nestojí?! Zabudni a a máš pokoj«!

»Keby to bolo tak ľahko«! zase povzdychla Eva, ktorá tento výklad počula od nej už veľaráz. »Ty si istá, že Juro na inú ani nepomyslí, a preto ľahko ti hovoriť. — Ale to sa nedá zabudnúť! Zabudni, keď máš toho plné srdce, plnú hlavu, keď myslíš na to vo dne, v noci a ani vo sne nedá pokoja! ..«

»Ó, to musí byť hrozné«! trpne Marka, ale nemôže sa zdržať, aby sa tomu nezasmiala. »Tak teraz ti už verím, že z toho môže byť naozaj, ale naozaj nešťastný ...«

»No, nie celkom«! vraví Eva a kýsi živý záblesk vzňal sa v jej očiach a zkrášlil jej v tom okamihu zčervenelú tvár. »Nenie to také ža-

lostné, lebo veď všetko to týka sa jeho a už preto je to veselé a milé. Ba skorej šťastím je to« ...

»Čo je po takom ‚šťastí' keďže z toho i tak nikdy nič nenie?! Piováž len sama seba«, pokračuje, silou-mocou snažiac sa priviesť Evu na iné myšlienky, »čo máš z toho, že sužuješ sa — keďže Palo i tak nestojí o to?! On, možno, ešte vysmeje sa ti —; lebo ako mládenec, tomu všetko iba daromnica« ...

Eva začervenala sa; Markine slová urazily jej panenskú hrdosť. Rada by chcela dačo preriecť na obranu Pala alebo seba, ale práve nenachádza slov ku podvráteniu tejto možnosti.

»Uvidíš, nebude dlho, čo i ty tak budeš hovoriť ako ja«, vraví Marka, »nech len prijde ti na oči druhý, čo pozdá sa ti ešte lepšie. Potom vysmeješ sa, jako mohla si sa súžiť pre takú pletku ...«

»To nenie pletka!« rázne prerušila ju Eva, vztýčiac strojnú hlávku a dívajúc sa na Marku priamo, s urazenou hrdosťou v zraku. »To nenie pletka, darmo mi ty hovoríš! Nie som už decko — a napremýšľala som sa o tom dosť a dosť. Vieš« ... pokračuje už tichšie, nežne pritulujúc sa k Marke, zarazenej tou náhlou prudkosťou, »keď ležala som tu tak osamelá, chorá a slabá, celý svet bol mi ničím, všetko, čo ma kedy tešilo, zošklivilo sa mi — a predsa on bol mi vždy jednakým, vždy milým ... A bola by som snáď i umrela, keby ma nebola udržovala myšlienka, že ho ešte musím videť — aspoň raz jeden jediný raz« ...

Eva sklonila hlavu na plece Markino a zaplakala.

Marka je premožená. Nežne objala ju a hladká jej ubľadlé, slzami zmočené líce. Súc o veľa povrchnejšia, nerozumie úplne tej velikej, nešťastnej láske Evinej, ale tuší, že je to čosi ďaleko hlbšie, ďaleko opravdivejšie, ako to ona pochopuje.

Eva zodvihla hlávku a stiera slzy zásterkou. Plačom uľavila si — teraz už pokojnejšie i veselšie hľadí na kamarátku a vraví:

»Nuž vidíš, aká som ja! Palo je už týždeň doma a mňa nebolí to ani najmenej, že nepríde.«

»Ale predsa nezasluhuje ten, aby si ho tak rada mala. I tak chodí vraj kdesi na vyšný konec a bude sa vraj ženiť.«

Marku bolí to, že musí Evu zarmútiť a tisknúc jej ruku vo svojej, sústrastne pozerá jej do tváre. Pred chvíľou bola začervenalá rozčulením, teraz obľadla trochu.

»To nenie pravda!« vraví zvýšeným hlasom, ale poznať v ňom bolastné chvenie.

»Čo by nebola?! Hovorili to tetka Strnádkovie a tá vari len musia vedeť, keďže Palo je u nich.«

Eva neriekla nič. Po chvíli so zbytkom nekdajšej svojej rozmarnosti potriasla hlávkou a vraví:

»Nech, keby mu len Pán Boh dal takú, akú si on žiada — potom už vďačne zabudnem.«

Vyslobodiac sa Marke z náručia a zdanlive pokojná, vzala vyšívanie do ruky. V nastalom tichu počuť iba vrčanie pera na kolovrate Markinom. Slávikova odišla k mladej žene, Bete, a to na celý večer. Sú samotné v celom dome.

Marka bystre točí kolesom a krúti niť v ohebných prstoch. Eva sedí na pohľad pokojná a to uspokojuje i Marku. Súc živej povahy, v myšlienkach prešla už k veselejším predmetom, a keď zase napadly jej reči, ktoré pred

chvíľou s Evou viedly, pozerá na vec menej vážne, ba zachcelo sa jej i zažartovať.

»Počuj, keby som tak bola na tvojom mieste, to by som si ľahko pomohla, aby som nemusela myslieť na Pala«, vraví po chvíli a vesele chechce sa pri tom.

»A jako?« spytuje sa Eva zvedave.

»Nuž veľmi ľahko! To treba len začreť vody do hrotka, po tri razy dolu vodou, potom tú vodu vyliať a čo zostane v hrotku, tie kvapky vypiť — ale držať hrotok zpak ruky. Sotva to urobíš, zabudneš akoby amen riekol a nikdy ti ten viac na um neprijde.«

Eva zdá sa rozmýšľať. »A bola by to pravda?« spytuje sa živo.

»Čoby nebola?! Vraveli to tetka Bobulková a tá to sami zkúsili. Ako dievke veľmi sa im bol ktorýsi ‚zočil' — ale rodičia ich nechceli za neho dať. Ale bárs im aj dosť zakazovali a bárs aj sami chceli, predsa naňho zabudnúť nemohli, boli ako očarovaná. Až potom napili sa vody tak ako ti hovorím a o štyri týždne boli oddánkou...«

»S tým istým?«

»Čoby, so šmatlavým Zemanom!«

Marka vesele chechce sa, jako keby bola riekla dačo vtipného. Ale Eva sedí tichá, zadumená. Výšivku upustila na lono a snive díva sa pred seba. Markín smiech pripomenul jej tú dobu, kde i ona bola taká veselá, bezstarostná a pritom šťastná. A bola ňou až dotiaľ, kým nezačala myslieť si na Pala. Ale od toho času počalo sa jej súženie...

Markina rozprávka vzbudila u nej mnohé myšlienky a spomienky. Spomína si, ako hnevával sa Palo na jej žarty a jako ju to predsa k nemu ťahalo. K vôli nemu rozišla sa s Janom, a ten ju predsa musel rád mať, keďže i potom ešte pokusil sa smieriť sa s ňou. Ale jej nič nebolo po všetkom, keď Palo — ako sa domnievala — nenávidel ju. Čo naplakala sa v tom čase! Celý svet zdál sa jej pustým a neraz žiadala si zapomenutie a večný pokoj. A tak bola by dožičila tomu svojmu vzdornému, neposlušnému srdcu, aby ztíchlo na veky, na veky!... A kým ona trpela — trpela preňho — on nadchádzal si Betu!

Eva začerveňala sa pri tých spomienkach, ale proti vôli spomína si ďalej.

Keď priznal sa jej z lásky k inej, to len-len že nepodkopalo jej život. Z onej mdloby upadla do dlhej choroby. Vznášala sa medzi životom a smrťou — ale i vtedy, v horúčke, iba o ňom blúznila.

A teraz...

Teraz on zachádza ku inej!

Eva vzchopila sa a prudko kráča ku dverám. Bez slova vyšla do pitvora a potme hľadá čosi na polici. Otvorila dvere. Mrazný vietor zavial jej do tváre, ale ona nedbá na to a podstenou spechá ku potôčku. Mesiac je v splne, noc je jasná a krásna. Tamto na nebi samá, samučičká hviezda — tu dolu belostná, sňahová rúška, haliaca kraj v barvu nevinnosti. A všade tak ticho, tak milo. I tamto na cintoríne. Ten taktiež zastretý je sňahom, sťa fátoľom zapomenutia — iba náhrobníky čnejú z neho vážne a smutne. Tam spočinúť bolo by tak dobre, tak milo, tak sladko — všetko bolo by zapomenuté, sťa sotreté jedným ťahom...

Eva zastala nad potôčkom. I ten potiahnutý je ľadom a zaviaty sňahom, ale tu dolu na pár krokov voda plynie si voľno, v nerovnom koryte svojom. Drobné vlnky žblnkotajú si tajomne a vesele jako z jara

a hviezdy odbleskujú a trblietajú sa na hladine. V Evinej ruke objavil sa hrotok, doteraz zásterkou ukrytý. Začrela doň vody, dolu prúdom po tri razy, vyliala ju a trasúcou rukou podnáša ho k ústam.

V tom zrak jej padol ku brehu potôčka, kde v striebristom svetle mesiaca, vlnkami znepokojovaný, trepoce sa akýsi malý predmet.

Odhodila hrotok ďaleko od seba a kľaknúc do snahu, už odlamuje halúzku ako by náhodou tu vyrastajúceho jelšového kra, halúzku, ktorú obmývaly a objímaly vlnky potôčka.

»Pane Ježiši Kriste, pomáhaj mi!« šepce a náružive pritisnúc ju k ústam, schováva ju na rozbúrené ňadra.

Na cintoríne čosi zapráskalo a ona rýchle vstala. Zrazu zmocnil sa jej pôverčivý strach. Inokedy nebála sa, veď zvyknutá bola v blízkosti cintorína, ale teraz celá je prestrašená. Až teraz napadá jej, že to hriech, domáhať sa dačoho cestou nadprirodzenou. Je to pokúšaním Boha a k takým ľudom vraj majú prístup mocnosti zlé — — —

To prasknutie zase opätovalo sa, ale už kdesi bližšie. Prestrašená ohliada sa dookola. Jej zrak zastavil sa na rozválanej kostnici. S nízkou, rozvláčenou strechou vyzerá ako mátoha a dlhý rad vŕb pri potôčku tiež vyzerá ako šeré stíny duchov. V matnom svetle mesiaca zdá sa, jako keby pohybovalo sa dačo v ich rade, vystupovalo z neho...

Krv zastydla jej hrôzou, skutočne od cintorína pohybovala sa postava a poberá sa rovno k nej, sťa chcela by ju uchvátiť. Chcela skríknuť, dať sa na útek — ale mlčí a stojí ešte vždy na tom istom mieste, ač oná postava blíži sa viac a viac. Už je cele blízko, chápe ju za obe ruky a tiskne ich silne, vrúcne...

»Palko!« zvolala a slzy vytryskly jej z očí.

On nepozdravil ju, ona nevíta ho. Ani nevysvetluje jej, ako a prečo prišiel — len svíja ruku okolo jej drieku a sladko šepce:

»Evuška, duša moja!«

»Choď, Palo, choď —« bráni sa ona, nežne odstrkujúc ho od seba.

»Ach, Evka, keby si vedela... keby si vedela...«

*

Vravia, že ideále sú nedostižiteľné.

Keby rozumel tomu, čo len trochu Pavel Kresák, prisvedčil by z hĺbky srdca.

Sedí si v chalupe vybielenej, čisťunkej a útulnej, na ktorú žena každú chvíľu vybabre za päťatridsať krajciarov vápna. Stôl zakrytý je bielou plachtou, s červenou partou v prostriedku — ač nenie ani nedeľa. V chyži panuje zvláštna, sviatočná nálada. Chlieb nenie síce na stole, ale miesto neho vykukuje zpod obrusa ohromná ‚baba‘, v svornej blízkosti pokrmu duševného: Tranosciusa. Všetko je tu práve tak — ba skoro krajšie, ako si to vtedajší idealista, Palo, predstavoval a predsa teraz hnevivo rozhadzuje sa:

»Aby ťa i s takým poriadkom! Len predvčerom mal som vo vrecku desiatku a dnes ani krajciara! A k tomu, hľa! práve teraz privlečie mi daňové knižky! Len platiť a zase platiť! Raz porciu, prirážku a štrkovku — a zase za mäso, múku, korenie a čo ja viem čo! Na môj pravdu, na mizinu vyjdeme ak to tak ďalej pôjde«!

»Ale, Palko«, krotí ho jeho žena, nežne usmievajúc sa naňho »veď to Pán Boh všetko pomôže« !

»Pomôže, pomôže«! odvráva on už tichšie, mäknúc pod vplyvom jej láskyplného pohľadu. »Veď ja viem, že pomôže, ale ak sa len sám nepričiním, ani On mi nepomôže«.

»Už zase«! vyčíta mu ona. Je už zvyklá na takéto reči a zavše musí mierniť jeho prílišnú starostlivosť o živobytie. »Ďakuj Bohu i za to, čo ti dáva« !

»No veď —« dotvŕdza on rýchle, ale predsa nezdrží sa, aby nedoložil: »Hej! nebolo to len za slobodna!..«

»Tak — mal si sa neženiť«, vraví ona a po jej hlase poznať, že jej je do plaču. Pavel zbadal to a rýchle pokúsil sa zatočiť do žartu.

»A kto by ťa bol vzal, keď ťa nikto nechcel«?!

»Nech; bola by som starou dievkou, ale aspoň ty bol by si šťastný...«

»Ženo, nehnevaj ma« !

»Mohol si vziať bohatú a teraz nemusel bys' lamentovať...«

»Ja mam všetkého dosť a tebe tiež nedám psotu trieť«.

»Mohlo ti byť ani v raji...«

»Mne je i takto — keby si mi len vždy nehúdla za ušima. Už si nesmiem ani slovom poľahčiť?! Naposledy vyhlásiš ma za skupáňa a neznaboha — iba zato, že groše nevyhadzujem nemilobohu. Žena nevie, čo sa muž natrápi —: len daj! len daj! I ty si taká: »Treba mi na soľ, na bôbky do koláčov, na cukor do hriateho —« a zase na stužtičky a čepčok i na kabátik ako pavučina, aby vyzeralo po pansky...«

»Je prvý, Paluško, prvý...«

V izbe ozvalo sa jemné, ale boľastné zaplakanie a oba už spechajú ku kolíske, kde v malej perinke vidno čosi malého, ružového... Je to hlavička, drobná, malá hlavička so sotva znateľnými ústočkami a očkama, ktoré už teraz sú také svetlo-modré ako oči otcove.

Pavel schytil perinku do náručia a točí sa s ňou po izbe. Keby mu žena nezbránila, i do skoku dal by sa s ňou.

»Ale choď, ty jašo«, vyčíta mu ona, »za slobodna si sa toľko nenašialil ako za tento týždeň.«

»To od toho veľkého šťastia, duša moja«! odvetil on už cele vážne.

Zasadli za stôl pokrytý bielou plachtou. Celá chyža dýcha súladom a šťastím. Je tu práve tak ako si to on kedysi predstavoval.

Teraz spýtajte sa ho, či sú ideále ozaj nedostižiteľné. Viem síce, že vám neporozumie; ale ak mu to dôkladne vysvetlíte, iste nedôverive potrasie hlavou, až jeho dlhé, za uši sčesané vlasy rozletia sa a riekne:

»Ja tomu síce predsa nerozumiem, ale tuším by ani lepšie nemohlo byť ako je«.

»Boh dal nám všetko, čo sme si od Neho žiadali«, doloží jeho bľadá ale pekná žienka, tisnúc perinku v náručí.

Poslání na Slovensko.

Jako starší bratr praví k sestře mladší:
Rád mám tebe, dítě, měl bych ještě radši,
kdyby, kdyby, kdyby rozumět mi chtěla
duška tvoje sladká, písní rozšumělá!

Jsi tak malá, milá v hor svých pestrém věnci,
jsi tak sladká, zpěvná jak tví jarní ptenci,
jsi tak plná něhy v kolébce své zlaté...
nevím, nevím, nevím, co nás to jen mate! —

Jako švarný šohaj praví k svému děcku:
Rád mám tebe, dítě, máš mou lásku všecku,
ale měl bych radši duši tvou i tělo,
kdyby, kdyby, kdyby chápat jsi mne chtělo!

Jsi tak snivá, tklivá, tisíc bájí v oku,
tisíc zvěstí na rtech, jež se tkají v sloku,
tisíc vděků každým údem tvým zřím bráti...
nevím, nevím, nevím, jak tě milovati! —

Jako šedý dědouš praví k vnučce svojí,
s vínkem modré chrpy, která před ním stojí,
děkuji ti, dítě, jsi tak dobrá, milá,
kdybys, kdybys, kdybys jen mne pochopila!

Vidíš, je to lehké, jak je rybka v řece,
vidíš, je to sladké, vždyť jsme svoji přece,
vidíš, — snad to půjde, chtějme oba pouze!
Nevím, nevím, nevím — ale hynu v touze...

Jaroslav Vrchlický.

O nářečí skalickém.

Napsal

Frant. Pastrnek.

Nářečí, která leží na rozhraní dvou příbuzných národů, poskytují vždy mnoho zajímavých poznatků. Mimoděk tane nám na mysli otázka, jak tento styk v lidové řeči se obráží, jaké proměny na obou stranách měl v zápětí.

Příčiny takového sousedství mohou býti dvojí. Buďto drží oba sousedé sídla svá od nepaměti lidské vedle sebe, anebo pozdějšími proměnami, stěhováním rozličného směru, blízko sebe se dostali. Která z obou možností na jednotlivé národy slovanské se hodí, to na ten čas tuším jediné z jazykového srovnání ustanoviti lze. V prvním případě neměli bychom původně žádných hranic, nýbrž nenáhlý přechod z jednoho slovanského nářečí do druhého, jak to bez odporu dosud pozorovati lze ku příkladu mezi ruskou a polskou, mezi polskou a českou, mezi jihoslovanskými řečmi. Druhý případ, totiž nynější sousedství následkem přistěhování z různých končin, nejvíce potahují na poměr česko-slovinský, jelikož se předpokládá, že Jihoslované dunajskou bránou do nynějších sídel svých přibyli a teprve později, na půdě pannonské, na kmen československý narazili. Avšak proti této hypothesi je mnoho námítek, a dosud zdá se pravdě nejvíce podobným, že Slované byli v souvislém držení celé východní části evropské a teprve později dvěma klíny, od západu německým, od východu maďarským, rozděleni.

Východní větev národu československého stýkala se kdysi, bezpochyby ještě v devátém století, nejen jako nyní s polským a ruským jazykem, nýbrž i s jazyky jihoslovanskými, se slovinským, chrvatsko-srbským a snad i bulharským.

Jaká byla povaha oné dávné slovenštiny? Odpověď na tuto důležitou a vážnou otázku je nad míru nesnadna, v mnohých kusech snad i nemožna. Písemné památky slovenské nepřesahují pokud vidím patnáctého století, nabývajíce vlastně teprve v šestnáctém věku větších rozměrů. Do starších dob touto cestou bezpečně proniknouti nelze. Máme však hojnost rozmanitých nářečí, jejichž podrobný popis a náležité studium mnohé výsledky na jevo vynese. Můj všeobecný podnik bohužel vázne v samých počátcích.

Možná dost, že vp. Fr. Šujanský má dobře, podotýkaje (v červnovém sešitě »Pohľadů« 1894), že snad nyní již je na takovou myšlénku pozdě . . .

Ačkoliv tedy s jistotou předpokládati můžeme, že slovenština kdysi odevšad slovanskými sousedy obklopena byla, nyní již sotva částečně jsme s to, vzájemné poměry ustanoviti.

Rozhraní polsko-slovenské leží celé na půdě uherské. Severní části stolic Trenčanské, Oravské, Spišské dosud obývá lid původu polského. O těchto stycích máme ne sice dostatečných, avšak přece mnohých a cenných zpráv a dokladů.

Velmi smutný je stav našich vědomostí o nářečích slovenských, které leží na rozhraní rusko-slovenském, ačkoliv i tato hranice neopouští nikde domácí půdy. Než bohužel, do oněch temných krajů východních nelze proniknouti. Mnohý důležitý příspěvek poskytuje nedávno vydaná »chrestomatia ugroruská« od prof. Eug. Sabova.

Tolik však již nyní je jisto, že poměr nářečí slovenských k sousedním nářečím polským a maloruským je docela jiného rázu, nežli poměr nářečí slovenských k nářečím moravským. Česko-moravsko-slovenská nářečí tvoří, ze stanoviska vědeckého jazykozpytu, jeden celek, který celou řadou společných vlastností se odlišuje. Slovenská nářečí sahají hluboko do Moravy, ba nelze snad ani určiti, kde přestávají, postupujíce místo svým nejbližším příbuzným. Starodávná hranice politická měla ovšem své účinky, z nichž nejvíce snad do očí bije, že Slováci moravští nyní vesměs vyslovují *ř*, kdežto na uherské straně panuje výlučně *r*. Není pochybnosti, že tento rozdíl vznikl později. Podle mého přesvědčení proniklo *ř* vlivem spisovné češtiny, v kteréž ostatně teprve během třináctého století vrch obdrželo. Jiných rozdílů je poskrovně. Vysvitne to jasně z podrobnějšího rozboru nářečí skalického, jež podávám na základě vlastního pozorování a ukázek, kterých mi poskytli rodáci tamnější: vp. farář pernecký Jan Novák, vp. P. Kap. Jos. Pospěch a med. cand. p. Pavel Blaho. Můj material však není nikterak úplným. Doufám, že přítomný rozbor podá především těmto třem horlivým podporovatelům mého podniku, pak i všem ostatním znalcům tohoto důležitého nářečí pohraničného příležitost k dalším zprávám a ukázkám.

I. Samohlásky.

1. Délkou původního *e* jest *é*: *né len, ale aj, esli né, néňi, večér, po méně* (po jméně); part. *nésel, pékél, rékél, zapléskál*; inf. *nést, vést*. Vše, jako u sousedů moravských.

2. Za původní ь je všeobecně *e*: *deň*, demin. *stareček*, plur. genit. *hrušek, ovec, vajec*. Délkou je *é*: part. *išél*.

3. Za původní nosovku *ę* objevují se v nářečí skalickém tyto střídnice:

a) *je*: *hovjezí, pjet, vjec, najvječí, spomjel, pjekní*;

b) *'e, e*: *ďekuju, hledáš, polehli, lehli sme si, ščesti, poščestilo sa nám, sedél si, dvacet*;

c) *'é*: *zhlédél*;

d) *i*: *mjesic, zajic peňiz, vic* (viz nahoře *vjec*), *virid* (v lidové písni, české *vyřid)*;

e) *ja*: *vjadnú, hribja*, akkus. *mja* a podle toho i *tebja*;

f) *já*: 3. osoba množného počtu *robjá, trápjá*;

g) *'a*, *a*: *taško*, akk. *mňa*, *jačmeň*, *zežaté*, *nevzala*, *tela*, *prasata*, akk. *sa*, *preca*;

h) *'á*, *á*: 3. os. množ. *jedá*, *chodá*, *ležá*, *bojá sa*, *visá*, *navará*; part. *začál*, *ležácej*; pak v kmeni: *nazpátek*, *vážú*, *sporádaní*, *pretáhne sa*.

Rozmanitost střídnic za původní nosovku *ę* v skalickém nářečí není větší jako v sousední moravské slovenštině. Na základě popisu nářečí zlinského v Bartošově Dialektologii, na str. 7., 25., 26., pak ukázky na str. 340—343., objevují se tam následující střídnice za nosovku *ę*:

a) *ě*: *měkký*, *pěst*, *pamět*, *hovězí*, *pět*, *pěkně*, *věc*, *věčím* (instr.)

b) *'e*, *e*: *těžký*, *klečet*, *lekat*, *telecí*, *kuře*, *kuřete* (v městě, v okoličných dědinách vyslovuje se: *kuřa*, *kuřate*, *kuřati*), *knížecí*, *sední*; podobně v ukázce: *podekcvala*, *peňezama*, *ščestí*, *slehla*, *lekla*, *lekli*, *dvacet*, *štyrycet*;

c) *'é*: střídnice tato v popise doložena není, avšak objevuje se v ukázce na str. 340. a násl.: *spomél*, *hlédál*, *vyhlédál*, *uhlédla*;

d) *í*: *vsíknút*, *dosíhat*, *zapříhat*, *uzíbnút*, *ozíbe mne*, *vzít*, *dvacítka*, *dvacíti* a *peňze*, jež vzniklo z *peníze*;

e) *'a*, *a*: *přaza*, *přazka*, *řetaz*, *ta*, *devaterý*; 3. os. množ. *umíja*, *hořija*, *klečija*, *prosija*, *bójija sa*, *smija*; inf. *pat*, *žat*, *začat*, *tat*, *jat*; partic. praes. *veda*, *seda*, *mláta*, *nesa* atd., obzvláště pozoruhodné *nechca*, *sněza*; partic. praeter. act. *vzalo*, *vzala*, *vzali*; partic. praeter. pass. *najat*, *žat*, *utat*;

f) *'á*, *á*: *přádlo*, *pořád*, *vtáhla*, *vzácné*, inf. *třást*, *mňáct*; partic. *vzál*, *napál*, *třáslo*.

Ostatní slovenština moravská zachovala ještě více hlásku *a*: *tažký*, *makký*, *lakat*, *pást*, *pamat*, *hovazí* (Bartoš, Dial. 7., bez přesného udání místa); *telací*, *knížací* ibidem; *hříb'a*, *hříb'ate*, *hříb'ati* (v okolí Zlinském).

O Slovácích na Uherskobrodsku Bartoš v Dial. (str. 27. a násl.) nic nepodotýká, co by se na střídnice za nosovku *ę* vztahovalo: následovně můžeme předpokladati, že tam odchylek od slovenštiny zlinské není.

V nejjižnějším cípě Moravy převládá střídnice *'a*, *a*: *makký*, *past*, *po pamati*, *pamatlivý*, *lahký*, *tažký*, *lakat*, *zábło ma*, *dita*, *knížací*, *telací*, *zapřahl*, *přást*, *přádla* (Bartoš 29.), 3. plur. *ležá*, *běžá*, *chodá* atd., jinde *leží*, *běží*, *chodí* atd., jinde opět analogické tvary *ležija*, *běžija*, *chodija* a *ležijú*, *běžijú*, *chodijú* (str. 32.); dále nacházím hlásku *e*: iperat. *sedněte* a *sednite*, *klekněte* a *kleknite* (str. 32. a 33.).

Z toho srovnání vysvítá, že pokud se týče střídnic za nosové *ę* mezi nářečím skalickým a sousední slovenštinou moravskou zrovna žádného podstatného rozdílu není. Skalice řadí se k městům moravsko-slovenským, v nichž přehláska poněkud více pronikla, než na dědinách, které vůkol leží.

4. Střídnice za původní *ě* jsou:

a) *je*: *pribjehél*, *objed*, *na svadbje*; *pjesňički*, *povjedet*, *povjez*; *mjesíc*, *mjech*, *nemjeli zme*, *za mjestem*, *slamjenéj* (dat.); *svjet*, *zavjesil*, *v dávnovjekosti*. Výjimkou je *na veži*; odchylka tato je známa i na sousední Moravě, ba i v Čechách, a objevuje se i v starých památkách českých. Gebauer, Hist. mluv. jaz. českého. I., 200—201.

b) *'e*: *delat*, *nevidel* a *videl*, *na ceste*, *častejší*, *pjeknejší*, *vlastne*, *hnev*, *jedél.* Jako v sousední Moravě vyslovuje se též v Skalici: *nekolik*, *nekerí*, *neco*, *negde*, *deideš*. Srovn. Bartošovu Dial. str. 14.

c) *'é*, *é*: *chléb*, *poléfka*, *oblékél*, *vlézli*; *réka* (řeka);

d) *í*: *bílí*, *spívá*, *písečné jazero*, *kvítí*, *svíčka*, *nevím* a *nevim*, *povím*, *povidál*, *ótpovidáš*, *povidajú* — krátké *i* vzniklo tu všude z dlouhého — *smích* a *smít sa*, *dita* (s krátkým *i*), *neite* (ne jête), *rítki* (rêdъkъ), *fstríbre*, *sítama.*

Střídnice za původní *ě* v skalickém nářečí jsou tytéž, jako na Moravě a v české řeči spisovné: v krátké slabice měkké *'e*, v délce *í*, až na skupiny *lé* a snad i *ré*. Z dlouhého *í* vzniklo někdy krátké *i*.

5. Původní *i* zachovalo se věrně. Pozoruhodno je zvláště, že *i* nezměněno v participiích *i*-kmenů: *trápilo*, *chodilo*, *obudili*, *nesadils* atd.; dále že verba iterativa zůstala při starém *í*: *zbírali*, *umírá*, *ríká*.

6. Za dlouhé *o* objevuje se v úplné shodě s moravštinou a češtinou dlouhé *u*: *múj*, *o púlnoci*, *vúz*, *súl*, *v lúňí*, kompar. *skúr*, *neporústla*, *dúkazem*; někdy, jako při dlouhém *í*, nastoupila slabika krátká: *buch*, *dum*, *nepujdeš*. Později, když tento vývin dávno byl ukončen, nastoupilo nové prodlužování hlásky *o*, ale kvalitativní změny nezpůsobilo: řeč začala process jakoby znova. Máme tedy: *móže*, *zvóňí*, *stójí*, *bójíme sa*, *bójá sa*. Podobně na sousední Moravě: *hóňit*, *strójit* atd. Bartoš, Dial. 8, *dójit* 29, *stójíja* 32. atd.

7. Za nosovku *ą* nastoupilo, jako vůbec v československštině, krátké a dlouhé *u*: 3. plur. *chrchlú*. Pozoruhodný je tu instrumental sing. *dolnú*, *nad vežú*, *s tebú*, *za ňú*; tak vyslovuje se i na sousední Moravě.

8. Dvojhlásky *ja* a *aj* nepodléhají přehlásce: *jazero*, *čaja* (člúnek), plur. gen. *vajec*, gen. sing. *dňa*, *do jedeňá*, *z kúpaňá*, verba iter. *zvážat*, *ponáhlali zme sa*, *zapìjali zme*, *zakričál*, *stavjajú*; dále *zajtra*, imperat. *netrhaj*, *počkajte*, též *grajcarú* gen. plur.

Sloveso *čekat* není odchylka, nýbrž kvantitativně rozdílná tvorba vedle *čakat*, viz Gebauer, Hist. mluv. 148.

9. Za původní ъ máme, tak jako v sousední moravštině a dále i v češtině, tvrdé *e*: *posel*, *ven*, *ten*, *teda*; *popoledňe*, dem. *kúsek*, *domek*, *Janek*, *mlíneček*; v předložkách *semnú*, *odemňa*, *odehnal*; instrum. sing. *mlékem*, *medem*, *déščem*; konečně *sem* (jsem); *sedem* (sedm), *oheň*; partic. *rekél*, *stretél*, *sedél si*, kdež ъ = *e* nápodobením později vniklo a prodlouženo bylo, jako v slově *réž* (rъžь). Též v slově *hnet* (ze starého *(in-hed)* je tvrdé *e* původem ъ: in-gъdъ.

10. Dvojhláska *ju* se nepřehlasuje: *nemožu*, *k jedeňú*, *ďúrka*. Některé odchylky vysvětlují se vlivem českým: *tag zme sa citili*; snad i *fčil*. Vp. far. Novák píše taková participia: *následujícé* sing., *nalezajícé sa lastúry*, *padajícé odtisky*, *rovnajícé sa vody*. Vliv spisovné češtiny je na takových knižných formách obzvláště patrný.

11. Od samohláskových *r* a *l* jen málo je odchylek: *dlúhí*, *jabek* plur. gen., *užičku* (lъžičьka). Dlouhé *r* též nacházím: *vytŕčál*. Na konci slov *r* též zůstává: *vjetr.*

12. Skalické nářečí zachovává délky po sobě jdoucí: *napádá*, *natrápí*, *delníkú*. Rozličnosti pozorovati lze ve slovích: *no vidíš*, *nemožu*, *pomože*, *fčil*, *neñi i pomoci*, *ešče né*, *ná* (při odpovědi), partic. *nebíl*, *ozvál sa* atd.

II. Souhlásky.

1. *ř* není známo: *starenka*, *viríd* (vyříď), *tak ríkajúc*. Jen ve dvou slovech: *horški* a *uršknút* (tak se vyslovuje) = hořký, uřknúť, pronikla tato Slovákovi velmi nesympatická hláska, ovšem u výslovnosti trochu pozměněné. Dále vyslovují *takoška* (české takořka).

2. Měkké souhlásky *ť*, *d*, *ň* vznikají jen následujícími souhláskami *ę*, *ě*, *i*, pak dvojhláskami *je*, *ja*, *ju*: *ťaško*, *častejší*, *na ceste*, *pusťili*; *nedelali*, *podívat*; *vlastňe*, *hodňí* plur.; *omasteñí*, *chudera*, *na loďách*, *od jedeñá*, *ňemu*, *zahdňal* atd. Též před původním jь: *naň*.

Jelikož máme tvrdé souhlásky před *e* za ь v slovích: *deň* (dьnь), *ode dneška*, *tma* (tьma), v číslovkách *pjet*, *dvacet*, v infin. *podívat*, *ít*, *bít* atd.: zdá se, že i měkké *ň* v slovích: *deň*, *oheň*, *kázeň*, měkké *ť* v slovích: *svaťba* (svaďba), *radosť*, *žalosť*, *ňiť*, *síť* nevznikla působením hlásky ь, nýbrž celé měkké sklonby těchto slov. Tak vysvětluje věc též Gebauer, Hist. mluvn. 371. 386. 403.

Před původním *e* zůstávají tyto souhlásky nezměkčeny: *neíte*, *nepujdeš*, *nevezne*. Skalické nářečí shoduje se v měkčení souhlásek *t*, *d*, *n* úplně s moravštinou a češtinou, i v některých odchylkách, jako *de* (kъdě). Nápadná odchylka je *dicki* = vždycky, neboť jinak *i* za původní *y* neměkčí.

3. Vsuté *ň* pozorovati lze v slovese *ıměti*: *mňeli* (měli), *mňej sa dobre*. Tvrdé *n* vsuto v slovese *priıti*: *prındúc*, *donde*.

4. »Obalování« tvrdého *l* v Skalici samé se nevyskytuje, ale v sousedních obcích, jako v Radimově, Uníně, Lekničím, Petrové vsi, Gbelách, Brodském, Kútech atd. Tam vyslovují *suatki* atd. Z toho okolí pochází svrchu uvedené slovo *užica* (= lžica), *užička*.

5. Starobylého *dz* v nářečí skalickém není: *hovjezi*, *cuzí*, *mezi*, imperat. *povjes* (pověz), infin. *házat*, *prochádzali sme sa*. Myslím, že *dz* vypuzeno bylo řečí českou. Záhodno vystopovati, jak daleko oblast takových nářečí sahá, v nichž starobylé *dz* zaniklo. Nemám dosud dostatečných ukázek, abych o věci spolehlivých zpráv podal. V Holíči a ve Vrbovcích vyslovují též *spoza mezi* a tak i předložku *mezi* s pouhým *z*.

6. Jako na sousední Moravě a dále v Čechách mění se i v Skalici *ch* v nominativu množ. na *š*: *lenoši*, *valaši*.

7. V Skalici panuje *šč*: *ešče*, *do ščepñice*, *ščípat*, *na píščelku*, *ščekat*, *ščesťí*, *prenešč̌asná*, *deščem*.

8. Často pozorovati lze odsouvání souhlásky *j* na začátku slov: *enem* (jenom), *esli* (jestli), *inší*, *idu*, *zaiste*, *neíte* (nejíte), *ked ich bilo dost*, *neñi i pomoci*, *že on i pomože*, *dí* (jdi), *výde* (vyjde), *menuje sa* (jmenuje se).

9. Změny souhláskových skupin jsou dosti skrovné, aspoň pokud mé zprávy sahají. Všeobecná je spodoba: *zvážat* (sъ-važati), *zežaté*, *fšecko*, *na manébre* atd. Někdy se výslovnost usnadňuje odsouváním: *dicki* (vždycky), *de* (kъdě), *Pámbo*, *šak* (však), *štvrtá* a podobně snad i v zájmeně *kerí* (který). Jiná změna objevuje se v slově *fták* (pták).

III. Skloňování.

1. Povšimnutí zasluhují následující jmenné tvary: Sing. nom. *mati; potešeňi*, avšak *zelé* a *ovocé;* gen. *dňa*, *skúpaňá* (z koupání); dat. *gjedeňú;* lok. *na vozi*, *na nosi, pri stoli*, *na Podhori*, *na lúce*, *v ruce*, adv. *velice*, *na plťce*. Dual: *do ušú*, *z očú*, *rukama*, *pred očama*. Plur. nom *ludé, súsedé*, *rodičé; dvera* (dvéře); gen. *chlapú*, *rokú;* s krátkou koncovkou při ženských: *hrušek*, *ovec;* analogický tvar *do svojich búdí* (boud); dat. *učitelom*, *rodičom;* lok. *f potokoch*, *v ribňíkoch*, *v balvánoch*, *f kameňoch f peňezoch;* instrum. *tímato slovma*, *pred dvacet rokma*, *z mrtvýma*, *sítama*, *uďicama*, *horama vrchama*, *mezi ludma*, *z mlínečkama*, *s chlapcama*, ale též *s chlapci*.

2. V skloňování zájmenném vytknouti třeba: akkus. *mňa*, dat. *mje: odpusť mje*. Zájmeno *ten* skloňuje se: *teho*, *temu*, *po tem*, avšak *tej* a *tíchto*, podle skloňování složeného. Dále skrácené *zaňho*.

3. Složené skloňování zní: *dobrého*, *dobrému*, *v dobrém*, *cuzího*, *cuzímu*, *f cuzím* a podle toho též *jedného*, *jednému*, *jedném* a také *našého*, *našému*, *našém*, *po fšeckém;* gen. dat. lok. ženského rodu vyznívá na -ej, -éj: *z celej dedini*, *do búdki pokritej*, *jednéj;* v množném počtu má nominativ dlouhé *-í: fšetcí* a akkus. všeobecně dlouhé *-é: velké vodi*, *tvorifšé sa vodi*.

IV. Časování.

V 1. osobě jedn. jsou koncovky jako na Moravě a v Čechách, *nebudu*, *nedondu*, *slezu*, *chcu*, *su*, avšak *sem* (jsem), *musím* a *mosím*, *vidím*, *bježím*, *učím*, *prosím*. Z ostatních osob vynímám: 3. sing. *nevezne*, 1. plur *abisme*, 3. plur. *sú;* dále imperat. *poď*, *nech*, *di;* infinit. *ít*, *bit* (být) *pomoct* (pomoci).

Partic. na *-l* má v jedn. počtu mužského rodu dlouhou samohlásku před *-l*: *nebíl* (nebyl), *ozvál sa*, *vidél*, *pribjehél*, *rekél*, *neprihorál* (hořeti) Slovesa *i*-kmenová zachovávají tuto hlásku: *zabavil*, *vihlásil*, *nesaďils'* *trápilo*, *chodilo*, *obuďili*. Vedle *chceli* a *nechcél* nacházím též *scelo*.

V participiu na *-en* zanikl přechod zubných v sykavky: *opustení*, *omastení*, subst. *jedeňí*, *chodeňí*.

V. Skladba.

Se jménem otce a matky spojuje se množný počet: *taťček chrchlú*, *mamička už málo jedá*, *bár nejsú (mamička) aj tak stará*. Předložka *do* s genitivem: *išli zme do súsedú;* pak *od* s genitivem: *vartéri od súsedú* (sousedovi), *že nejzme pjekňejší od nich* (než oni).

Spojka *co* v otázné větě znamená »jak« nebo »kde pak«: *co bi ťi bil doma?*, jindy uvozuje větu časovou: *uš pjet tídňú co ležá* (od té doby, co leží); spojka *jak* ve větě podmínkové: *jak je to pravda* (je-li to pravda). Adjectivum *rád* se spojuje s partic.: *to bich rád viděl*.

VI. Slova a rčení, pro nářečí skalické významná:

aj: také, též.
akkurát fčil: právě nyní; *pofčil:* dosud.
bár nejsú: ač nejsou, *bár zme vedeli:* ač jsme věděli.
blafkat: pes blafká.
brečka: »stala sa s teho taká rídká brečka«.
cigáňit: lháti: »cigáňiť sem nechcél, povedél sem pravdu«.
cintér; hřbitov; *hrobári:* hrobaři.
čaja, čajka, čajovat sa: člúnek, na člúnku jezditi.
čuč!: ticho! »čuč, ty si mrtvý, tebja pochováme«.
dom: musím ít dom, ked nedondu dom, večér dojdeme dom.
drak s ohnivým ocasem lítá v noci.
duchna: velká peřina.
erteple: zemáky.
fagan: nadávka dětem: »ty fagan, darebák atd«.
fajčit, fajčení: kouřiti z dýmky.
firhanek: záclona.
friško: rychlo; kompar. *friščí.*
fúkat: jinde na Slovensku dúchať.
gombík: knoflík.
habán: míč.
hajtman: hejtman, setník.
hasačert: zlý duch.
hastrman: vodní muž.
holenky: jinde na Slovensku »sáry« (na čižmách).
holoplúšča: škriatok, malé, zle operené čierne kura; »zabite ho, lebo neni po dobrém«.
hrubý, veliký: »potreba byla hrubá«.
hubová poléfka: »že na sňídaňí dostaneme hubovej poléfky«.
chalan: »nekerí z ňich už byli hodňí chalaňi« (velicí hoši).
kabela: »zavjesil sem jemu kabelu na krk«.
keby: »keby byli bývali doma« (= kdyby).
ked: »ked zme sa približovali, ked ich bylo dost«.
kmín: zloděj. »Kmíňi ich vykradli«.
komín: jinde na Slovensku »koch«.
kutáč: »s kutáčem zme rozhrabovali (oheň)«.
kvelb: krám.
lekvar varit: povidle (z trnek) vařiti.
maga: »neboj sa, šak ťa maga nevezne«.
majáles: »tak zme sa cítili jako na majálesi«.
majír: dvůr.
metat: »pes ocasem metál od radosti«.
ná: »Ančo, des byla? Ná, u strýca«.
nástraha (tak se nadává): »ty nástraha, co vozy prekacuješ«.
né enom fčil, ale i; ale *né* do kostela.
nuž: »nuž ale nebýl g jeďeňú«.
okoštovat: okusiti.
omáčka: »až ťa krvavá omáčka obleje«.
orodovat: »tam sem aj ja zaňho orodoval, enom aby ho pusťili« — prosil.
pakla tureckého tabáku.

palach, šášina, šáší, šachovina.
papula: »plesknu ťa po papuli« (po ústech).
pekélko: pekelec.
perútka: husí křídlo; »daj perútku za pekélko«.
pjery lekvarové: kysané knedle, povidlemi (lekvarem) nadívané.
plevajs: tužka.
poledňica: polednice.
postrižka: lovci, strelci choďá na čekanú, na postrižku.
prčka: žabí zárodek.
praj: prý.
pres: »prez mej milej sad«.
preč: pryč.
pudmistr: starosta, »pulmistr«.
putr: máslo.
rarach: zlý duch, čert.
rárohy: »dum chcu prodat a rárohy také prodám« (harabouzí, val. Bartoš Dial. 159.).
ratúz: radnice: »keby enom teho ratúza nebylo«.
ráz: druhý ráz, tretí ráz atd.
rováš: »už mám na rováši«.
sak: síť.
spravit oheň: udělati oheň.
šif: loď.
škarúpky: skořápky.
škvarenina: »navarili zme si trochu škvareniny (z vajec)«.
špacírovat: procházeti se; *špacírka.*
špitál: nemocnice.
štrajhelcle: zápalky.
štranky: provaze.
šúlat: »ušúlali zme si cigaretle do kúska papíru«.
talérek: talířek.
tolko: »já f tolci peňezoch bývat nechcu«.
topánky: druh obuvi.
trajfús s kastrólem, *s randlíkem.*
trnky: »karlátky a durancie«.
tušim: »najvjetší zlé je tuším kolera«, »było to tuším v roku 1830« »mamička tuším už pújdú«.
varajka: vařecha.
vartovat: hlídat, *vartér*: hlídač ovoce.
vjerímboha: »enem tak na vjerímboha pustili zme sa na vodu«.
virgas: »ked nedondu skoro dom, dostanu virgas« (výprask).
vypystvat: vypytvati.
zabáhlo sa i: zachtělo se jí.
zakát byli u nás: dokud; *zakál*: »zakál sa ovocé neobrało«; *zatál* (mezitím): »zatál zme sa my išli podívat«.
ze srpem žat, *s kutáčem rozhrabovat.*
ždúrat sa: »co sa ždúráš« = strkáš, štucháš.
žgolek: oklasek z kukurice.

Jako na sousední Moravě, tak i ve Skalici *delajú* a *mluvjá*, *premlúvajú*, *domlúvajú*; tážou se *kam ideš* a odpovídají *kambich šél;* chodí

pro drevo, *pro vodu*; ukazujíce prstem užívají příslovce *hen;* mají *šížeň*. Takových shod se najde mnohem více.

* * *

Je-li nářečí toto na město Skalici obmezeno?

V nepatrných jednotlivostech ovšem, ale v celé podstatě nikoli. V městě Holíči mluví se, jak nyní z vlastního pozorování z ukázky rolníka Michala Ružičky mladého vidím, tak, jako ve Skalici, až na zvláštní způsob »obalování«, kterému podlehlo *ł*. Dále snad některá slova jsou v Holíči více oblíbena. V sousedních dědinách: v Kopčanech, v Kátově, v Trnovci a ve Vrádišti není jiného rozdílu, než opět známé též z moravského Slovenska »obalování« tvrdého *ł*. V Kátově vyslovují: *súnko svítiuo*, *nat huavú*, *vouau* (voła), *dívau sa* atd. Podobně v ostatních jmenovaných dědinách.

A nemýlím-li se, náleží i celá »Chvojnica« do oblasti téhož nářečí· »Chvojnica« nazývá se celý kraj okolo přítoku moravského Chvojnice, do něhož se počítají obce: Popudiny, Močidlany, Vlčkovany, Vidovany, Véska, Radošovce (lid vyslovuje Radočovce), Malý Koválov čili Koválovec, Chropov, Lopašov, Oreské. »Chvojnicí« oblasť toho nářečí se neuzavírá. Panujeť zajisté i ve Vrbovcích, jak z krátké ukázky p. med. cand. Ivana Slobody doložiti mohu. Ve Vrbovcích též obalují tvrdé *ł: v huavje* (v hłavě), *zaspívau* (zaspívał), *súnko svítiuo* (słúnko svítiło), též *chuebem* (chlebem), ačkoliv zde je *l* původně měkké, atd.

Postupme ještě o krok dále na východ a všimněme si Myjavy. Společných vlastností ještě vždy je mnoho. Spomenu jen takové výslovnosti, jako *zatáhel s pltkú do šášini*, *naspátek*, *ešče* atd. Na Kopanicách též obalují: *zapuateu* (zapłatił). Ale celkem převládají rázné rozdíly. Na Myjavě není více *í* za *ie*, nýbrž vyslovuje se *djefča*, v genitivu plur. je *ôv: bratôv* atd. V Myjavě máme tedy už přechod k jinému nářečí. A podobně v Brezové.

Mnohem více shody jeví se na jihu. Nářečí, panující na území stolice Nitranské i ve Gbelách, v Brockém, v Kútech, v Čárech, zajisté též v Stráži, v Šaštíně, dále v Dojčím, v Čáčově, v Senici, v Sobotišti, nehledě na několik méně důležitých odchylek, ukazuje všechny podstatné známky řeči skalicko-holícko-vrbovčanské, též obalování, jediné že *t* a *d* před původními *i*, *ę*, *ě* atd. mění se v *c* a *dz*: *dzifča*, *hledzá*, *s velikú radoscú*, *chodziua* atd. Nářečí toto sahá hluboko do stolice Prešporské.

* * *

Naskytuje se ještě jedna důležitá otázka. Jak daleko do minulosti sahají doklady pro nářečí skalické?

V Sasinkově Slovenském Letopise máme několik písemných památek z obou měst. Skalické jsou: 1. Cechovní artikule mistrů ševčovských z r. 1615. (Sas. Slov. Let. II. 310—314). 2. Kus inventáru kostelního z let 1623 a 1663. (II. 83—84). 3. Účty městské od S. Filipa a Jakuba r. 1632 až do téhož dne r. 1633, jež složil zvolený toho času komoráš

Gergel Temetveni. (IV. 139—161; 235—246 a 319—334). 4. List sester Vyšňovských z r. 1760. (IV. 164). 5. Cechovní artikule tovaryšů ševčovských: *a)* starší z r. 1637, v opise z r. 1798; *b)* novější, vydané r. 1798. (III. 41—47). 6. Cechovní artikule mistrů ševčovských, od cís. a král. Marie Terezie potvrzené, z r. 1777. (V. 141—146). V Holíči dán je: 1. Mlynársky výučný list z r. 1699. (III. 224—225). 2. Artikule řemesla blanárského z r. 1723. (IV. 134—139).

Ne všechny tyto památky podávají nám stopy místních nářečí. Artikule z r. 1615 jsou ještě čistě české, s patrnými stopami nářečí českých. Mistři byli buď rození Čechové, anebo aspoň cechovní artikule věrně podle českých opsali. Čtemeť tam: *weyhost* (výhost), *weysady* (výsady). *weyrok* (výrok); ve skloňování objevují se takové tvary: *dwa zlaty*, *každymu, chudymu, dobrymu,* častěji *przijpowiedniho*, dále *do kaznie richtarsky* (do kázně rychtárské), *bez slůssnij pržičzyny* (bez slušné příčiny) atd.

V kostelním inventáru z r. 1623 a 1663 domácí nářečí už proniká. Máme častěji *r* za *ř*: *predne, kryz* (kříž), *strybrny* (stříbrný); *šč*: *neščasnem, šczedrosti.* Pozoruhodná je výslovnost: *v kralovstvy Uhrskem* (místo Uherském). Vyslovuje se tak dosud ve Skalici?

Obecní účty voleného komoráše skalického, Gergela Temetveniho, »za jeden rok pořád přeběhlý« od Filipa a Jakuba 1632 až zase do téhož svátku r. 1633, jsou památka nejen obsahem, nýbrž i řečí velmi zajímavá. Spisovný jazyk český ustupuje před nářečím domácím úplně do pozadí, ač snaha, přidržeti se jazyka spisovného, ještě dosti je patrna. Nikdá neobjevuje se *sa* na místo *se*, a *ř* ještě též nepodlehlo úplně svému soupeři *r*. Jinak ale převládá, naproti řídkému *au*, všeobecně *ú*: *muky surziczneg* (múky súržičnej), *pod Przitrzsku horu* (pod Přítržskú horú) atd.; vyniká *šč*: *neboščík*, *z Liščích hor*, *v Hradišči*, *do Šaščína* atd. Obzvláště pak jadrně znějí takové tvary, jako lokaly: *v tom časi, na rathúzi, v lesi, na obecním vozi;* dativy: *paní Palfičce, staré Kopřivce, Mydlářce* atd.; genitivy: *od masaťa, od Pavla Letovanca, ječmeňa;* dativy množné: *dvom obecním pastýřom, koňom, husarom, služebníkom;* instrumentály: *spolu (s) svýma přísažnýma, smetačkama;* infin.: *hledat, kupovat, neměl odkud dat, měřa* atd. Na těchto ukázkách přestávám, ačkoliv by též rázovitá fraseologie zasluhovala povšimnutí.

Nepatrné jsou stopy nářeční v listě Vyšňovských z roku 1760: *z veliků nemocú navščívený, našíma jmény.* Cechovní artikule podle staré předlohy z r. 1637 jsou skoro čistě české; novější však, z r. 1777 a 1798, oplývají tvary domácími. V těchto nacházím: (z r. 1777) obyčejně *r*: *verejně, napred, treti;* akkusativy *učňa, tovaryša; mšu;* instrum. *moci našú, pečeti našú;* dat. plur. *majstrom, handlérom;* v časování: 3. osoba jednotného počtu *zvádá, dopúšťá, haňá;* 3. os. množného čísla *složá, musá, patrá;* partic. *nemíšal, haňal* atd.; (z r. 1798): pravidelně již *sa* na místo *se;* psaní takové: *k službje, k správje, vjeci;* pak tvary: *se žádnýma lidma neporádnýma, v mnohých vjecách; prindúce; tlúct; mosel* atd. V obou těchto artikulích objevují se dále *mňe* na místo *mje*: *v mněstě, mněšťanů, mněšťanství, mněsíc, mnět, nemněl, mněl.* Taková výslovnost, v Čechách a na Moravě velmi oblíbená, panuje dosud ve Skalici

Z obou památek holických je list výučný z r. 1699 skoro úplně český, za to však jsou artikule řemesla blanárského z r. 1723 psány pře

váżně nářečím domácím. Čteme zde: *muský kožuch, podle slobody, jedného půl groša, za prácu, u sebja, na jarmakoch, z dlúhýma rukávy, mohel, nemohel, privédél, bjehajú, mnět* atd.

Písemné památky nářečí skalického nejsou tedy, pokud jich dosud známe, velmi staré. Tolik však je jisto, že asi na počátku XVII. století ve Skalici mluvili bezmála tak, jako nyní. Účty obecní z r. 1632—1633 nepodávají nám sice dokladů pro všechny znaky dnešního nářečí, avšak z podstatných vlastností málo pohřešujem. Můžeme tedy souditi, že během posledních asi tří sta let obecná řeč slovenská ve Skalici, a bez pochyby na celém svém území, podstatných proměn nevzala.

Z polních vycházek.

Drobné obrázky.

Obilíčko.

Pozralé už obilíčko
zaplavuje úzkou mez,
v rozpálené sluncem líčko
pochlad dýše bujný les,
letní vánek rozčechrává
zlaté jeho kučery —
hospodář již naklepává
kosu plný důvěry.

Vlní se jak zlaté moře,
samé steblo, samý klas,
příboj vln až tamo k hoře
vrhajíc jak zlatý pás;
šumí, jako by se z něho
nořil Bůh, chléb živý sám
plný klidu velebného —
pohnut na zem poklesám.

Zlaté květy.

Blatouch, mochna, pampelišky:
samý zlatý jarní květ —
na práh vyjdu-li své chyžky,
sta jich mohu uvidět;
a pak prý jsem básník chudý!
Jako kníže bohat jsem:
kam jen hlednu zlato všudy
z nitra svítí kvítkům všem.

V příbytku mém zlaté kytky
vůni dýší z koutů všech,
a byť byl i bez omítky,
vykouzlí ráj v jeho zdech;
dcerka jimi vyzdobena
je jak víla z pohádky,
zlatý věnec nosí žena:
přijďte ke mně do chatky.

Včely.

Kam spěcháte, zlaté včely?
Domů v malovaný úl,
či v háj jste se rozletěly
med pro cizí hledat stůl?
Pracovnice neunavné,
jak se obdivuji vám,
jak jste bedlivé a správné,
a co lásky máte k nám!

Od rána až do večera
na jiné jen myslíte —
co je spor, zášť, nedůvěra,
pán neb otrok — nevíte,
divých vášní u vás není —
úl váš — tiché shody chrám;
celé lidstvo do učení
mělo by jít, včelky, k vám!

Říčka.

Rozpěněná horská říčka
s cílem, hle, se minula —:
křovinami — jasná líčka —
hrdě k moři plynula, —
čisté jako rosa proudy —
snila jenom o růži,
pstruh v ní svlažoval své oudy —
v tom se octla v kaluži.

Do svého ji odved dvora
peněz lačný koželuh —
nezrcadlí se v ní hora,
nehrá světlem zlatých duh,
jak žebračka ochuzena
zapadnula v bahno, kal,
jako zpustlá, padlá žena,
jak kdo ztratil ideál.

Sasanka a petrklíč.

Vítají mne u březiny
sasanka a petrklíč,
jak bych patřil do rodiny:
»Jaro bude brzy pryč,
a ty nejdeš na besedy:
kde pak s dcerkou prodlíváš?
Churaví snad? — Jsi tak bledý,
tak se smutně usmíváš.

Slavíme dnes svatbu svoji...
Neskočíš si? — Hvízdá drozd.«
A sasanka před mnou stojí
oděna v běl, perel skvost,
petrklíč je vystrojený
jako statkář, nejinak —
Líbám párek zasnoubený,
jdu dál, v duši divně tak.

Smrt.

Muško, nebojíš se smrti,
broučku, nemáš před ní strach?
nežli tušíš, tebe zdrtí,
mrtev ležíš na marách.
Ptáku, není úzko tobě,
neděsí tě její zjev;
nerozjímáš, co je v hrobě,
co je smrť, co život, krev?

Šťastni! vy jste ušetřeni
lidských snů a domněnek,
pro vás vlastně smrti není —
květ vám stačí, pramének,
rosou, vůní opojeni
pro dnešek jen žijete:
šťastni, pro vás zítřkem není
nejistoty prokleté.

Réva.

Réva ruce lomí v muce:
»Vizte, vizte otroka —
svazují mi nohy, ruce,
řežou třikrát do roka,
krutě přitahují oudy
na dřevěnou suchou tyč,
nedbají slz hořkých proudy —
Vraťte volnost, k ráji klíč!«

Nenaříkej, révo sirá,
ustaň ve své žalobě,
člověk též jak otrok zmírá,
otrok v boží podobě:
otrokem je řádu světa,
otrokem je bolů svých,
důtky na sebe sám splétá
z nadějí svých zklamaných.

Konec žatvy.
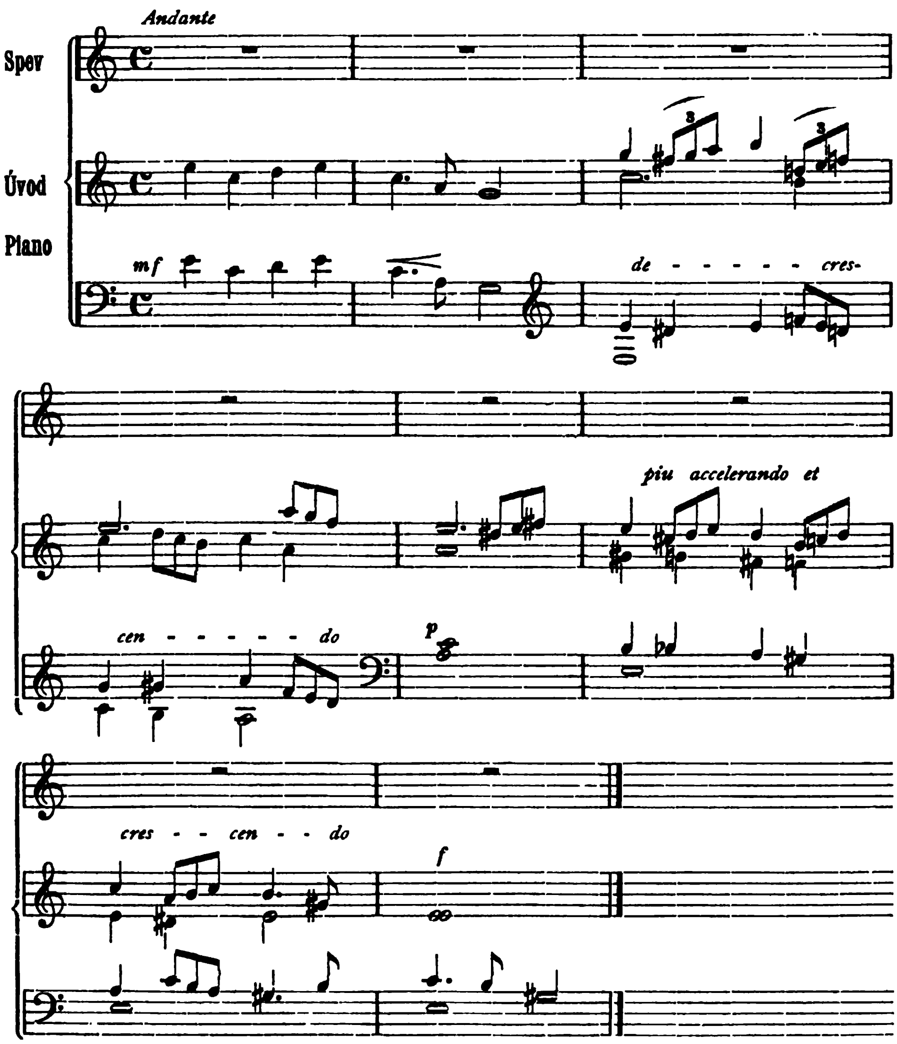
Z pole ženci jdou a žnečky,
skončena je žatva dnes,
v kytkách jdou a pod věnečky,
samé stuhy, samý ples;
vozy snopy přeplněné
zvolna jedou dolinou,
hospodář u ověnčené
brány čeká s rodinou.
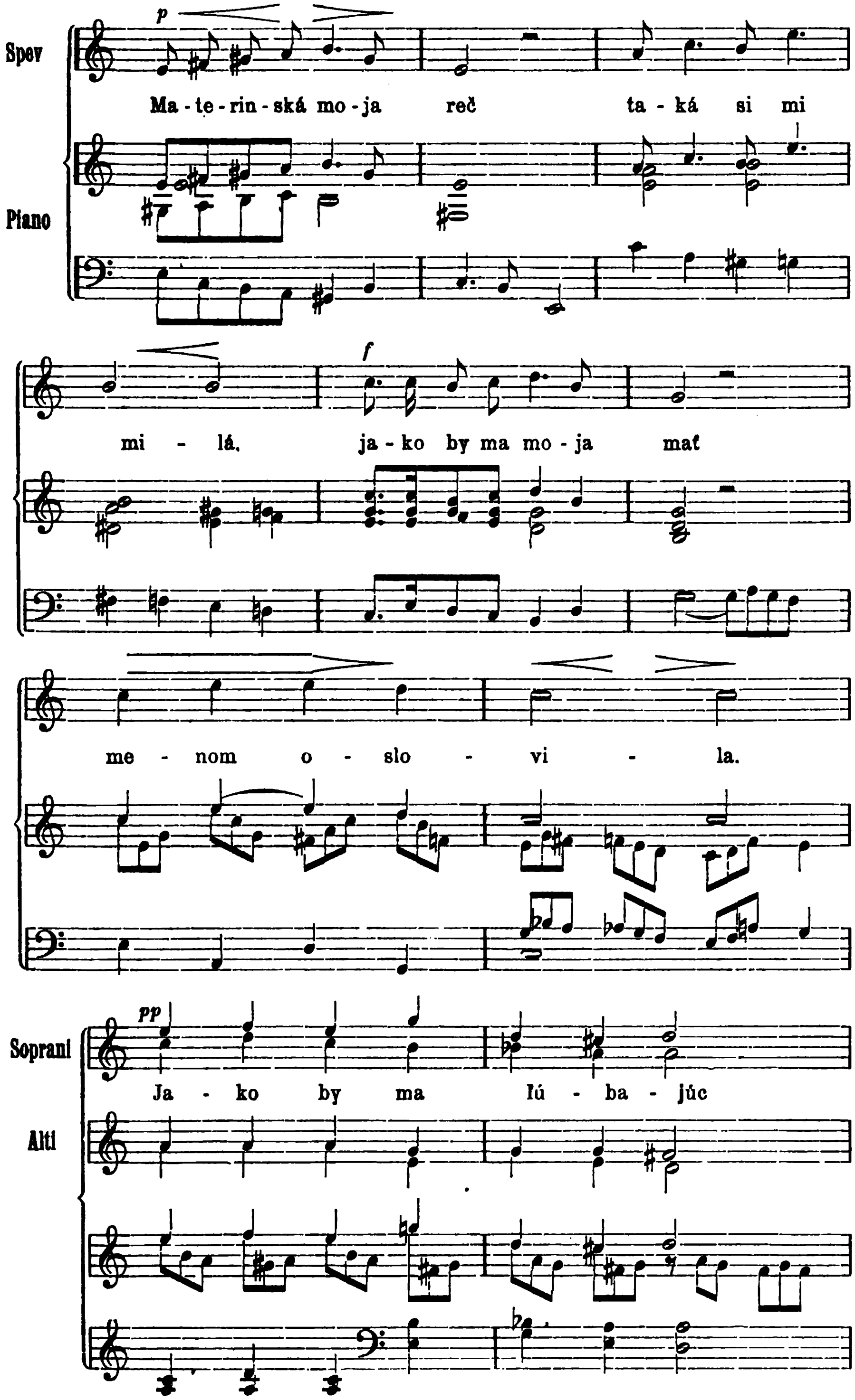
Jaká radost, do bílého
dvorka s plným vozem vjet —
Stydno mi, že z pole svého
jenom chudý nesu květ,
hrstku nedozralých klásků
jak vyrostly podle cest...
prosím o soucit a lásku:
nenesu vám růží, hvězd.
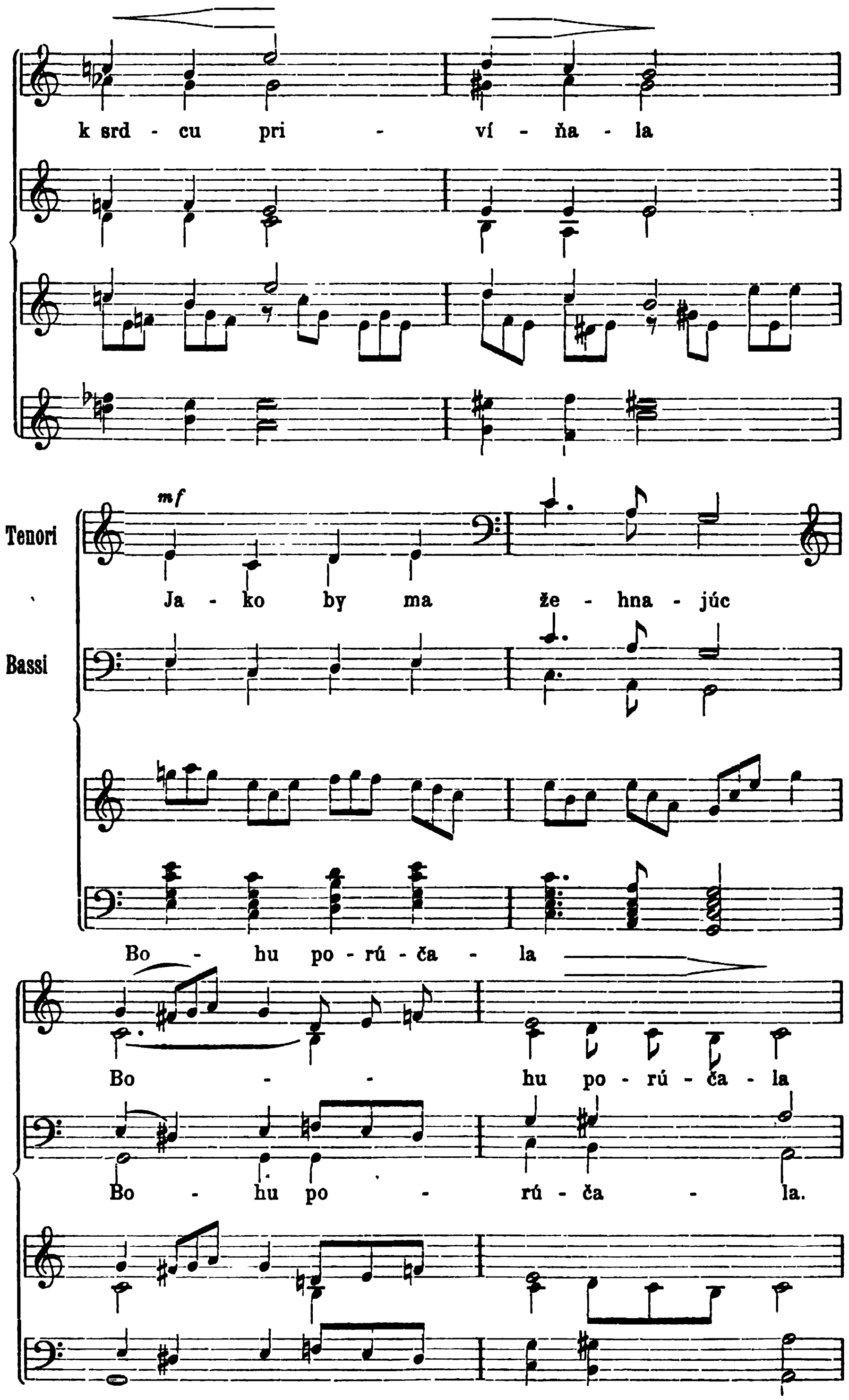
Kallus.
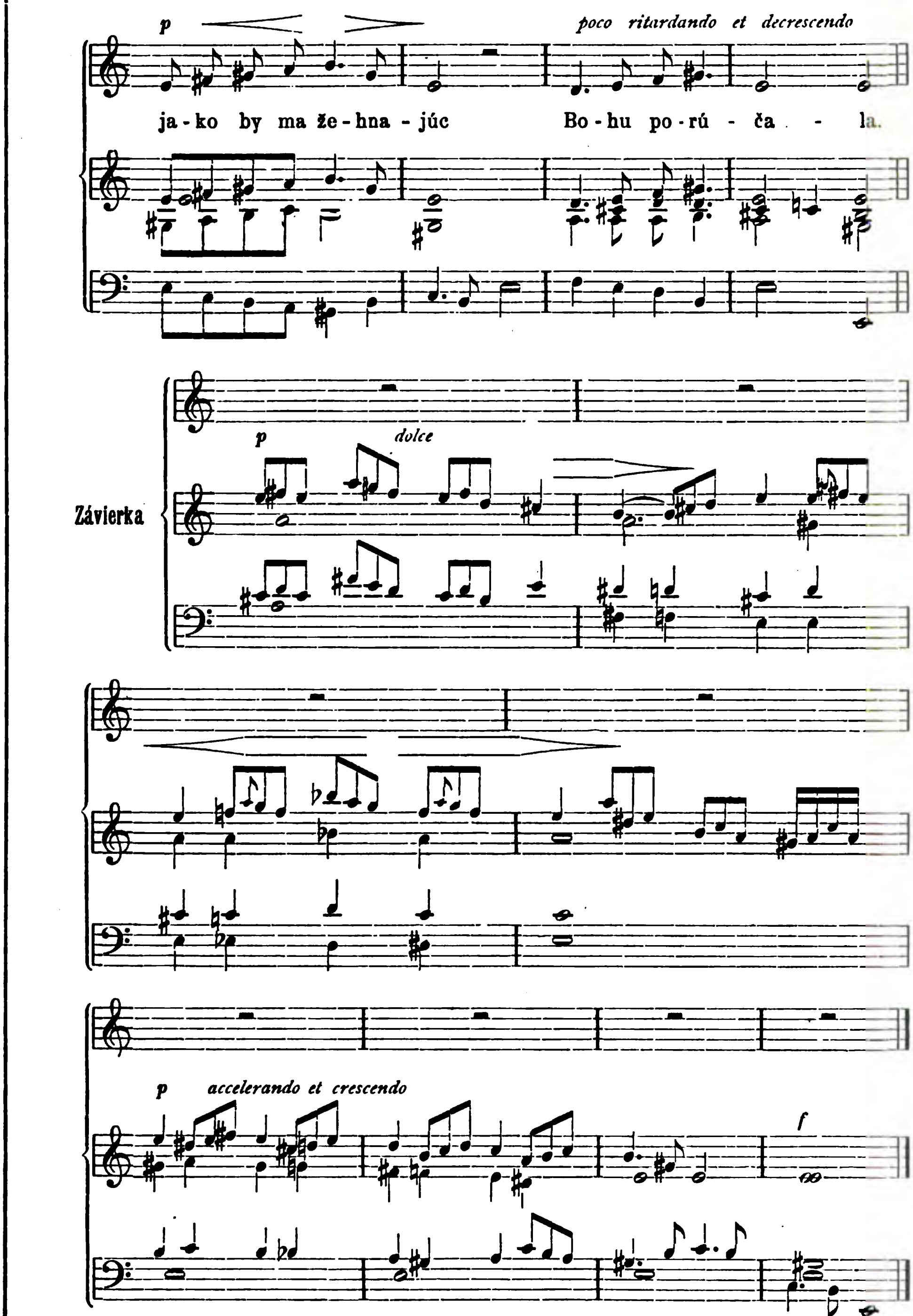
Materinská reč v cudzine.

Text od Horala. Nápev od Štef. Fajnora.

Spev
Piano
Ma - te - rin - ská mo - ja reč ta - ká si mi
mi - lá, ja - ko by ma mo - ja mať
me - nom o - slo - vi - la.
Soprani
Alti
Ja - ko by ma ľú - ba - júc

k srd - cu pri - ví - ňa - la
Tenori
mf
Ja - ko by ma že - hna - júc
Bassi
Bo - hu po - rú - ča - la
Bo - - hu po - rú - ča - la
Bo - hu po - rú - ča - la.

p
poco ritardando et decrescendo
ja-ko by ma že-hna-júc Bo-hu po-rú-ča-la.
Závierka
p dolce
p accelerando et crescendo
f

Ach, nehaňte...

Ach, nehaňte mi moju slovenčinu;
ach, nehaňte mi rodnej mluvy zvuk!
Veď nad tej mluvy sladké, drahé znenie
mne v šírom svete krajšej hudby nenie
a vaša hana — pre mňa peklo múk!
Veď ľúbim si ju od útleho decka,
veď ňou mi rástla radosť moja všecka,
ňou piesne moje vyrážajú, plynú...
Ach, nehaňte mi moju slovenčinu!

A nehaňte mi ani ľud môj drahý,
ten holubičí, tichý, dobrý ľud;
veď neznáte ho, neznáte ho ani
a valíte naň zlostné staré hany —
jak vlastnej káže svevole vám blud.
Vraj chudý je — a srdce neceníte!
vraj slabý — nie! on silný v zbožnom cite,
vo viere jeho sila, jeho túžby, snahy...
Ach, nehaňte mi ľud môj, ľud môj drahý!

A nehaňte mi ni Slovensko moje
a chalupočiek rodných chudobnosť!
Že chatky sú to prosté, bezo ceny?
Mne láska k rodu chalúpky tie mení
v rad palácov, v níchž všetko samý skvost:

tu diamant viery, perly: čisté mravy,
tu piesne — každá drahokam je pravý
a všetky ducha bohatstva sú zdroje.
Ach, nehaňte mi to Slovensko moje!

Nuž, nehaňte nám drahé naše skvosty,
reč, ľud môj zlatý ani rodný kraj.
Vy máte moc — ač zbabelí ste v činu —
my iba sladkú našu slovenčinu
a s ňou v chalúpkach rodných — celý ráj!
Vy máte moc — nás nádej silní iba,
že žije Boh, že vidí, čo nám chýba;
vy máte zbraň — my odpúšťanie zlostí...
Ach, nehaňte nám drahé naše skvosty!

Ľudmila Podjavorinská

sa viac. Neostanem viac tu, siahol som často do osieho hniezda. Tažké dni, bratia, nastávajú nám. Celé kŕdle lačných havranov obletujú nivy naše. Nastáva nám borba, ťažká borba! Snáď neprekvapí vás neprichystaných. Čo škola zameškala, hľadel som nahradzovať ja, ale ak sami ešte nepriložíte ruky ku zavŕšeniu diela, ku zdokonáleniu seba, moje dielo nedostačí. Bratia moji! Slovač moja! otužujte sa v zápale svätom za vec našu! Tvoj zápal, Branko náš, buď vytrvalý a dôsledný! Nedaj sa zachvátiť ctižiadosti, sláva sveta nesveď ťa z pravej cesty k cieľu. Dokáž nášmu Daňovi, ktorému ste pre jeho veštby dali meno ‚proroka', že zle veští o tebe, keď pochybuje o tvojej stálosti! ‚Mor ho' nech zazvučí v duši tvojej vtedy, keď lákavé výhody verejného žitia pred tebou povstávať budú. ‚Mor ho detvo môjho rodu' zvolaj aj vtedy, keď borba bude tuhá!«

Štefan urobil malú prestávku, šuhajci použijúc ju, zvolali:

»Živio! Sláva Prelockému! Živio, Branko náš!«

»A ty Pavel môj, buď stúpencom pravdy a hlásateľom nauk Kristových. Buď apoštolom medzi svojimi. V krušných okolnosťach vyvinovala sa duša tvoja, ty zavčasu naučil si sa zápasiť s biedou, so spojencom to krutým našich nepriateľov. Núdza bolí, ale uzretý duch v takýchto pomeroch je tým trvalejší. Tebe nastáva čas činu a práce, požehnajž ti ju Boh a korunuj ju zdarom!«

»Živili!« skríkli zase študenti a shlukli sa okolo milého professora.

»Ľudevít môj! brat môj! Tebe dal Boh silného ducha v pomerne slabom tele! Ty obdarený všetkými darmi ducha, buď zastancom ľudu zúboženého v právach jeho často ukráteného. Nedaj sa sviesť sľubom vysokopostavených, zpytuj svedomie svoje vypestované pod dozorom nežnej matky. Znám tvoju rodinu, žes' nežný syn a brat, znám tvoju matku — spytuj sa vždy jej — ona vždy dobre poradí ti, ona k zrade svojho domu svolenia nedá, i obrátila by sa v hrobe, keď by počula, že odrodil si sa!«

»Nikdy!« zvolal Ľudevít tichým ale pevným hlasom.

»Neodrodíme sa! Nikdy! Nebudeme zradcovia!« volali mladíci so zápaľom v očiach i na zohriatych tvárach.

Štefan Prelocký s úľubou hľadel na týchto stúpencov ideí svojich.

»A tak na zdar, bračekovci!«

»Na zdar«, volali šuhajci.

»Ešte, ty Daniel môj, ty Kliment, náš mudrlant a filozof, ty Janko Lós, a ty najmladší, ale silák nášho kruhu, Víťazoslav Rapka, s prímením Bombura, prijmite na rozlúčku tieto slová úprimnej lásky rodného brata«.

»Ty Daňo náš, nastúpils' taktiež cestu služobníka božieho. Neprestávaj nikdy byť ním. Si horlivý ale prudký. Si ako Peter, ktorému Pán povedal: ‚Schovaj meč svoj do pošvy, lebo kto s mečom bojuje, od meča zahynie'. Pravdu zastávať, áno, to povinnosť naša, ale čelom preraziť múr nemožno. Tvoja pravdomluvnosť nestaň sa sverepou, úprimnosť nebuď hrubianstvom, lebo tým neposlúžiš dobrej veci našej. Buď opatrnejším, lebo často pre neopatrnosť bol si tŕňom v oku!«

»Opatrnosť«, riekol Daniel, »je dľa mojej mienky bojazlivosť, je zbabelosť. Súc presvedčený o dobrej veci, zbabelým nebudem nikdy«!

»Niet reči o zbabelosti«, hovoril ďalej Prelocký s vážnosťou neobyčajnou, »neradím ti k tomu; — avšak — život ťa naučí a sbrúsi hrany ostré. Nebojím sa, že sa odrodíš, ale že trpeť budeš, to viem!«

»A keď prijde utrpenie, vtedy najde ma na mieste«, hrdo povedal Daniel.

Prelocký oprel na neho svoj prenikavý pohľad. Potom obrátil sa ku Klimentovi.

»Kliment, náš mudrlant a zkúmateľ rečí, ty sleduješ miernu politiku, tys pravá protiva Danielova, buď mierny a ústupný, ale brat môj, nie všade! Prijdú zvraty v živote, kde ustúpiť, čo len na šírku vlasa, je zradou. ‚Slovan cudzie nežiada, reční náš Branko — a ‚oni čelom nebijú, do nôh nepadajú'... a voľ nebyť, ako byť otrokom.«

»To platí, Kliment môj, tebe. Nie sú to prázdne slová, ale verná rada brata srdečného.«

Kliment poslúchal a pozrúc priamo do očú professorovi milému, povedal:

»Budem pevný, verte tomu, neodrodím sa!«

Ale Daniel zvolal:

»Ty snáď nie, ale žena tvoja alebo deti tvoje, neodoláš im, ak nedostaneš ženu Slovenku«.

»Prorok, prorok«, skríkol Víťazoslav Rapka.

»Už zase, Daňo náš!« karhal prísno učbár, »pochybuieš o druhých a ty si tiež tak podrobený zmene. — Avšak pripozdieva sa — ešte niekoľko slov k tebe, Janko Lós, pilný, vytrvalý medik náš. Ľúbim ťa, brat môj, avšak jedno pri tebe sa mi nepáči: si neznaboh! Avšak kto chce pokoja dôjsť so svetom a sám so sebou, ten musí mať základ zo základu toho, ktorý je Kristus. Ver, že ani národ ani jednotlivec neobstojí, keď zrúca oltáre svoje, alebo postaví na ne sochy rozumu. Viera, brat môj, viera nás spasí. Nemôže slepý slepého viesť, ani vodca národa nesmie byť bohaprázdny, neveriaci. Pravda Bohom vydaná budiž i tebe heslom.«

»A ty Bombura nášho malého krúžku, využi silu svoju v prospech dobra pre slávu božiu a národa svojho. Nepostav ju do služby nízkych náruživostí, neoddávaj sa náklonnosťam telesným, ale ži duchu a pravde. Hlas tvoj mohutný, ako dunenie hromu, nech zasadí sa za práva ľudu ujarmeného. Pokračuj vo vedách, si hlava dobrá, ale vytrvalosti ti schádza.«

»A buďte vždy na stráži. Chráňte sa zrady, čokoľvek, či zlé, či dobré potká vás, zradcovia nebuďte! Zrada je to najhnusnejšie na svete. Nemôže byť požehnaný ten, kto zapre mať svoju, ani kto nadužije dôveru priateľa!«

»Kliatba zradcom!« zvolali mladíci oduševnene.

»Nebojím sa o vás o nikoho tak, ako o teba Branko«, začal zase Daniel.

Brankova tvár vzplanula hnevom a chcel ostro odpovedať, ale súdruzi vpadli do toho:

»Stará pieseň, Daňo, stará pieseň, ty všade čuješ zradu, veštíš zlo, ako kuvik!«

»Nehorši sa, Branko«, tíšil Ľudevít, »ale životom svojím dokáž, že čo veštil, zle veštil«.

»Bračekovci«, začal zase Daňo, »Branko náš hnevá sa snáď na mňa, keď hovorím, že nebude stály. Ľúto mi je, lebo ho mám rád, druha môjho milého — i modliť sa budem za neho, — ale bojím sa, že okolnosti urobia z Vojtecha to, čo budú chceť. Pre slávu a chlúbu vysokých, zapomne na nás — a na všetko«.

»To sa nestane«, bránil sa zase Vojtech a druhí zvolali: »to sa stať nesmie!«

Ale Štefan Prelocký a Pavel vymenili pohľad vážny a nepovedali slova.

»Nože, ty prorok náš«, ozval sa Bombura posmešne, »povedz nám, čo bude ešte s nami ostatnými? Tu vezmi si Ľudevíta na mušku!«

»Ľudevít je rýdzi charakter. Duša zbožná, duch pilný, vytrvalý. S Ľudevítom je Boh!«

»A Pavel?«

»Pavel bude verný až do smrti, lenže« — — zamĺkol — lebo hlboko vpadlé, dumné oči Pavlove vnorily sa v jeho prenikavé zraky s otázkou a očakávaním. Chcel povedať: »lenže — žiaľ — smrť jeho je nie ďaleká«. — Priateľstvo, súcit zavrely mu ústa, aby nepovedal tú krutú »pravdu« tak neobalene.

»Lenže?« tázal sa Pavel.

»A o mne, čo povieš«, kričal Víťazoslav Bombura a prekričal Pavla i všetkých, čo by sa boli hlásili k slovu.

»Ty si daj pozor, aby si nezabŕdol do lumpáctva«.

»Oho!« zahriakol ho zase mladý silák »a už to je pravda, že si veľmi prostoreký!«

»A Lós?« spytovali sa ešte súdruzi, na polo smejúc sa, na polo v nedôvere.

»Lós bude tak zvaným normálnym človekom, nezastaví beh sveta ani nevyšinie ho z koľajníc«.

»Ešte o sebe, ty veštec, povedz, ale pravdu!« kričal Bombura, ktorému víno už do hlavy udrelo.

»Poviem!« odpovedal chladno Daniel.

»Pre moju prostorekosť nebudem mať mnoho priateľov, tým menej priaznivcov medzi vyššími, tak kto zná, či neskloním hlavu svoju v cudzine«.

»Vari v Amerike!« smiali sa mladí šuhajci«.

»Možno i tam«, zavŕšil Pavel.

»Bračekovci! Kdekoľvek a čokoľvek budete, slúžte Bohu a pravde! Národ a česť! Nech vás dar nesvedie, hrozba neskloní«.

Šuhajci poskákali ku stolu a berúc poháriky do rúk začali spievať:

»Kto za pravdu horí!«

Vyspievali ju s oduševnením a zápaľom. Potom objímali sa, aj Branko zabudol na pochybnosti Daňove — srdcia mladé prekypovaly citom.

Pavel utrel si zvlhlé oči, i tým druhým zperlily sa slzy v jasných očiach, a Branko znovu začal rečniť: »Mor ho«.

»Mor ho, mor ho, hoj detvo mojho rodu!« ozvalo sa zo siedmych hrdiel odrazu.

»Bračekovci, ja už musím odísť. Mňa čaká chorá žena a dieťa. S Bohom! mladí sokoli, rozletíte sa každý svojou stranou, no s Bohom, s Bohom!«

Učbár a študenti pobozkali sa.

»Odprevadíme vás«, navrhol Ľudevít.

»Poďte, ale potom bračekovci domov!«

»Domov, domov, kdeže by, je i tak pozde«, prízvukovali študenti radom.

Odišli, Pavel ostal sám. Zvesil hlavu, založil ruky nazad a chodil po izbe.

Prišla gazdiná upratať, Pavel poslal ju preč, aby išla spať.

Vzduch izbičky bol presýtený dymom a zápachom vína. Pavel otvoril oblok. Dnu prúdil sa čerstvý vzduch, lampa zblkotala. Pavel postavil ju

do kúta a nahnúc sa oblokom von, dychtive vdychoval noční vzduch do seba. Potom ľahol si a bdiac ležal dlho, dlho.

Medzitým odprevadili študenti Prelockého až po bránu domu, kde býval. Tam rozlúčili sa: Štefan vošiel dnu, junáci ale nazpät pobrali sa. Na rohu ulice zastane Víťazoslav Bombura a rečie:

»Chlapci, poviem vám voľačo, ja som smädný! Poďme ku pánu Zboraymu!«

»Hovoríš čosi«, povie — Branko — Vojtech Perac.

»Zabudli ste už, čo ste sľúbili Prelockému?« tázal sa s výčitkou Daniel.

»Zabudli-nezabudli, ale keď som, na moj' dušu, smädný. Poďme!«

»Nepôjdeme«, zoprel sa Ľudo.

»No, veď ty, panenka, kdeže by si ty šiel — maminej zástere sa držať«, vysmieval Víťazoslav — Bombura.

»Ej, chlapci, svedčí sa odobrať sa aj od pána Zborayho«, začal zase Branko.

»A od Jožka prímaša a jeho bandy«, narážal Lós.

»Ako vidím, už sme podali čertovi palec, a hneď budeme jeho«, dovŕšil Daniel.

»Ja ešte mám tu zopár ‚hákov', zamiešal sa aj Kliment.

»No tak poďme, ktože by teraz spal, vyspať môžeme sa aj doma« . . . mudroval Rapka a zameril ulicou ku známej krčme.

A oni šli za ním.

II.

Na prítockej fare bolo veselo. Tam dnu zakrývali stoly, snášali pečivo, koláče, víno, kuchárky zvŕtaly sa okolo sporáka, piekly husy — smažily pečienky.

»O šiestej môžu tu byť«, hovorí jedna.

»Skorej, len či už tí chlapi idú«.

»Idú« — poďme ich videť.

Na dvore stála hromada žien, dievok a detí. Pred otvorenými vrátami vidno bolo asi 30 koníkov a na nich chlapi — cirkevníci — všetci v sviatočnom rúchu.

Je to banderium, oni idú v ústrety pani farárke.

Áno, dnes dovedie si pred dvoma rokami zvolený farár, Štefan Prelocký, manželku — už druhú. Prvá, nežná ľúbosť jeho, ideál jeho mladosti leží už v hrobe.

Po nej ostala mu jediná pamiatka, malý 3-ročný synčok.

Ku druhému sňatku neviedla ho už tá prvá, zápalistá láska mladosti. Volil viac rozumom, než srdcom, ačkoľvek sympatická osobnosť jeho mladuchy vzbudila v ňom priateľskú náklonnosť.

Jeho vážne predsavzatie, konať všetko to, čo by manželke zabezpečilo život príjemný, nakoľko možno bezstarostný, podávalo záruku budúceho šťastia. Z jej strany úfal sa, že podávaná mu bude nežná láska a starostlivá, verná péč o blaho rodiny.

Jeho mladá nevesta bola Slovenka, dcéra slovenského národovca a odchovaná v duchu národnom. Bola sestra Ľudevítova. Ona vstúpila v sňatok s mužom o mnoho starším, ačkoľvek vycítila, že je ona nie predmetom onej lásky tohoto muža, ktorú radi menujeme tou — jedinou, tou »pravou«.

Ako chladné zavanutie vetríka uprostred letnieho dňa, tak ovialo ju to dakedy z listov a zo slov Štefanových.

A jej srdce? Nik nespýtal sa o ňom. Videla, že to prajú si rodičia, že ešte hromada malých detí za ňou; videla, že nemá čo čakať, cítila, že možno vyžiť s ním, nuž svolila...

Na koníkoch svojich vybehli cirkevníci v ústrety mladej panej.

Neďaleko chotára, na jednej zákrute zastali, kým z ďaleka nerozoznali rad vozíkov, blížiacich sa planou cestou len poznenáhla k cieľu.

Spievajúc nábožné piesne tiahli ešte bližšej k svadobnému sprievodu a potom zastavili koníky, načo zastaly i vozy.

Najstarší, striebrovlasý starec, pozdravil ‚vznešenú milosťpani farárku' jadrnou rečou, ktorá dialektom svojím trošku cudzia prichodila mladej žene.

Prekvapená nad týmto uvítaním vstala Ilona v koči a ďakovala. Slová, aké jej napovedalo srdce. Hlasom jej chvely sa slzy.

Pri nej sedela tetka — sestra matkina — oproti nej muž a brat Ľudo.

Ľudo je hrdý na nové švagrovstvo. Jeho milovaný, bývalý professor a teraz švagor! Aké to ríd[e]nie božie!

Ľudevít má už doktorát za sebou. Teraz ešte patvaria a potom ešte posledné zkúšky. Pred ním život mnohosľubný. Nemá ešte tých trpkých zkúseností, ktoré už prekonal švagor jeho — a jeho nežná matka tak dúfa, tak modlí sa, že mu budú usporené, avšak život je raz taký: kto zasadí sa za právo ľudu, musí potknúť sa o kameň zrady a útržok.

Po zaďakovaní Iloninom, tiahol svadobný sprievod cestou cez dedinu k fare. Všetko bolo na nohách. Mládež i stárež ponáhľala sa videť pani farárku. Či je pekná, červená, či je mladá a či vie slovensky? Či im bude dobrá, prívetivá matka a radkyňa vo všakových veciach, to všetko vo všeliakých variáciach prechádzalo z úst do úst.

Málo kto povšimnul si inšieho, ako mladú paniu. Jej hodbabné šaty, jej retiazka na hrdle, klobúk s perami, to všetko prešlo kritikou, ako skorej už jej výbava.

Na prahu farského príbytku stála pestúnka a držala na rukách malého chlapca. Dieťa bolo bľadé, ako by nadúchané. Hlávka bola veľká na bok naklonená — brúško napuchnuté a nožičky tenké. Všetci prorokujú dieťaťu smrť nenáhlu ale istú: dedictvo matky suchotinárky.

Štefan skočil s koča a pozdravil všetkých prítomných — i pomáhal paniam s koča.

»Otec, otec« volalo dieťa a vystieralo rúčku.

Otec vzal pestúnke dieťa z rúk, pobozkal ho a položil na ruky mladej ženy.

»Toto, Ivan môj, je tvoja mama! Ona ťa bude vždy rada mať a pekné rozprávky rozprávať!«

S mladou ‚mamou' krútil sa svet. Toľko očí upretých na ňu a ešte ten prenikavý zrak decka v chorobách dozretého. Sama splašená bližšie plaču ako smiechu, povedala len:

»Neplač!« a privinula ho k sebe.

Dieťa neprestalo pozerať na ňu, a vykríklo raz, keď otec ho podal mladej panej — ale zatíchlo. Ona odniesla ho dnu prívetive usmievajúc sa okolo stojacim. Čudno, akonáhle dieťa túliť sa počalo k nej, opustila ju tá desná tesknota, temer zúfalosť, ktorá zmocňovala sa chvíľami jej duše odtedy, čo opustila matku.

Teraz už nevidí sa jej všetko tak cudzie, ako dosiaľ. Dieťa chce bežkať, ona položí ho pozorne na zem, zase chce na ruky, i vezme ho na ruky. Ono pobaviť sa chce retiazkou — i siaha malinkou rúčkou na hrdlo, zťahuje retiazku a šteklí novú mamu — ona vďačne to trpí, veď dieťa sa smeje!

Všetci tunajší i príchodzí svadobníci už obznámili sa. Družbovia, medzi nimi Ľudevít a družičky už utvorili krúžok a žartovali, smiali sa vo veselej nálade svadobnej.

Mladá žena ostávala často samotná, pri večeri dieťa jej vzali, čo jak bránilo sa; sedel síce muž pri nej, ale bol veľmi zaujatý. Každú chvíľu chodili sa ho niečo spytovať, radiť.

Hostia besedovali veselo, mladá nevesta len poslúchala, aj to len z polovice. Pocítila to bôľne, že mládež od nej utiahla sa, že teraz tie belavé, počerné, hladké i kaderavé hlávky stúlily sa dovedna a šepkajú čosi, v prostredku Ľudevít a že len kedy-tedy plachý pohľad preletí k nej, aby rýchlo vrátil sa k seberovným. Ona je viac nie ích, nechcú ju medzi seba! A on, jej muž nevie, ako jej je okolo srdca, nerozumie jej, preto nepoteší!

Každý vedel a myslel, že mládež strojí akési prekvapenie a v skutku, po večeri postavily sa všetky tie mladé postavy ku dverom bočnej izby, kde bolo složené rúcho (výbava) mladej nevesty, a Ľudevít začal spev a za ním všetci ostatní:

Mne chyženka úbohá
s tebou mi bude chrám,
ja v nej prosím od Boha
jedinkô zdravie nám!

Štefan sám prekvapený nežnosťou mladého švagra svojho, sadol si ku žene a objal i bozkal ju prvý raz odkedy boli zasnúbení. Hostia všetci dojatí naslúchali, i tí nepovolaní tam v predsieni, tisnúci sa do dvier a popod obloky, po skončení ale zase začalo ševelenie tam von a hlučný potlesk tu dnu i pripíjanie.

Starík učiteľ, sediaci zo skromnosti neďaleko pece, s furtáckym úsmevom zašiel ku klavíru a — majster — zahral im tuš!

A potom prišla tá prekrásna pieseň ‚Hojže Bože', ktorú tak vďačne, tak s citom spievame radi, keď sídeme sa traja, štyria...

A bolo by ich viac bývalo, ale mládež neposedná obstála veterána a modlikala, prosila také do skoku!

A on nedal sa prosiť a hral im, aké mu prišly do umu, najviac také ‚grošovky', no i mazúr i ceperlu a — furták — aj ‚javorové koryto' — načo tí mladí v tanci zastali a zvolali:

»Nóóó! Akáže to, báči — akože na tú budeme tančiť?«

»Trebárs hopkajte ako kozičky!« znela krátka odpoveď. A hneď im zase — ‚hoj, gajdujte gajdičky, hoj, z tej mojej kozičky, čo sa utopila, hoj, keď vodičku pila'.

Na tú im Ľudevít zahajduchoval až milá vec!

Jedným slovom zabavili sa všetci veľmi znamenite, lebo nielen na počiatku na svadbe je dobre, ale aj pri konci.

To doista neviem, či z tých mladých duší neztratilo dajedno srdiečko, len to viem, že cítili sa všetci veľmi dobre.

Aj malý Ivan bol spokojný s novou mamou, lebo ho sama uložila a pobozkala.

Keď hudba i spev zatíchol, keď tance a ihry prestaly, keď každé už odobralo sa na odpočinok, stála Ilona na pavlači pekne budovanej fary a dívala sa dolu do diaľky.

Na nevysokom kopci stála fara, kostol a za nimi cintorín. Fara, so troch strán v zahrade, bola jakoby skrytá v stínu vysokých, starých stromov. Okolo pavlače vinul sa vinič, s hroznom už dozierajúcim. Pod pavlačom kvetná a ďalej zahrádka na zeleniny. Vôňa rezedy a fialiek naplňovala vzduch jasennej noci.

Mesiac už zašiel, ale noc bola priezračná. S pavlače vidno dolu do dediny a ďalej poza sady, lúky ku nízkym brehom bystrého potoka, od ktorého má dolinka meno svoje — až ku hore hustej, krásnej, ale nevysokej.

Zaševelí vetrík, otriasa konáriky viniča a ligotné kvapky rosy ronia sa dolu. Ticho je i dumno, i tej mladej žene clivo, clivo. Tento obzor, to celý jej svet, táto fara, tento kútik od sveta vzdialený jej ríša. Nikdy viac nesmie zaleteť túžba ďalej za tú horu, ani domov, ani nikam, nikam. Všetko, svoboda, radovánky mládeže, ostáva za ňou; pred ňou prísne povinnosti, často zapieranie samej seba, skromnosť a pokora.

Neviem, či mnohá tak ťažko, tak bôlno lúči sa so svojou mladosťou — či zná, že je vydať sa nie premeniť šaty a názov — no, mnohá vediac, že aké ťažké povinnosti berie na seba, necítiac sa silnou dosť — vrátila by sa radšej nazpät...

Ilona, opretá o stĺp, složila ruky, vzdychla. Bola to nemá — a predsa výmluvná modlitba...

Potom sklonila hlavu, skryjúc tvár do šatočky a zaplakala bolastne.

Oplakávala svoju mladosť, svobodu, svoje ideály a svoju prvú, nezjavenú lásku, ktorú včera pochovala — áno pochovala, tak ako jej muž pochoval prvú ženu svoju.

III.

Po chodníku lúčinami kráčal Štefan Prelocký so svojimi deťmi.

Vracali sa z výletu domov.

Zredly vlasy Štefanove nad vysokým čelom, sklonila sa hrdá hlava hlbšie na prsia. Tu i tu vidno strieborný vlások medzi kaštanovými, od prírody vlniacimi sa vlasmi. Krok jeho je nie viac ten pružný, mladistvý a z očí vyzerá často starosť a smútok.

Mal prečo obávať, starať sa, veď po tieto dni mala sa riešiť otázka gymnásia revúckeho, prvého, jediného to ústavu tohoto druhu.

Snáď doma už najde dáku zvesť, preto volá na deti: »Hor' sa, deti, napred, ponáhľajte!«

Detí je hromádka. Jeho vlastné troje. Potom tu je dievčatko, sestrička Ilony, tu je zase chlapček sestry Štefanovej, Maďarča — a tu je mendík — tento nesmie pri výletoch chybovať nikdy. Mendíčok sirota, ale v dome tomto necíti sirobu, je veselý ako druhé deti, učí sa s domácimi detmi a behá bosý, ako behajú chlapci domáci tak radi.

Ivan je vytiahnutý a ešte bledý, ale poznať mu, že je životaschopný. Teraz vedie predok, stružliká a hvízda si. Ceruzky a nožíky majú veľkú príťažlivosť pre neho. Nech si to nikto v blízkosti jeho nenechá. Gombíky — jáj — neviem, či má dakedy nohavičky so všetkými gombíkami.

Mamička večer poprišíva a už na druhý večer len jeden, dva, tu všetky vandrovaly za výmenu do rúk cudzích, lebo v hre na gombíky prehraté bývaly.

On miluje mamku svoju — nevlastnú — ale neciti, žeby bola nevlastná, miluje bratov i sestričku svoju, ale vie si zachovať istú autoritu a nadvládu nad nimi.

Že si hvízda, je veliká zriedkavosť. On si najradšej zasadne do kúta a číta, čo pochytí. Či to cirkevný dejepis, či ‚o Kartigame, slávnej pannekišasonke', to je jedno, menovite táto posledná mala veľký pôvab pre neho. Veď tam i morskí i horskí lúpežníci i ostrovy a na nich skaly, na skale napísaná pieseň: ‚Uprostred morských hlubokostí'. Stará tetka Pantnerka ju vie nazpamäť, aj spievala ju deťom raz, keď dážď padal a deti posadaly na pavlač a kričaly, aby jim tetička rozprávala.

Rady chodievaly deti s otcom na výlety. Vzali si po kúsku slaninky a chleba a hajde s veselou mysľou do hory. Blízko pramienka dobrej vody rozbili šiator, t. j. posadali si a rozložili ohník. Mendíčok nastrúhal rožníkov a potom každý piekol si slaninku sám a kvapkajúc masť na chlebík harkali sa: »Ty pečieš slaninku, ja pečiem žabu, mne bude slaninka, tebe bude žaba!« Ako v tej povesti o zakliatej hore striga robila mladému kralevičovi.

Otec — duch básnický — často deťom rozprával, ale najviac pri takých výletoch. Povedal Branko: »Rozprávaj nám, otecko, o kohútikovi!« a otecko hneď improvizoval o kohútikovi, o žabke, o jašteričke, všetko využitkoval a vedel im o všetkom povesť povedať.

Mnoho je básnikov takých, čo nenapísali veršov, ale ich duch je vnímavý a vie sa vyšvihnúť nad úroveň všednosti. Preto taký je tak málo šťastný.

Často zakabonilo sa čelo Štefanovo. Deti, mamkou upozornené, nesmely ho rušiť, lebo pôsobilo mu to veľkú omrzlosť. Veď on nosí na srdci celú biedu svojho ľudu, cirkve, národa, a žijúc život viac vnútorný, ťažko, veľmi ťažko nesie krivdy páchané.

Teraz, hľa, Ivan mal ísť na jaseň do Revúci. Kam už teraz s ním, s prvoklasníkom? Jestli skutočne, ako bolo sa čoho obávať, odzvonia do hrobu gymnásiu, hľa, včera mali rozhodnúť cirkevní i svetskí hodnostári nad jeho osudom. Štefan, ktorý pomáhal tvoriť, zakladať a díval sa s potešením na rozvoj svojeti, on má teraz hľadeť na to, ako rozpadáva sa budova, postavená krvavým grošom, horko-ťažko mozoľmi zbudovaná.

A k tomu domáce i cirkevné starosti.

Učiteľ, staričký veterán, zomrel — a na jeho miesto vyvolila si cirkev väčšinou hlasov učiteľa, schovanca veľko-revúckeho. Avšak on nepáčil sa ani panstvu, ani seniorálnemu dozorstvu, i voľba zrušená — príčinu si našli — a potom sám ľud, zastrašený panstvom, uskočil a volil toho, koho páni chceli, človeka, hlásajúceho, že on musí pod rokom pomaďarčiť deti — ináče ale neznajúceho organovať — bez diplomu ...

Doma naši výletníci našli hostí. Na pavlači sedel neznámy farár a shováral sa s pani farárkou, ktorá z kuchyne vybehla na pavlač vyzerať svojich. Oba mali tváre plné smútku. Ilonine oči boly vyplakané.

Mladý ešte farár vstal, keď počul deti volať a išiel príchodzím v ústrety. U vchodu do zahrady sišli sa starí známi.

»Daniel — Vy ste to?« zvolal Prelocký a objal príchodzieho.

»Ja, báťa môj, ako vidíte.«

»Odkiaľ idete?«

»Z Miškovca, z dištriktuálneho konventu.«

»Konec?« spýtal sa zamračene Štefan.

»Konec!« riekol Daniel. »Revúckeho gymnásia niet« ...

Štefan zbľadol, ale nepovedal nič — i vošli do izby; vtedy vzdychol hlboko.

»Dokiaľ, ó Pane?!« — umdlený sadol si na pohovku. Hosť sadol si k nemu.

»Rozprávajte, ako to tam bolo v tom Miškovci.«

»Zle — báťa — živo ale smutno. Víťazstvo majú oni, ale môžu sa hanbiť zaň!«

A Daniel rozprával všetko, ako dialo sa tam.

»A ten kontrast! Vo veľkej sieni na stene ukrižovaný Spasiteľ, hlásajúci pravdy sväté a u nôh jeho zasadli hodnostári jeho ku súdu. Duch ukrižovaného neslietnul na nich... On žehnal, oni klnú — On staval — oni rúcajú« ...

»Dalo sa to predvídať, braček, u nich milosti niet.«

»Čo teraz?«

»Čo — nič — vziať v známosť — appeláty niet. ‚A zabijí pastýře a rozprchnou se ovce jeho.' — Čo učbári — kam sa podejú?«

»Pán Boh postará sa o nich, nedáme im zahynúť.«

Pozde večer doniesli ešte listy z pošty, jeden bol od Ľudevíta. Píše medzi iným:

»Zaplakal som, švagre môj, keď došiel mi telegram, že revúckeho gymnásia niet. Zaplakal ako za otcom, matkou, a zaplakali mnohí. Hoj, dokedyže to bude ešte takto? Dokedy bude sadať krivda za stôl a pravda žobrať u dverí? Na to nám odpovie len budúcnosť. Zaplakal mnohý, ale koľkí ostali pri tom nedotknutí, nevyronili slzu účasti? Sčíta ich Boh!

A ešte jedno smutné posolstvo viac:

Náš Pavel viac nežije!

Opatrovaný nežnou péčou, mysleli jeho bližší i ďalší priatelia, že predsa vybŕdne, keď dovŕši 30. rok. No on odobral sa v lepší svet. Jeho zlaté srdce, bijúce za celý ubiedený rod svoj, prestalo cítiť. Jeho šľachetná duša odletela do krajín nadzemských.

Jeho smrť ako jeho život bola dôstojná. Zomrel ako kresťan a Slovan. Tu pripojene posielam Ti posledniu báseň jeho, ktorú mi napísal ceruzkou na smrteľnej posteli.

Rednú rady naše — práve teraz, keď borba stáva sa pálčivou, berie nám ich smrť a odskakujú i sami.

Aj Vojtech, je už nie náš Branko. Danielovo proroctvo vyplnilo sa. Pamätáš sa na neho? Na jeho ohnivé ‚Mor ho'? Odznel tento bojovný výkrik, a či ešte vzchopí sa k činu?«

Štefan podal list Danielovi k prečítaniu.

»Věštba — žiaľ — vyplnila sa na oboch!«

»Bodaj by som bol zle veštil!« vzdychol Daniel.

»A o tých, o Lósovi, Klimentovi, Rapkovi neviete ničoho?«

»Kliment je učbárom v N. Je ženatý, ale ďalej neviem nič o ňom Lós je lekárom kdesi v Prešove, a že je rozpadnutý so sebou a so svetom — a Rapka — to viem, že neskončil, ale kde je, čo je, neviem ničoho.«

Dlho do noci besedovali priatelia vážne pospolu. Danielove slová boly často pádne ako kladivo, ale nebolo radno sdeliť ich ďalej. Štefan ponímal veci tichšie, vážnejšie.

Na druhý deň odobral sa Daniel ďalej. Štefan odprevadil ho až na susednú dedinu k bratovi a kmotrovi duchovnému. Vrátil sa popoludní zamyslený a málomluvný.

Deti už postrádaly otca — ale bály sa vyrušovať ho — konečne osmeliac sa prišiel Branko a volá:

»Otec, poďme sa kúpať!«

A otec pozrel bokom na synáčka, úsmev preletel mu tvárou sduchovnelou — a potom vstal od stolíka a riekol:

»Poďme, deti — chlapci, kdeže je mendíčok?«

Chlapci zvýskli radosťou a čosi-kamsi opustila malá karavána faru a brala sa ‚ku spustu'.

Deti spievaly, hvízdaly — čože ony vedely, čo ztratily po tieto dni!?

IV.

V bočnej izbe horí lampa a niekoľko sviec. Na stolíku na bielych podúškach malá mrtvola — zakrytá presvitavým prikryvadlom. Na tváričke pokoj a mier smrti; čakal bys', že pohne sa sval tváre a dieťa zaplače alebo zasmeje sa, že oči otvoria sa a prezradia účasť na predmetoch zovňajších — no darmo čakáš — smrť korisť svoju nevydá!

V druhej izbe ležala Ilona nemocná — bez vedomia, bez vlády — od štyroch dní len na okamihy vracia sa jej pamäť. Deti a muž ako osirelí chodia po dome.

Pri malej mrtvole sedí sám Štefan. Opretý o stolík díva sa na malinkú tváričku najmladšieho dieťaťa svojho.

»Zomrelo! Žije — plačeme za ním a ono veselí sa« — — tak asi tešil sa sám.

A od stolíka s malou mrtvolou putoval k lôžku ženinmu. Zase blúznila: »Idem, idem, idem aj ja, veďže ma čakaj! Jaj, nevládzem, priviazané sú mi nohy na zem — nemôžem, nemôžem« — —

A ďalej len blúznila a chcela utekať. Strápený muž sedel celú noc u nej. Nad ránom aj on sdriemal trošku, ale starosti mu nedaly spať.

»Hľa, povedal lekár, jestli že žena ozdravie, neomylne musí ísť do kúpeľov.«

Vďačne, vďačne by ju vypravil, ale kde vziať k tomu groše? Idú prázdniny, Ivan a Branko prídu domov a potom zase treba ich vyprávať ďalej — každý rok viac tých potrieb a menej dôchodku.

A životných síl ubýva denne, i radosť tvorenia i mužná odvaha ochabieva v každodennej borbe.

Opretý o stolík, hlavu majúc v dlaňach zahrabanú, dumal Štefan o veciach prítomných i budúcich.

Pred ním list otvorený — list Daniela. On píše:

»Drahý báťa môj!

Odchodiac z vlasti, beriem sa za šíry oceán.

Lúčiac sa s rodnou zemou, nemôžem nepovedať aj Vám aspoň s Bohom!

Ako viete, vzali mi faru; pozbavili mňa a moju rodinu chleba — a prečo? — pre panslavismus!

Pravotu moju znáte, zná ju každý rodoľub — a znáte katanský výrok: »felfüggesztetik!«

Nuž idem. Idem hľadať novú vlasť pre seba, ženu a nevoľné deti.

Idem, ale nie skrúšený, nie ponížený, nie slabý duchom, ale tej pevnej nádeji, že »príde rátanie!«

Nebolel ma výrok, nehnusila sa mi krivda páchaná, ako hnusila sa mi tá okolnosť, že medzi katanmi svojimi našiel som rodného, ale zhavranelého brata Vojtecha, teraz Perêczy Béla.

On, nateraz dištriktuálny fiškál, napísal famóznu obžalobu pred dištr. konvent. Svoju výmluvnosť, svojho skvelého ducha postavil do služby najzúrivejšieho chauvinismu. Poslednia iskierka zápalu vyhasla v srdci jeho; on zaprel mať svoju, zradil brata —, on odpadlík, apostata, poturčenec!

A pozrel som mu tvárou v tvár; naše oči stretly sa — on svoje hneď uprel na tváre vysokých cirkevných a svetských hodnostárov, hľadajúc tam súhlas, pochvalu!

Ako mu to šlo hladko! Čo som to všetko zhrešil proti tej »állameszme«. Aký som ja hriešnik!

Neklniem mu, ale pevne verím, že trest Boží ho neminie. Božie súdy sú nie naše súdy.

Aj ľud opustil ma už. Kázal som mu čisté slovo Božie, napomínal, karhal — no i ľúbil som ten uhnetený ľud môj a on — necháva ma — neplače za mnou. Taký je beh sveta.

Nil mirari!

Či vidíme sa ešte? Pochybujem — ačkoľvek všetko u Boha!

Na rozlúčku príjmite môj iskrenný pozdrav.

My zahynieme, prúd žitia zmietne nás, ale vec naša, tá svätá, žiť bude i ďalej

»Pravda, hoj pravda, tá predsa zvíťazí«.

O mesiac odchodíme do Brém.

Nuž s Bohom, s Bohom! Váš ctiteľ Daniel Netkal«.

Dlho do noci bdel Štefan Prelocký, to prechodiac sa po izbe, to načúvajúc blúzneniu úbohej chorej ženy, to sadnúc si ku stolíku, rozmýšľal Duch jeho pracoval, srdce cítilo bolasť a hnev — až do krajností.

Nemocná chvíľami blúznila — nesúvislé slová rýchle prednesené a trhane povedané, desne vyznievaly v príšernej noci. A chvíľami, akoby osobe len jej samej viditeľnej rozprávala, začala mudrovať.

Načo, Bože, je láska? Načo, spytujem sa? K čomu tie nežné sväzky sŕdc ľudských, že ich, Pane Bože, trháš? Milujeme — muža — prvý raz, oni ti ho nedovolia ľúbiť... vpravíš sa, odriekaš sa — a po čase miluješ druhého — — dovolia ti ho, ale on ťa nerozumie, nie je spokojný — jeho milenka, beztelesný, vysoký, nedostižný ideál — — a ty, biedna žena nes osteň trpkosti aj ďalej v srdci svojom... Miluješ dieťa — urve ti ho smrť — hrob nad ním zavre sa — a náruč prázdna — túžba neukojená. Miluješ otca, matku — oni — umierajú tiež a nechávajú ťa trápiť sa ďalej — sestra, bratia odcudzia sa ti v tom labyrinte — nemáš — nemáš nikoho — — ach, Bože! ako ťažko je žiť — aký je ten svet zmotaný«...

A potom zase zaspala.

Štefan načúval. Kus výčitky znelo z tých slov ženiných. Ale veď ju on miloval. Akoby nie, miloval ju, pravda svojím prísnym spôsobom. On chcel mať ženu dokonalú podľa ideálu svojho a ona ten ideál dosiahnuť nevládala, lebo to máloktorá by bola v stave... A teraz všetky tie utajované súžby srdca vinú sa z jej úst ako obžaloba...

Štefan sadol si ku spiacej, hládkal jej prácou strhané ruky i šeptal: »Odpusť, duša drahá, odpusť!«

Na pohreb malého decka prišiel aj Ľudevít so ženou, krstnou matkou dieťatka. Malú mrtvolu uložili tam za kostolom do toho cintorína, v ktorom farské deti tak rady ihraly sa — na hroboch. V blízkosti smrti a porušenia pučiaci život a vznikajúce nádeje...

Po pohrabe zabavil sa Ľudevít ešte cez večer. Jeho žena sedela u nemocnej švagrinej i s inými prišlými ženami a švagrovia ostanúc sami, ako vždy i teraz shovárali sa o veciach vážnych.

Spomneli aj Daniela — jeho list čítal Ľudevít.

»Vojtecha ospravedlniť nemožno«, povedal Ľudevít skoro smutne, »ale počuj, čo myslím o ňom ja, nepredpojate... Bol som ho navštíviť, keď mal som v tom meste prácu. On ma nepustil preč, musel som ostať na večeru a na noc. Jeho radosť bola nelíčená. Poznal som síce so žiaľom, že domácnosť jeho je maďarská, jeho deti nevedia po slovensky ani slova, ale keď ma pozde večer zaviedol do svojej pracovne, kde som mal spať, svrhol so seba náličnicu a bol ten starý kamarátsky Branko. A pili sme... on nosil víno z pivnice dávajúc pozor, aby krokami svojimi nezobudil ženu a deti — a pil... a vtedy brat môj, nazrel som mu do duše...

A zase dišputovali sme sa. Ale aj cez najtuhšiu dišputu zavznieval ten istý srdečný tón. Prízvukoval som mu napovedané nesmysle, ako: »Dnes, braček, môže sa kradnúť, zbíjať, vraždiť — všetko dá sa z právneho stanoviska ospravedlniť — len toto nie«.

»Čo rozumieš pod tým: ‚toto'?« opýtal som sa ho, ačkoľvek tušil som, čo povie. A on povedal:

»Panslavismus«...

A ďalej pokračoval:

»Mne to tak prichodí, ako keď malý pes šteká na veľkého«.

»No, reku, túto psiarku, nechaj pre seba a tých, ktorí ťa tomu naučili«... A keď sme prišli na revúcke gymnásium, odsúdil priamo pokračovanie professorov!

»On!?« zvolal prudko Prelocký a vstal od stola. »On! No — nedivím sa mu už — ale že ho ešte ty zastávaš, tomu sa čudujem!«

»Nezastávam, ale ľutujem ho« — doložil Ľudo s príznakom smútku.

»Nemožno ho ľutovať, on je zradca!« znela prísna odpoveď Prelockého.

»Tvrdé to slovo« — riekol Ľudevít oprúc hlavu do dlaní. »Avšak — dľa všetkého, zaslúžil to meno!«

»On prelomil mosty za sebou, on odvrhnul sa a zhavranel!«

A predsa miloval bys' ho ešte i takého — a ľutoval bys' ho — neklnul bys' mu«.

»To, hľa, je naša bieda! To je ten boľavý bod nášho žitia. Oni nás tepú a my bozkávame palicu — oni nás oberajú o všetko a my neklnieme im, ba milujeme ich, túlime ich k sebe, nachováme, napojíme ich pri stole našom — veď tak stalo sa i mne nedávno s Bomburom!«

»S Bomburom! Ty si ho videl? Kde? Čo je s ním?« opytoval sa Ľudevít a zodvihol hlavu.

»Počkaj, rozpoviem ti«. S náterom dakedajšieho humoru hovoril Prelocký.

»Jednoho dňa prišiel boženík s ‚huslom‘, aby sa mi páčilo prísť k p. rychtárovi. To stáva sa častejšie, že notár nevyzná sa ešte vo všetkom a poprosí o vývod, lebo obecné svedectvá podpísať a iné. Nuž šiel som«.

»Blížiac sa k príbytku rychtára, začul som hlas akýsi, hlas ako dunenie hromu«... Prelocký usmial sa a Ľudevít povedal: »Po tom hlase by som ho poznal«.

Idúc popod obloky rozoznal som, že to hromží akýsi cudzí muž na rychtárov — a teraz mi tento mohutný — no vypitý hlas prichodil veľmi známym — kde som ja ho počul? Pravda, že od vtedy muselo veľké množstvo piva a vína preliať sa tým gágorom, ktorý tieto ohromné tóny vydáva... Vo dverách stretol som rychtárku. Ona, jakosi poľakaná pokloní sa, ja ďakujem a spytujem sa, kto je to tam dnu? A ona, že je to pána slúžneho pán pisár! Tak! Pána slúžneho pán pisár! Teraz rozumiem! Od toho si dá môj ináč intelligentný rychtár i vicerychtár brízgať — ani nemukne, ale keď ho ja, čo zachodím s ním, ako s priateľom, s bratom, poprosím o niečo — on napriek zopre sa — brojí — ale pisár — to je iné! Tak tomuto k vôli dali ma sem citovať — no viďme — čo to za duchovia!«

Vošiel som dnu. Za stolom videl som sedeť chlapa s ohromnými fúziskami, hlavou strapatou, tvárou červenou a nosom hrajúcim do fijalkovej barvy. Kričal na rychtárov pre akési reštancie a hľadel do opačného kúta — a celý slavný obecný úrad stál tu ako rad mendíkov...

Keď som vkročil, chlapisko pozrelo na mňa a oči naše stretly sa. Poznal som ho, poznal aj on mňa. Veď je to Bombura — Víťazoslav Rapka, teraz — vraj — Répay Győző.

Možno, že už aj skorej vedel o mne, ale do známosti nechcel sa dať, kým nemusel... Aj mne toto shľadanie, v takýchto okolnosťach nebolo milé. Takto sísť sa s mojím Bomburom predsa nemyslel som!...

Zatíchol, keď sa so mnou shováral a bol počas môjho pobytu v rychtárovom dome krotký, ako baránok. Rychtári vyvalovali oči, videl som to na nich. Ten silák stál predo mnou, ako malý žiačik...

Nebolo mnoho lichotivého v mojom chovaní sa k nemu, ale biedny tento človek zachytil aj ten stín bývalej priazne a raz aj navštívil ma — i pozval som ho k obedu... Zohrial sa u môjho krbu a rozprával mi čudné svoje príbehy a karriéru...

Ani by si neveril, čím už bol tento človek! Že neskončil, to vieš, spomínali sme ho už, ale potom ztratiac ho s očú nevedeli sme ničoho o ňom. Opustiac štúdia stal sa vojakom, potom hercom, zatým bol učiteľom, potom agentom, žandárom — a dnes je pána slúžneho pánom písarom — ak je totiž ešte ním, lebo od viac mesiacov nepočul som ničoho o ňom.

A takíto biedni ľudia chcú viesť môj ľud a terrorizujú ho! Oj, tých je už legia! A oni vyhovárajú sa na »tie pomery«.

»Hej, tie pomery!« prehovoril Ľudevít, »tie vychovaly Klimentovu najstaršiu dcérku«, tak že povedala, »čo je môj tatík, do toho mňa na ostatok nič, ale ja som dušou i telom Maďarka, lebo Slováci sú biedni, oni nemajú ani dejiny, ani literatúru«.

»A odkiaľ to vieš?«

»Naša Anna bola, žiaľbohu, niekoľko mesiacov v tom istom ústave«.

»Povedz, v tej ‚duchamorni'.«

»A soznámila sa s dcérami Klimentovými, mladšia ale, v súkromnosti tvrdila medzi dievčatkami, že niet Boha — pomysli, dieťa!«

»Hja, to je systém!«

»Anna prišla celkom splašená na Vianoce domov. Dlho nepovedala nič, len predsa raz začala matke vyprávať, a či to možné, žeby Boha nebolo, a žeby Písmo sväté bola len báseň, vymyslenina!«

»A vy?«

»My sme ju vzali domov. Moja žena zhrozená plakala, že jej dieťa otrávili, ale zdravý duch našej Aničky vypudil jed zo seba, ona je dnes zase taká zdravá na duši i na tele ako bola predtým«.

»Ano, švagrík, mal by si ju vidieť! prisvedčila k ním pristúpivšia Pavla, žena Ľudevítova.

»Ani nemožno ináč pod tvojím okom, pod tvojou rukou«, povedal Prelocký s opravdivou úctou a láskou. »Ja, viete, Aničku zvlášte rád mám a teším sa, že ste zavčasu vytrhli to čisté dieťa zo záhubného vlivu tohoto!«

»Ale, kde sme sa my dostali, z Bomburu prišli sme k Anne. To ‚tie pomery', alebo, vraj, to Klimentova výpoveď« . . .

»Na pomery vyhovárať sa môže každý slabúch«.

»Ale, páni, viete koľko je hodín?« opýtala sa Pavla pristúpiac ku mužovi, ktorý ju za ruku chytil a posadil vedľa seba. Ona so šťastným úsmevom sadla si a pokračovala: »Nemyslíte, že je už čas na spania? Ilonka tiež zaspala; je o veľa lepšie, a ja pevne verím, že skoro ozdravie!«

»Dal by Pán Boh«, vzdychnul si Prelocký.

Ešte chvíľku shovárali sa a potom odobrali sa na odpočinok.

V.

Pred bránou domu advokáta Ľudevíta . . . zastal unavený, patrne veľmi nemocný muž. Opieral sa o ľahkú paličku a zadíval sa na milé mu bydlisko.

Ponad bránu dolu vinuly sa vetve viniča. Do ruda zbarvené lístie jeho ševelilo vo vetre jasennom. Biele, lesklé nitky babského leta kolimbaly sa vo vzduchu. Bzučanie osí a múch paškrtiacich bobuľky zapomenutého hrozna, nieslo sa vzduchom.

Zvláštny úsmev poihral príchodiacemu po tvári. Milý mu tento dom, toto mesto, okolie, vršky a doliny . . . Preto rád si ich obzeral, chodiac najradšej peší s paličkou a študentskou kapsičkou v ruke, ako ‚kompan'.

Z obloka domu zazrely ho deti. Hneď oživnul celý dvor — mladé hlásky volaly: »Mama, mama, kde si? Báťa Štefan ide, báťa Štefan, mamička!«

Mamička pribehla zo zahrady, kde kvety presádzala.

»Vitaj«, volala z ďaleka, »vitaj nečakaný, zriedkavý a milý hosť!« Ale — zazrúc ho — zľakla sa ho a slová temer zaviazly v hrdle: veď to nebol ten Prelocký; čo tu pred ňou stojí, je len stín jeho, je ustatý, života nasýtený muž!

On zbadal jej nesnádze a trpký úsmev preletel tvárou bľadou. Temer šeptom, lebo hrdlo nedalo mu ináč — prehovoril:

»Prišiel som ešte raz k vám« ...

»Ej, ešte raz, dá Boh, ešte veľaráz!« odvetila švagriná, ačkoľvek teraz sama neverila slovám svojim. Videla, počula, že je nemocný, ale že by takto vyzeral, nemyslela. Chcela ho pobozkať, on ako by ju chcel ušetriť, odvrátil hlavu na bok, tak že jej svieže perny dotkly sa jeho brady... Slzy ju zalialy, i ťažko jej bolo povedať slovo. Ale statne premáhajúc sa, oslovila deti:

»No, deti, pozdravily ste báťu — Anna, Štefanko a Olga? Ale, nevešajte sa na neho, lebo to nerád má«.

Deti aj bez napomenutia nevešaly sa... Čosi im šeptalo, že je to nie ten istý báťa, ktorý hral sa s nimi a rozprával im pekné prípoviedky. Čože sa mu stalo?

Za ruku viedla Pavla hosťa svojho do domu. On bol tak slabý, že tri schodíky kročiť mu bolo ťažko. Jej bolo do plaču. Začala tedy zase rozprávať.

»Ľudo je nie doma, ale príde pred večerom. Keby bol vedel, že prídeš, nebol by odišiel«.

»Ach, čoby nešiel! Keď ho povinnosť volá. Ostatne viem, že je nie doma, povedali mi to na stanici«.

»Hľa, prečo ste nepísali, že prídeš, boli by sme poslali pre teba na stanicu«.

»Ale, ale, ja radšej chodím peší — vieš, navyknutý som od mladi, tešilo ma to dosiaľ, kým som vládal«, doložil s povzdychom.

» A Ilonka, čo? Je zdravá? Necíti následky predlanskej nemoce?«

»Chvála Bohu je zdravá, zamestnaná a posiela vám svoj srdečný pozdrav, vám i deťom«.

A Ivan? Píše? či len vtedy, keď potrebuje groše?«

»Píše, i doniesol som posledný jeho list, ale o tom potom«, vyhýbave riekol Prelocký ...

V izbe ešte raz privítala ho švagrová a ponúkla odpočinúť si. Zatým odbehla a hneď doniesla víno, sodovú vodu i poháre.

»Niečo pre občerstvenie mysle«, ako ty hovorievaš, »keď my k vám prídeme, či vieš ešte?«

Prelocký kývnul rukou a zakašľal. V hrdle cítil pálčivý bôľ... Sadol si do hlbokej lenošky, dedictva po rodičoch Ľudevítových ...

»Deti, nezavadzajte báťovi, radšej poďte so mnou«, zahovorila Pavla a odviedla menšie deti von.

Ale Anička, pätnásťročná devuška, mala to povedomie, že ona už nezavadzia. Preto sadla si blízko báťu a vzala ručnú prácu do rúk. So zvedavým a hlbokým pohľadom dívala sa na neho. Milovala ho, lebo ju poučoval, lebo ju naučil ľúbiť tú sladkú, rodnú reč, lebo poukazoval jej na krásy tej reči... lebo ho rozumela, nakoľko to vôbec decku, čo aj takému prebudenému, ako bola ona, je možné.

A snažila sa lásku svoju dokazovať i skutkom, keď horlivosťou, hodnou nasledovania, snažila sa byť osožnou vo veciach národních — predplácajúc Hlásnika pre ľudí, k jej oteckovi dochodiacich — predávajúc kalendáre a iné knihy; a vo všetkom vzbudzovala nádej, že stane sa vzornou slovenskou ženou.

Prelocký neveľmi súhlasil s tak zvanou emancipáciou žien, ako vôbec naši čelnejší mužovia sú toho náhľadu, že ženám netreba mnoho vzdelanosti. Avšak Anne rozprávať, s Annou shovárať sa, bolo pre Štefana Prelockého milým vyrazením.

Pri nej, keď bavila sa občas u nich, zabúdal, že je nie študent. Ten záujem pre vedu, menovite čo sa rečí týkalo, ho prekvapoval, ho potešil a pobádal k rozpravám nie každodenným. Tak tríbil sa vnímavý duch dievčaťa i potom, keď doma pod dozorom matky čítala slovenské a české plody ducha.

Ale teraz unavený nevládal mnoho ku nej hovoriť. Preto ona vstala, pristúpila ku pianu a začala hrať ‚Trávnice'. Tie tak rád počúval. A ďalej ‚Hej Slováci' a ‚Všeslovania'. Pri sloke:

‚Hej, píše nám to Kollár, Šafarík i Mladen,
hej, Slovanstvo nezničí na tom svete žiaden!'

nadišla Prelockého nálada oduševnenia. Vstal, a pristúpiac k dievčatku, pobozkal ju na čelo.

»Áno, to môžeš veriť, dievčatko«, riekol, »že žiaden! A — nech nás učia — a čo aj mučia, ‚predsa bude naše srdce len slovensky búšiť'.«

Anička, pyšná týmto vyznačením, vyspievala potom celú pieseň.

Keď Ľudevít prišiel, zastavila ho Pavla v kuchyni.

»Počuj, muž môj«, povedala mu, »ten švagor je veľmi chorý — čo myslíš, nemáme zavolať doktora? Nemyslela som, že je tak zle.«

»Naozaj? Ako myslíš, duša moja, ale vieš, ako nedôverivý je proti doktorom a doktorskú vedu nemá za nič.«

»Pripravme ho k tomu!« Ľudevít pristal.

Počas večere prišla reč na synov Štefanových.

»Braňo, ten je dosť spokojný, ale Ivan, ako píše, nemá postlato na ružiach. Zdá sa, že nad ním sťahujú sa mrákavy, hroziace stiahnuť sa v inkvizície... To je najnovšie — ač nič istého, čo viem. Preto prišiel som k tebe, poradiť sa, čo robiť, či písať professorom, či ísť — ale písať — viem, že bez výsledku by som písal — a ísť, k tomu niet groša — a nevládzem. Trapná je neistota. Nerád by videť toho šuhaja v škripcoch vyšetrovania.«

Ľudevít zamyslel sa. »Mali spolok?«

»Majú spolok ‚Vesna'. Vzdelávali sa, cvičili, učili sa a držali časopisy slovenské a —«

»Zradili ich, však, báťa?« zamiešala sa Anna. »Oj, ak je tak, nech Pán Boh tresce toho zradcu!« zvolalo dievča horlive.

»No — no — no, veď ešte nič nevieme istého, len čo písal Ivan, možno, že nebude to tak zlé. Pôjdem sám! Na theologickej fakulte nemám známych professorov, ale vyhľadám ich, poshováram sa, vyšetrím, čo je vo veci. A tam je aj Kliment, ktorý k vôli dcerám presídlil sa do P. Navštívim ho.«

»Ako hovorím, šiel bych sám, keby som vládal a keby mi nechybelo groša — ale čože?«

»Veru, zdravia si šetriť musíš ponajprve — ale mne sa zdá, ty zanedbal si sa«, rýchlo riekol Ľudevít, použijúc príležitosť, aby mohol prehovoriť o nemoci Štefanovej. »Ty staráš sa o všetkých a nemyslíš na seba.«

»Myslím, myslím a čo vymyslím? Radia mi ísť do Rožňova, do Gleichenbergu! A keď ti to radia, brat môj, vtedy už hľaď sriadiť dom svoj, lebo hodinka posledia je nie ďaleko! — Ze aby som sa šetril, nepracoval, netrudil sa, pil dobré víno, žil veselo a bezstarostne! Ľahko to pánom doktorom predpísať, ale prítockému farárovi previesť ťažko!« Po prestávke pokračoval:

»Preto rád by som bol videť aspoň Ivana už ‚opatreného', len ešte dva, tri roky, kým by bol kaplánom! Avšak všetko do vôle Božej: ak má ešte i táto pohroma prísť na mňa, prenesiem to ako dobrý kresťan; — neboli ma osteň smrti — ale siroba detí uprostred zloby ľudskej — to je trapné, desivé! Zastaň, Ľudo, sa ích ty, keď mňa nebude!«

»Brat môj!« zvolal Ľudevít, »čo hovoríš? Nemysli na smrť!«

»Na smrť myslieť musím a hovorím, že nedesí ma, ale poriadky porobiť je mojou povinnosťou; sľúb mi, že budeš zastancom mojich: mojej ženy a detí!«

»To sa rozumie!« sľúbil boľastne dojatý Ľudevít a podal švagrovi pravicu.

»A jestli ti okolnosti dovoľujú — choď, prosím ťa, presvedči sa sám a keď nie ináč, aspoň píš!«

»Pôjdem sám«, rozhodol Ľudevít, keď nazrel do denníka, či a kedy má niekoľko svobodných dní.

Prelocký, uspokojený týmto sľubom, vstal od stola. Zase začal kašľať; v hrdle pichalo ho: hovoril primnoho. Pavla odviedla ho do hosťovskej izby na odpočinok.

Koncom októbra šiel Ľudevít do P.

Na stanici čakali ho študenti s Ivanom Prelockým. Z bezstarostného šuhaja stal sa zádumčivý, akoby v utrpeniu dospelý mladý muž.

A čo bolo vo veci? Z čoho obžalovali týchto mladých ľudí?

Nevinné piesne, niekoľko básnických pokusov a čítanie slovenských časopisov, to bola tá veľká vina, v tom velezrada, trhanie krajiny!

Smutná skutočnosť a predsa — žiaľ — často opakuje sa, že brat brata zradí a nad ním súdia tí, ktorí majú viesť duše mladé k žriedlam právd božích a lásky Kristovej.

Ale miesto toho sejú oni nenávisť, a semeno, padnuvšie v dušu zradcovu, vyklíči, rastie a pestované nesnášanlivosťou donáša ovocie, ktoré nemôže byť iné než zrada.

Keď Ľudevít prišiel, vyšetrovanie už započalo sa. Za šuhajov nič nedalo sa vykonať. Ba dalo by sa bolo všetko vykonať, keby tí ľudia boli znali, čo je láska.

Ľudevít znechutený chodiac od jedneho professora k druhému, mal už odísť domov, ale Klimenta navštíviť ešte predsa nemohol premeškať.

Starodávne priateľstvo tiahlo ho k druhovi veselých, študentských časov.

Dňom pred odchodom navštívil Klimenta.

Privítala ho pani Klimentová po nemecky:

»Mein Mann ist nicht zu Hause — ale jestli sa páči počkať.« I otvorila dvere do pracovne mužovej.

Tam octnul sa Ľudevít uprostred samých kníh, rukopisov a časopisov na poličkách, v kasňách, na stole i stolcoch porozkladaných.

»Počkám«, riekol Ľudevít, keď predstavil sa.

»Ach«, zvolala pani lámanou slovenčinou, »môj muž bude sa tešiť, starí známi, však ver' zo študentských časov?«

»Ano, my sme boli veľmi dobrí kamarádi!«

»To ma veľmi teší — a máte famíliu?«

Ľudevít jej rozprával o svojich, ona mu zase, že majú dve dcéry, ktoré navštevujú präparandiu a jednoho chlapčeka. K vôli deťom že prišli bývať do P., ačpráve im lepšie bolo tam, kde boli dosiaľ, tu že je všetko drahšie.

»Aha«, myslel si Ľudevít, »to sú tie mladé nestvory, o ktorých rozprávala naša Anna.« Nahlas nezmienil sa o nich ďalej ani slovom. Skoro prišly spomínané slečinky domov a maminka ku dvom rečiam priložila i maďarčinu a lámala i tú ‚dľa možnosti'.

»Čudné, čudné, ako vyplnilo sa proroctvo Danielovo na všetkých nás, len o Lósovi neviem temer nič«, podumal Ľudevít, kým pani a dcérky rozprávaly si o dnešních udalosťach.

Ľudevít by sa bol rád ešte dozvedel, či je to pravda, čo o nich hovorila Anna, ale to nebolo na čase a k tomu prišiel domov i Kliment sám.

Postava Klimentova behom tých dvadsiatich rokov tiež nahrbila sa, vlasy zredly nad čelom, ale tvár bola hustou bradou a fúzami zarastená. Na modrých, malých očiach nosil okuliare, býval aj pred tým krátkozraký, teraz dokonca nepoznal Ľudevíta, kým sa mu nepredstavil a potom, keď ho pozdravil, zachvelo sa v jeho pozdrave niečo nesnádze...

Ľudevít nemohol dlho ostať, vidiac, že svojou prítomnosťou uvádza domácu paňu do nesnádzí i navrhol, aby Kliment prišiel k nemu večer do kaviarne ‚Strausovej'.

»Ja do kaviarne nemôžem, braček, nezvykol som chodiť, ja človek s rodinou«...

»Nemôžem, raz len môžeš« —

»A k tomu je to tam, kde schodia sa mladí panslávi! Nie, nie, to nemožno — tá blamáža!« I poškriabal sa za uchom. »Avšak keby to bolo aspoň v osobitnej izbe?!«

Ľudevít usmial sa a oni rozišli sa.

Večer skutočne sišli sa v kaviarni. Klimentovi bolo znať, že bojí sa tých ‚mladých panslávov', a keď títo spievali, sadol si k druhému stolu, aby nebol držaný za patriaceho k nim.

»Pamätáš, keď sme my takto spolu bývali?« spytoval sa Ľudevít. »A na Danielove slová v posledný večer povedané? Dnes napadlo mi, ako ten človek ostro vnikal do bytností všetkých nás — jeho proroctvá všetky splnily sa, len o Lósovi neviem ničoho!«

»Lós? Ten je tuším ešte vždy v svojom rodnom mestečku. Dlho neskončil štúdia, po promocii svojej nemohol hneď dostať stanicu dľa jeho vôle a osadil sa doma; stal sa podivínom, ba, ako počujem, najnovšie Tolstojistom. Rozdal, čo zdedil po rodičoch medzi chudobných a obstaráva svoje potreby sám.« Tak rozprával Kliment o Lósovi.

Ľudevít si vzdychol z hlboka. »Nuž tak«, rečie po chvíli, »v osamelých sa havranov zmenil kŕdeľ sokolov.«

Kliment nepokojne zhniezdil sa na svojom mieste.

»Hja, braček, nie každému je možné, tak samostatne vystupovať ako tebe. Keď je človek v štátnej službe, tu platí tiež: »Wessen Brod ich esse« . . .

»A musel si vstúpiť do štátnej služby?«

»A? — Čo robiť? Žiť sa chce — kam, keď nemáme vlastných škôl?«

»A potom domácnosť! Mať nemeckú domácnosť!«

»Odpusť«, odhŕňal sa Kliment, »to je privátna vec« —.

»Však ti ja nezazlievam, že si si vzal za ženu Nemku, keď ťa náklonnosť k tomu doviedla, ale že nepreviedol si to, aby sa v tvojom dome hovorilo po slovensky, to ti zazlievam, tebe, odchovancovi Prelockého!«

»Braček, dosť mňa to stálo obetí a bojov, ale — pre pokoj domáci a tie pomery« —

»A k tomu, ako som počul, dcéra tvoja, temer ešte dieťa, hanu kydá na tvoju reč a rod tvoj, hovoriac, že Slováci nemajú ani literatúry, ani dejín — čo ju o lepšom nepoučíš, ty, učenec, filolog!«

»Klebety, brat môj, detinské reči! A naučili ju tomu a snáď, ja neviem o tom! Ja som aj dnes ešte Slovákom, ale, ver mi, že neodobrujem politiku vašu, my by sme mali čakať« —

»Čakať! Ako barani, keď ich majú na jatku zaviezť!«

»A k tomu ustavične len kričíte a ponosujete sa a krivdy naše vyvolávate — čože vám to pomôže?«

»Ba vyvolávať, písať, hovoriť o tom vždy a všade! Lebo o dvadsať rokov naši synovia nebudú vedeť, že sme my mali gymnásia, Maticu, ak nebudeme im to pripomínať, ich budiť, obodrovať!«

»Ale pomery sú raz také, snáď nepôjdeš hlavou do múru?«

»No, nech čert vezme i také pomery!« zvolal ináče trpezlivý, shovievavý a tichý Ľudevít, »verím, že skôr-neskôr vezme s pomerami celý tento systém a vás s ním!«

Kliment nečakal druhý tomu podobný výbuch. Triezvy, celkom triezvy šiel domov. Ale cítil sa špatne, špatnejšie od takého, čo má hodnú — kočku. Čo to bolo, čo ho v hrudi tak znepokojovalo? Čo odobralo mu spánok tejto noci a ešte druhých?

Ľudevít s ťažkým srdcom odcestoval domov, a ešte s ťažším šiel ku Prelockému, aby mu všetko sdelil a vyprával . . .

Ale nad prítockou farou už rozťahoval anjel smrti kráže svoje.

Zaľahly hmly nad krásnou dolinkou, zahalily vršky a temená hôr hustých závojov. Neprenikly viac papršleky slnečné cez vrstvy mračien, nevnikalo svetlo do izieb farských.

Okolo pavlače dozrelo hrozno, lístie zbarvilo sa i oprchávalo; všetko klonilo sa k spánku zimy . . .

I život Prelockého dohorieval . . .

Vedel on dobre, čo je s ním, na naivné ubezpečovanie, že mu nič nebude, čím ho navštevovatelia tešiť chceli, za odpoveď dostalo sa im charakteristického úsmevu.

V nemoci svojej často bol netrpezlivý i nervózny a trápil ženu, jedinú to bytnosť, ktorú vždy chcel mať okolo seba. A ona s nadľudskou trpezlivosťou — lebo v takých ťažkých chvíľach dáva Boh netušenej duševnej i telesnej sily — obchádzala okolo neho, neposťažovala si, neponosovala sa, len keď ju nikto nevidel, zaplakala horko a boľastne . . .

Raz poznal ju, že plakala.

»Však trápim ťa?« riekol šeptom, »ty plačeš, ty moja svätica?«

Za ruku pritiahol ju k sebe a ona sklonila hlavu, aby ho počuť mohla.

»Netrápiš, ale trápiš seba podobnými myšlienkami, nemysli na to!« prosila ona.

»Ty, moja žena! Prečo, prečo nemôžem ti tvoju lásku odmeniť kráľovským spôsobom?!«

»Odmeňuješ ju hojne, keď si spokojný so mnou!«

»Čo je naša láska proti vašej? Je sebectvo proti vašej nekonečnej ľúbosti, shovievavosti. Nikdy v láske nedosiahn me vás!«

»Žena moja«, šeptal ďalej ako v rozochvení, »tys' bola jasné svetlo na ťažkej púti môjho žitia. Však nevedela si to, lebo ústa moje to more ľúbosti nemohly vyčerpať, slová moje sú nedostatočné toho — avšak ty musela si tušiť, že som ťa ľúbil!«

»Všetko opustilo ma, nádeje uvädly, iskrenné túžby zhasly, mnoho sklamania potkalo ma, len ty v svojej prostote vždy tá istá, nezmenená, neskonale dobrá!«

»Myslela si si snáď, že som nespokojný s tebou! Oh, odpusť! Veď práve ty si bola mojím anjelom strážcom! S tebou je požehnanie, ty aj ďalej ponesieš ho, kamkoľvek obrátiš sa žitím, ja ale niesol som celú biedu a utrpenia národa môjho v srdci mojom a preto ono umiera pred časom — — ale — —«

»Nehovor, vidíš, napína ťa ku kašľu, čelo ti je spotené, unavíš sa, nehovor!« napomínala úbohá žena.

»Ó, nechaj, nechaj hovoriť! Slovanu slovo! Dosť mlčaly ústa, keď maly hovoriť a mlčať budú v hrobe, ale príde ten, kto zahovorí hromom. Umierame, ale neumiera svätá vec naša. Žije a žiť bude, lebo je ona božia. Práva božie nedajú sa šliapať, božie zákony nedajú sa prekrúcať!«

»My umierame, ale vstaneme z mrtvých. Pribili na kríž pravdu večnú, jasnú, že ju pochovajú, zapečatia kameň a postavia stráž, ale prijde doba, odpadajú pečate, stocentový balván odletí od vchodu hrobky a pravda víťazne povznesie sa k žitiu«.

»Ako to ovocie, keď dozrieva, padá k zemi, i my padáme, ale s nami je zárodok budúceho života«.

»Umierame, ale oni žiť budú, čo prídu za nami. A žehnať budú nám i blahoslaviť našu pamiatku«.

»Ó, ustaň«, šeptala žena, »unavíš sa!«

»Umierame, ale nie večne ... príde doba, príde« ...

Zatíchol ... žena s úžasom a divnou bázňou načúvala bitie jeho srdca ... nepreušila tichosť, ktorá zavládla izbou, len monotónne ťukanie hodín na stene bolo počuť ...

Zrazu zase začal hovoriť ... Ilona naklonila sa k nemu.

»Ztmieva sa«, šeptal.

Ilona vstala, aby zapálila lampu.

Tam von bolo počuť kroky a hovor na chodbe.

»To je pošta«, zašeptal nemocný nepokojne, »dnes majú prísť noviny. Čo je nového, čoho dočítam sa ešte? — Pane, deti moje neopúšťaj!«

Ilona doniesla dnu noviny a listy ... i chcela mu odopreť čítať zprávy v nich obsažené ...

»Daj sem, chcem vedeť, všetko vedeť!« Ona podala mu noviny, i lampou posvietila. Triasla sa chudinka, ale poslúchla.

S veľkým namáhaním držal v ruke číslo a našiel, čo hľadal . . .

»Odsúdení« — zašeptal — ruka s novinami padla z ťažka na prikrývku . . . Zavrel oči, stisol perny.

»Oj, vlci hltaví, kedy príde kára božia na vás«, šeptal po chvíli, veľmi nesrozumiteľne. »Vytni, Pane!« Zase po chvíli:

»A deti nevinné, blúdiť majú svetom. Ako zodpoviete sa pred Bohom za tie duše?! Ó, Pane!«

Složil ruky, šeptal, ale žena už viac nerozumela mu . . .

Naplnila sa izba ľuďmi, on ich viac nepočul, nevidel; zaševelil farou trúchlospev cirkevníkov a úprimný plač žien.

Nad bezdušnou mrtvolou muža kľačala žena; v ušiach ešte zneli jej slová manželove:

»My umierame, ale vstaneme z mrtvých«.

Vianoce.

Na bethlehemských poliach
zavládlo ticho pusté;
noc, ako z čiernej vlny
by šiator poutkatý,
veliká, pokonná
široko spustila sa
a na nevidných stĺpoch —
či vrškoch okolitých
venčených hájmi paliem,
či hradbách Siona?
či ďalej: Garizimu
v štít, na Karmelské srazy,
jimž more do lona
sa spína šarou vlnou?
či vyššej: na Hermone
až snežnom, na Libánu
košatých, silných cedroch? —
pripiatá obklopila
ich s všetkých sveta strán.
A klenbou šiatra šírou,
nehybným prikryvadlom
niet bodu jedinkého,
od máčka drobnejšieho,
niet jedinkého vlákna,
čo prez ten temna lán
zbleskotalo by lúčom,
bárs tenučkým jak vlások:
kde oko smrteľníka,
posaváď bludný vtáčik
v nesmiernom tmavom lese,
by raz už utkvieť mohlo,
tým lúčkom sťaby kľúčkom
v hrdzavej zvrtlo zámke,
a vyletieť môcť na vzduch,

vzduch čistý, na výslne
jagotné, rozčaplo by
žalárnych krýdla brán.
Niet nikde jednej hviezdky,
plamienka, zaplanutia
božieho pablesku;
niet svetielka, čo žmurknúc,
by ostrím zraku svojho
prebodlo noci ňádra,
a z týchto vyrazilo
by vo tvár nebeskú
prúd krve, rudú dúhu
na mračná v obluk skvúci
či Oriona pásom,
či vencom diadému:
už aspoň žiarou zorí
posvietiť na stezku...

A po podlahe v sieni
tej noci neprebranej
jak v rakvi váľajú sa
lenivé, bujné telá,
sťa v podzim omarené
v prístenkoch kŕdle múch;
kde vylihujú: brloh,
podušky zašpinené,
oplzlá veteš, kasno;
a čím sa kŕmia: plieseň,
skysnuté babrotiny,
kerine smudky, kosti
či paznechtov brud vlastných —
čo chlepcú, kaluž hnusná,
a dýšu čo, je puch.
V ich dutých hruďach síce
jim srdcia ešte tlčú:
no kladivá to hluché,
to klopot podmohylný,
as' črvotoče ťukot
v umrlčej doskách truhly,
bez iskry každý vzruch;
či hrkocú sťa mlynce
na prázdno zubrujúce:
bo vymleli už úrod
zásoby, noší stohy,
století bezdné sýpky:
či príroda čo skytla,
tá v práci neunavná,
či známostí a umien
čo pripravili žreci
tak posmešní jak chmurní,
kuchári výmyselní;

čo žiadosť neukrotná,
čo chúťka ulovila
v sebectva v búrnom hone,
v rozmaru pôtkach tržných,
lesť uchvatila lsti, sile
surovej v cirku sila
uspela vyrvať z pysku,
čo odobral hriech hriechu
na zákernícky dluh,
vrah vyssal z rán, z čriev vraha
vysnoval, hlava spitá
rozkošou ešte v koniec
ťažobne vyhútala:
to všetko utrovili,
požili, zpremrhali . . .
a jako schradlo telo,
vyčivel v ňom i duch.
Lukullské zprevŕhané
kol tably hodokvasu,
kratochvíľ nekonečných
oltáre Epikura:
v jich damašk ligotavý
sa vpily falernského
lunivé pláchy rmutné
jak nebies po blankyte
by chmáry, vesny nivou
zátoky prívalové,
pomedzi ne však šmúhy
hustnúce na tuhšie,
sihote-škvrny — lipké
od gambí poutretých,
a hŕdzo-rudé, najskôr
s leňošiek purpurových
pokleslým labužníkom
a zhýralcom to z nosov
rozbitých kvapky krve,
jak ovoc moruše . . .
Kdekoľvek popod nohy
pokále zašmierené,
kryštáľnych fiol kŕčky
labutie v prachu vlnách,
skvost vyprázdnených čaší
po dlažbe, kotúľaním
zvoniaci teskným tónom,
i amfór zdobných črepy,
náčinia zlomky skvúce,
jak kedys' pri osudnej
hostine v Babylone —
tam potrieskané hudby
nástroje jemnostrunné,
nástroje kovozvuké,

slávičích, sladkých piesní
a fanfár, tušov hlučných,
ovité ešte ruží
uvädajúcim kvietim,
z ktorých lupeň za lupienkom
sa sypko vyruše:
tu klenóty zas, pásy,
náramky čaroprácne,
čo sklzly s kyprých bokov
a s úbeľových ramien
diev poumdlených v smiechu,
frýn, thyád nestydatých,
i perly osypané
jim s kadier planým bôbom,
šperk s šijí, s ňádier sponky...
Inode sochy v troskách,
a znešváreni bozi:
toť Bachkus pozbyl thyrsa!
svoj' berly orévenej,
bez parožkov Faun chlipný,
Pan bez dúčele svodnej,
i Amor bez kuše;
a po schýlených sviecňoch,
po kýpťoch pochodňových,
z jichž dlaní pestré ohne
sálaly k radovánkam,
v buj bleskotaly plesu,
kadidlá dymiac vonné,
až potuchly i shasly, —
prez parute jich visia
na polo ztleté strapy
závoja Venuše...
Dohodovali zplna
a dohýrili dúškom,
k síl všetkých vyčerpaniu,
až k vyhoreniu modzgu,
až smyslom holé na dno,
k zabitiu povedomia;
i drychmú, mámorom
zmámení, ohlušení —
pozemím váľajú sa
jich popletené telá,
sputnané medzi sebou,
hotové jedným hnutím
čo malička len šmykom
sa shrnúť do priepasti —
nad nimi hrubá rúška
tmy, sťaby vrcheň rakve,
krov skydlý večeradla;
no víchor zfuňal, funí
kdeakým otvorom:

i metie nečin, smeti,
podnáša spáleniska
netrebný popol, sadze
a ztrúchnatelé svleky,
roznáša — trusom mrví
nad starým úhorom.

Sám césar svetovládny
a spupný samodržec
dvorany strmým štítom
na tróne, hlavu v dlani,
zadriemnul — zemský bôh;
kol tlupa jatých kráľov,
dvoranstva skvelé húfy,
otrokov davy mračné
v hlbokom pred ním sklonku,
bez ruchu, v dume nemej,
a trofeje, zboj válok,
poklady mnohých krajín
do jarma navlečených,
výrobky potu, krve,
z Ofiru, z Thule korisť
mu v hŕbach blízo nôh;
i miláček, hľa, jeho
mladistvý, svieži, švarný
mu o koleno suché,
nart vetchý zobjav ľavou,
s pravicou v plášťa riase
si oprel žhavé líce,
skráň priclonenú vienkom,
jak keď sa k šedej skale,
k balvanu studenému
pritúli vzkvetlý lôh, —
a za kreslom sťa v sochy
stĺp skrahlý druhý Zenón
posupnou vzpial sa strážou,
nehybne strmie, stojí
tam, oči vypľaštené
s príšerným bielkov leskom,
prez čelo brázdy vrások,
brvami sivý moch: —
no žiadno nemá ceny,
nie pôvabu, nie kúzla,
zanímavosti vábnej
pred smysly panovníka;
krv sadlú nerozprúdi
v ňom v jasný, živý pocit,
um neosvieti mračný,
do zúfajúcej rady,
neplodnej, pustej dumy
myšlienkou nezablyskne,

na srdca spráhly štroch
nekvapne trebár slzou
mu spásy . . .
Zvšednel triumf,
nach zplavel, zbledla sláva,
plň moci prekypela —
Pochvala pochlebníkov
a zemeplazov líškot
sa zbridily mu; múdrych
reč v tláchot prešla bláznov,
pôžitky v hnusu príkrosť,
v mok blenu sladká rozkoš —
i zasnul ukonaný,
pokľucnul zemský bôh:
omarel presýtením
a predsa nespokojný,
otupel rozmrzelý,
je zmalátnelý, chorý,
nu, smrteľník tiež biedny —
Huk mora neprerazí
viac mdloby jeho, mlku
nie Jovišov hrom, spánku
nie povoz Phoeba — šumom
poletu mohutného
ho nepreberú orli:
toť, legiony pyšné
bez kázne, bez paväzí,
bez chuti k lupu, chabé
po orgíj pretrávení
spadaly tobôž, hynú
kdes' v zradných úvaloch.
Spí Herkul, titan Ríma,
spí pod peruťou smrti
či Fatum nezvratného —
I Olymp priklopený
či zakovaný navždy
Vulkána samou päsťou,
až roztrieskal sa blankyt
a svetlá dážďom spŕchly;
len škripot časom desný
čuť veľkou zchripieť nocou,
vrzg tiahly, prenikavý
a osrk, otras zápät:
var' Orku vereje
to v ruchu otvárania?
a v priepasť sosýp sveta?
snáď . . .
Tuho odpočíva
kol človečenstvo celé,
spí v kalnom bezvedomí,
v záhyboch duše všetkých,

bez ideálov zory,
bez tuchy, tepla túžby,
bez citu nádeje;
len víchor funí-buní,
vše lemom skubne noci,
tmy pozatrasie krýdlom
a zkvíli — či to démon,
ten, ktorý pred človekom,
pohnaným z raja jasu
v púšť, v nehôd záveje,
čo pošmurný stín bzikol
a od tých čias ho verne
sprevádza, súži — zloduch
sa to vše nad všeľudskou
nerestou, nad úpadkom
i rozdvojením s Bohom
odporno-výskotave
do prázdna zasmeje? —

A Sion? — Biedny Sion!
Kňaz jeho, spupný biskup
jak vlákna pavučiny,
jak liché vlásenie, jak
motúzy nepotrebné,
roztrhal sväzky s rodom,
tie spony večne-krásne;
do jarma násilníka
sa vpriahol zotročilý
a býkom tiaha kiaru,
nástrojov plnú súžby,
tých, ktoré vypomôžu,
kde zlihá lož a svod;
znešváril sväté rúcho,
čelenku v bahno šmaril —
roh zvalil oltárový,
i na úmluvy truhle
zapálil tučnú obeť
krivo-pyskému Baalu,
a tomu k pocte tančí,
hymn reve lícomerný,
a medzi plesom-besom
z chrámových nádob chváce
a dúškom strebe, loká
zradenej krve hod...
Synovia shavraneli,
protivným prchli smerom,
do cudzích hniezdiť hájov —
i navrátia sa neraz,
zakrúžia hustým krdľom
i zlostne zakrákoria,
keď obadali korisť —;

a dcéry: nečakajú
ženícha, o polnoci
čo prijsť má — lampky studu
zafúkly dávno, cnot
a krásot perly drahé
otriasly do kaluží,
v medzierkach, skrýšach tmavých
si rozpletajú vienky,
s žoldniermi milkujú sa...
S cimburia hrdých veží
a so striech zlatoskvúcich
viac nezatrúbi hlásnik,
až v Ebalu to zavznie
a zčerí duby v Bázan,
v rum klesne Astaroth:
tiež svojmu povolaniu
sa zpreneveril, zaspal,
aj niet mu nad čím strážiť —
noc smilstva, nevernosti
je tupá, slepá, hluchá;
len cisterien špľacht teskný,
cypriší trúchlivý švist,
ponočných vtákov tepot
o uhly prudkým krielom,
hrk kamienka, jak schodmi
sa valká odrypnutý —
a črvotoče hlod:
to život na Sione.
Prorokov vznešený sbor,
sťa hviezdy nebosklonom,
odtiahol nevšímaný
a zhasnul v nepamäti:
jich heslá, veštby, výtky,
žehrania, hrozby hnevu
i pomsty odšumely,
jak jordánskych hron vôd
v zmar — do Mŕtveho mora...
I nie div, odvrátil tvár,
i nie div, zachmuril sa,
najtmavší odel oblak,
riasnaté rúcho smútku,
plášť bezstarosti chladnej
hviezd vodca — Zebaoth.

— Pred stánom desnej noci,
priam u pustého prahu,
kde pýcha vchádzajúca
uvykla zablatenú
si zavše obtrieť obuv,
kde bedač lihava,
ľud, sprostač zpovŕhaná:

tam skrovnej na pažiti,
tam na pastierni sveta
preds' ký to ruchot zrazu?
Ký pohyb, rozmach žitia,
chvev stínov, jarký zásvit?
Či, jako z hlbín zvyknul
zdroj zvieriť najčistejší
k obžive putujúcich
už takmer umorených,
už takmer uvädených:
i tu sa pridáva
ten príklad, príčina tá,
obnovy mocný podnet,
kvas prírobku a túhy
vzruch, kriesiteľský zázrak,
vzlet dosiaľ pridŕžaných
sprúh: keďže na výšinách
vo hlavách vyvetrelých,
vo vyhorených hruďach
púšť zäje, nemôž' porásť
ni planá otava?
Do tejto studne bol by
kýs' neba posol siahol
a začrel do vín živých,
i vyvážil hoj prúdu
a vedro ponachýlil:
že šuští po pastvinách,
od pastvísk na prielohy,
s prielohov v spráhle nivy,
ztiaď ešte vždycky valom
k miest uzavreným bránam,
ba prelomiac i tieto,
prez rynky, — rujnej viery
zas voda prezdravá?
Tak útočišťa v ľude
by tajilo sa nízkom?
On citom pravým žije,
on neutráca tuchy
a klíky prechováva,
i jasno patrí k cieľu,
bár vôkol mrákava?
— Hej, pastieri len skromní,
bdejúci nado statky
(nie tedy strážci ľudstva:
ku tomu chatrní sú —),
to schytili sa zo sna,
na nohy vstali hupkom.
Obehli letmo kŕdle,
ovečiek kol košiarov,
varujúc ostražite,
by z krotkých, pekných bydliat

im ktoré neuchvátil
tam šakal, onde vlk;
po priezore však každý
sa zusiloval priniesť
za náruč suchých snieťok. —
Složili takoj ohník,
(noc, ach, to trápna, mrazná...);
i lenže vatra vzplála,
jej plamienky sa spletly
v jagotný, žarký blk:
už jeden vyňal knihu
z obdratej tanistierky,
odkriačil zápinky jej,
v jej listoch skornatelých
zprehŕnal hrubým prstom,
i kde mu utkvel práve,
z pŕs povzdychnuv si hĺbky,
odhrnuv šticu s čela,
čítaním pretŕhaným
tak nočný prerval mlk:

‚Rozpomeň sa, Hospodine, čo sa nám deje; popatri a vidz pohanenie naše.

Dedictvo naše obráteno je k cudzím... Sirotci sme a bez otca, matky naše sú ako vdovy; vody svojej za peniaze pijeme...; na hrdle svojom protivenstvo znášame, pracujeme, nedopúšťa sa nám odpočinúť... Otcovia naši hrešili, a už ich nieto; my však vždy ešte trest po nich nesieme. Služobníci panujú nad nami... Prestala radosť srdca nášho, obrátilo sa v kvílenie plesanie naše. Spadla koruna s hlavy našej... Pretož je mdlé srdce naše... a pre horu Sion, že spustošená je, tak že len líšky chodia po nej...

Prečo sa zapomínaš na veky na nás, a opúšťaš nás za tak dlhé časy? — Obráť nás, ó, Hospodine! k sebe...‘

Tu slzy zašly oči
i umdlel hlas mu citný,
utenul v duši žiaľnej,
a kniha poklesla
mu s kolien — Ale druhý
v tom popadnul ju, podňal
mohutnou dlaňou, znova
roztvoril rozochvený,
až žiaril obličaj mu:
i neviditedeľná
a prudká peruť vánku
čo v letku podnesla,
tú prihladil hneď stránku,
ku vatre naklonil sa,
i silným čítal hlasom:

‚Hľadajte Hospodina, pokiaľ môže nalezený byť; vzývajte ho, pokiaľ blízko je... Nie sú zaiste myšlienky moje, ako myšlienky vaše; ani cesty vaše, ako cesty moje, hovorí Hospodin; ale ako vyššie sú nebesá než

zem, tak prevyšujú cesty moje cesty vaše, a myšlienky moje myšlienky vaše. Lebo ako prší dážď alebo sneh s neba, a zase sa tam nenavracuje; ale napája zem, a činí ju plodistvou a úrodnou, tak že vydáva semä rozsievajúcemu, a chlieb jediacemu: tak bude slovo moje, ktoré vyjde z úst mojich; nenavráti sa ku mne prázdne... A pretož s veselím vyjdite, a v pokoji sprevádzaní budete. Hory i vršky zvučne naproti vám prespevovať budú, a všetko drievä poľné rukama plesať bude. Miesto chrastiny vzíde jedličie, miesto lôhu vyrastie myrtus —‘

Vraz prestal. Vzozrel palným
nad seba zrakom — Však že
tma výšou, v diaľach tobož:
obživiť kázal vatru,
nadeliť lepšie (»Stachu,
hej! prilož, nalož! —« súriac),
ba čím bol prepásaný,
pás strhol povriesla
si a to do nej metnul,
bičisko strojné zápät,
i umne rezaný kyj,
lykové črievice — A
len vzňalo všetko v plam sa,
do knihy opät vnoril
zor hĺbavý a lačný,
a v túžbe o hesla
zvuk nový, mannu zvesti
pospešne hriebol v listoch,
až zšumely sťa kriela
by holubice plachej
či jak keď prsty búrky
ískajú v lesa štici
alebo do vesla
vše s pleskom vrazí vlna —
»Hoj!« vzkríknul ošetriteľ
v tom, krbu opatrovník,
»tá môže potuchnúť už!
môž' zhasnúť pahreb biedna,
uľahnúť pod popol,
môž'... lebo, ľaď-ľaď! páčte
hen! nebom zažihá sa
nám vatra veľa krajšia,
nádherný, skvúci ohník,
až rozkoš! — Kto ho složil
a noci na vrchol
vysadil takmer? drievim
ho krmí akým? — Iste
on lepší, väčší pastier!
než Stach tu, Vavro, Tomo —
Jak šibú zlaté lúče,
jajajaj! biče v šmihu,
a iskry ako sršia!

a pršia zpiatky vdol,
vencami na pahorky...«
Hľadeli pastúchovia;
a onen, čo prv znemel
žalosťou ovládaný,
na víčkach rosu ešte,
to poznamenal tíško:
»var' požiar niekde — zhuba,
dážď sirný — Môž' byť, mesiac
len, teoha slabá — Abo
zas trudný svitá deň,
ach, číry obrat noci —«
»Deň, áno!« zistil chvatom
držiteľ knihy bodrý,
na tvári žiare odblesk,
»lež zvláštny to svit, verte!
svit, cítim, božej lásky,
svit, badám, smilovania,
sklon nebies k zemi hriešnej
zriem, Hospodinov úsmev,
čo plaší nížin tieň
i na orloji hnevu
hor' k smieru značí obrat
vždy zreteľnejším lúčom,
svit na deň spásy, slávy!
Ó!... (vzprev sa na kolená,
zajásal tiahle) bratia!...

‚Povstaň, zaskvej sa! poneváč prišlo svetlo tvoje, a sláva Hospodinova vzošla nad tebou —'

Povstaňme tedy, chytro!
Dňu tomu poďme v stretky,
za Jordán, na hrebeň
bár diaľny Abarimu,
bár na chmurný až Néboh...«
Poslúchli. Rozbehli sa —
Na ležoviskách čriedy
sa zdurily tiež, nastal
dus, hrkot — hneď i zdúply
však, divom skrahly čajsi.
Bo vskutku: pochodeň
jak obrovskú by rozžal
nad sveta polovicou,
krvavých prúdov tryskot,
striel jarabých pŕsk krížom,
rad ohňo-stĺpov zápät,
nesúcich sťaby sieň
slávnostnú Sion-hradu
s purpurným baldachýnom;
včuľ iskrot drahokamov,
s rubínom v ihrách topaz

a onyx s amethystom
v Saloma klenotnici;
hneď tichá zorí postať,
snop tu-tam hviezdnej riasy,
i srpy ligotavé,
safírnej kosy mihot;
zas rozbresk aureoly
a prez trpytný srieň
i skvelý pel jej šípov
ruženca kolót vľúdny —
kyn révy zlatoskvúcej
v tom, palmy žhavo-listej,
hneď milý leskot olív,
hneď lalíj jakby rozkvet
belostný: — na východe
tak vzplálo a čo chvíľa
sa prečaralo svetlo,
i sťaby ručajami
prez mračien šedé srazy
padalo v priehlbeň
tmy, v bleskotné ju vlny
a luny podhodené
na obluč meniac dúh.
Kol zažiarily brehy
jak z jaspisu, a vršky
zbronely obetné jak
oltáre s dymom svetlým
a sýtym kadidlami,
sblankytel celý vidiek.
Len stínov včude pruh
sa mihnul prchajúci:
to pastieri — Lež skoro
krok pridržali prudký,
zastali v užasnutí,
švih ostrý čujúc krýdiel
jak harfy otras vetrom,
a oslep blesku v očiach,
zmät smyslov, mráz i sparu,
v svedomí trpký ruch —
strach zajal ich, i sklesli
sťa podkosení razom
na obličaje k zemi.
No anjel sletevší v tom
na blízku, zdroj kde práve
si bublal, priclonený
krom myrty, už sa ozval
k ním dôverne a nežne,
i ohlásil im prvým
smier Boha s padlým ľudstvom,
všemocný Jeho výrok
o sveta obrodení,

evanjelium spasné,
spln v prostých ľudu mysľach
schovaných túch a túh:

‚Nebojte sa! lebo aj, zvestujem vám radosť velikú, ktorá bude všetkému ľudu; lebo narodil sa vám dnes spasiteľ, ktorý je Kristus Pán, v Betléme v meste Davidovom.

A toto vám bude za znamenie: nalezncte nemluvniatko plienkami obvinuté, ležiace v jaslách —‘

I zdvihli, posmelení
tým heslom prerozkošným,
z otroctva šije, hlesli
divúcim divom: »nám — a
v Betléme skromnom?— v jaslách?—«
no hlavy sklonili hneď
zas k hrude chladnej, lebo
jas väčší nad slnečný,
nad všetek hviezdny luh
v tom rozlial sa, im šibko
smrteľné zaťal zraky;
hmyr, hukot zvíril vzduchom,
natoľko rozkolembal,
až podvihovať zdal sa
na stuhách jakby z lúčov
zem kamsi — v lono nebies,
a zvonný hymn sa valil
priestranstvom všehomíra,
od sveta uhla k uhlu:

‚Sláva na výsosťach Bohu! a na zemi pokoj, a v ľuďoch zaľúbenie...‘

Len keď už vo výšinách,
vždy užší tvoriac kruh
(jak húfy nebeského
rytierstva vracaly sa
zpät), spev ten utichoval;
sa odvážili povstať
z pokory poníženia
pastieri vytešení,
na nohy hupli mužne;
v shovore pretekavom
nad všetky pochybnosti
radostne zistili si,
že pravdou vid a sluch
ich — zaplesali: »nám! — a
v Betléme skromnom! v jaslách...«
Tu vospolok si rekli:
»hej, poďme do Betléma,
jest, medzitým kto prizre
i uháji nám statky,
keď jasle vo vážnosti! —
Pospešme: čímskôr zvedieť,

čo stalo sa tam — spatriť,
jak medzi nízkym ľudom
sa zjavil z Boha poslý
rek, radca, pokoja kňaz,
spasiteľ človečenstva —
uvidieť decko slávy
to, uctiť, a jak možno
— matička azda zvolí! —
i zobjať, k srdcu primknúť
spln našich túh a túch . . . «

A jak stúpali čerstve,
nad nimi z jasných výšin
znel samomoci prívet:
Tí na vrcholi slepej
náhody šťastia štítoch,
na stolcoch márnej pýchy,
tí sebci, kalých vášní
nádoby, bujci, zlobci
a strojci protivenství,
pekelní sluzi vôbec,
tí v svevolení vše si
trôfajú tvorstvo zhubiť,
doň hniloby vniesť puch,
človeka zhyzdiť obraz;
no víchrom v tom ich sfúkne
jak penu s čaše plnej,
jak šmúhu s tváre svetla,
do hlbín siahne ľudských,
i rodu najmenšieho,
a z horčičného zrnka
bár vzbudí veľejaro,
stvorenia vesnu čistú,
nad hrobmi lže a zášte
svet pravdy, krásy, dobra
obnoví — neskonalý
i v láske — Boží duch!

Učiteľ (v škole, otočený žiactvom).

Už súmrak sadá tichý,
a onedlho hviezda
tá svätá, nad Betlémom
čo kedys' slávne svitla,
prebleskne nočný šer.
Či hotové ste všetky,
detičky? pripravené,
ják náleží sa, hodné,
uvítať božské dieťa?

Či jasné máte očká,
či tvárky vaše milé
a nezkrívené ústka,
či srdiečká dosť vďačné?
A spievať pekne viete?

Deti (razom).

Vše-všetko . . . vieme ver'!

Učiteľ.

No zkúsme predsa ešte,
či ozaj rázovite
vám utkvel nápev v mysli?
S tej table vnímavej tak
i ľahko sa to stiera,
čo píšem na ňu denne,
uniká nad páper;
i bolo by to špatné,
ej, špatné! ja sám bych sa
zapýriť musel, starý
váš učiteľ! nech by ste
tón pomýlily — Nuže
‚Na-ro-dil . . . ‘ pokračujte.

Deti (vpadnú do spevu)

‚. . . sa Kristus Pán:
veselme sa,
z ruže kvet vykvitnul nám,
radujme sa!
Z života čistého —‘

Učiteľ.

Dosť! — pôjde. Krásna pieseň,
ač dávna, dietky, dávna!
Snáď anjeli ju v ten čas,
jak vzkvitnul ružoker
ten božský v sade rajskom,
složili — Teraz ale
vítanku zopakovať
tiež nezaškodí. Cvičba
je všetkých umien matkou;
bez cviku nikam — Nuž kto
z vás bez chyby ju povie,
bez nápovede, šeptu?

Deti (zdvihnúc razom rúčky)

Ja — ja — ja . . .

Učiteľ.

Ako vidím,
i verím — Tedy každé
má v pamäti ju. Dobre;
to teší učiteľa.
Sám Ježiško nech volí
si, kto mu má ju predniesť;
len potom — pozor! čisto
a zvučne nech znie z ústok,
jak jarček dolu žliebkom,
jak škorvánočka švehol —
A teraz — svatvečer
už rozhostil sa zemou,
i hviezda, vidíte ju,
jak kuká na vás oknom?
jak trbliece, sa rúži,
by nad Betlémom rovno
a prosto nad stajenkou,
nad jasličkami práve
zastala, bleskotala
v znak, v pozyv, kde si hovie
syn Boží — tenhľa smer
i vašich dušiek oči
nech stále zachovajú!
vo zmenách, búrach žitia
tam spustia zavše kotvu,
stred pohľadajú spásy,
to slnce bez západu,
i vystihnú ho šťastne! —
nuž, včuľ už poďme —

Deti (ztľapkajú dlánkami)

Poďme!
ó, poďme bežkom, brnkom . . .

Žiačik.

I s knižtičkami, prosím,
pá' rechtor?

Učiteľ.

Opatrne,
Janíčko! Múdry nápad,
až skoro medzi vekom
a duchom nepomer.
Veď môže vás i skúšať!
a prísno skúšať môže,
prísnejšie než pán farár —
no, žiadne strachy! ľúbi
on nado všetko dietky —

lež zkúšať najskôr bude:
čo a jak učíte sa?
Či poznáte už Boha,
jeho to Otca v nebi,
i modlíte sa k Nemu,
jak on sa modliť kázal,
za vozdajší chlieb, zvlášt však
za svätý duše mier,
to kráľovstvo — by prišlo...?
Či rodičov si ctíte
a milujete láskou
srdečnou, nehasnúcou,
ich ruku, i keď stresce,
či pobozkáte rady?
z ich oka, i keď mrkne,
svit vyvábiť či znáte?
a za mnohú ich péč
a starosť o váš prospech,
o zdravie, pokrm, šatstvo,
o vychovanie zdarné,
i o tie knižočky, hľa!
či odsluhujete sa
im poslušnosťou, vďakou
a mravy šľachetnými?
tak zahládzate vrásky
im s čela krielcom techy,
za krôpky krvo-potu
v hruď kvapkáte im radosť
a nie — Bôh aj chráň toho! —
blen zármutku, a bôľu
ta zarážate meč?
Či vôbec prikázania,
tie svetu s hory Sinaj
Mojžišom oznámené
ste vštiepily si v srdcia
a dľa nich obcujete?
Či pilní v učení ste
a školskej vo štepnici
sa ujímate ztuha
i za nedele v chráme
vše rozkvitnete v zápal
a vôňu bohumilú;
tak prospievate vekom
i múdrosťou — čo človek
a opravdový kresťan?
(pohladí k nemu sa túliace)
On s vami! a zlé preč —
To všetko môž' sa pýtať —

Deti (udivene)

On? ale! — a tak malý?

Učiteľ.

I v kolíske už veľký:
nad bohatierov sveta,
nad prorokov i veštcov,
nad mysliteľov všetkých,
nad vladárov a kráľov!
tak veľký — lebo rovný
samému Bohu! Áno,
už v kolíske ... v tej? Horký:
v chatrných, biedných jasliach
len! — Poznáte ich, však ver'?

Deti (pretekom)

My tiež ich máme! my tiež ...

Učiteľ.

Viem, každý riadny gazda
ich potrebuje — Riadkom
štebličky na popriečč
vpravené do válovka,
sťa vrška ... šak? Z nich mládzu
jahniatka skubkajú si —
No vidzme bethlehemské!
Nebodaj tá len sprava:
však strava v nich, oj, iná!
kvet rajský, med i manna,
slasť, ľudským dušiam mlieč ...

Jedno
(z detí hrnúcich sa zo školy)

A prečo ležká v jasliach?

Učiteľ.

Hja, dieťa moje — lebo
z chudoby, z biedy pošiel:
nie purpur, patelaty,
len obderočky-plienky
mu mohly vystlať lôžko;
i narodil sa v ceste
čo pútnik, nemajúci
kam uchýlil by hlavu.
To preto, že ač na svet
ten prišiel, predsa svetských
on necení si vecí,
veď márnych beztak, klamných
i porušitedeľných;
čím dokazuje jasne:
nie bohatstvo, skvos, rozkoš,
zisk hmoty, sveta sláva
je želateľným dobrom;

lež čo náš život tuná
obsahom nadá vzácnym,
odvráti nebezpeč
zlých pokušení od nás,
je služba pravdy — čo však
nás pripraví aj k spáse,
pre večné blaha stánky:
sú perly srdca iba,
kment duše bez poškvrny . . .
Sám povie vám to ináč,
osvieti umy vaše,
že pochopíte — hej, sám . . .

Žiačka.

A porozumie nám on?

Učiteľ.

A ako snadno, milé
kuriatka, veľmi snadno!
Bo zná on všetky mluvy
a všetky bez rozdielu
si obľubuje. Žiadna
prednosti nemá pred ním
(nech so svojou sa chvastá,
jak stačí, hubomleč!
ten kazič pošetilý
prírody harmónie —).
On považuje každú
za hodnú nádobu, z nejž
jiesť pokrm možno pravdy,
piť možno krásy nápoj.
I preto zakazuje
povŕhať nádobou tou,
už do kolísky decku
za najvlastnejšie veno
vloženou Bohom samým;
a prikazuje prísne,
si vážiť, ctiť a ľúbiť
jak matku roditeľku
a kojiteľku tela,
i ten jej božský prsník,
nímž cit a ducha vssal si,
jej sladko-sladkú reč!

Hviezdoslav.

Národopisná výstava československá v Praze r. 1895.

Už je po výstavě, ale nebude na škodu, když se ještě jednou po ní rozhledneme, když i do této knihy napíšeme pro trvalou památku krátký o ní list — vždyť i ona byla dílem československým.

Skromná, půvabná »česká chalupa« na jubilejní výstavě v Praze r. 1891 zaujala mysli všech návštěvníků, zvláště hostí slovanských, z nichž nejeden pravil: »Vy, Čechové, vysoko jste pokročili ve všech oborech vědy a práce, ale co vidíme na Vaší výstavě, vídáme také všude jinde; za to ta Vaše ‚česká chalupa' nás mile překvapuje — ta jest jen a jenom Vaše, kus Vašeho národního života.«

Obliba ta vzbudila šťastnou myšlenku u ředitele Národního divadla Fr. Ad. Šubrta, který navrhnul, abychom pořádali výstavu celého národa československého, abychom snesli, co máme porůznu v krajinských museích, ve chrámech, v palácích šlechtických a domech měšťanských, zvláště ale ve prostých vesnických chaloupkách cenného, památného, zajímavého; abychom prostudovali dřívější i nynější způsob života našeho lidu; abychom si obrazem, modelem, mapou znázornili jednotlivé kraje i celé území naším národem obydlené a takto názorně se poučili o své síle a mohutnosti.

Po čtyři leta pracováno s pílí neochablou[1]) a když konečně výstava dne 15. května byla otevřena, sami pořadatelé byli překvapeni celkovou krásou, malebností, ba nádherou díla, o němž mnohé naše »veličiny« pochybovaly, jemuž tehdejší místodržitel v Čechách hr. Frant. Thun všemožné činil překážky, jemuž neposkytnuta ani nejmenší podpora státní! »Lid český uzdvihl sám najednou břímě tak veliké, že nad velikostí jeho sám se podivil — a velikostí jeho teprvé zvěděl, jak velká jest jeho síla vlastní« . . . (Šubrt). A proto starosta královské Prahy jako protektor výstavy při zahájení tomu lidu, **který bez záštity, bez pomoci a přispění jiných, ba proti vůli jejich, dílo skvěle dokončil, tomu dobrému lidu českému provolal slávu!**

Vraťme se v myšlenkách v onu čarovnou pohádku. Všedše nádhernou branou se znaky čelných měst českých, spatřili jsme Jermářovu obrovskou

[1]) V Čechách 154, na Moravě 47 a ve Slezsku 4 místní odbory, které provedly 260 sběracích výstavek. Na Slovensku nemohly býti zřízeny z politických důvodů.

ze živých květin provedenou českou královskou korunu a kolem květinové záhony se vzory z lidových výšivek. Po pravé straně museum královské Prahy, po levé spolkový oddíl, v zadu Šnirchova z mědi tepaná jezdecká socha krále-bohatýra Jiříka z Poděbrad a za ní velkolepý palác výstavní, zbudovaný k jubilejní výstavě nákladem přes půl milionu zlatých, téměř jenom ze železa a skla dle plánů Čecha Bedřicha Münzbergra. Vejděme veň. S kůru zaznívá velebný chorál z mohutných varhan. Před sebou zříme v úhledném stanu bělostnou sochu ochránce českých zemí sv. Václava[2]), před ním sochy apoštolů slovanských Cyrila a Methoděje. V zadu ve výši umístěn Ženíškův obraz »Genius národa českého«, nad Chittusiho »Prahou«, před kterou rozložena Mařátkova obrovská vypuklá mapa Čech, Moravy, Slezska a Slovenska. Vosmíkův »Sedlák z Pošumaví«[3]), Hergesela a Procházky »Sedlák z Krkonoš«[4]), poklad manželky Karla IV. královny Elišky a výhry výstavní vyplňují bočná prostranství, kolem stěn rozestaveny četné modely lidových staveb z různých krajin.

Levé křídlo paláce věnováno krajinským skupinám, z nichž na prvém místě nalezli jsme uherské Slovensko, zastoupené zvláště četnými malebnými kroji; k němu druží se Slovensko moravské (skupina v zahrádce a na pouti), Valašsko vzdávající hold svému krajanu, otci národa Frant. Palackému, Lašsko-Těšínsko, Hanácko, Horácko a jednotlivé kraje z Čech. Skupinami těmi byly obstoupeny dva čtverce, z nichž v jednom nedoceněné bohatství výšivek dle krajů srovnaných, ve druhém malebné skupiny figurin (honění krále na mor. Slovensku, přástky na Domažlicku, ostatkové právo na Hané, »živý oheň« na Valašsku, Švanda dudák, pastuškové na Brumovsku, vynášení »Mařeny«, kroje z uherského Slovenska a j.), hudba, písemnictví lidové, velkonoční kraslice, dětský věk a p. Přecházejíce do pravého křídla navštívili jsme oddíl »písemnictví« s četnými pracovnami našich předáků[5]) a vedle útulně zařízenou čítárnu. Minuvše světničky Jos. Kaj. Tyla a Václ. Kl. Klicpery vcházíme do divadelního skupení, v němž arciť vévodí naše Národní divadlo, zasahujíc mocně také do sousedního oddílu: »Hudba«.

České střední a vysoké školy nesměly se výstavy súčastniti, postaraly se tedy akademické spolky studentské o pěkně upravený a dějinně poučný oddíl. Právnická skupina zajímala i laika mnoha předměty z doby samostatnosti českého království, tělovědná poučovala o pravidelných i odchylných poměrech tělesných v našem národě[6]), o vzrůstu, vývinu, pohyblivosti obyvatelstva a p. V oddílu obchodním znázorněno na mapě, jaký majetek nashromážděn v peněžních ústavech, které má náš národ sám ve své správě[7]). Církevní oddíl katolický byl pravou klenotnicí, vzbuzující obdiv nádherou i vzácným věkem (ku př. ze svatovítského pokladu památky po sv. Vojtěchu). Také v sousedních oddílech cechovním a nábytkovém viděli jsme mnohé skvosty domácího umění. Velmi bedlivé pozornosti zasluhoval oddíl »Česká žena«.

---

[2]) Od Stan. Suchardy.
[3]) Orající nákolesníkem.
[4]) Orající se ženami hákem.
[5]) Mezi nimi pracovna J. Kollára, Pav. Jos. Šafaříka.
[6]) Figurina obra Jos. Drásala v kroji hanáckém, 230 cm. vysoká.
[7]) Za 80 let úhrnem 484 milionů zlatých.

Vyšedše na terasu za hlavním palácem, byli jsme uchváceni dojmem nikdy nepocítěným. V pozadí zříme rozsáhlý palác moderního průmyslu v levo rozložitou dědinu, sestávající ze 14 chalup a statků z různých krajů[8]), s dřevěným kostelíkem, mlýnem, kovárnou a rybárnou a v každém »čísle« vnitřní zařízení dle zvyku domácího — nejkrásnější dílo výstavy, jež bude pro budoucnosť zachováno i s malebně roztroušenou »valašskou osadou«. V pravo trčí štíty »Staré Prahy«, znázorňující malé náměstí staroměstské před třemi sty lety i s napodobením tehdejšího způsobu života (lékárna, alchymistova dílna, mincovna, divadlo). Hned za palácem velkolepá světelná fontána oslňovala za večera báječným svým zjevem zraky nesčetných diváků. Vystupujíce po svahu vzhůru kolem větrného mlýnu, došli jsme ku hradu Kokořínu (u Mělníka), v němž znázorněny dějiny českého válečnictví, hladomorna, mučírna a katovna. Skromný pavilon české evangelické církve choval vzácnou kralickou bibli, spisy Husovy, Chelčického, Blahoslava, Komenského a j..... Kolik myšlenek proletlo hlavou těch, kdož znajíce aspoň stručně dějiny našeho národa, prohlíželi prosté kalichy českobratrské a meč Jana Mydláře z roku 1621!?

V oddílu školství obecného vzdána pocta Komenskému, Husovi, M. Bacháčkovi, dr. Lindnerovi, Fr. Zoubkovi a j. V sousedním pavilonu »Sokolstvo« poprvé seznala česká veřejnost velký rozsah vykonané práce sokolské[9]). Také hasičstvo mělo zvláštní úhlednou budovu, poučujíc, jak šíří se v národě lidumilnost ve směru jeho činnosti.

K nejzajímavějším částem výstavy patřila »Americká osada«, zbudovaná krajany zámořskými. Život přistěhovalce znázorněn pěkně a poučně — jenom nedovedu pochopiti oblibu v různých »řádech« s pestrými uniformami.

Jaký byl život na výstavě? Český! — To slovo zde v plném obsahu i rozsahu stalo se skutkem. Lidová hudba (Slovák Piťo, Valaši, Chodové a j.) zaznívala z různých stran, hudba pražského Sokola a symfonická koncertní kapela okouzlovaly. Loutkář Matěj Kopecký usadil se na návsi, Stará Praha měla denně odpolední hry staročeské a český chantan Švábův obveseloval dle přítomné mody. Krásná budova, zbudovaná původně pro divadlo, byla vhodnou místností koncertní a prostranný amfiteátr střediskem velkolepých slavností a zábav.

Počet hromadných návštěv a slavností nevím, snad ani výstavnímu výboru nebylo vše oznámeno. Nejdojemnější byly zajisté společné návštěvy dětí, studujících, dělníků a služek. Národopisně nejcennější byly výpravy zvykoslovné (svatba z Plzeňska, obžinky z Hradecka, vinaři z Mělnicka, chmelaři z Rakovnicka, moravské dny v srpnu[10]) a slovenské v září[11]). Mohutný dojem vzbudil III. všesokolský slet[12]) s veřejným cvičením, jemuž dosud nebylo ani počtem cvičících nikde rovného (ani ve Francii ani v Německu); sjezdu učitelskému konány překážky; dále byl sjezd městských zastupitelstev, divadelních ochotníků, hasičský, národohospodářský, národopisný a m. j. Každý stav, každý kraj vysílal četné hosty na výstavu, jedinou výminku činila »naše« šlechta (mimo několik

---

[8]) Mezi nimi Čičmanská zádruba, chalupa oravská a kopaničárská.
[9]) Úkol Sokolstva: Tělesné i duševní povznešení našeho lidu.
[10]) Skupiny pěvců a tanečníků, slovenských, valašských a hanáckých.
[11]) Dušan Jurkovič ze Vsetína získal pěvce i tanečníky z různých krajin uherského Slovenska.
[12]) Přes 7000 v průvodu, 4200 cvičících borců a přes 700 hochů 10—17letých!

čestných výminek), která výstavě se vyhýbala, objevivši se teprvé poslední den, kdy výstavu navštívil bratr panovníkův...[18]).

* * *

V poslední den výstavy dovršen druhý milion návštěvníků a číslo vystoupilo ještě o 65.285 platících osob! Bylo to dne 24. října. O čtvrté hodině odpolední zakončena výstava vzletnou řečí obětavého předsedy hraběte Vlad. Lažanského. Uvádím závěrečná slova: »... a tak děkuji jménem výkonného výboru Tobě, jednotný, v té práci svorný, velký, silný a nadšený lide český... za tuto Tvoji svépomoc! Ty, lide český, který jsi při tomto díle osvědčil takovou sílu a vytrvalost, dobudeš si jistě uskutečnění všech idealních cílů svých, ač-li sám sebe neopustíš a k těmto cílům svorně a rozhodně budeš postupovati v duchu práce té, kterou jsi stvořil svou národopisnou výstavou. Šťastné budoucnosti Tvé a budoucnosti celého národa našeho ‚Sláva' a ‚Zdar!'«

Ale vždy nové proudy návštěvníků přicházely, až dosaženo toho dne číslo 82.699 platících osob! .... V sedm hodin zavřeny byly pokladny a všechny vchody bezplatně otevřeny. Za šera rozvlnila se celá výstava mohutným, svorným hlaholem národních písní, jak tomu ve sklíčených poměrech výminečného stavu nikdy nebylo a zpěvy ty rostly do šíře, nabývaly velkoleposti a nadšené veleby.... Nad bání hlavního paláce zářila obrovská koruna česká »jako čaroskvoucí květ našich vzletných snů, jako plamenný protest proti všem, kdož usilují vyrvati ze srdcí a myslí našich tento posvátný klenot, který nám není pouhým odznakem moci královské, ale symbolem národní jednoty«... (Sv. Čech).

* * *

Výstava zdařila se také hmotně — zbylo čistých asi dvacet tisíc zlatých, mimo to dědina a předměty získané pro národopisné museum v ceně asi osmdesáti tisíc zlatých.

Nesmíme také zapomenouti, že vznikla a vzniknou krajinská a místní musea. Nasbíraná látka řádně prostudována bude neobyčejně pro nás poučnou, jak vidíme už z díla, které vychází redakcí tvůrce výstavy pod titulem: »Národopisná výstava československá«.

Svoji k svému, páže k páži
od Šumavy za Pováží,
svorná vůle, svorný duch
divy činí jako bůh!

Jur Felix.

[18]) Okolnost tato je tím smutnější, aniť přijeli na výstavu hosté ze všech slovanských národů, krajané naši vážili cestu až z Ameriky, přišli hosté z Francie, Anglie, ba i z Německa a Maďaři!

Ó, nežiadajže...

Ó, nežiadajže pieseň z mojich rtov!
Veď žijem si tak tíško, osamele,
len svojim snom a svojmu šťastiu cele,
a piesne — zabudla som náhodou.
Hľa, škovránkovi prvé vesny lúče
jakoby k piesňam boly čarné kľúče: —
mne do srdienka vpadla iskra skvelá,
a pieseň moja — razom onemela.

Ó, nežiadajže pieseň, nežiadaj;
veď milo to: žiť slasťou iba hravou.
Nie vynášať ju k svetlu piesne dráhou,
lež žiarlive ju ukryť v duše taj.
Hľa, slávik vtedy pieseň k piesni druží,
keď svitne máj, tá doba vonných ruží: —
mne zkvitla duša sterým kvetom vesny,
však darmo hľadám vhodný tónik k piesni.

Nuž, nežiadajže hravý piesne tón —
veď dosť už, dosť už hudby v duši jasá,
z nej v rajských tónoch v srdce prelieva sa,
až v pieseň tajnú splynie napokon.
Hľa, dúha v barvách sedmorakej krásy
po dáždi zavše nebies kruhom zhrá si: —
mne slzy šťastia v zraku tryskly znova,
však pieseň, pieseň — ach, k tej nemám slova.

Ľudmila Podjavorinská.

Država veľkomoravská.

Ačkoľvek cisársky dejepisec, Konštantín Porphyrogenit, názov »Veľká Morava« prikladá Pannonii,[1]) rozoznávajúc ju od malej čili dolnej Moravy (v Srbsku), predsa dejiny kráľov moravských v 9. storočí oprávňujú nás k tomu, aby sme državu, nad ktorou vládli, pre jej rozsiahlosť nazývali »državou veľkomoravskou;« jako sa o tom v prítomnom článku presvedčíme.

Aby sme — dľa možnosti — všestranne predstavili si slávu državy veľkomoravskej, musíme obrátiť zreteľ na jej dejiny politické a cirkevné, nakoľko to hodnovernými zprávami objasniť a zastať sa dá.

I.

Dejiny politické.

Keď s počiatkom 9. stoletia vzniklo cisárstvo západné, Karol I. ktorému Nemci prikladajú názov »veľkého« áno i »svätého«, vzal si do hlavy, že jeho úlohou čo cisára je podrobiť si národy a čo ochranca cirkve primať národy k latinskej liturgii. K prevedeniu tejto úlohy používal meča a rozličných prostriedkov, kryjúc to zásterou rozširovania »pravého kresťanstva«. V tom ho napomáhala sjednotenosť frankonemeckej državy, ktorej nevládli odolať Slovania súsední, na krajiny, kniežatstvá a župy rozptýlení. Karol pracoval s úspechom, tak že podmanil si obe Pannonie a Potisie, Istriu, Liburniu a Dalmáciu, krem miest námorských; poplatných si ale učinil Veletov, Srbov, Obodricov a Čechov[2]). Za doby Karola

[1]) Pons Trajani imperatoris ad initia Turciae et Belegrada . . ., et rursus ad cursum fluminis exstat Sirmium, quod Belegrada abest duorum dierum itinere; inde magna Moravia. Const. Porph. de adm. imp. c. 40.

[2]) Utramque Pannoniam et oppositam in altera Danubii ripa Daciam; Histriam quoque et Liburniam atque Dalmatiam, exceptis maritimis civitatibus . . .; deinde omnes barbaras ac feras nationes, quae inter Renum ac Visulam fluvios, oceanumque ac Danubium positae, lingua quidem paene similes, moribus vero atque habitu valde dissimiles, Germaniam incolunt, ita perdomuit, ut eas tributarias efficeret. Inter quas fere praecipuae sunt: Weletabi, Sorabi, Abodriti, Boemani (cum his namque bello conflixit); caeteras, quarum multo major est numerus, in deditionem suscepit. Einhardi: Vita Caroli magni.

teda ani Morava ani Slovensko nebolo dotknuto výbojom franko-nemeckým.

Po smrti Karola (28. jan. 814) jeho syn Ludvik r. 817 syna svojho Lothara dal korunovať za cisára, ostatních synov menoval kráľami; a síce Pipina aquintanským, Ludvika ale bavorským. K tomuto kráľovstvu náležali aj Gorutanci, Česi, Avari a Slovania v poddunajskej Pannonii.[3]) Ale r. 822 prišli k cisárovi Ludvikovi do Frankobrodu už i Moravania s poplatkami;[4]) čo je dôkazom, že už vtedy stáli pod smluvou s cisárom západným. Dlho v tom poplatnom stave nezostali, lebo Mojmír I. uzavrel smluvu s Tutundom, kniežaťom avarským a svrhol so seba jho frankonemecké,[5]) použiv k tomu nepokoje, ktoré pozdvihli Srbi na Labi a Bulhari pod Drávou; ale Pannonia už r. 829 bola opäť pokorená, a Rathbod ustanovený bol za strážcu hranice pannonskej. Že sa Nemci vrhnú i na Mojmíra, o tom tento nepochyboval a chystal sa k obrane. Majúc Privinu, vojvodu Slovenska, v podozrení, že sa kloní k Nemcom, vypudil ho z kniežatstva nitrianskeho.[6]) Nebezpečenstvo, ktorého sa obával Mojmír, vystalo pre roztržky medzi cisárom Ludvikom a jeho synmi; až v polovici augusta r. 846. Ludvik oboril sa na Mojmíra, sosadil ho s kniežatského stolca a posadil jeho vnuka, Rastislava, na trón moravský.[7])

Kráľ Ludvik darmo sa kochal nádejou na vernosť a oddanosť Rastislavovu; bol-li mu Mojmír, tým viac mu bol Rastislav nebezpečným. Jediná túžba jeho, dobyť Morave neodvislosti, stala sa mu najvyššou úlohou života. V tom ho napomáhala tá okolnosť, že Ludvik, do vojny s Čechami a Srbmi polabskými zapletený, prinútený bol odvrátiť pozornosť svoju od Moravy. Za ten čas hľadel Rastislav opreť sa na východ: vošiel v priateľstvo s Bulharmi a Carihradom, a opatril svoju zem niekoľko pevnosťami, na ten čas nedobytnými. Kráľ Ludvik, vidiac, kam asi jeho snahy smerujú, r. 855 s veľkým vojskom vtrhol do Moravy; vrátil sa ale bez víťazstva, ba so škodou, nemohúc dobyť pevnej hradby protivníkovej.[8]) Rastislav, vytiahnuv z hradby, prenasledoval ho, áno obľahol tábor jeho; ale Ludvik vyviazol z nebezpečenstva a domov neslavne sa navrátil.[9]) Rastislav, sobrav

[3]) Bajoariam, Carentanos, Beheimios, Avaros atque Sclavos, qui ab orientali parte Bajoariae sunt. Charta divisionis ap. Baluz. I, 571.

[4]) Omnium orientalium Sclavorum, hoc est Abotritorum, Soraborum, Wilsorum, Behemanorum, Marvanorum, Praedicentorum et in Pannonia residentium Avarum legationes cum muneribus ad se missis excapit. Eginhardus.

[5]) Tutundo nec non Moymaro, ducibus, et optimatibus, exercitibusque plebis Hunniae, quae et Avaria dicitur, et Moraviae . . . Hunniae, quae et Avaria apellatur, sed et Moraviae, provinciarum quoque Pannoniae sive Moesiae. Bulla papae Eugenis (824—827).

[6]) In cuius spatio temporis quidam Prinnina, exulatus a Moymaro, duce Moravorum supra Danubium, venit ad Rathbodum . . . Cui quondam Adalrammus Archiepiscopus ultra Danubium in sua proprietate, loco vocato Nitrava; consecravit ecclesiam. Anonymus Salisburgensis.

[7]) Ludovicus circa medium mensem Augustum cum exercitu, ad Slavos Margenses, defectionem molientes, profectus est. Ubi ordinatis et juxta libitum suum compositis rebus, ducem eis constituit Rasticen, nepotem Moymari. Inde per Boemanos cum magna difficultate et grandi damno exercitus sui reversus est. Annal. Francoful d. ad an. 846.

[8]) Rex quoque Hludovicus in Sclavos Margenses contra Rasticen, ducem eorum, sibi rebellantem, parum prospere ducto exercitu sine victoria rediit, malens adversarium, firmissimo — ut fertur — vallo munitum, ad tempus dimittere, quam militum suorum, periculose pugnando, damna sustinere. Magnam tamen provinciae partem praedis et incendiis vastavit exercitus. Ib. ad an. 855.

[9]) Nec parvam multitudinem hostium, castra Regis invadere cupientium, usque ad internacionem delevit, sed non impune. Ib.

novú silu, uderil za Dunaj do Pannonie a ohňom i mečom ju poplienil.[10]) Zdá sa, že ho v tom buď podporoval alebo aspoň nehatil Ratbod; lebo kráľ Ludvik pozbavil ho majetku tulnanského za trest, pre zradu zaslúžený.[11]) Od tej doby niektoré pramene prikladajú Rastislavovi názov kráľa, čo aj zaslúžil, vydobyv si svobodu a nepodľahlosť, tak že Ludvik cez niekoľko rokov nič proti nemu nepodujímal; áno država Rastislavova bola útočišťom všetkých od Ludvika utiskovaných. Tak Slavitah, knieža české, bavorským vojskom z Vitorázu vyhnaný, už r. 857 utiekal sa k Rastislavovi.

Ačkoľvek neodvislosť Moravy už skutočne jestvovala, predsa od Ludvika výslovne uznaná nebola; áno Ludvik už r. 858 zamýšľal válku proti Rastislavovi, a to pod velením syna svojho Karlmanna;[12]) ale válka táto uskutočnená nebola. Ludvik mal inde práce plné ruky. Čo viac; i sám Karlmann, ktorý mal nedávno bojovať proti Rastislavovi, vyhnav strážcov hraníc, ktorých bol ustanovil otec v Pannonii a Gorutansku, uzavrel smluvu s Rastislavom a r. 861 s jeho pomocou odňal otcovi územie až po rieku In.[13]) Ludvik síce vytiahnul proti Karlmannovi, ale k srážke to neprišlo; lebo ponechal mu zaujaté územie, Vilhelma však a Engelšalka, ktorých bol pozbavil strážcovstva hraníc v Pannonii a Gorutansku, nazpak uviedol do predošlej hodnosti. Neposedný Karlmann r. 863 opäť uchopil zbraň proti otcovi; ale od Gundachara zradený a od Rastislava opustený, dal sa na útek,[14]) tak že horko-ťažko s otcom opäť smierený bol.

Medzi tým časom Rastislav, aby i cirkevne oslosodil Moravu od Nemcov, žiadal cisára a patriarchu carihradského o slovanských kňazov a r. 863 obdržal aj dvoch bratov solunských, Konstantina (pozdejšie menovaného Cyrilla) a Methoda. Toto asi tým viac rozhorčilo kráľa Ludvika a popudilo proti Rastislavovi.

Ludvik r. 864 dal sa na pochod proti Bulharom, a tak Rastislav netušil nič zlého; avšak Ludvik nenadále z Pannonie vtrhol cez Dunaj a obľahol Rastislava v Devíne,[15]) hrade to nad ústim Moravy do Dunaja, ktorý náležal do územia moravského.[16]) Prekvapený Rastislav prinútený bol učiniť smluvu a potvrdiť ju prísahou i so svojimi pohlavármi. Ačkoľvek smluva táto bola neprajnými okolnosťami vynútená, Rastislav zostal jej

---

[10]) Post reditum regis Rastices, cum suis insecutus, plurime trans Danubium finitimorum loca praedando vastavit. Ib.

[11]) Nos cuidam ex primatibus, nomine Radpotto, medietatem unius Fisci, qui vocatur Tullina, situs in regione Pannonia . . . contulimus, ea ratione, si fidem suam erga nos inviolatam servasset; sed quia ipse a nobis totis viribus se alienavit at fidem atque jusjurandum omni infidelitate fraudavit, etc. Dobner: Annales II. 18,

[12]) Unum quidem (exercitum) per Carlmannum, filium suum seniorem in Sclavos Margenses contra Rasticen. Ann. Francofuld. ad an. 858. Quoniam nuncias, quod fidelis Rex dispositum habeat venire Tullinam et deinde pacem cum rege Vulgarorum confirmare, et Rastitium aut volendo aut nolendo sibi obedientiam facere. Epist. Nicolai papae ad legationem Salomonis episcopi ap. Baluz. l. 5. Miscall. p. 484.

[13]) Carolomannus cum Restitio, Vinidorum regulo foederatur, a patre deficit et Restitii auxilio magnam sibi partem, usque ad Hin (In) fluvium, paterni regni praesumit. Ann. Bertiniani ad an. 861.

[14]) Alium missum fratris (sui Ludovici), nomine Bitgarium, accipit (Carolus. Franciae rex), petentem, ut Carlomannum, filium eius, a Rastitio, Winidorum (duce), desertum et a se fugatum, si ad illum venerit, non recipiat. Ann. Bertiniani ad an. 863.

[15]) Ludovicus rex, in mense Augusto ultra Danubium cum manu valida profectus, Rasticen in quadam civitate, que lingua gentis illius Dovina, id est Puella dicitur, obsedit. Annal. Francofuld. ad an. 864.

[16]) Regione Moravia usque ad fluvium, cui nomen est Wag. Prameny dějin českých. II., 116.

verným i vtedy, keď ho Ludvik, syn kráľa Ludvika, r. 866 vyzval na pomoc proti otcovi, od ktorého pri podelení države frankonemeckej ukrivdeným byť sa cítil. Rastislav totižto mal vtrhnúť do Pannonie a Bavorska, aby Karlmann, ktorý bol obdržal Bavorsko a susedné východné krajiny, Rastislavom zaneprázdnený, nemohol ísť brániť otca, kráľa Ludvika, proti odbojnému synovi, Ludvikovi. Napriek tomu, kráľ Ludvik, smieriv sa so synom, spechal do podielu Karlmannovho, aby ho bránil proti Rastislavovi. Kde a prečo bojoval proti Rastislavovi r. 867 a 868, nevedomo; lebo to nemecké letopisy, čo vec pre kráľa Ludvika neslavnú, zamlčujú.[17]) Osudnejšia vojna nastala r. 869, v ktorej po boku Rastislava bral účasť aj Svatopluk, vnuk Rastislavov a kráľ Slovenska medzi Váhom a Potisím.[18])

Za to mám, že, keď cisár Ludvik r. 846 Mojmíra I. sosadil s trónu moravského a slovenského, Rastislava ustanovil nad Moravou, Svatopluka ale nad Slovenskom[19]): teda Svatopluk, r. 869 nejednal čo podriadený Rastislavovi, ale čo samostatný spojenec Rastislava.

R. 869 rozšírilo sa divadlo válečné na ten spôsob, že Česi a Srbi polabskí, nepochybne Rastislavom pobídnutí, do Bavor a Durinska činili záhubné vpády, Rastislav a Svatopluk ale ohrožovali Pannoniu. Kráľ Ludvik tedy vypravil tri veľké vojská: jedno z Durinska a Saska vyslal so synom svojím Ludvikom proti Čechom a Srbom; druhé z Bavor so synom svojím Karlmannom proti Svatoplukovi; s tretím, vo Francii a Švábsku sobraným, chcel sám osobne tiahnuť proti Rastislavovi, ale onemocnev, musel sveriť ho najmladšiemu synovi svojmu Karolovi. Tento z Rakúska vtrhol do Moravy, Karlmann ale z Pannonie do Slovenska. Oba, poplieniac a vydrancujúc moravské a slovenské územie, odtiahli, na vzájom sa chvastajúc s víťazstvom. Osudnejšie veci nastaly po válke, r. 870. Svatopluk, hľadajúc osobný svoj zisk, potajomne vyjednával s Karlmannom (o svržení kráľa Rastislava): o čom keď sa dozvedel Rastislav, zaumienil si ho dať zavraždiť pri hostine. Úmysel Rastislavov zradený bol Svatoplukovi, tak že tento vstav od stola, vzdialil sa. Rastislav vyslal za ním vojakov, aby ho polapili; ale stal sa opak toho. Svatopluk skrze vojakov svojich dal ho chytiť, sviazať, a odviesť ku Karlmannovi. Tento pod vojenskou strážou poslal ho do Bavorska, kde potom v Rezne uväznený bol. Medzitým Karlmann vrazil do osirotenej Moravy; osadil mestá a hrady ľuďmi svojimi, ustanovil Engelšalka a Vilhelma za zemských správcov a so sebou odniesol poklady Rastislavove do Gorutanska.

Kráľ Ludvik, vrátiv sa z Porynia do Rezna v novembri, rozkázal predviesť Rastislava, ťažkými reťazami spútaného pred seba a dal ho súdiť Frankom, Bavorom a náhodou prítomným Slovanom. Rastislav odsúdený

---

[17]) Ludovicus, rex Germaniae, ab expeditione hostili de Wenedis, cum quibus praesenti (868) et praeterito anno saepe cominus sui congredientes, aut nihil aut parum utilitatis egerunt, sed maximum damnum retulerunt. Ann. Bertiniani ad an. 868.

[18]) Ad orientem hos fluvios habet terminos: Bug scilicet et Ztir cum Cracoua civitate, provinciaque, cui Wag nomen est ... Inde Ungarorum limitibus additis usque ad montes, quibus nomen est Tritri (Tatry). Prameny dějin českých. II., 116. Termini Polonorum (an. 1000) ad litus Danubii ad civitatem Strigoniensem terminabantur, dein in Agriensem civitatem ibant, demum in fluvium, qui Tizia nominatur cedentes regyrabant juxta fluvium, qui Cepla (Topľa) nuncupatur, usque ad castrum Galis (Salis, Sóvár), ibique inter Ungaros, Ruthenes et Polonos finem dabant. Bielowski: Mon. Pol. Hist. I., 505.

[19]) Carlmannus regnum Zuetibaldi, nepotis Rastici, igne et gladio depopulatur. Ann. Fracofuld. ad an. 869.

bol na smrť; ale kráľ Ludvik kázal mu vylúpiť oči a strčiť ho do jakéhosi kláštora nemeckého. Od tej doby nemáme ďalšej známosti o Rastislavovi, ktorý lepšieho osudu hoden bol.

Svatopluk sa bezpochyby nazdával, že po zradení Rastislava rozšíri moc svoju i na Moravu; ale sklamaný bol. Zastihla ho pomsta. Vladári, Karlmannom na Morave ustanovení, obžalovali ho u neho z nevernosti a snáď i zo snahy po nabytí Moravy; bol podobne lapený, pred Karlmanna odvedený a uväznený. Mal nad čím pokánie činiť vo väzení!

Slováci, rozhorčení nad osudom Svatoplukovým, aby nepodstúpili osud Moravanov, Nemcami hnetených, vyvolili si Slavomíra, kňaza, príbuzného Svatoplukovho, za vojvodu a, chopiac sa zbrane, oborili sa na Nemcov, vyháňajúc ich z miest a hradov, ktoré boli obsadili[20]).

Karlmann Svatopluka, poneváč žalobníci nedokázali jeho vinu, nielen prepustil z väzby a obdaroval, ale r. 871 vyslal ho i s vojskom, aby zapudiv Slavomíra, ujal sa opäť vlády nad slovenským kráľovstvom svojím. Tiahli Pannoniou a pri Dunaji položili sa táborom. Svatopluk prekročil Dunaj, vošiel do Devína, kde ho s radosťou prijali, a sobrav Slovákov, vrátil sa s nimi za Dunaj, nenazdajky oboriac sa na nepripravených Karlmancov; jedných povraždil, druhých zajal, a len málo zachránilo sa útekom. Karlmann, aby vyhol ďalšej jeho pomste, dal sa s ním do vyjednávania a navrátil mu zastavencov, kdežto od neho obdržal len jednoho položivého muža, menom Rothoda. Tak Svatopluk lsťou dosiahol, po čom túžil; lebo vyhnav Nemcov z Moravy, túto so Slovenskom spojil v jednu državu moravskú.

Svatopluk po tom víťazstve bol si dobre toho povedomý, že Nemci nenechajú ho v pokoji, a z tej príčiny hľadel si získať českého kniežaťa Bořivoja, k spolupôsobeniu. Smluva s ním potvrdená bola tým, že ešte toho roku vzal si Češku, bezpochyby dcéru Bořivojovu, menom Sventoziznu, za manželku[21]). Keď však nevesta na jaseň so vzácnym prôvodom vezená bola do Moravy, vojsko nemecké, ktoré pod velením Arna, biskupa wircburgského, a hr. Rudolfa vyslané bolo k ostríhaniu hraníc naproti Čechám, vrhlo sa na svadobný prôvod u jakejsi úzkej zákopy. Prenasledovaní, aby snadnejšie uniknúť mohli, zanechajúc tam 664 koní stíhateľom v korisť, vyviazli aspoň so životom z nebezpečenstva.

Jako sa dalo tušiť, stalo sa. Nemci r. 872 vystúpili válečne jak proti Svatoplukovi, tak i proti jeho spojencovi, Bořivojovi. Jedno vojsko, vedené Liutbrechtom, arcibiskupom mohučským, vpadlo do Čiech, kde päť lechov (Svatoslav, Vitislav, Heriman, Spytimír a Mojslav) pod velením Bořivoja (Goriwei) proti nemu sa postavilo. Títo boli porazení a až k Vltave prenasledovaní. Mnoho Čechov zahynulo i v nej, iní ale utiekli do hradených miest. Nemci tieto nedobývali však, ale popleniac kus zeme, sami nazpäť spechali. Druhé vojsko viedol Karlmann, majúc na pomoc od otca poslaného Arna, biskupa wircburgského, a Sieghарda, opáta fuldenského, proti Svatoplukovi; však ale, keď Karlmann vtrhol do západnej Moravy, Svatopluk v južnej Morave uderil na Nemcov, ktorí boli nechaní

[20]) Qui eisdem, necessitate coactus, assensum praebens contra Eugiscalcum et Willihelmum, duces Carlmanni, praelia movere et eos ex obsessis civitatibus expellere nititur. Ann. Francici ad an. 871.

[21]) Sclavi Marahenses nuptias faciunt, ducentes cuiusdam ducis filiam de Behemis. Annales Francofuld. an. 871. Slovenský Letopis.

k ochrane lodí na Dunaji, jedných pobil, druhých vohnal do Dunaja a iných zajal, tak že len Embrik, biskup rezenský, s niekoľkými útekom sa spasil. Tak pochodili Nemci aj v západnej Morave, kde dajúc sa na útek i od moravských žien kyjmi pobití boli.

Medzi zajatými bol aj jeden Nemec, menom Berthramm. Tohoto r. 873 Svatopluk vyslal do Frankobrodu, kde sa kráľ Ludvik na Veľkú noc bavil, s poslaním, ku ktorému ho prísahou bol zaviazal. Poslanie toto muselo byť nemilé a neprijaté; lebo Svatopluk vpadol do Pannonie a tak do úzka vohnal Karlmanna, že utiahnuv sa do Rezna, vypravil poslov svojich k vodcom Svatoplukovým, aby ich ukrotil. Následkom toho Svatopluk r. 874 vypravil posolstvo, na čele ktorého bol Ján, kňaz z Benátok, do Forhaimu ku kráľovi Ludvikovi, aby potvrdená bola smluva, lanského roku s Karlmannom uzavrená. Svatopluk zasľúbil, že mu bude verný až do svojej smrti a bude mu každoročne odvádzať poplatok, nechá-li ho v pokoji. Z toho sa dá vysvetliť, prečo medzi zemami, ktoré Karlmann po smrti otca svojho Ludvika († 875) obdržal, spomínajú sa i kráľovstvá české a moravské[22]), totižto čo kráľovstvá síce poplatné, ale samostatné. Od tej doby Svatopluk venoval sa vnútornému sriadeniu a povzneseniu državy moravskej, tak že až r. 882 opäť chopil sa zbrane, a to dosť z nepatrnej príčiny.

V dnešnom Rakúsku synovia Engelšalkovi a Vilemovi, osobujúc si právo dedičné k dôstojenstvu hrabäciemu, hľadeli s pomocou Bavorov vypudiť odtiaľ Ariba, ktorého nebohý kráľ Ludvik bol ustanovil za hrabäta, ale kráľovičia, Karlmann a Ludvik, po smrti otca svojho bez podpory zanechali. Aribo utiekal sa k Svatoplukovi o pomoc, ale tamtí vyhnaní hrabici podrobili sa Arnulfovi, vojvodovi korutanskému a pannonskému. Ačkoľvek Arnulf do tejto doby v tak veľkej priazni živ bol so Svatoplukom, že i prvorodzeného syna svojho po mene jeho, čo kmotra, pokrstiť dal,[23]) teraz medzi ním a Svatoplukom povstala nevoľa. K tomu pridalo sa, že keď r. 882 Bulhari boli vpadli do zeme Svatoplukovej, spojili sa s nimi aj niektorí ľudia Arnulfovi a súčastnili sa jakýchsi úkladov proti životu jeho. Svatopluk teda žiadal na Arnulfovi, aby odpudil od seba synov Englšalkových a Vilemových; spolu ale očistil sa, že nemal vplyvu na úklady proti jeho životu strojené. Arnulf bol hluchý: teda Svatopluk ujal sa Arbona a po severnom brehu Dunaja tiahol proti synom Engelšalkovým, potom ale prekročiac Dunaj, vtrhol do Pannonie, plieniac zeme, ktoré i tam mali synovia Engelšalka a Vilema[24]). Válka trvala aj roku nasledujúceho, a roku 884 Svatopluk toľkým vojskom zaplavil Pannoniu, že na jednom mieste videli rady vojska jeho míjať sa jedno po druhom od rána až do večera, bez toho že by bolo narazilo na odpor. Až keď nazpäť tiahol, strhla sa bitka, v ktorej zvíťazil. Dvaja hrabici utekajúci utonuli v rieke Rábe, a mnoho Nemcov dostalo sa mu do zajatia. Cisár Karol tlstý, dozvedev sa o tom, prichvátal do Rakúska a svolal do Königstättenu sjazd, ku ktorému aj Svatopluk so županmi svojimi sa dostavil. Tu Aribo po-

[22]) Carolomannus sortitus est Bajoariam, Pannoniam et Carnutum, quod corrupte Carentanum dicitur, nec non et regna Slavorum Behemansium et Marahensium. Ann. Metensas ad an. 876.

[23]) Pozdejšie bol kráľom lotharingským a r. 900 v zbure proti kr. Ludvikovi zahynul.

[24]) Isto continuato tertio anno dimidio instanti Pannonia de Hraba flumine ad orientem tota deleta est. Annal. Francofuld. ad an. 884.

tvrdený bol v držaní hrabatstva rakúskeho, Svatopluk ale obdržal Pannoniu v léno. Od tej doby názov Moravy prenesený bol i na Pannoniu. Arnulf až r. 885 pristal k tomu, ačkolvek tým velmi ukráteným bol. Spriatelil sa s tým ešte viac, keď r. 887 stal sa králom a mal mnoho starosti, aby sa na tróne upevnil, Svatoplukom neznepokojovaný, áno napomáhaný.

Pokoj medzi Svatoplukom a Arnulfom trval i r. 890; áno i sám pápež Formosus, slyšav, že sa má Svatopluk sísť s Arnulfom v Omuntersbergu, v Pannonii, požiadal ho, aby primal Arnulfa k tomu, že by oslobodil Itáliu od tyranov (Berengara a Vidona). Svatopluk síce to u Arnulfa nedocielil, ale docielil to, že po smrti Bořivoja s privolením Arnulfovým obdržal vojvodstvo české[25]), áno s ním i Srbsko polabské[26]). Je pravdepodobné, že Svatopluk aj povislanské Polsko pripojil k svojej državе[27]) a tak skutočne vládol nad »državou velkomoravskou«, obsahujúcou v sebe slovanské zeme: Lužice, Česko, Moravu, Polsko, Slovensko s Predtisím a Pannoniu, kdežto Arnulf panoval len nad ponemčeným Bavorskom, Švábskom, Frankoniou, Lotharingiou a Saskom[28]).

Ačkolvek Arnulf ešte i r. 891 vypravil poslov svojich k Svatoplukovi k obnoveniu mieru, predsa vzrastajúca moc tohoto znepokojovala ho, a to tým viac, že keď Arnulf na začiatku roku 892 z Ulmy šiel k pannonským hraniciam, Svatopluk sa ta nedostavil; lebo nepokladal sa za vasalla, aby Arnulfovi poklony činil. Arnulf nad tým nahnevaný odišiel do Hengistfeldu, ta povolal Bracslava, knieža horvatského, a Arpáda, velvojvodu Turkov (Bulharov) a Kozarov, ktorý práve v Zátisí a Srieme bol sa osadil[29]), aby sa s nimi o výprave proti Svatoplukovi poradil.

Dla plánu v Hengstfelde ustáleného mal byť Svatopluk napadnutý so troch strán: Arnulf mal tiahnuť po severnom brehu horného Dunaja, Brecslav mal prevaliť sa cez Drávu, Arpád ale cez Tisu. Tento síce učinil tak; ale Svatopluk v avarskom násype zamedzil im ďalší pochod do Slovenska[30]). Šťastnejší nebol ani Arnulf a Arnt, biskup wircburgský, ktorý súčasne mal vtrhnúť do Lužíc. Arnulf poplienil a opanoval len zeme

---

[25]) Arnulfus rex concessit Zuentibolh, Marahensium Sclavorum regi, ducatum Behemensium, qui hactenus principem suae cognationis ac gentis super se habuerunt Francorumque regibus fidelitatem promissam inviolato foedere conservaverant; eo quod illi, antequam in regni fastigio sublimaretur, familiaritatis gratia fuerat connexus. Regino ad an. 890.

[26]) Boemi, regnante Zuetepulco duce, quondam fuere principes nostri. Huic a nostris parentibus quotannis solvitur census; et episcopos in sua regione, Marierun (Moravia) dicta, habuit. Ditmar ap. Bielowski: Mon. Pol. Hist. I., 294.

[27]) Pohanský kníže mocný velmi, sede na Visle, posmíval se křesťanům a příkoří činil. (Method) poslav k němu řekl: »Dobře by bylo, abys se pokřtil, synu, s své vůli ve své zemi, abys nebyl zajat a nucene křten v cizí zemi, a zpomněl si na mne«. Což se i stalo. Legenda pann. Prameny dějin českých. I., 48. Srov. Bielowski: Mon. Pol. Hist. I., 37. n. 3. 118. n. 10.

[28]) Principabatur autem jam dictus Arnulfus rex Bajoariis, Suevis, Francis orientalibus (Francis Teutonicis ap. Luitpraudum) et post mortem Caroli calvi Lotharingiis, audacibusque Saxonibus. Chron. Saxo ap. Dobner: Annal, II., 238.

[29]) Nestor a Konstantin Porph. u Bielowského: Mon. Pol. Hist. I., 48.

[30]) Victi autem (Avari) a Magno Carolo et trans Danubium pulsi ac, ingenti vallo circumfusi, prohibiti sunt a consueta gentium depopulatione. Imperante autem Arnulfo destructum est opus, et via eis (Ungaris) nocendi patefacta est. Witichindi Annales l. I., 635. Arnulfus . . . quum Zuentibaldum . . . debellare nequiret, depulsis his (proh dolor) munitissimis interpositionibus, quas vulgo clussas nominari diximus, Hungarorum gentem . . . rapinarum solummodo avidam in auxilium convocat. Luitprandus l. I., c. 5.

Engelscalca a Vilema, ktorí sa boli poddali Svatoplukovi, a utiahol sa nazpät do Rezna[31]), Arnt ale v Mišni podskočený a zabitý bol. O pochode Bracslava nenie žiadnej zmienky, bezpochyby neosmelil sa uderiť na Svatopluka.

Arnulf, chystajúc sa k novej válke a nerátajúc viac na pomoc Arpádovu[32]), v septembri vypravil poslov ku Simeonovi Vladimírovičovi, kráľovi bulharskému, s bohatými darmi a žiadosťou, aby Moravanom odoprel soľ[33]).

Nasledujúceho roku 893 Arnulf opäť dal sa na výpravu proti Svatoplukovi; ale, obávajúc sa — vraj — úkladov, s veľkou nesnádzou navrátil sa do Otingy a vidiac, že nevládze podrobiť si Svatopluka, dal sa s ním do vyjednávania, ktoré na jaseň r. 894 viedlo k uzavreniu mieru[34]). Svatopluk dlho nepožíval toho pokoja, lebo ešte tohože roku umrel[35]).

Cisár Konstantín Porph. vypráva, že Svatopluk, rozdeliv državu svoju medzi troch synov, najstaršiemu z nich sveril spolu vrchniu moc nad mladšími bratmi. Na smrteľnom lúžku povolav ich pred seba, podal im a zlomiť kázal sviazané tri prúty; keď ich nemohli zlámať, rozviazav ich, podal každému jeden z nich, tak že každý bez nesnádze zlomil prút svoj. Užil — vraj — toho príkladu starého, ale vždy významného, aby im žive pred oči predostrel potrebu svornosti vôbec, mladším ale príklad poslušnosti naproti najstaršiemu.

Ačkoľvek pramene západné spomínajú len dvoch synov jeho, Mojmíra a Svatopluka, predsa nemožno len tak na ľahko odmrštiť zprávu Konstantína Porph., ktorý bol temer súčasný znateľ dejín moravských, písav svoje dielo okolo r. 949. Že západné pramene spomínajú len dvoch synov, príčinou je, že nemaly úmysel vypočítovať synov Svatoplakových, ale len vyprávať roztržky, ktoré vypukly r. 896 medzi Mojmírom II. a Svatoplukom II. Záhadu o troch synoch Svatoplukových asi objasňuje súčasný rukopis cividalský, ktorý po Svatoplukovi I. a jeho manželke uvádza meno Predslava. Porovnanie s inými miestami tohož rukopisu činí pravdepodobným, ba zaisteným, že najstarší syn Svatoplukov bol Predslav[36]).

Nie menej záhadným je, kde ležaly podielne kniežatstvá synov Svatoplukových. Za to mám, že Predslav, čo najstarší a prvorodzený, obdržal Moravu, Čechy a Lužice, jakožto kmen državy veľkomoravskej. V tom ma utvrdzuje i meno mesta ponemčené Presburg, ktoré bezpochyby po-

---

[31]) V darovacej listine kláštora kremifanského praví: »Quidquid Vilhelmus et Engilscalchus, germani fratres, Comites videlicet quondem strenui terminales, tam ad Eborespurch, ad Cambe sive ad Persiniacham, quamque in aliis, Wajoariae scilicet atque Sclaviniae, locis vel terminis habuerunt. Dobner: Annales II., 271 et 277.

[32]) Arnolfus contra Moravenses pergebat, et Agarenos, ubi redusi erant, dimisit. Ann. Sangall. ad an. 893.

[33]) Missi autem propter insidias Zuentibaldi ducis terrastre iter non valentes habere, de regno Brazlavonis per fluvium Odogra usque ad Gulpam, dein per fluentes Save fluminis navigio in Bulgaria perducti. Ann. Francofuld. ad an. 892. Omne sal enim ex montanis Transilvaniae, sale fertilibus, tum petendum fuit, nam in vicina Moraviae Polonia tum adhuc salis fodinae non fuerunt. Ekart. Rer. Franc. l. 31. p. 727.

[34]) Pax tempore autumni inter Bojoarios et Maravos compacta est. Ann. Francofuld. ad an. 894 in Supplem.

[35]) Zundebolch, rex Marahensium Sclavorum, vir inter suos prudentissimus et ingenio calidissimus, diem clausit extremum. Regino.

[36]) Qui venerunt in isto monasterio . . . Szuentiepulc. szuentezizna. predezlaus. Slovenský letopis. III, 178.

vstalo z mena Pred-slava (Preds-burg) a ležalo na Morave[37]). Mojmír II. vládol nad Pannoniou, lebo tam bolo dejište jeho válčenia. Svatopluk obdržal Slovensko medzi Váhom a Tisou, lebo utrativ trón, tam — dľa povesti — stal sa pustovníkom[38]). Len majúc toto pred očima, budeme môcť rozumeť dejom, ktoré po smrti Svatopluka I. nasledovaly v države veľkomoravskej.

R. 895 od Moravy odpadly Lužičania a Česi, pristúpiac k Arnulfovi[39]). Darmo Predslav vypravil poslov k Arnulfovi, aby ho požiadali o zachovanie pokoja a o to, by netrpel u seba odpadlíkov (Čechov a Lužičanov); on odpravil ich a nad Dunajom postavil vojsko svoje, aby bolo pohotove na pomoc Čechom, budú-li od Moravanov napadnutí. Krem toho Arnulf pobádal Bracslava a Arpáda, aby uderili na dolniu Pannoniu. To učinili síce spoločne, ale Arnulf ju opanovanú sveril Bracslavovi, nie Arpádovi. Podobný osud hrozil aj Morave. Česi už r. 897 prosili Arnulfa o pomoc proti Moravanom. Za tej doby zomrel Predslav, a o osirotenú i osamotenú Moravu pozostalí bratia už r. 898 dali sa do vlasov. Z príčiny tej Arnulf uložil pohraničným grófom, Luitpoldovi a Arbovi, aby tomu boli na pomoc, ktorý o to žiadať bude. O pomoc žiadal Svatopluk, a tak Luitpold a Arbo vtrhli do Pannonie na Mojmíra, ale bez značného úspechu; áno Arbo i so synom svojím Isanrikom potajomne huckali Mojmíra proti Svatoplukovi. Následkom toho v zime nové bavorské vojsko dalo sa na pochod; najprv proti Arbovi, ktorého hodnosti pozbavili, potom ale do Pannonie proti Mojmírovi, ale opät bez značného úspechu, uspokojac sa s korisťou, ktorú odvliekli.

Nasledujúceho roku 899 Bavori opät vtrhli do države moravskej, ale vysvobodiac Svatopluka z jakéhosi hradu, i s korisťou so sebou ho odvliekli[40]). Z toho poznať, že Mojmír ešte dosť mocným bol odolať Nemcom. Čo viac ešte aj Isanrik, ktorý nazpäť uvedený bol do hodnosti otcovej, s ním držal a, keď bol od Arnulfa lapený a uväznený, z väzenia utiekol k Mojmírovi. Tento ho nazpäť uviedol do predošlého územia a toto k svojej države pripojil.

Medzi tým časom Arpádovci činili lúpežné výlety nielen do Pannonie dolnej, ktorú spravoval Bracslav, ale i do Itálie[41]). Pri tej príležitosti ob-

---

[37]) Regione Moravia usque ad fluvium, cui nomen est Wag. Cosmas.

[38]) Povesť tá nemôže sa týkať Svatopluka I. ale Svatopluka II. Prameny dějin českých. II., 27.

[39]) Legati Obodritorum curte regia Salz munera secum deferentes ad regem pacifica optantes pervenerunt. Quos rex ut audivit, sine mora postulata annuens; eos abire permisit . . . Mediante mense Julio habitum est in urbe Radisbona generale conventum. Ibi de Sclavonia omnes duces Boemanicorum, quos Zuentibaldus dux a consortio et potestate Bajoaricae gentis per vim dudum (a. 890) divellendo detraxerat, quorum primores erant Spitignevo et Vintizia (Vratislaus) ad regem venientes et honorifice ab eo receptos, per manus, prout mos est regiae potestati, reconciliatos se subdiderunt. Suppl. Annal. Francofuld. ad an. 895.

[40]) Zuentobolchum puerum filium ducis Zuentobolchi, suumque populum de ergastulo civitatis, in quo inclusi morabantur, eripuerunt, ipsamque civitatem igni succenderunt, atque in fines patriae suae pro misericordia secum abduxerunt. Annal. Francofuld ad an. 899.

[41]) Quod nos praefati Schlavi criminabantur, cum Ungaris fidem catholicam violasse et per canem seu lupum, aliasque nefandissimas et ethnicas res sacramenta et pacem egisse, atque, ut in Italiam transirent, pecuniam dedisse . . . Quia enim Christianis nostris (in Pannonia) longe a nobis positis semper imminebant et (eos) persecutione nimia afligebant, donavimus illis nullius pretiosae pecuniam substantiae

známili sa s pomerami Slovanov v Pannonii, s nemeckou nadvládou nespokojnými; vôbec zanevreli na Nemcov a vstúpili do smluvy s Moravanmi[42]), očakávajúc príležitosť vyvŕšiť sa nad Nemcami.

Keď Arnulf dňa 8. dec. umrel, Arpádovci, jaknáhle dozvedeli sa o jeho smrti, vrhli sa na dolniu Pannoniu, ktorú r. 896 dobytú Arnulf bol sveril Bracslavovi[43]), a ju zaujali, vyženúc z nej Nemcov; potom ale, keď Bavori s Čechmi spojení uderili na Moravu[44]), i ostatniu čili horniu Pannoniu, od Ráby až k Enži, sebe podmanili[45]). Tak Mojmír zostal panovníkom len nad pôvodnou državou otcovou, nad Moravou a Slovenskom, a uzavrel mier s kr. Ludvikom[46]), aby aspoň ten driek državy veľkomoravskej zachránil[47]).

Dokiaľ Mojmír panoval a kedy i jako zahynul, pre nedostatok vieryhôdných prameňov nemožno dokázať. Že by bol zahynul pri Prešporku r. 907, to nemá ani toho najmenšieho základu a protiví sa i samému tomu tlčhubovi Aventinovi († 1534), na ktorého Šafarík tú svoju bludnú domnienku postavil. Majúc na to ohľad, že Moravania (pod Mojmírom) ešte r. 906 porazili Arpádovcov[48]), a že Regino, ktorý svoju kroniku písal až do r. 907, ku smrti Svatopluka I. (r. 894) už pripomenul zaniknutie državy veľkomoravskej[49]), nutno položiť jeho smrť do r. 906. Na tento rok myslel aj Cosmas, keď, slová Reginove použiv a doplniv, napísal, že državu veľkomoravskú rozchytali Česi, Poliaci, Nemci a Arpádovci.[50])

---

et tantum nostra linea vestimenta, quatenus aliquatenus eorum feritatem molliremus. Epist. episcoporum Bavariae an. 900. Anno 999 venere Ungari in Italiam in mense Augusti Ind. III. Octavo Kal. Octobris junxerunt se Christiani cum eis in bello ad fluvium Brentam. Chron. Nonantul. Dobner: Annal. II., 332.

[42]) Ipsi (Schlavi) Ungarorum non modicam multitudinem ad se sumpserunt et more eorum capita suorum pseudo-christianorum penitus detonderunt et super nos Christianos immiserunt. Epist. episc. Bavariae an. 900.

[43]) Arnulfus imperator obiit, moxque eo anno Hungari, morte illius audita, collecto permagno exercitu, Maranianorium gentem, quam illorum auxilio Arnulfus imperator sibi (a. 896) subdiderat, inuadunt sibique vindicant. Abbas Ursp. ad an. 899. — Ipsi (Ungarii) supervenerunt et alios captivos duxerunt, alios occiderunt, alios ferina carcerum fame et siti perdiderunt, innumeros vero exilio deputaverunt et nobiles viros ac honestas mulieres in servitium redegerunt, ecclesias Dei incenderunt et omnia aedificia deleverunt, ita ut in tota Pannonia, nostra maxima provincia, tantum una non appareat ecclesia. Epist. episc. Bavariae an. 900.

[44]) Bajoarii per Bohemanos transeuntes, ipsis secum assumptis, Marahensem item devastant regionem. Herm. Contr. ad an. 900.

[45]) (Hungari), Mysia eversa, Marahensiumque, licet gentilium, convulsis tabernaculis, suam olim Pannoniam irruperunt. Pertz: Monum. Germ. SS. IV., 517. Gentilis, id est homo de eadem gente. Lex. Ducangii. Mysia, Moesia, teraz comitatus Mosoniensis (Wieselburg).

[46]) Eodem anno Mormarus, dux Marahensis, et Isanricus, Noricus comes, qui ad ipsum transfugerat, cum Ludovico rege pacificati sunt. Herm. Contr. ad an. 901. Dobner: Annal II., 362.

[47]) Ungarii Marahenses petunt, pugnaque victi terga verterunt. Ib.

[48]) Ungarii a Moravis ceduntur. Ann. Saxo ap. Ec. I., 238. Annal. Hild. Grad. Abbatis Ursperg. ad an. 906.

[49]) Cuius (Svatopluci) regnum filii eius pauco tempore infeliciter tenuerunt, Ungaris omnia usque ad solum depopulantibus. Regino ad an. 894.

[50]) Cuius regnum filii eius parvo tempore, sed minus feliciter tenuerunt, partim Ungaris illud diripientibus, partim Teutonicis orientalibus, partim Poloniensibus solotenus hostiliter depopulantibus. Cosmas Pragensis.

II.

Dejiny cirkevné.

Nielen ruský dejepisec Nestor († okolo r. 1116), ale i pápež Ján X. a to v liste svojom k Tomislavovi, kráľovi Dalmácie, z r. 925 píše, že krajiny Slovanské už v dobe sv. apoštolov prijaly kresťanstvo[61]). Z tohoto svedoctva nasleduje teda, že za doby narodenia Ježiša Krista už boli Slovania v strednej Europe a stali sa údami cirkve kresťanskej. Nenie pochybnosti, že kresťanstvo už v dobe apoštolskej dostalo sa i k Dunaju a nad Dunaj[62]), kde Slovania, keď nie pod menom Germanov, iste pod menom Sarmatov, Scythov a Dakov čili Getov prebývali; lebo Theophylakt (r. 629) a Focius († 891) zreteľne svedčia, že Slovania predtým menovali sa Getes (Γητης, Roľníci); Procopius Caesariensis (r. 552) ale podobne dokladá, že sa predtým menovali Sporoi (Σποροι, Rozsievači, Roľníci).

Terajšia Morava za doby klassikov náležala z väčšej čiastky do Germánie[63]), Slovensko ale od rieky Moravy alebo Odry až k Tise, za ktorou bývali Jazygskí Sarmatovia[64]).

Možno, že pôvodne s kresťanstvom šírila sa i liturgia latinská, ponevàč úradnia reč v zemiach Rimanmi opanovaných bola latinská; však ale, keď Ulfilas, biskup balkanských Getov, aby snadnejšie rozširoval arianstvo medzi Getami, okolo r. 380 uviedol liturgiu getskú (glagolskú, bludne gotskou zvanú), dostala sa getská čili slovanská (glagolská) liturgia, spolu aj s arianstvom ku Getom (Slovanom) naddunajským. Sv. Ján zlatoustý a sv. Hieronym († 421) očistili liturgiu getskú od arianismu; a preto tiež ona opravená getská čili glagolska liturgia menuje sa liturgiou sv. Hieronyma, mnísi ale, ktorí sa tejže pridŕžali, mníchami čiernymi (monachi nigri.)

Keď Rimania na konci 5. stoletia zapudení boli z Pannonie, pápež Simmachus († 514) na miesto liturgie a hierarchie latinskej uviedol hierarchiu slovansko-glagolskú, spolu ale uviedol čili ponechal liturgiu slovansko-glagolskú, ktorá tam bývala vedľa latinskej.

Ačkoľvek Longobardi v Čechách a Markomani na Morave odstúpili od arianismu a prijali vieru katolícku, Slováci (Rugi) prinútení boli k tomu, až keď pod vládu Longobardov (okolo r. 500) sa dostali.

Keď Longobardi (okolo r. 527) opanovali aj Pannoniu, a sriadená bola slovansko-glagolská hierarchia v ich rozsiahlej državе: pod arcibiskupstvo Laureacké náležaly aj biskupstvá v Trnave, Nitre, Jehlave, Kurime a Vyšehrade. Až na konci 8. stoletia Nemci založili latinské biskupstvo v Solnohrade a Pasave k potlačeniu hierarchie a liturgie slovansko-gla-

---

[61]) Quis enim ambigit, Sclavinorum regna in primitiis Apostolorum et universalis Ecclesiae esse commemorata, cum a cunabulis escam praedicationis Apostolicae Ecclesiae perceperunt.

[62]) Christo, vero Deo subdita, et Sarmatarum et Dacorum et Germanorum et Scytharum. Tertullianus contra Judaeos c. 7.

[63]) Vlastne Gormanie čili zeme gor maných, hôr menších, Ορχυνιοι, Hôrky.

[64]) Superiora autem inter Danubium et Hercynium saltum (Ορχυνιος δρυμος) usque ad Pannonica hyberna Carnunti (naproti Prešporku a Devínu), Germanorumque ibi coufinium, campos et plana Jazyges Sarmatae, montes vero et saltus pulsi ab his Daci, ad Patissum omnem a Maro, sive is Duria est, a Svevis regnoque Vanniano (Marcomanico, Maromanico) dirimens eos. Plinius.

golskej. Činil to solnohradský v dolnej, pasovský v hornej Pannonii; áno solnohradský zasiahol už i na Slovensko, kde Privinovi, kniežaťu slovenskému, posvätil chrám nemeckého svätca, sv. Emeráma.

Mojmír I, knieža Moravy, aby sa osvobodil od hltavých Nemcov, zahnal Privinu a Slovensko spojil s Moravou; potom spojiv sa s Tutundom, kniežaťom pannonským, zahnal i nemeckých kňazov, žiadajúc od pápeža obnovenie hierarchie slovansko-glagolskej. Pápež Eugen II. r. 826 ustanovil Urolfa arcibiskupom laureackým, podriadiv mu i biskupstvá nitrianske a tie, ktoré na príhodnom mieste na Morave a Slovensku sriadené alebo obnovené budú.

Po svrhnutí Mojmíra I. s trónu, cisár Ludvik ustanovil Rastislava nad Moravou, Svatopluka ale nad Slovenskom.

Rastislav nasledoval šľapaje Mojmíra I., odstúpil od cisárstva západného a od arcibiskupstva mohúckeho, vyhnal pre úmysly svoje nespoľahlivých nemeckých kňazov a požiadal východného cisára Michala i patriarchu carihradského Ignáca o missionárov grécko-slovanských. Práve vtedy meškali v Carihrade pápežskí legáti, a je pravdepodobné, že na dvore cisárskom u ich prítomnosti prišli do reči i cirkevné veci na Morave, a vypracovaný bol plán pre samostatnú cirkev slovanskú, na ktorú by sa opierať mohla stolica apoštolská proti už nesnesiteľnému jhu cisárstva západného. Následkom toho r. 863 vyslaní boli na Moravu dvaja bratia, Konstantin a Method[55], rodení Slovania solunskí, ktorí podobnú missionársku prácu boli vykonali v nadčiernomorskom Bulharsku a Kozarsku.

Ačkoľvek i za času Nemcov vedľa latinskej liturgie bola i slovansko-glagolská, predsa Konstantín a Method, navyklí liturgii gréckej a gréckemu písmu, snažili sa uviesť to i na Morave; grécke písmo doplniac potrebnými literami, sostavili grécko-slovanské písmo (cyrillicu) a grécko-slovanskú liturgiu; zakladali školy, aby slovanskými kňazmi zaopatrili cirkev moravskú. Nezdá sa, že ich účinkovanie zasiahlo už vtedy do Slovenska, ktoré tvorilo osobitné kráľovstvo Svatopluka a malo slovansko-glagolskú liturgiu[56].

Netrpí zaiste pochybnosti, že pápež Mikuláš I, ktorý o poslaní Konstantína a Methoda mal vedomosť od legátov svojich, z Carihradu sa navrátivších, vyjednával ďalej s Rastislavom o sriadení samostatnej slovanskej hierarchie na Morave; a, aby sa dovŕšilo dielo skrze vysvätenie potrebných k tomu biskupv a kňazov, r. 867 povolal Konstantína a Methoda do Ríma. »Poslal pre nich — praví legenda —, žiadajúc si videť ich čo anjelov Božích«, Očakával ich tým túžobnejšie, keď vedel, že so sebou prinesú i ostatky sv. Klementa, pápeža a mučeníka, ktoré boli našli v Chersone.

Tak sa zdá, že cestu konali cez Pannoniu, kde sa s Kocelom, slovanským kniežaťom obznámili. Odtiaľ tiahli do Benátok, kde priatelia latinskej liturgie za zlé mali im pestovanie slovanskej liturgie, keďže sú — vraj — len tri jazyky (hebrejský, grécky a latinský), ktorými sluší v liturgii oslavovať Boha. Konštantín však medzi iným odvetil im toto:

---

[55]) Konštantín až pozdejšie (r. 869) v Ríme, keď pred smrťou vstúpil do kláštora, dostal meno Cyrill.

[56]) Zuentibald, nepos Rastizi, propriis utilitatibus consulens, se Carlmanno unacum regno, quod tenebat, tradidit... Quendam presbyterum, eius ducis (Svatopluci) propinguum, nomine Sclagamarum (Slavomirum); sibi in principem constituunt. Ann. Francofuld. Meno Slavomír poukazuje na kňaza slovansko-glagolského.

»Keď Armeni, Peršania, Abazgovia, Iberovia, Arabi, Egyptčania (Koptovia) Syrovia a iní mnohí svojím jazykom vzdávajú chválu Bohu, prečo by sa to nemalo dopriať Slovanom«?

Medzitým došla ich tá smutná zpráva, že pápež Mikuláš I. dňa 13. nov. 867 umrel; ale nedlho potom dozvedeli sa, že už 24. dec. vyvolený je nový pápež, Adrian II., ktorý, podobne predchodcovi svojmu, prahne po ich príchode.

Jaknáhle s počiatkom roku 868 rozniesla sa povesť, že Konštantín a Method s ostatkami sv. Klementa približujú sa, celé mesto bolo na nohách; sám pápež s veľkým prôvodom biskupov, kňazov a mešťanov vyšiel im v ústrety. Srdcia celého zástupu plesaly, keď pri zvuku zvonov, pri žiarení nesčíslných sviec a pri radostnom speve tiahli ku velikánskemu »Colosseumu«, do chrámu sv. Klementa. Po slavnostnom uložení ostatkov sv. Klementa tamže a po náležitom oddychu, prikročilo sa k vybaveniu žiadosti Rastislavovej. Jednalo sa o preskúmanie grécko-slovanskej bohoslužby a o sriadení slovanskej hierarchie pre Moravu: grécko-slovanská liturgia bola schválená, učenníci Konštantína a Methoda boli, jedni za kňazov, druhí za jahnov (diakonov) vysvätení; asi dňa 6. marca za biskupov vysvätení boli Konštantín a Method skrze samého pápeža[57]), a síce Konštantín za arcibiskupa pre Moravu a Pannoniu, so sídlom v Ostrihome; Method ale za arcibiskupa pre Sriem so sídlom v Báči[58]). Method odišiel z Ríma a zaujal svoje arcibiskupské sídlo, ale Konštantín prinútený bol zostať tam, poneváč práve toho roku Nemci zdvihli hroznú válku proti českému Bořivojovi, moravskému Rastislavovi a slovenskému Svatoplukovi, a v nej i r. 869 pokračovali.

Medzi tým časom, čo vojna stála na Labí a Dunaji, Konštantín ochorel, zriekol sa biskupstva a 5. jan. 869 vstúpil do kláštora, dostav meno Cyrill; kde ale už 14. febr. umrel.

Arcibiskupovi sriemskemu Methodovi otvorilo sa dosť skoro nové pole účinkovania, ale s ním aj osudné nebezpečenstvo. Kocel, knieža pannonský, žiadal pápeža, aby Methodovi podriadil aj slovanských veriacich v Pannonii, kde už od ďalšieho času nemali svojho slovansko-glagolského biskupa[59]). Pápež vyslyšal jeho prosbu a podriadil mu nielen Pannoniu ale i susedné zeme slovanské[60]).

Je pravda, že pápež, keď sa utíšila válka na Dunaji, v liste svojom doporúčal Methoda Rastislavovi a Kocelovi; ale účinkovanie jeho uderilo na veľkú prekážku. Sotva že započal svoju apoštolskú prácu a kriesil slovanskú liturgiu, slovanský ľud opustil kňazov, ktorí liturgiu konávali po latinsky; čo veľmi rozhorčilo biskupov nemeckých. Práve toho času Nemci r. 870 odvliekli nielen Rastislava z Moravy, ale i Svatopluka zo

---

[57]) Consecraverunt ipsum (Constantinum) et Methodium in Episcopos. Prameny dějin českých. I., 98.

[58]) Prameny dějin českých. I, 69. srov. 46. Sriemsko bolo pred i zadunajské (Sirmia citerior et ulterior), a sídlo biskupské bolo v Báči (in civitate Bacensi) . . . Medzi arcibiskupstvami Carihradu podriadenými v 10. století boly: Συρμιον, η νυν Ουγγρια, και Στριωμος = Syrmium, teraz Uhorsko a Ostrihom. Migne: Patrol. graecolatinae tomo CVII. pag. 396. CXIII. pag. 82.

[59]) Post hunc (Osbaldum) interiecto aliquo tempore supervenit quidam Sclauus ab Hystrie et Dalmatie partibus, nomine Methodius. Excerptum e lib. de conv. Carant. ap. Ginzel: Geschichte der Slavenapostel. Leitmeritz. 1857. Anhang S. 68.

[60]) Dixit Apostolicus: Non tibi tantum, sed omnibus partibus illis Slovenicis mitto illum magistrum a Deo. Ib. p. 26.

Slovenska, a Method tiež podobný osud podstúpil. Adalvin, arcibiskup solnohradský, dal ho lapiť a odviesť k Annonovi, biskupovi frisinskému, čo legátovi pápežskému. Tento, zneužijúc svojho úradu a nevšímajúc si ani rady svojho duchovenstva ani odvolávania sa Methoda na súd apoštolskej stolice, dal ho uväznit. Zo žalára frisinského vlečený bol do Rezna, kam sa v októbri r. 871 dostavil kráľ nemecký Ludvik s Adalvinom a jeho suffraganmi. Method i tu týraný a uväznený bol.

Jestli Svatopluk dosaváď dôveroval Nemcom a nemeckým kňazom, z tej slepej dôvery vyliečený bol vo väzení, do ktorého bol zavlečený. Bezpoohyby on bol, ktorý poučil nového pápeža, Jána VIII. o útrapách Methoda, tak že na začiatku mája r. 873 vyslal Pavla, biskupa ankonského do Bavorska, a vysvobodil a uviedol nazpäť Methoda do Pannonie. Krem toho pápež r. 874 písal cisárovi Ludvikovi a jeho synovi Karlmannovi, kráľovi bavorskému, ktorému podriadená bola i Pannonia, aby nekládli prekážky biskupovaniu Methoda[61]); Muntimíra ale, knieža srbského (sriemskeho?) napomenul, aby nasledujúc príklad svojich predchodcov, navrátil sa pod arcibiskupskú právomocnosť Methodovu[62]).

Ačkoľvek Method chránený bol auktoritou pápežovou, predsa biskupi bavorskí neprestali ho znepokojovať, a vyhrážali sa Kocelovi, podrží-li ho u seba[63]); áno vzbudili v ňom nedôveru oproti praxe východnej cirkve, týkajúcej sa prepustenia manželky z príčiny cudzoložstva, tak že pápež r. 877 upozornil ho na prax západnej cirkve v tomto ohľade[64]). Tak sa zdá, že po smrti Kocela zhoršil sa pobyt Methoda v Pannonii, a bolo mu vhod, keď Svatopluk požiadal pápeža, aby poslal Methoda za arcibiskupa na Moravu[65]). Odchod Methodov z Pannonie nepriaznivci jeho vykričali za jeho zapudenie z Pannonie[66]).

Pravdepodobné je, že keď Method ustanovený bol za arcibiskupa moravo-pannonského, Gorazd, jeden z jeho učenníkov vymenovaný bol za jeho nástupcu v Srieme, so sídlom v Báči[67]).

Method, zaujav arcibiskupské sídlo vo Velehrade, vyviňoval svoju činnosť na Morave a Slovensku; ale poneváč uvádzal do chrámov liturgiu grécko-slovanskú (cyrillskú), zakúsil nepríjemnosti Na dvore Svatoplukovom bol kňaz Ján, ktorého Svatopluk upotrebúval k diplomatickým posolstvám. Pochádzal z Benátok, kde neboli priatelia slovanskej liturgie. Spoločníkom jeho bol iný tiež kňaz, menom Viching, ktorý bezpochyby bol kancellárom Svatoplukovým. Oba za chrbtom Methoda kuli zradu k svrženiu jeho

[61]) Liceat fratri nostro Methodio, qui illic a sede Apostolica est ordinatus, secundum priscam consuetudinem libere, quae sunt episcopi, gerere. Dissertationes. G. Fejér. Budae. 1837. p. 95.

[62]) Progenitorum tuorum secutus morem, quantum potes, ad Pannoniesium reverti studeas dioecesim. Ib. p. 96.

[63]) Si hunc retines apud te, tc a nobis haud facile absolves. Legen. pannonica.

[64]) De his, qui uxores suas dimiserint, vel ad alios, illis viventibus, migraverint. Ginzel: Geschichte der Slavenapostel. Anhang, S. 57.

[65]) Moravi, postquam cognoverunt presbyteros Germanicos, qui apud se vivebant, non favere sibi, sed insidias struere, omnes expellerent. Ad Apostolicum autem nuntium miserunt: »Quoniam antea patres nostri baptisma a sancto Petro jam acceperunt, da nobis Methodium archiepiscopum et doctorem. Illico misit eum Apostolicus, et Swiatopolk princeps cum omnibus Moravis accipiens illum, commendavit illi omnes ecclesias et clericos in omnibus oppidis. Legenda pannon.

[66]) Tandem fugatus a Carentanis partibus intravit Moraviam, ibique quiescit. Excerptum ap. Ginzel. Anhang, S. 68.

[67]) Srov. vyššej pozn. 58. a nižej pozn. 80.

z arcibiskupského stolca. Prišlo to tak ďaleko, že Svatopluk skrze tamtoho Jána sdelil pápežovi svoje pochybnosti vzhľadom na pravoverné učenie a bohoslúženie Methodovo; ale Ján VIII. nebol človekom ľahkoverným, aby odsúdil Methoda nevyslyšaného. Povolal r. 879 teda Methoda, čo arcibiskupa, pred súd apoštolskej stolice do Ríma, a uvedomil o tom i kráľa Svatopluka. Tento, bezpochyby Methodom na pletichy Jána a Vichinga upozornený, vyslal s nimi i svojho dôverníka, menom Zemezizna. Method bol súdom apoštolskej stolice uznaný za pravoverného, a užívanie slovanského jazyka holo potvrdené s tým dodatkom, aby pri sv. mši evanjelium spievané bolo i po latinsky na dôkaz spojenia s latinskou cirkvou; jestli by ale Svatopluk a pohlavári jeho žiadali si to, aby im sv. mša slúžená bola po latinsky. Krem toho pápež Vichinga, za biskupa nitrianskeho menovaného, vysvätil za biskupa nitrianskeho, a naložil Svatoplukovi, aby poslal do Ríma ešte jednoho kňaza, ktorého by za biskupa vysvätil, aby Method, majúc po boku dvoch biskupov, ako to cirkevný zákon predpisuje, mohol svätiť biskupov pre také mestá, kde by založenie biskupstva bolo potrebné.

Nenie pochybnosti, že Method navrátiv sa do Velehradu, aby vyplnil žiadosť Jána VIII. a túžbu svoju, pokladal si za povinnosť, dorozumeť sa so Svatoplukom vzhľadom na založenie nových biskupství a vyslanie jednoho kňaza do Ríma, aby bol tam vysvätený za biskupa; čo keď sa stalo, položený bol základ samostatnej slovanskej hierarchie v države moravskej[68]).

Kde za doby sv. Methoda založené boly nové biskupstvá, pre nedostatok historických prameňov, nemožno udať; len tô je naznačeno, že v Poľsku a Uhorsku bolo sedem biskupství, arcibiskupovi (velehradskému) podriadených[69]).

Právomoc Methodova tým sa rozšírila, keď sa jej podrobil i český knieža Borivoj[70]). Že sa to stalo okolo r. 880, na to poukazujú i vtedajšie okolnosti i legendy. Sv. Method mohol obrátiť svoju pozornosť na Čechov až vtedy, keď bol menovaný, keď sídlil vo Velehrade a sriadil hierarchiu na Morave. Krem toho Borivoj, keď r. 890 umrel, počítal 35 rokov: teda sa narodil r. 855. Keď sa vo Velehrade podriadil sv. Methodovi, bol v kvete výbornej mladosti (egregie iuventutis flore): teda asi 25-ročný; čo padá na (855+25 =) 880. rok[71]).

Nie s tak šťastným výsledkom stretlo sa posolstvo Methoda ku kniežaťu nadvislanskému (veľkopolskému), aby sa pripojil k cirkvi veľkomoravskej; čo keď učiniť nechcel, predpovedal mu, že pozbavený bude zeme svojej a bude vyhnancom v cudzine[72]).

---

[68]) Et episcopos in sua regione, Morierum dicta, (Zuentopulcus) habuit. Ditmar ap. Bielowski: Mon. Pol. Hist. I., 294.

[69]) Qui Swatopluk rex procuravit pro agnito fidei christiane (lumine), quod sedes archiepiscopalis in Weldegrad (costitueretur ad) ecclesiam, quam idem fieri ordinauit, et sedes ubi regni sui erat, et VII. episcopi suffraganei erant sub ipsa sede (archiepiscopali) ordinati. (Hi) in Polonia et Ungaria fuere. Lectiones de s. Cyrillo et Methodio. Slovenský Letopis. I., 118.

[70]) Pozdejší legendári pomenovali to »pokrstením« Bořivoja. Tento však jako predtým, tak i potom nosil meno Bořivoj, kdežto, keby bol prijal skutočný krst od sv. Methoda, bol by pri krste dostal iné meno. Jeho »krst« záležal v tom, že predtým náležal k západnej glagolsko-slovanskej, potom ale k východnej cyrillo-slovanskej liturgii.

[71]) Prameny dějin českých. I., 144 a 202.

[72]) Bielowski: Mon. Pol. Hist. I., 87, 88, 118.

Asi za tej doby, čo Method zašiel do Čiech a bavil sa tam so sriadením cirkve grécko-slovanskej, Viching nielen že si nevšímal kanonickej poslušnosti, ku ktorej ho Ján VIII. v Ríme oproti Methodovi ešte i zvlášte bol zaviazal, ale i miesto listu, ktorý bol poslaný na Svatopluka od pápeža, podstrčil iný, padelaný, v ktorom stálo ,že Method mal byť zahnaný, Viching ale na stolec arcibiskupský povýšený; že pápež dal Vichingovi iný návod, odchodný od návodu daného Methodovi; že k uskutočneniu toho návodu musel sa zaviazať pápežovi i prísahou. Method súc presvedčený, že Ján VIII. nemohol tak jednať,, jako šibal Viching predstieral, sdelil celú vec pápežovi, osvedčujúc, že je hotový opäť dostaviť sa do Ríma k ospravedlneniu seba. Zprávou jeho prekvapený pápež svojím nežným listom od 23. marca 881 vyslovil sústrasť Methodovi a dal mu na vedomie, že mimo jednoho listu, v ktorom podal Svatoplukovi zprávu o jeho pravovernosti, neposlal žiadneho iného; že Vichingovi nedal žiadneho osobitného návodu, neprijal od neho žiadnej prísahy, ba že s ním ani o podobnej záležitosti nemluvil. Konečne povzbudzuje Methoda k trpezlivosti, dokladajúc, že keď s Vichingom dostaví sa snáď do Ríma, ten nezbedný suffragán neujde prísnemu potrestaniu. Keď došiel tento list na Moravu a čítaný bol verejne, ľud dôrazne si žiadal, aby aj ten prvší a Vichingom zlomyseľne potlačený pravý list pápežov čítaný bol. Môžeme si myslet, jako listom týmto oparení boli Vichingovci, plesali verní sv. Methodovi.

Povesť o velikánskom diele sv. Methoda dostala sa i do Carihradu, kde vtedy na prestole východného cisárstva sedel Slovan, cisár Basil (867—886). Z počiatku, dokiaľ držal s nezákonitým a Rímu protivným patriarchom Fociom, hneval sa na Methoda, že držal s Rímom, tak že i samému Methodovi dostala sa do uší tá zvesť z Carihradu, že sa cisár hnevá na neho; ale medzitým okolnosti sa zmenily: Basil sám pracoval na shode medzi Carihradom a Rímom. Hneval-li sa predtým na Methoda, odložil svoj hnev a písal mu: »Ctihodný otče, veľmi si žiadame teba videť; aby si sa nám zavďačil, pospieš k nám prísť, aby sme ťa uzreli, dokiaľ si ešte na žive, a tvoje požehnanie obsiahli«. Je pravdepodobné, že ten list cisárov doručený bol Methodovi vtedy, keď konal apoštolskú cestu nad čiernym morom, a on bezodkladne dal sa na cestu do Carihradu, kde ho cisár prijal s velkou radosťou a poctou, a pochváliv jeho učenie, zadržal kňaza a jahna z učenníkov jeho u seba s (liturgickými) knihami slovanskými.

Sv. Method navrátiv sa na Velehrad, dal sa do prekladu sv. Písma. Sotva že s tou prácou bol hotový až na knihy Machabejské, dostal od Arpáda, veľvojvodu, ktorý okolo r. 884 s ľudom svojím presťahoval sa bol nad ústie Dunaja, pozvanie, že by ho rád ešte videl[78]). Ačkoľvek niektorí vystríhali ho pred ním, šiel predsa k nemu. Arpád prijal ho s radosťou a, pobesedovav s ním, zľúbal ho a prepustil ho s tými slovami: »Ctihodný otče, pamätaj na mňa vždycky vo svätých modliťbách svojich«! Rozmluva bola ovšem bulharsko-slovanská, lebo tú, nie ale maďarskú mluvil Arpád a ľud jeho.

Medzi tým časom Svatopluk r. 884 podrobil si Pannoniu; čo zavdalo príčinu Vichingovi k novým pletichám. Nemohúc podvrátiť pannonsko-moravský arcibiskupský stolec sv. Methoda, chcel ho rozdeliť na dvoje

---

[78]) Poznal ho od tej doby, čo sa s nim (okolo r. 855) obznámil bol nad Čiernym morom. Prameny dějin českých. I., 13. V Legende stojí »Uhri« a »uhorský kráľ« per anticipationem. Legendár pozdejšie geografické meno »Ugor« preniesol do 9. stoletia na Turkov (Bulharov) a Kozarov Arpádových.

a založiť, vlastne obnoviť drievne glagolsko-slovanské arcibiskupstvo laureacké v Pannonii[74]).

Posledný úkon sv. Methoda bolo posviacanie chrámu sv. Petra v Brne[75]). Práve vtedy chystal sa Svatopluk k druhej výprave proti kniežaťu nadvislanskému, a Method, keď sa mala konať bohoslužba, poslal k nemu, rieknuc: »Slúbiš-li mi, že svätý deň Petrov strávíš u mňa s vojami svojimi, dôverujem v Boha, že vydá ti ich (Vislanov) v brzku«. Čo sa i stalo, tak že Svatopluk i Vislanov (Veľko-Poliakov) pripojil k države veľkomoravskej.

Konečne, keď už klesaly sily jeho od staroby, nastaly porady o jeho nástupcovi. Viching robil si síce nádej na nástupníctvo, ale Method, dozvedev sa, jaké pletichy snuval so Svatoplukom, aby mu odňal Pannoniu, prekazil jého úmysly, vyslovil nad ním vyobcovanie z cirkve a za nástupcu svojho odporúčal Gorazda, arcibiskupa báčskeho.

Rozsrdený Viching myslel na pomstu; sobral sa do Ríma, aby u pápeža osočil Methoda. Štefan VI., ktorý v septemdri r. 885 zasadol na pápežský stolec, uveril mu a poslal ho nazpäť ku Svatoplukovi s listom, v ktorom, jestli sú tie veci, ktoré mu sdelil Viching, pravdivé, tú kliatbu, ktorú bol vyslovil Method na neho, vrhá ua hlavu Methoda. Krem toho zakazuje užívanie slovanského jazyka prj liturgii a diví sa, jako mohol to činiť Method, ktorý na hrobe sv. Petra zaviazal sa, že to viac činiť nebude. Konečne prikazuje, aby nepokojných, vlastne nepriaznivcov Vichingových, jestli sa nepolepšia, nielen z lona cirkve, ale i z državy veľkomoravskej vyhnalı[76]). Zo všetkého vidno, že je v tom liste elaborát Vichinga, podobný listu, ktory bol r. 880 podstrčil Svatoplukovi, a obsahuje patrnú lož, že Method prísahou sa zaviazal Jánovi VII., že nebude viac konať liturgiu po slovensky[77]).

---

[74]) Hic (Wichingus) Laureacensem ecclesiam pressit, volens provinciam dividere et auxilio Suentebaldi, regis Moravorum, in Seclavia metropolim suscitare. Catologus Cremifanensis. Na tom pracoval potom i čo biskup pasovský.

[75]) Anno ab incarnatione domini nostri Jesu Christi 884. consecrata est haec (Brunensis) ecclesia in honorem beatorum Petri et Pauli, principum apostolorum Dei, per reverendissimum in Christo patrem Metodium, archiepiscopum Moravensem, ipso eorumdem festi die (29. Julii) dicato, ac prima eius dos in Brne et Luze confirmabatur scripti tenore coram Zuatopolch, duce glorioso, et populo illegibili. Boczek: Cod. dipl. Mor. I., 64, 70.

[76]) In qua (fide) et Wichingum, venerandum episcopum et carissimum confratrem, ecclesiastica doctrina eruditum reperimus, et ideo eum vobis ad regendam sibi commissam a Deo ecclesiam remisimus . . . Methodium namque superstitioni, non edificationi, contentioni, non paci insistentem audientes, plurimum mirati sumus, et si ita est, ut audivimus, superstitionem eius penitus abdicamus. Anathema vero pro contemnenda catholica fide qui indixit, in caput redundabit eius . . . Divina autem officia et sacra mysteria ac missarum solemnia, que idem Methodius Sclavorum lingua celebrare presumpsit, quod ne ulterius facere, supra sacratissimum beati Petri corpus iuramento firmaverat, sui periurii reatum perhorrescentes, nullo modo deinceps a quo libet presumatur . . . excepto, quod ad simplicis populi et non intelligentis aedificationem attinet, si evangelii vel apostoli expositio ab eruditis eadem lingua annuncietur . . . Contumaces autem et inobedientes, contentioni et scandalo insistentes, post primam et secundam admonitionem si se minime correxerint, quasi zizaniorum seminatores, ab ecclesiae premio abiici sancimus et, ne una ovis morbida totum gregem contaminet, nostro vigore refrenari et a vestris finibus procul excludi precipimus. Ginzel: Geschichte der Slavenapostel. Anhang S. 63—67.

[77]) Srov. listy Jána VIII. r. 880 a 881. Legenda pannonica ap. Ginzel pag. 29. n. 12.

Medzi tým časom, čo Viching túlal sa v Ríme, už Method bol v hrobe. Umrel 6. apr. 885. Pri pohrabe jeho konala sa bohoslužba latinsky, kyrillsky a glagolsky[78]).

Smrť zachránila sv. Methoda pred ponížením, ktoré mu nastrojila zlomyseľnosť Vichingova; list pápeža prišiel opozdene a zostal bez následku; naskytly sa iné okolnosti, ktoré ohrožovaly dielo jeho. Medzi prívržencami Gorazda a Vichinga nastaly rozbroje, ktoré týkaly sa kresťanskej nauky a liturgie, hlavne ale nástupníctva v arcibiskupstve pannonsko-velehradskom. O tom, keď sa dostala zpráva čili žaloba do Ríma, pápež vyslal Dominika, biskupa, Jána a Štefana, kňazov, k Svatoplukovi na Moravu, aby s veľkou obozretnosťou vyšetrili vec a Gorazdovi, ktorého sv. Method odporúčal za nástupcu, zabránili vykonávať úrad arcibiskupský v državе veľkomoravskej, kým sa nedostaví pred apoštolskú stolicu, aby živým slovom vec svoju zastal[79]).

Prv, než pápežskí vyslanci dorazili do državy, Viching navrátil sa z Ríma do Nitry a s privolením oklamaného Svatopluka, v smysle vylhaného listu pápežovho, vzav so sebou vojakov, uderil na arcibiskupa sriemskeho, Gorazda, a dal ho i s inými pohlavármi (Kliment, Vavrinec, Naum, Angelár a Sava) uväzniť, týrať a odvliecť z Báču za Dunaj do bulharského Sriemu[80]). Podobnú ukrutnosť páchal i na kňazoch a jahnoch, arcibiskupstvu sriemsko-báčskemu podriadených: »jedných nútili, aby sa pridali k bludnému učeniu (Nemcov), druhí vieru otcov na zreteli mali; jedni pripravení boli všetko učiniť, (čo chceli Nemci), druhí všetko trpeť; jedných neľudsky mučili, druhých obydlie drancovali, iných nahých po trní vláčili, a to mužov starých a takých, ktorí medze Davidovského veku boli prekročili (Žalm 89, 10.); ktorí ale z kňazov a jahnov boli mladší tých židom predávali. A nebolo ich niktorak málo, ale do 200 kňazov«, — hovorí legenda[81]).

Zapudenie Gorazda, jeho spoločníkov, kňazov a jahnov, ktoré sa netýkalo ostatných zemí državy veľkomoravskej, malo zlé následky: rozhorčenie proti Vichingovi a jeho prívržencov, tak že i sám Viching musel sa dať na útek k Arnulfovi[82]), dokázav tým, komu vlastne slúžil.

Legáti, ktorých bol vyslal pápež do državy veľkomoravskej, buď ani neprišli ta, alebo navrátili sa nazpäť do Ríma bez vyplnenia poslania, ktoré pred ich príchodom zmaril ošemetený Viching. Zdá sa, že prívrženci Gorazda zanevreli nielen na Vichingovcov, ale i na západnú cirkev[83]). Až keď v júni r. 898 vyvolený bol pápež Ján IX., Mojmír II. učinil pokus

---

[78]) Officium ecclesiasticum latine, graece et slovenice instituerunt, et sacrificium peregerunt, et collocaverunt (eum) in synodali ecclesia. Legenda pann.

[79]) Successorem, quem Methodius sibimet contra omnium sanctorum patrum statuta constituere presumpsit, ne ministret, nostra apostolica auctoritate interdicite, donec suam nobis praesentiam exhibeat et causam suam viva voce exponat. Časopis českého mesea král. 1881 str. 297. Gorazd len čo arcibiskup náležal pred súd apoštolskej stolice.

[80]) Tak skrze týchže vyhnancov kyriliské písmo a kyrillská liturgia dostala sa do Bulharska a potom i do Ruska

[81]) Prameny dějin českých. I

[82]) Už 2. sept. 893 bol kancellárom Arnulfa. Mon. Baica XI. 436.

[83]) Incessante corda eorum diabolo christianitatem (= latinam hierarchiam) abhorrere . . . coeperunt adeo, ut via episcopo (Pataviensi) et praedicatoribus illuc non esset . . . Ipsi Ungarorum non modicam multitudinem ad se sumpserunt et more eorum capita suorum pseudo-christianorum penitus detonderunt et super nos Christianos immiserunt. Epist. epp. Bavariae an. 900.

k napraveniu veci[84]). Pápež vyslal Jána, arcibiskupa a Benedikta i Daniela, biskupa, aby čo potrební k tomu traja konsekrátori, vysvätili pre Moravanov jednoho arcibiskupa a troch suffraganov jeho.[85])

Záhadnou otázkou je: kde boly sídla toho arcibiskupa a tých biskupov? Boly na území, ktoré si osoboval latinský biskup pasovský, nie ale na území arcibiskupa solnohradského (v dolnej Pannonii) a mohúčskeho (v Morave), totižto v hornej Pannonii a na Slovensku[86]); na území, nad ktorým od r. 896 panoval Mojmír II., totižto v hornej Pannonii a na Slovensku.

Je pravda síce, že Arpádovci, spojení so Slovanmi pannonskými r. 899 odňali Mojmírovi II. aj horniu Pannoniu; avšak to Jánom IX. sriadené arcibiskupstvo s troma suffraganmi nezaniklo, ale trvalo i ďalej[87]). Uvážime-li všetky vtedajšie i pozdejšie okolnosti, správne domýšľať sa môžeme, že Ján IX. obnovil tú istú slovansko-glagolskú hierarchiu, ktorú predtým pod Mojmírom I. bol r. 826 sriadil pápež Eugen II., ustanoviv arcibiskupa v Laureacum, biskupov, totižto vo Starých Hradoch, Nitre a snáď i v Rábe[88]).

[84]) Jactitant se magnitudine pecuniae id egisse . . ., ut tantum schisma una pateretur ecclesia. Est enim unus episcopatus (Pataviensis) in quinque divisus. Ib.

[85]) Venerunt . . . de latere vestro tres episcopi, videlicet Joannes, archiepiscopus, Benedictus et Daniel, episcopi, in terram Slavinorum, qui Moravi dicuntur . . ., ordinaverunt in uno eodemque episcopatu (Pataviensi) unum archiepiscopum . . . et tres suffraganeos eius episcopos absque scientia archiepiscopi (Salisburgensis) et consensu episcopi (Pataviensis), in cuius fuerunt dioecesi

[86]) Antecessor vester (Joannes VIII.), Zuentibaldo duce impetrante, Wichingum consecravit episcopum, et nequaquam in illum antiquum (latinum) Pataviensem episcopatum eum transmisit, sed in quandam neophytam gentem. Ib.

[87]) Quorum (episcoporum) etiam quatuor, usque dum Ungari regnum Bavariorum (a. 902) invaserunt, sicut praesenti cognitum est aetati, in Moravia manserunt. Piligrinus ap. Boczek: Cod. dip. Mor. I., 90. an. 974. — Est enim unus episcopatus (Pataviensis) in quinque divisus. Epist. epp. Bavariae an. 900. — Moravenses populi, Francorum potestati rebelles, iactent se ab illorum (episcoporum archiepiscopatus Salisburgensis) consortio esse divisos, et seorsum Metropolitano gloriantur, a vestra concessione esse sublimatos. Epist. Hathonis archiep. Moguntini ad P. Joannem IX. an. 900.

[88]) Qui (Astricus) postea archiepiscopus ad Sobottin consecratus est. Bielowski: Mon. Pol. Hist. I., 154. Sobottin je bezpochyby Szabathegy (Sobot-gora), Goréhegy, Gora u mesta Rábu. Odtiaľ rábske biskupstvo menované bolo: episcopatus Goriensis, Guriensis teraz Jauriensis. Srov. Slovesnosť. V Skalici, 1865 str. 149—155.

Piesne z cudziny.

Napísal T. Horal.

Materinská reč v cudzine.

Materinská moja reč!
  taká si mi milá,
jako by ma moja mať
  menom oslovila,
jako by ma ľúbajúc
  k srdcu privíňala,
jako by ma žehnajúc
  Bohu porúčala.

Materinská moja reč,
  ty mať ubolená!
Keď ťa čujem, volil bych
  padnuť na kolená
a modliť sa zo srdca
  modlitbu skrúšenú:
Aby ťa Bôh potešil
  v žiali postavenú

Materinská moja reč,
  poklad môj v cudzine!
Keď zaspievam pieseňku
  v sladkej materčine:
oči sa mi zalejú
  horkými slzami
a srdce sa poteší:
  že je Bôh nad nami!

Materinská moja reč,
ty mať lútostiva!
Keď mi v noci nedá spať
starosť trápenlivá,
len sa s tebou pomodlím,
ach, tak usnem sladko,
jako keď mať ukojí
v kolíske dieťatko.

Materinská moja reč,
reč mojej otčiny!
V tebe cítim milotu
rodnej mi doliny;
čujem horu zelenú
jako spevom hučí,
čujem si mať milenú
jak ma modliť učí.

Materinská moja reč,
ty reč otcov mojích!
Tys ten svätý majetok
čo som zdedil po ních;
ty si mojim domovom
v ďalekej cudzine;
dušu nesieš túžbami
k nebeskej otčine.

Utratená mladosť.

I.

Rozpomienka.

S javora na hore listy keď padajú:
»Škoda, Bože, leta!« ľudia povedajú;
a ja zas, — keď vidím sivie moje vlasy:
»Škoda vás na stokráť, — moje mladie časy!« —

Moje mladie časy, kam ste sa podely?
Jako hmly na horách ste sa rozletely;
jako divie husy na tichej doline
svetom sa rozpŕchnu, keď strelí medzi ne.

Moje mladie letá, vy môj menistý kvet,
kde vás hľadať budem, keď vás už nikde niet?
Išiel bych za vami sveta končinami:
vyhriebsť vás zo skaly holými prstami.

Mladosť moja, mladosť, tak si mi zapadla,
jako by tá hviezda s neba do tmy spadla;
jako by ťa nikdy nebolo bývalo,
jak by sa mi s tebou len bolo snívalo.

Moje mladie časy, — a predsaj ste boly!
keď na vás pomyslím, hlava ma zabolí,
hlava ma zabolí a srdce mi stisne,
jako keď sa v noci nad horou zablisne.

Keď na vás pomyslím, ach, tak divno mi je,
jako bych počúval sladké melodije,
čo si ích pastúšik píská na píšťale
pod hviezdnatým nebom, na vysokej skale.

Keď na vás pomyslím, slzy sa mi ronia,
zdá sa mi že v diaľke zvony smutno zvonia;
ruky sa nevdojak k modlitbe zdvíhajú,
jako keď v kostole organy zahrajú.

Jako za oblakom, čo ňebom zaberá,
v ďalekej cudzine, putovník pozerá;
jako vták ku vatre, čo svieti na Tatre,
duch môj ku vám letí, — moje mladie svety!!

II.

Žiaľ.

Zahučaly brody, zahučaly vody,
od skaly do skaly, jak by zaplakaly,
jak by zaplakaly, že im plynúť nutno...
— Za mladými časmi, ach, tak duši smutno;

Moje mladie časy: zvädlý kvet na poli;
moje mladie letá: letní sneh na holi;
mladý svet milený: jako vták v jaseni,
čo svetom uletí, keď sa čas premení.

Ešte sa to pole každú jar rozvije,
ale môj mladý svet viacej neožije;
ešte sňah na hoľu každý rok napadne,
ale môj smutný svet viacej neomladne.

Aj to vtáča z jara príjde do chotára,
ale mladé časy zase sa nevrátia,
nevrátia, — nevrátia, — veď to byť nemôže!....
Vráť mi mladé časy, milý, mocný Bože!

III.

Potecha.

Sejú žitko, sejú za tvrdej jaseni,
dá to dobrý pán Boh, že sa zakorení,
že sa zakorení v tej studenej hrude:
len že sám pán Boh zná, — kto ho žati bude?

Sejú žitko sejú, — chladný víchor vstáva....
žiaden človek nevie čo ho očakáva!
Neraz bielo ráno na búrku zasvitne,
nejedna nádeja na prázdno zakvitne!

A nejedno zrnko, sotvá na zem padne,
už ho víchor schytí a odnesie zradne;
medzi pustým skalím tam zhynie od mrazu.
Hej! nejedna nádej tak vynde na zkazu!

A predsaj, nie vždy tak, jako človek dumá!
Pán Boh milostivý lepšú poradu má,
lepšú poradu má, zavše potechu dá,
poteší z tej strany, zkiaď sa nik nenazdá.

A on aj to zrnko od zkazy zachráni,
do mäkučkej brázdy sám si ho pribráni,
sám si ho poleje, sám si ho ohreje,
svojho požehnania chúďatku dopräje.

* * *

I moja mladosť je strhnutý víchrom kvet,
ale v srdci mojom zostal mi mladý svet,
— čo mi ho zachránil dobrý pán Boh s hora,
tam leží, — jak perla drahá na dne mora.

Pieseň o sokolovi.

I.

Lapili na horách sokola mladého,
vzali ho so sebou ďo sveta cudzieho;
so sebou ho vzalí, do klietky ho dali:
mladému sokolu volnosť odobrali.

Hocaj on sedával na kráľovom dvore,
predsaj mu nebolo jak na Lysej hore;
hocaj ho najlepším kŕmili jedivom,
predsaj mu nebolo jak na grúni sivom.

Hocaj ho zo zlatej misky napájali,
predsaj to nebola studnička z pod skaly;
— studnička z pod skaly čo hrkom sa valí:
jak by sa tie vlnky s tebou shováraly.

Ani to nebola voda z toho plesa,
— čo sa v ňom nazerá zelený kraj lesa,
z ktorého píjaval, v ktorom kúpal kriedla:
nebola to voda z tatranského žriedla!

*

Tej vody na Tatre kto sa raz napije,
čo by jak smutným bol, osvežie, ožije;
kto sa pri nej zrodil, kto pri nej pobudne,
na ten kraj ľúbezný, nikdá nezabudne.

A čo by hneď zašiel na sveta končiny,
vždy ho tiahnuť bude do svojej otčiny;
a čo by hneď zašiel k tým najďalším morám,
vždy ho tiahnuť bude — ku tatranským horám.

II.

Svoboda, svoboda, svobodienka zlatá,
vtedy ťa svet zozná, keď si mu odňatá;
svoboda, svoboda, sladké potešenie,
vtedy ťa svet ľúbi, — keď ťa viacej nenie.

Svoboda — dobrota, veľká ti hodnota,
dal by som za teba vďačne pol života;
nie len pol života ale hocaj celý,
kebych ťa aspoň mal — na smrtnej posteli.

Dlho bol sokolík, dlho bol väzeným,
uvädlo mu srdce za hájom zeleným,
za hájom zeleným, za tými horami,
čo ich Boh celuje zlatými zorami.

Uvädlo mu srdce za milou svobodou,
za božím slniečkom, za tou dobrou vodou,
za tou dobrou vodou, tými bystrinami,
čo sa klukom valia dolu dolinami.

A tie oči jasnie jako dve hviezdičky,
oblädly jak vyschlie od slnca studničky;
a tie kriedla prudkie jako božie strely,
v tej tvrdej porobe skoro ostarely.

Ostarel i strážnik, čo vtedy mladým bol,
keď v horách sokolík do sídla upadol;
starec ten zvädnutý, starobou nahnutý,
otvoril mu klietku, ľútosťou pohnutý:

»Starý môj sokole, púšťam ťa z nevole,
dvere ti otváram, — svobodu ti dávam.
Spolu sme tu boli v tej tvrdej nevoli,
ty si už svobodným, — urob si po vôli.« —

Ztriasol sa sokolík, jako keď sa ľudia
od blesku slniečka zo spania prebudia;
zakvílil radosťou a vyletel hore,
jako ten škovránok za rána ku zore.

Vesloval kriedlami vo veľkej výšine,
kým našiel chodníček ku svojej otčine,
kým zazrel tie kraje hornie, prívetivie,
tie hory vysokie, — Tatry svoje sivie.

Ach, tak letel prudko do tej domoviny,
jak po búrke potok s grúňa do doliny;
ach, tak letel plný slasti a dôvery,
jako letí dieťa v náručie materi.

Spustil sa na Tatru, na horu zelenú,
sadol tam na kameň, na skalu studenú;
zraku si neveril, radosťou sa ľakal,
radosťou sa ľakal, — srdečne zaplakal:

»O jak si mi krásna, ty rodná zem moja!
krásne i tie hory čo kol teba stoja,
krásno i to nebo nad tými horami:
žehnám ťa, vítam ťa vďačnými slzami.

Ty pieseň tajomná, ktorou hora šumie
a ktorej mi srdce tak dobre rozumie;
ty úboč zakvitlá divými ružami:
žehnám ťa, vítam ťa, vďačnými slzami.

A ty Váh, biely Váh, potoku môj horný,
čo sa tak ligotáš jako pás strieborný;
vy brehy porastlie bielymi brezami:
žehnám Vás, vítam vás vďačnými slzami.

Ty dolina nízka, srdcu mojmu blizka,
ty moja i rodu mojeho kolíska,
dolina posiata drobnými mestami:
žehnám ťa, vítam ťa vďačnými slzami.

A vy ľudia dobrí, čo oriete v stráni,
nech mozole vaše, ruka božia chráni
a nech vás poteší lepšimi časami:
žehnám vás na stokrát mojimi slzami!«

*

Slniečko zachodí, zlatom hory krási;
pastúch ovce vodí, na píšťalke hrá si;
dolu siatinami, žnice so žencami
s poľa domov idú s milými spevami.

Tichý večer padá, pokoj na svet sadá,
mesiačik s hviezdami nebom sa rozkladá....
»Ach, tak ležíš, kraj môj, pod tými horami
jak by ťa Boh prikryl svojimi rukami!« —

Z doliny zvonu hlas, grúňom sa ozýva,
k modlitbe večernej veriacich pozýva.
I ja k nebu dvihám zrak svôj uslzený:
»Pán Boh ťa požehnaj — Ľubtov môj milený!«

Pieseň o jedličke.

I.

Vyrástla jedlička na grúni zelenom,
vytrhli ju ľudia zo zeme s koreňom,
z tej Tatry zelenej, kde tie hory hučia,
vytrhli, — jak dieťa materi z náručia.

Vytrhli z hlboka, tam zponad potoka,
preniesli na roveň, — dali do homoka,
dali do homoka, do panskej zahrady:
ostala jedlička sirotou zu mladi.

Bo hoc aj tam bola medzi kvetinami,
nebola to hora medzi skalinami;
hocaj ju každý deň polievali páni, —
nebola to rosa na zelenej stráni.

Hoc ju polievali, hoc ju radi mali,
len sa jej halúzky nebárs zelenaly,
nebárs zelenaly, nebárs rozvíjaly:
veď sa v cudzej zemi ťažko prijímaly!

II.

Ťažko tej jedličke v piesku na rovine,
jako tej sirote v neprajnej cudzine,
nik ju neľutuje, nik jej nerozumie:
potok nezahučí, hora nezašumie.

Za rána za svitu ešte sa jej sladí,
hej! veď to slniečko i na Tatry hľadí;
keď duje z večera, vetrík od severa,
jakoby jej niesol pozdrav od matera.

A keď vtáčik sadne, pieseň zašteboce,
jedlička sa nahne, tíško zašvehoce,
jakoby vravela: Vtáčku môj maličký,
nevidel si dakde tej mojej mamičky?

Nevidel si letiac, tie vysokie hory,
na širokých stráňach tie zelené bory,
pod tymi borami kvetnatú dolinu?
Nevidel si Tatry — tú moju otčinu?

III.

Tatry, moje Tatry, vy moja otčina,
že za vami túžim, čo je za príčina?
Čo je za príčina, že teba, rodná zem,
v tomto cudzom svete zabudnúť nemôžem?

Veď sa s tým tešievam v túžob mojich muke:
že človek, kdekoľvek, všade v božej ruke,
všade božie nebo, všade je božia zem...
Predsa ťa, domov môj, zabudnúť nemôžem

Otec môj, mať moja v hrobe spočívajú,
vrstovníci ma už sotva spomínajú,
jedni z nich pomreli, druhí svetom išli...
Predsa s' mi, rodná zem, každý deň na mysli!

Vo dne s' mi na mysli, v noci zase snívam:
že moje mladé dni v rodisku prežívam,
že pod jasným nebom pole svoje plúžim,
pieseňku si spievam, Pánu Bohu slúžim.

A keď sa prebudím, zas len mám tušenia,
že tej mojej túžbe nebude skončenia,
do mojej poslednej na svete hodiny...
Je to snáď, predtucha — nebeskej otčiny?

Žena v národě.

Každý národ uvědomělý snaží se ze všech sil, aby si pojistil nejen budoucnost, ale také čestné místo mezi ostatními národy. Jaký úkol v tomto snažení připadá ženám, které jsou z pravidla polovicí každého národu? — —

Národ jako celek má své zvláštní potřeby, na jejichž ukojení záleží jeho jsoucnosť, rozkvět, síla. Tyto potřeby náležitě vystihovati a ukájeti jest to, co jmenujeme službou národní.

O tuto vážnou a čestnou práci pečují především ti vyvolenci národa, kteří vynikají hlubokým důmyslem, velikým vzděláním a širokým rozhledem.

Ale i každý jednotlivec může sloužiti svému národu, a to přímo, vykonávaje služby národní a nepřímo životem svým soukromým jak v rodině tak v povolání svém.

V rodině udělila sama příroda ženě důstojný úkol tím, že ji učinila matkou.

Plní-li matka své povinnosti tak, že není jen rodičkou svých dětí, ale že jest spolu též buditelkou, pěstitelkou a vůdkyní jejich duší, tudíž matkou v tom nejkrásnějším významu slova, plní tím nejen úkol svůj v rodině, ale zároveň přispívá podstatně k zdárnému vývoji národa.

Neboť rodiny jsou základem národa. Čím důkladněji jsou zbudovány základy, tím mocnější mohou nésti budovu. Čím hlouběji tkví v rodině zásady cností občanských, čím hlubší jest v ní smysl pro pravdu a právo, čím otevřenější srdce lásce k bližnímu, čím rozvinutější touha po pokroku, tím mocnější je i národ, jenž v těchto rodinách kotví.

A kdo má největší možnost, učiniti rodinu duchem zdravou, silnou, ušlechtilou? Kdo má největší možnost upevňovati tím základ k zdravému, silnému, ušlechtilému vzrůstu národa? — Matka. Neboť ona to jest, v jejímž náručí se dítě probudí k životu a jíž pro kolik let jest potom svěřeno. Pod jejím dohledem a vlivem zůstává i dále, často až do let úplné dospělosti. A tak jest jí svěřena možnost i povinnost, dáti dítěti nejen tělo, ale zušlechtiti v něm i duši na mravní karakter, plný lásky a snažení. Ale jen ten, kdo má, může rozdávati.

Jest tudíž nevyhnutelně potřebí, mají-li děti na platné a uvědomělé členy národa býti vychovávány, aby matky jejich měly vzdělání a čím

lepší a důkladnější budou míti samy, tím lepší dají opět svým dětem a tím dražší, cennější dar dají dětmi svými národu.

U národů utlačovaných, o svou existenci zápasících, jest tím větší potřeba matek vzdělaných a povinností k národu si vědomých. Nebo v národě svobodném a ve své bytnosti upevněném má rodina při výchově vydatného pomocníka ve školství, u národů utlačovaných bývá škola pomocníkem utiskovatelů. Závisí potom vědomí národní a — řekněme směle — i mravní karakter jedině na rodinné výchově, tedy i na matce.

Z toho viděti, jakým požehnáním mohou býti národu vzdělané a národně uvědomělé matky. Mohou zajisté národu prokázati největší dobrodiní, jakož zase matky surové, nevzdělané, pokleslé, národně neprobudilé nebo odrodilé mohou býti národu největší neštěstí.

Myslím, kdyby některý národ stál již na pokraji záhuby a dostal jednu generaci národně uvědomělých, vzdělaných matek, byl by zachráněn k dalšímu životu. Nemá-li i žena přímého působení na život veřejný v národě, nepřímá působnost její, totiž veliký úkol matky, jest pro národ dalekosáhlá a veledůležitá.

Však ani ona nepřímá působnost její na život veřejný jako manželky není bezvýznamná. Čím spokojeněji, čím šťastněji se cítí muž v rodině, tím svěžejší jsou jeho síly, které mají býti věnovány jeho povolání a službě národní.

Andělem pak míru a spokojenosti rodinné je předem manželka; proto také její dlaň co den podávati může choti svému podnět i sílu k práci národní a k práci v povolání.

Hrozný, děsivý je pohled do rodiny, v níž je žena odrodilá, jakož přihází se často v národech utiskovaných. Muž všemi prostředky slouží národu, neznaje vyšší touhy než jemu prospěti, co zatím žena, jsouc všemu tomu jeho ideálnímu snažení nepřátelská, muže svého jizlivostí týrá a vědomě odcizuje vlastní jeho děti národu, že nikdy se neujmou květem a plodem na rodném štěpu!

Souzvučné vzdělání ducha i srdce a totožné smýšlení národní jest tudíž nezbytně potřebí ženě, aby úkol manželky a matky v rodině platně zastávala a tím zároveň, byť i nepřímo, účastna byla v práci národní vůbec.

S povoláním ženy v rodině těsně souvisí povolání její jako hospodyně. I ono není tak malé a podřízené, jak by se zdálo. Zámožnost dává národu pevný základ k jeho existenci a spokojenosti; ona je též stupněm, po němž národ stoupá ke kulturní výši, k duševní velikosti, t. j. k umění a vymoženostem věd a průmyslu.

Však národ je rodinou rodin, a zámožnost jeho staví se na spořádanosti a zámožnosti těchto. Hospodářskou úlohu v rodině zastává většinou žena. Na ní jest, aby rozeznávala potřebné od zbytečného, aby dovedla na pravém místě šetřiti, by opět na pravém mohla radostně a štědře dáti. Neboť hospodárnost není nikterak totožná se skoupostí nebo lakotou, naopak pravá hospodárnost bývá často průvodkyní pravé štědrosti a obě náleží k pěkným vlastnostem občanským.

Tato hospodyňská působnost ženy jest částí úkolu i manželky i matky.

Tyto dva úkoly, matky a manželky, jsou ženě samou přírodou dány, ale jak statistika učí, též právě touže přírodou přemnohým odepřeny. Jest totiž žen u většiny národů více než mužů, i nemohou býti všechny manželkami a matkami. Jaký úkol v žití jim tedy zbývá? — Jsou s to národu

svému také jináče prospěti než rodinným žitím? — Ci jsou pro národ úplně bezvýznamny a bezúčelny? — —

Nynější hospodárná doba naučila se všeho využitkovati. I těch nejposlednějších odhazků dovede lučba upotřebiti k prospěchu hospodářství. Nic nezůstává promarněno, nepoužito u rozumného hospodáře. Co na pohled zdá se neschopným sloužiti nějakému účelu, přetvoří se, aby bylo k užitku.

A v národním životě by mohlo býti tisíce lidských tvorů? Tisíce lidských tvorů bez povolání? To při prozřetelné organisaci národu, stálý a veliký boj za existenci vedoucího, nelze si mysliti. Snad ještě veliký národ mohl by býti marnotratný a nechati ladem živoucí sílu duší i rukou žen, jako může rozhazovati ze svého jmění boháč; ale malý národ, dokonce ujařmený, ten při dobrém počtu a rozmyslu nemůže nechati velkou část svého kapitálu — své živoucí síly — bezúročně státi.

Ku podivu, že právě ve velikých, zabezpečených, svobodně se vyvíjejících národech, čím dále tím více dostává se ženám platných úkolů i mimo rodinu. Jejich schopností a sil se všemožně využitkuje a jest vždy víc a více těch oborů působnosti, kterým se mohou ženy věnovati a tím platně sloužiti svému národu.

Zakořeněné předsudky, že ženy patří toliko domácnosti, že nemají schopností k jinému, jsou i největšími filosofy nového věku na př. Johnem Stuartem Millem vyvráceny.*) A jako na severu Evropy Anglie promluvila svým velkým synem, tak jih Evropy, Italie, učencem svým Lombrosem spečeťuje v nejnovější době výpovědi Stuarta Milla doklady lékařskými a psychologickými, že ženám neschází schopností, aby mohly různá povolání, k nimž třeba i vědeckých studií, zdárně zastávati.

Amerika, Švýcarsko, Rusko, Anglie, Francie, Norsko a Švédsko, Italie, Španělsko a konečně i v této stránce pokrokové se opozdivší Německo a Rakousko mohou se vykázati tu větším, tu menším počtem žen, jež působí ve veřejnosti jako učitelky, professorky i advokátky a lékařky a velikým počtem jiných, které řemeslem, obchodem a průmyslem se zabývají.**)

Různé předsudky padly a žena tam již přijata v přemnohých oborech za spolupracovníka muže. Ze zahalečů, darmojedů ženských, jež byly jiným i sobě na obtíž, učiněni užiteční členové národů.

Žel, že ve všech národech stejně se nepokračuje. Zvláště národové utlačovaní, kteří by měli kde jakou sílu sbírati, účastenství žen v zápase národním nedostatečně oceňují.

Oč i »proletariát« — jak bývalo nazýváno často s patra dělnictvo — pro ženu se zasazuje, o stejné totiž právo žen s muži při stejných povinnostech, to dosud intelligenci mnohého národa je cizí!

Ba netoliko rovné právo upírají ženám mužové začasto osvícení, ale odmítají pomoc žen v práci veřejné a národní — ku škodě národu, pro nějž sami nadšeně pracují.

Ovšem jen žena vzdělaná a národně uvědomělá veliké služby národu může prokázati. Vzdělání tedy a zušlechtění povahy je první, co ženám

*) Viz »Poddanství žen«, vydávané ve Vzdělávací bibliotéce v Praze.

**) V Americe ku př. působí ve Spojených Státech: 110 advokátek, 2131 architektek, 2438 lékařek a ranhojiček, 21.071 sekretářek a účetních, 14.403 samostatných obchodnic, 155.000 učitelek, 13.182 hudebnic, 320 spisovatelek, 580 žurnalistek atd. Na Rusku 537 lékařek, z nichž 245 je ve službách státních. V Anglii 150 lékařek; i v Japansku již r. 1884 skládalo 36 žen zkoušky z mediciny.

našim přejeme a takové ženy pak i svého práva ve společnosti si samy dobudou, dílem svým oči otevrouce tvrdým předpojatcům.

Jsme na dobré cestě. Výše jmenované země jsou důkazem, že se žena osvědčuje v různých povoláních a že se naleznou na cestě pokroku ještě nová, o tom není pochyby.

A tak opakujeme na konec, národ ať dá ženám obecné i odborné vzdělání, ženy pak mu s úroky vrátí, co vzděláním od něho přijaly: dají národu vzdělané matky, věrné ženy, strážkyně rodinného majetku, pracovnice ve mnohých oborech vědy, umění, průmyslu a obchodu i organisace společenské — pomohou národu vydatně pojistiti budoucnost a čestné místo mezi ostatními.

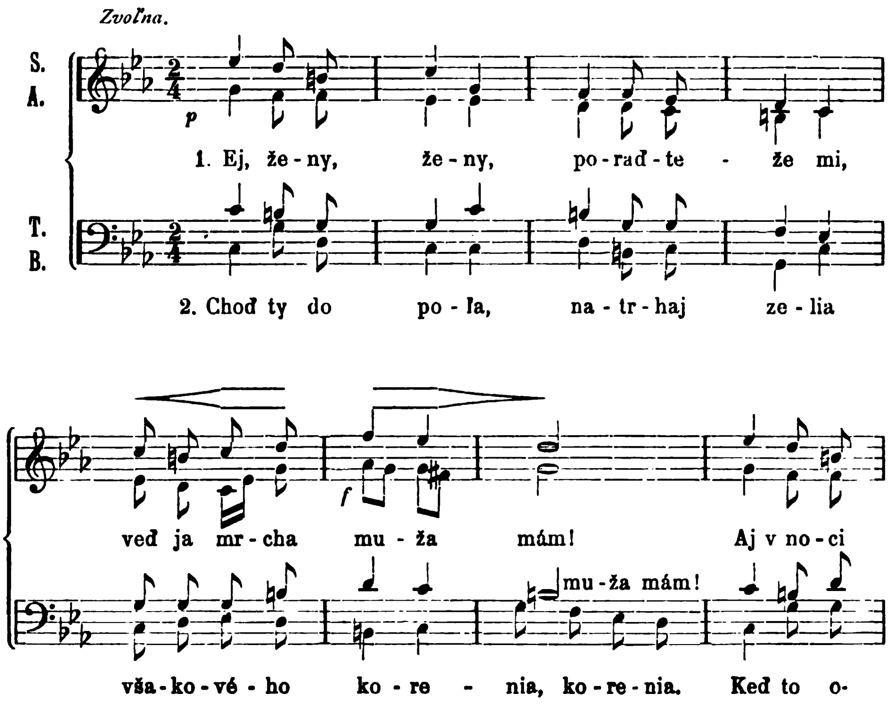
Vilma Sokolová.

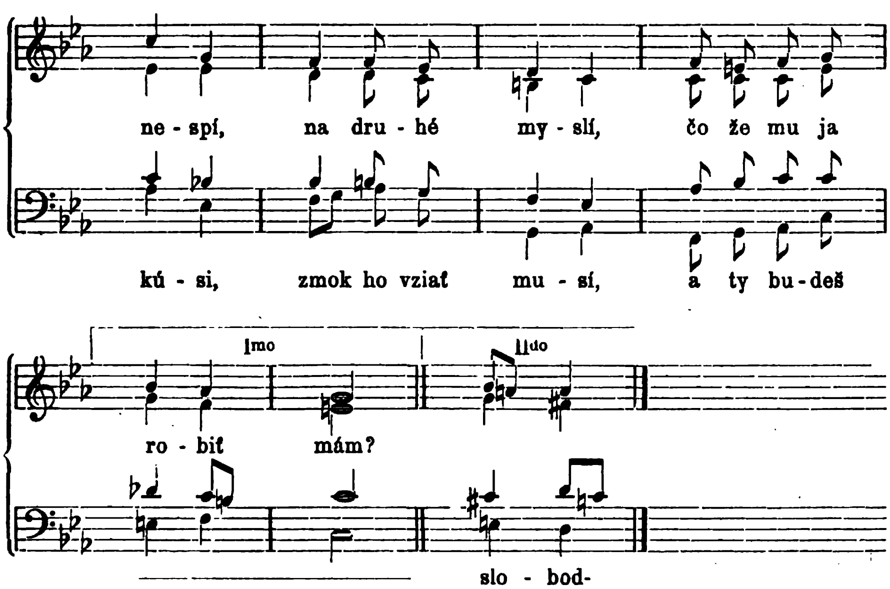
Quodlibet

zo slovenských národních piesní.

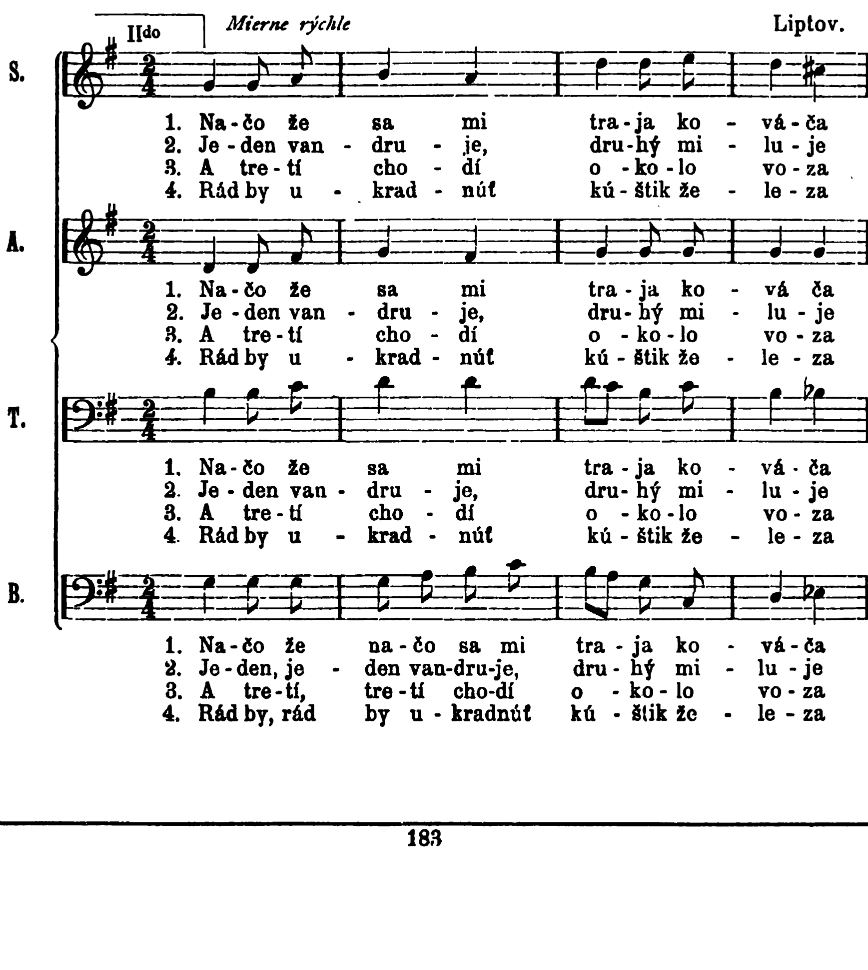
Harm. Karol Ruppeldt.

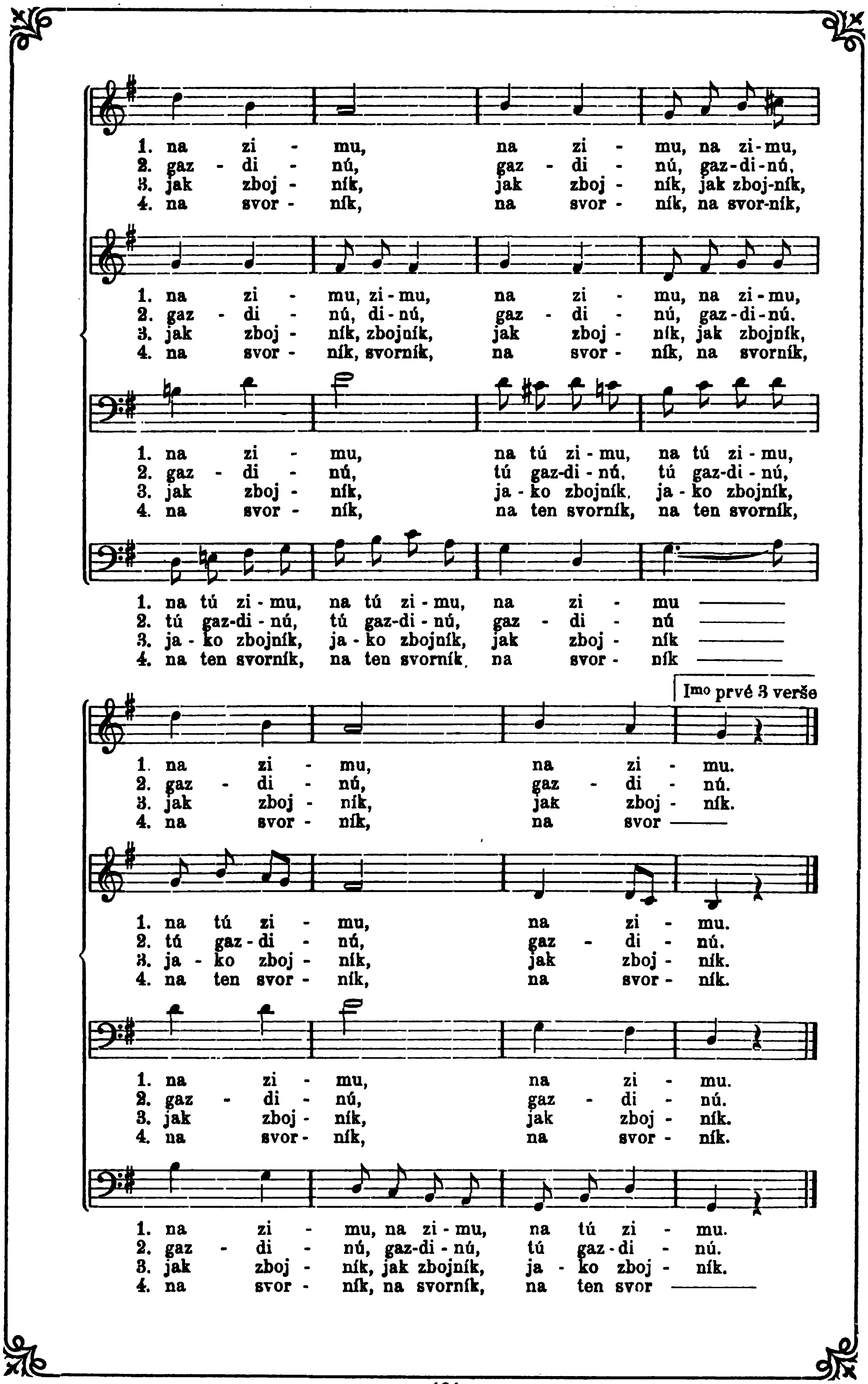
I.

ne - spí, na dru - hé my - slí, čo že mu ja
kú - si, zmok ho vziať mu - sí, a ty bu - deš
Imo
IIdo
ro - biť mám?
slo - bod-
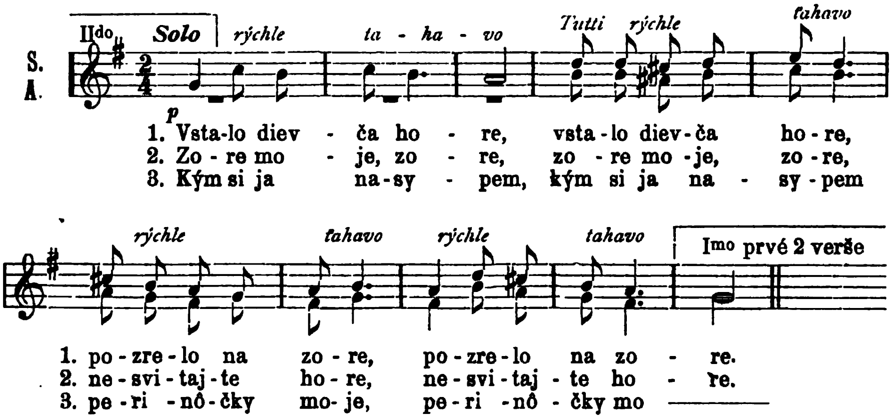
II.
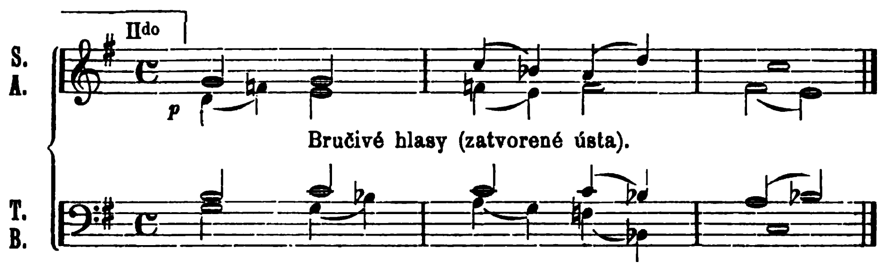

IIdo
Mierne rýchle
Liptov.
S.
1. Na - čo že sa mi tra - ja ko - vá - ča
2. Je - den van - dru - je, dru - hý mi - lu - je
3. A tre - tí cho - dí o - ko - lo vo - za
4. Rád by u - krad - núť kú - štik že - le - za
A.
1. Na - čo že sa mi tra - ja ko - vá ča
2. Je - den van - dru - je, dru - hý mi - lu - je
3. A tre - tí cho - dí o - ko - lo vo - za
4. Rád by u - krad - núť kú - štik že - le - za
T.
1. Na - čo že sa mi tra - ja ko - vá - ča
2. Je - den van - dru - je, dru - hý mi - lu - je
3. A tre - tí cho - dí o - ko - lo vo - za
4. Rád by u - krad - núť kú - štik že - le - za
B.
1. Na - čo že na - čo sa mi tra - ja ko - vá - ča
2. Je - den, je - den van-dru-je, dru - hý mi - lu - je
3. A tre - tí, tre - tí cho-dí o - ko - lo vo - za
4. Rád by, rád by u - kradnúť kú - štik že - le - za

1. na zi - mu, na zi - mu, na zi-mu,
2. gaz - di - nú, gaz - di - nú, gaz-di-nú,
3. jak zboj - ník, jak zboj - ník, jak zboj-ník,
4. na svor - ník, na svor - ník, na svor-ník,
1. na zi - mu, zi-mu, na zi - mu, na zi-mu,
2. gaz - di - nú, di-nú, gaz - di - nú, gaz-di-nú.
3. jak zboj - ník, zbojník, jak zboj - ník, jak zbojník,
4. na svor - ník, svorník, na svor - ník, na svorník,
1. na zi - mu, na tú zi-mu, na tú zi-mu,
2. gaz - di - nú, tú gaz-di-nú, tú gaz-di-nú,
3. jak zboj - ník, ja-ko zbojník, ja-ko zbojník,
4. na svor - ník, na ten svorník, na ten svorník,
1. na tú zi-mu, na tú zi-mu, na zi - mu
2. tú gaz-di-nú, tú gaz-di-nú, gaz - di - nú
3. ja-ko zbojník, ja-ko zbojník, jak zboj - ník
4. na ten svorník, na ten svorník, na svor - ník
Imo prvé 3 verše
1. na zi - mu, na zi - mu.
2. gaz - di - nú, gaz - di - nú.
3. jak zboj - ník, jak zboj - ník.
4. na svor - ník, na svor
1. na tú zi - mu, na zi - mu.
2. tú gaz-di - nú, gaz - di - nú.
3. ja - ko zboj - ník, jak zboj - ník.
4. na ten svor - ník, na svor - ník.
1. na zi - mu, na zi - mu.
2. gaz - di - nú, gaz - di - nú.
3. jak zboj - ník, jak zboj - ník.
4. na svor - ník, na svor - ník.
1. na zi - mu, na zi-mu, na tú zi - mu.
2. gaz - di - nú, gaz-di-nú, tú gaz-di - nú.
3. jak zboj - ník, jak zbojník, ja - ko zboj - ník.
4. na svor - ník, na svorník, na ten svor

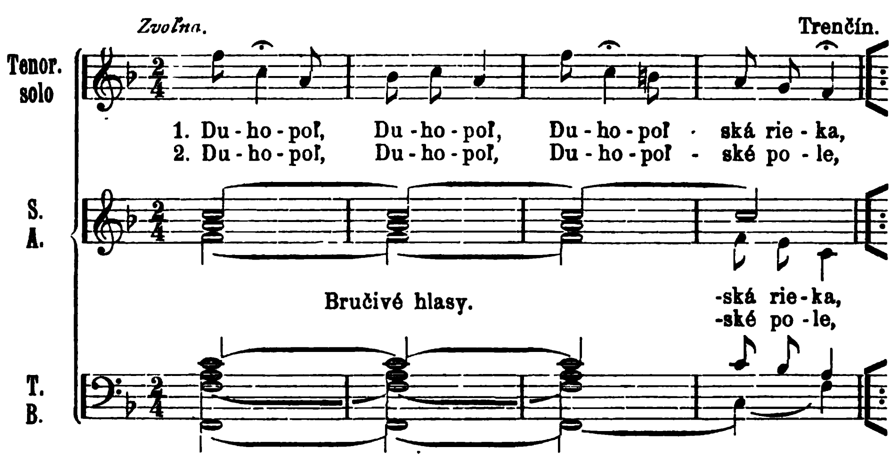
III.

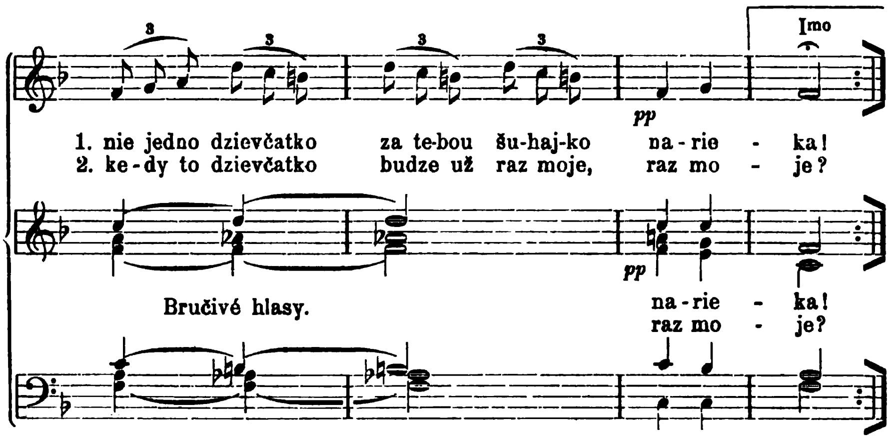
Drienová.
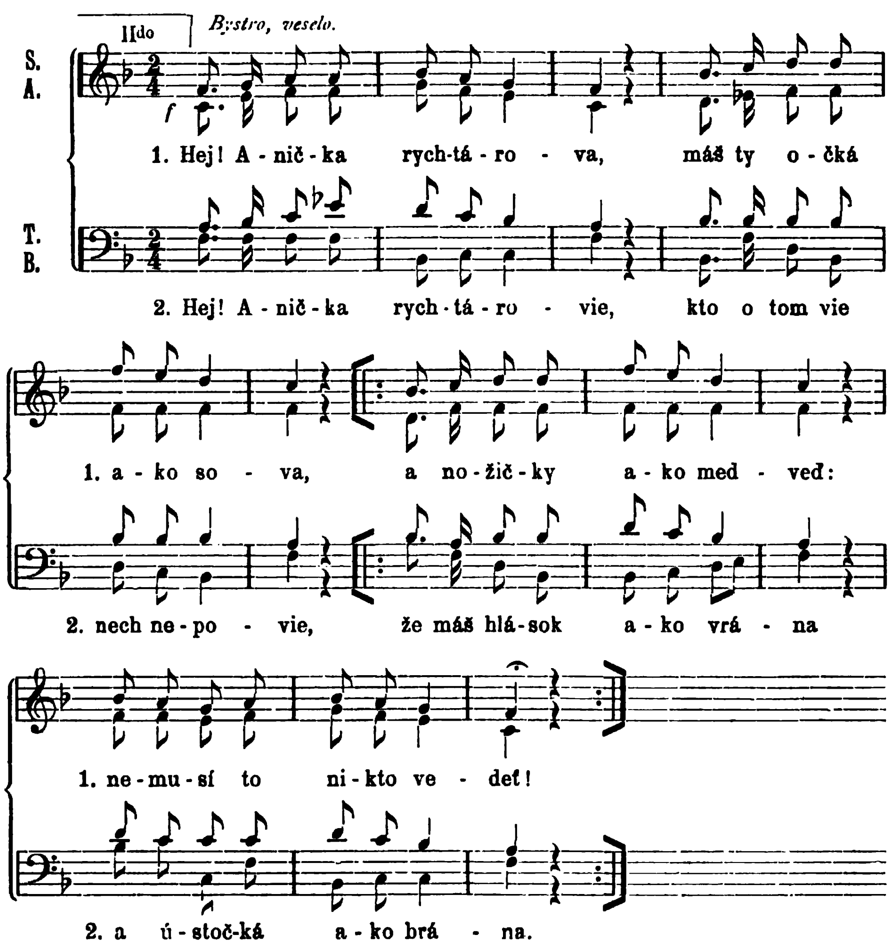

IV.

Imo
pp
1. nie jedno dzievčatko za te-bou šu-haj-ko na-rie - ka!
2. ke-dy to dzievčatko budze už raz moje, raz mo - je?
Bručivé hlasy.
na-rie - ka!
raz mo - je?

V.

IIdo
Bystro, veselo.
S.
A.
T.
B.
f
1. Hej! A-nič-ka rych-tá-ro - va, máš ty o-čká
2. Hej! A-nič-ka rych-tá-ro - vie, kto o tom vie
1. a-ko so - va, a no-žič-ky a-ko med - veď:
2. nech ne-po - vie, že máš hlá-sok a-ko vrá - na
1. ne-mu-sí to ni-kto ve - deť!
2. a ú-stoč-ká a-ko brá - na.

Slováčkovi v kolémbačce.

Na tři hole zavěsila
mamička ti stánek v nivě
a ta plachta hrubá, bílá
kolísá tě chlácholivě:
Hahej, nynej, kvítku sladký,
dřímej jako v loktech matky,
v sen šum Tater konejší tě,
drahé dítě!

A já zřím v kolísce prosté
život tvůj se všemi trudy . . .
Až tvé tílko bujně vzroste,
v její tkaň zahalíš údy.
Hahej, nynej, synku malý,
skvostný šat nás v duši pálí,
lnem tvé role odějí tě,
drahé dítě!

Až tě zláká země širá
hledat chléb tvé chatce chudé,
hůl ta, jež tě podepírá,
věrnou družkou tobě bude.
Hahej, nynej, duško zlatá,
všude hruda Páně svatá,
anděl strážný provodí tě,
drahé dítě!

Vůle Boží pouť tvou zkula
z mnoha běd, a mála štěstí —.
Buď jen pevný jako žula,
stůj jak balvan v temném klestí.
Hahej, robě milované,
též ti jednou slunko vstane,
teplem, světlem ozáří tě,
drahé dítě!

Ludiše.

Josua.

Šel Josua — zrak touhou znícený —
a v duši sladký oheň — ke Kristu.
»Ó Pane« — pravil — »vděčný učeň tvůj
jde ze svých činův tobě počet klást.
Buď příchod tvůj k nám stokrát požehnán!
Tvá slova padla v lačnou moji hruď
jak zrno v tučnou prsť, — a horlivost
z nich svatá zklíčila a ruku mou
jen vedla konat, čemu učíš nás.
Ví Hospodin, že každý z rozkazů,
jež na Sinaji v mračnech otcům dal,
jsem věrně zachoval; a podle vůle tvé
já naučil se také milovat
své bližní ze srdce. Rci, Pane můj,
bych lepším byl, co více činit mám?«

A Kristus obrátiv se vlídně zřel
v tu krásnou tvář a pravil laskavě:
»Ne rozkaz víc, jen radu mohu dát,
Jdi, synu můj, a zapři, kým jsi byl,
tož sebe sama i svou rodinu,
a chudým rozdej všecko zboží své.
Pak vrať se zase a mne následuj!

Kdo pro mne ztratí vše, čím poutá svět,
ten dokonalým v pravdě bude slout
a na věčnosti najde odměnu.«

Vstal Josua jak jelen žíznivý,
kdy pramen z dáli zalehne mu v sluch,
a v pokoře lem roucha Kristova
na rty své přitiskl. Pak v rodný dům
si pospíšil a dvéře otevřel
všem potřebným, již mimo brali se.
Sám v sýpku zaveď je a poručil,
by každý vzal, co plece unesou,
a z chlévů pustil tučný brav i skot
i stádo tichých, šerých velbloudů,
již bohatství mu velká snášeli
ze žírných krajů přes poušť vyprahlou.
Pak truhly zotvíral a vyndal vše,
co skryto v nich: poklady ve zlatě,
nádherná roucha, šály z Indie,
kment z Mosulu a perské koberce.
Čím chudším byl, tím zdál se šťastnějším.
A když již sám jen v prosté suknici
stál v prostřed holých stěn děl vítězně:
»Teď, Pane, přičti k dokonalým mne!«

Však náhle zhasla očí jeho žář.
Hle, tamo řezbou v dřevě cedrovém
byl ztajen výklenek, jenž ukrýval,
co nejdražší mu bylo ve světě.
A silný Josua šel jako stín
a srdce chvělo se mu výčitkou.
Dlaň třesoucí se vnořil v šerý kout
a vyňal berlu z kosti slonové,
o kterou drahý otec podpíral
své vetché tělo, když je stížil věk, —
pak závoj, tkaný jako z nočních chmur,
v nějž matka halila svou sladkou tvář
a který zvlhl proudem její slz, —
a posléz prsten s velkým smaragdem
od té, jež andělem mu měla být
a která svadla jako věčný květ.

Sloupské jeskyně a propast Macocha na Moravě.

Popisuje Matouš Václavek

> Já syn jsem krásné Moravy!
> ta vlasť má, plná oslavy!
> . . . Znáš, ty světe, ony vábné kraje,
> kdežto znějí staré slávy báje,
> Velehrad kde někdy stál,
> Svatopluk král panoval,
> znáš tu zem? Toť má je
> slavná druhdy vlasť!
>
> *Balcárek.*

Každo navštíví královské hlavní město Brno a rád cestuje, tomu radíme, aby se podíval také do moravského »Švýcarska«, jakž sluje pro své krásy přírodní krajina kolem Blanska a Sloupu a nebude toho věru litovati. Zvláště mu odporučujeme, aby shlédl sloupské jeskyně a propast Macochu a uzří divy, jež se mu do smrti nevytratí z paměti.

Byl krásný den srpnový, kdy jsem sedal s několika přátely v brněnském nádraží na vlak, který nás měl složiti v Blansku, abychom splnili touhu srdcí svých a shlédli zajímavá a památná místa našeho »Švýcarska«. Vlak se hnul a uháněl s námi k našemu cíli. Tu hovor a zpěv, tu opět vyhlídka na krajinu zkracovala nám cestu. Řeka Svitava, jež se uzounkým údolím vine jako stříbrolesklý pás, v pravo i v levo čerstvá zeleň štíhlých smrkův, jedlí a buků mile dojímaly zraky naše. Projíždíme několika tunely, než zahlédneme červený kostelík a proslulé hamry adamovské. Ještě několik tunelův (bylo jich z Brna celkem šest) a jsme v Blansku.

V Klepáčově, nádražním to hostinci, se občerstvíme, najmeme povoz a ujíždíme ke Sloupu. Uvelebilo se nás sedm na dosti prostranný vozík a koně jako draci uháněli s námi čarokrásným údolím podél divuplné Punkvy, která tolik vody v sobě shromažďuje, že žene mlýny, píly a hamry blanenské. Cesta vede od Klepáčova údolím až do Sloupu u vzdálenosti asi tří hodin. Jelikož byla místy nově šutrovaná a vůz nebyl právě nejlehčí, pociťovali jsme následky toho co nejživěji. Jako ryby skákali jsme do výše a jazyk i zuby musili jsme opatrovati, abychom o ně nepřišli.

Cesta míjela nám rychle. Lesnaté stráně v pravo i v levo mile dojímaly naše oko, šťavnaté lučiny vábily nás k sobě, úhledné domky dělnické kynuly nám pozdravy, četní opeřenci švitinkali své písně, šplounání Punkvino a příjemný chlad, působený stínem lesních stromů, skrze něž jen tu a tam paprsky sluneční se prokrádaly: vše to mysl naši zajímalo a ducha našeho osvěžovalo. U Skalního mlýna odbočuje jedno křídlo cesty na východ k Ostrovu do tak řečeného Suchého žlebu, my však se drželi rovné čáry k severu, ke Sloupu. Údolí, kterým nyní projíždíme, sluje »pustým«. Sotva jedeme několik minut, žasneme nad zvláštním zjevem. Spatříme totiž najednou, kterak se žene mocný proud vody zpod skal ze země; jsme u východu Punkvy, vycházející z Macochy. Po malé zastávce, v níž jsme se podivovali přírodnímu tomu úkazu, ubíráme se dále »pustým« žlebem, mineme východ k Macoše, zanechajíce si ji ke zpáteční cestě.

Pojednou se obraz naší cesty nápadně změnil. Údolí se stalo užším, o potoku nějakém ani slechu ani vidu, ale za to nevycházíme z překvapení. Po pravé i po levé straně těsné cesty naší trčí do závratné výše ohromná skaliska, barvy bělavé, která místy jako stěny nebo hradby nedobytné pevnosti nějaké vyhlížejí. Vyšinouti se v duchu na cimbuří takovéto hradby a dívati se dolů, máme pak samé Macochy před zrakoma svýma, jejichž dnem se právě projíždíme. Skaliska tato, čnějíce někde až 140 metrů do výše, jsou tak příkrá, že jen výjimkou nějaký chrást nebo bříza zachytily se ve štěrbinách jejich. Čím dále jedeme, tím více úžas náš se stupňuje. Pohlížíme-li však zároveň na patu těchto velikánů, spatříme, kterak voda rušivým vlivem svým na ně účinkuje. Neboť za silného deště naplňuje se celé údolí toto vodou a voda pak podemílá nebo vyhlodává gigantské ty skaliny. Na mnoha místech viděti mohutné díry do vnitř, na nichž voda po tisíce a tisíce let neustále pracuje.

Přijíždíme ke Sloupu. Tu opouští zrak náš poznenáhla řečená skaliska, údolí se šíří, konečně vyjedeme z lesa na dosti prostrannou rovinu a máme Sloup před sebou.

Okolí sloupské náleží k vysočině Drahanské a svými podzemními vodami a rozmanitými jeskyněmi je nejzajímavějším po vší Moravě. Složeno jsouc z tak řečeného devouského vápence jeskyňového, činí možným, že voda prohlubuje na více místech zemi prorývá se vrstvami vápennými, vyhlodávajíc je a způsobujíc větší menší propasti, až opět na některém místě prodere se na světlo boží, tvoříc bystřiny a potoky. Tisíciletým hlodáním voda vytvořila jeskyně Sloupské, jeskyně Holštýnské, Křtinské (Býčí skálu, Výpustek) a j. Tisíciletým prosakováním svrchní vrstvy pozemské vytvořila v jeskyních krásné a mnohdy roztodivné skupeniny krápníkové (stalagmity a stalaktity) a konečně svým ustavičným rušivým působením vytvořila během tisíců let rozličné propasti, z nichž je Macocha největší a nejvelikolepější, a tak řečené závrtky, t. j. prohlubeniny, do nichž se svrchní voda ztrácí, jako na př. viděti jest v okolí Ostrova.

Avšak nebudeme do podrobna popisovati zajímavou v přírodním ohledu krajinu sloupskou. Naším účelem toliko jest, upozorniti krajany své na přírodní krásy našeho »Švýcarska«, aby zatoužili aspoň jedenkráte v životě svém seznati z vlastního názoru všeliké ty zajímavosti krajiny zdejší, neboť péro, ať je kohokoli, přece ještě je nedostatečným u vylíčení všeho, co se zde oku vnímavého pozorovatele naskýtá. Bohužel, že mnoho Čechů vyprávěti umí o krajinách alpských, o jejich ledovcích, o jejich jezerech,

o jeskyních Postojenských a o jiném, ale krajiny sloupské a památnosti její ani okem ještě nespatřili. Kéž se stane v tom náprava, kéž každý vlastimil obéře si za heslo svého cestování: Napřed vlast a teprve cizina!

Přicházejíce ke Sloupu spatřujeme v pravo vyhloubeninu ohromnou v šířce, délce i výšce své, tak řečenou Kolnu, do níž několik tisíc lidí se vejde. Odtud o několik kroků dále trčí do výše asi 20 metrů ve tvaru jehlancovém ohromný balvan vápencový, tak řečený Hřebenáč, na jehož vrcholu postaven je kříž a poblíž něho podstavec, na němž kdysi stála socha sv. Šimona Stylity. Za několik krejcarů nabízí se jeden člověk vylézti (bosou nohou) na Hřebenáč a opět slézti. Dívati se na něho, není ovšem velmi příjemno, nebo myslíš, že každou chvíli může sletěti a zabiti se do smrti; ale člověk onen má v tom už svou »praxi«, cvičíť se v lezení tom, jak nám pravil, od svého dětství. Leze používá skulin nebo hrbolkův a slézaje rovněž, tak že »hrdinství« to vykonávati nepřichází mu nyní už za těžko.

Na blízku Hřebenáče spatříme potok sloupský ztráceti se do země; týž jako jiné okolní bystřiny pod zemí cestu si razí, jeskyně prohlubuje a k Macoše pílí, z ní pak v spojení s řečenými bystřinami jako jediná bystřina, totiž Punkva, na světlo boží vychází. Popojdouce několik krokův jsme u otvoru »starých« jeskyň sloupských.

Po krátkém odpočinku v hostinci Břouškově, který nejnovějšího času tam postaven, vydáme se na cestu do podsvětí. Vůdce náš a pomocníci jeho rozžehnou několik smolnic a loučíme se na několik minut s denním světlem. Kdo ještě nebyl v místech těch, toho se jme úžas přemocný nad velkolepými výtvory sil přírodních. Kráčíme mlčky za sebou, až přijdeme na povýšené místo do prostranné síně asi 15 metrů vysoké, odkud spatříme na vše strany rozbíhati se chodby tu úzké tam širší. Obdivem uvolní se jazyk a velebí Tvůrce všemocného. Odtud nedaleko je propast asi 70 metrů hluboká, do níž vržený kámen temně rachotí jako dunění vzdálené bouře. Vypálená bambitka zdá se mnohonásobnou ozvěnou a rachotem otřásati základy těchto kamenných zdí.

Dajíce se pak k severovýchodu přicházíme do chodby, kdež důmyslný Dr. J. Wankel, prozkoumávaje jeskyně tyto, nalezl kosti předpotopních zvířat. Vykopal totiž buď celé lebky neb i celé kostry jeskynního lva, medvěda, hyeny, kočky a j. Z toho se dá souditi, že tito dravci za pradávna v našich krajinách žili a že před všeobecnou záplavou sem se utekli a že, když i sem vody vnikly, zde zahynuli. Podobné kostry zvířecí našly se i v jeskyních vrchu Kotouče u Štramberka a jinde, což svědčí o rozšíření řečených zvířat po celé Moravě.

Kromě tohoto horního oddílu mají jeskyně sloupské ještě oddělení dolní, jež Dr. Wankel hned roku 1856 prozkoumal, a které se vyznačují četnými vodopády, nesčetnými chodbami a překrásnými krápníky, ježto horní oddíl je dílem otlučen, dílem častými návštěvami silně očazen.

Vedle »starých« jeskyň je vchod do »nových« jeskyň, r. 1880 cestářem sloupským objevených. Do těchto jeskyň rozžehují se svíce, aby se jeskyně čmoudem nezačazovala. Brali jsme se napřed úzkou chodbou velmi pracně vydlabanou, až pak vstoupili jsme do prostoru, který vzbudil v nás radostné překvapení. Stěny a visící s nich krápníky rozmanité podoby byly čisty jako padlý sníh. Podivovali jsme se krápníkovému »vodopádu«, krápníkové »kapli«, »záclonč« a jiným rozkošným útvarům kamenným. Kráp-

níky z této jeskyně nesmějí se ulamovati, jest přísný proti tomu zákaz. A dobře tak! Tím budou zajímavé výtvory krápníkové i pozdějším dobám zachovány.

Avšak ještě jeskyně, a to »nejnovější«, objevená r. 1890, láká nás, abychom i její krásy shlédli. Nalézá se blíže starých jeskyň a pojmenovali ji jeskyně »Sošůvská«. Žasli-li jsme v jeskyních nových nad krásou a velebností útvarů krápníkových, v jeskyni »nejnovější« nevycházíme z údivu. Nezadát' co do krásy a rozmanitosti útvarův v ničem ani proslulým jeskyním Postojenským. Kéž by byla rovněž pečlivě chráněna před škůdci, aby její panenskosť zachována byla i pozdějším potomkům.

Na nejvýš potěšeni a uspokojeni krásnými pohledy vycházíme z jeskyň, koupíme si několik krápníkův a vyobrazení zdejších jeskyň na památku a prohlédneme si také Sloup, který jen na několik krokův odtud je vzdálen.

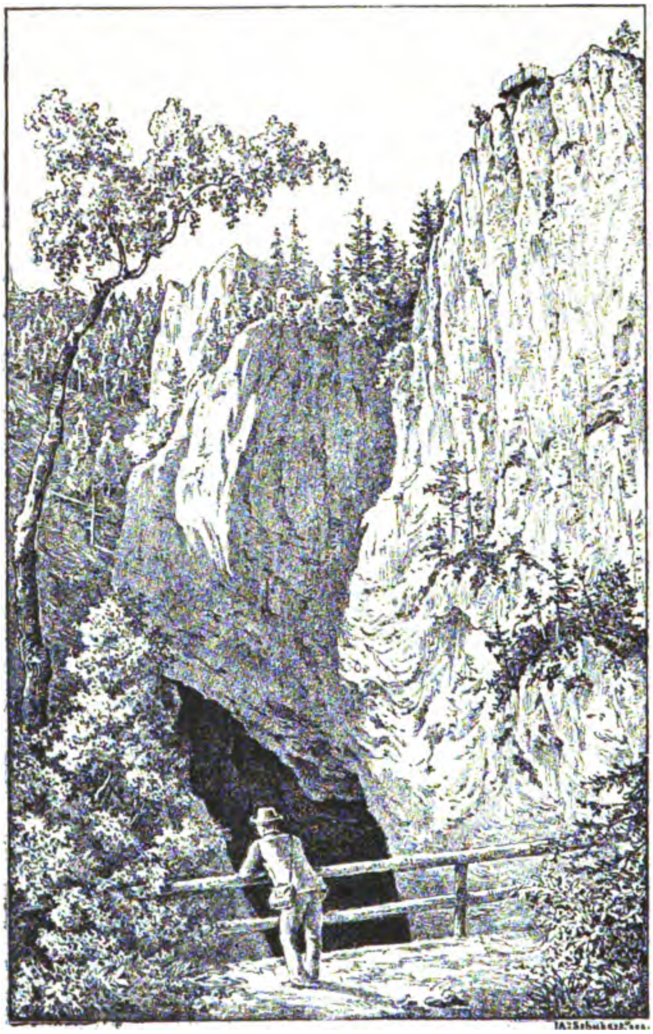
Sloup je poutnické místo daleko široko, zvláště na jihu Moravy známé, kamž každoročně na tisíce zbožných křesťanů k Panně Marii putuje. Sloup je pěkná, úhledná vesnice a má 425 obyvatelů. Nejpamátnější je zde ovšem poutnický chrám dvouvěžový, jenž mezi léty 1751—1754 nákladem hraběnky Karoliny z Roggendorfu vystavěn byl. Poutníci začali sem choditi po roce 1728, když Karel hrabě z Roggendorfu z kláštera minoritského v Brně sochu P. Marie do Sloupa přenésti dal, která z počátku u tamějšího mlynáře Severy, pak ve zvláštní k tomu účelu vystavěné kapli dřevěné chována byla, načež krásný kostel zbudován a fara založena jest. Na hřbitově zdejším odpočívají členové rodiny Salmovské, jíž náleží panství Rájecké. Nejznámější je Mikuláš hrabě Salm, slavný obhájce Vídně proti Turkům r. 1529 a Hugo František Salm-Reifferscheid, který se pokoušel první na Moravě o vyrábění cukru z buráku a jenž také jest zakladatelem musea Františkova v Brně r. 1815. Zemřel r. 1836.

Rozloučili jsme se s útulnou vesničkou, obklopenou lesnatými stráněmi, ještě jedenkráte popatřili jsme na chrám Páně, na obloukovité otvory jeskyň, na trčícího Hřebenáče a na tmavý prostor Kolny, jíž prý processí slovácká každého roku z jakési pobožnosti procházejí, a uháněli jsme opět pustým žlebem vedle kyklopských, věžovitých stěn kamenných, až jsme zarazili u stezky, po níž se vychází k Macoše.

Stoupáme po svahu lesnatém těšíce se, že uzříme za několik minut nejpamátnější zjev moravského »Švýcarska«. A už stojíme u něho, už jsme v glorietu! Z prsou se nám vyvine mocné ach! a překvapeni, užaslí zíráme přes zábradlí do nesmírné hlubiny, kterouž Dr. Wankl odhadl na 138 *m*, v níž by tedy věž svatoštěpánská ve Vídni pohodlně se uschovati mohla. Trpíme-li závratí, nevydržíme dlouho pozírati do propasti. Denní světlo vniká až na dno, na němž roste tráva a kdež podzemní vodstvo okolní sbíhá se ve dvě jezírka, z nichž pak voda pod skalou odtéká, až po čtvrthodinném toku podzemním u tak řečeného »Východu« jako mocný ručej Punkvy vychází a překrásným údolím ku Blansku a do Svitavy spěchá. Jezírko jedno je na straně západní, měříc 32 *m* délky, 9 *m* šířky a 6 *m* hloubky, druhé je na straně východní, majíc 28 *m* délky, 17 *m* šířky a 6 *m* hloubky. Obě jezírka spojuje potůček 3 *m* široký a 1 *m* hluboký. Teplota vzduchu na dně Macochy je ve dne 11° R., v noci 8° R., voda ve dne 8° R., v noci 5° R. Ze dna propasti vystupuje různými směry několik chodeb od 14—75 *m* dlouhých a krásnými krápníky zdobených. Veškera propast má podobu kotliny 170 *m* dlouhé a 74 *m* široké. Na

stěně skalní zachycují se rozličné traviny a zakrnělé jedličí. Kámen do hlubiny hozený potřebuje 7—8 vteřin, než dopadne dna; potřeba však silné ruky, aby přemohla silný proud vzduchu, jenž nad kotlinou v ustavičném je chvění.

Nasytivše se pohledem s výše, kráčíme oklikou k dolejšímu můstku, který asi ve druhé třetině výše celé je ze dřeva sruben. Pohled odtud do

Propast Macocha.

výše ke glorietu a dolů na dno jest nad míru překvapující. Do výše asi 60 metrů pne se nad námi šedé skalisko, místy prorvané, štěrbinaté, někde zase hladké, jinde zase trochu vystouplé, na němž, jak podotčeno, rozličné rostlinstvo bují. Pohlédni opět dolů, a zdá se ti, žeť hloubka odtud nemůže býti už veliká, sotva 20 metrů, ona je však odtud ještě na 80 metrů. Myslíš, že kamenem dohodíš do jezírka, ale chyba lávky! spadne ti mimo ně; jen ruka cvičená, jako je našich vůdců, dokáže to!

O vzniku jména »Macochy« koluje mezi lidem okolním následující pověst: V blízkých Vilémovicích žil sedlák vdovec, kterýž měl synka po první ženě. Oženil se po druhé, vzav si rovněž vdovu, která měla též chlapce svého. Macecha nemilovala pastorka a všelijak mu ubližovala; hnětlo ji, že pastorek jednou bude děditi značné jmění. Ona by je ráda svému synu popřála. Čím více však macecha pastorka odstrkovala a jemu všecko na příkoř činila, tím více miloval jej vlastní otec jeho. I pojala kdysi zlá žena lotrovský záměr, aby se nenáviděného chlapce zbavila. Jednou, když nebylo doma otce, vyzvala macecha pastorka, že půjdou spolu do lesa na hřiby. Ale hledali dlouho, hledali, avšak ničeho nenašli, až tam na příkré skalní stěně nad strašlivou propastí uviděli pěkný řádeček hub. Matka ukázavši na hřiby, poroučela hochovi, aby je šel sesbírat. Ale hoch udiveně dívá se na matku, strachy pozírá na houby. Marná je prosba chlapcova, marný jeho pláč. Požehnav se křížem leze hoch pro osudné hřiby, dosahuje jich. V tom zlotřilá matka strčí jím do propasti. Děsný výkřik rozlehl se lesinou a bylo ticho.

Matka přišla bez syna domů. Otec, jenž se mezi tím byl vrátil, táže se po synu, žena mu však dává divně zmatené odpovědi. Ihned v něm vznikla myšlénka, že se hochovi něco zlého návodem matčiným přihodilo. I nemeškal, ačkoli se už připozdívalo, vzal s sebou provazy, poprosil několik sousedův a šel s nimi do lesa. Celou noc hledali marně, až k ránu přišedše na blízko propasti zaslechli přidušený nářek a ston. Přichvátali k místu a ejhle! chlapec posledními silami drží se keře lískového, vise nad strašnou propastí. Ihned spustili otce po provazech dolů, který pak synáčka svého zachránil. Rozzuřený lid přivlekl na to macechu ku propasti a za trest jejího skutku ohavného shodil ji do ní. Odtud má jméno propast ta Macocha. — Tak pověst.

Než i skutečné případy tragické se u Macochy odehrály. Roku 1831 vrhl se do Macochy hledaje smrti kontrolor Pfaundler z Brna, roku 1845 zastřelil se na »můstku« jistý učitel nemaje odvahy vrhnouti se dolů. A od té doby jiní a jiní, o nichž se nezvědělo, hledali v zoufalství hrob svůj na dně Macochy, naposled r. 1894 jistý mladík, nešťastný v lásce.

Člověk by ani neuvěřil, že by se kdo byl býval již odvážil do zející propasti se pustiti. Avšak nicméně jsou lidé, kteří vědě se zasvětivše i života se odvažují, aby tajnosti matičky přírody odkryli. První, jenž se odvážil na výpravu do Macochy, byl r. 1728 brněnský minorita P. Lazar Erker, jenž však za to, že svého představeného o dovolení k tomu nežádal, k věčnému mlčení byl odsouzen. Výpravy další byly podnikány koncem minulého věku, zvláště roku 1776, kdy kníže Karel Josef ze Salmu pomocí lana do propasti se dal spustiti, pak začátkem tohoto věku, kdy r. 1804 setník Peške a 1808 starohrabě Antonín ze Salmu až na dno Macochy se odvážili. Avšak výpravy ty neposkytly světu žádných věrohodných a zajímavých zpráv, až r. 1856 v měsíci srpnu Dr. J. Wankel se starohrabětem Erichem ze Salmu propast tu náležitě ohledali a známost o dnu Macošině, jakou nyní máme, rozšířili. Výprava se děla z »můstku« pomocí rumpálu a lan. Roku 1864 sestoupil do Macochy Dr. Martin Kříž, notář ve Ždánicích a konečně roku 1889 dva lesní příručí Otmar Skála a Vilém Preissler.

Zajímavo zvěděti, že r. 1797 navštívil Macochu proslavený Alexandr Humboldt, jenž překvapen hrozným ale i krásným pohledem prý zvolal: »Něco velkolepějšího jsem posud nespatřil!«

Podíváme se na konec ještě jednou do hroznokrásné hlubiny, připomeneme sobě všech, kteří s »můstku« odvážili se dolů, aby prozkoumali záhadné dno propasti, věnujeme posléze i výše dotčeným nešťastníkům truchlivou vzpomínku a opouštíme mocně vzrušeni nejpamátnější místo našeho »Švýcarska«. Udolím podél šumivé Punkvy ocitneme se záhy u hamer blanských, u Klepáčova, odkudž jsme byli z rána vyjeli. Jedouce pak vlakem k Brnu uvažujeme, čeho jsme byli na cestě své viděli a zkusili a dáme úplně za pravdu krásným slovům našeho nejpřednějšího pěvce vlasteneckého, Svatopluka Čecha:

Nechť nádheru a půvab jiných zemí
vynáší k nebi pěvcův oslava —
nám nejdražší je perlou mezi všemi
ta naše krásná, zlatá Morava!

* * *

Poznámka. Podrobnější popisy mor. »Švýcarska« najde lask. čtenář ve Wanklově: Bilder aus der mährischen Schweiz, v Mart. Křížově: O některých jeskyních na Moravě a jejich podzemních vodách, v téhož: Průvodčí do mor. jeskyň, Kůlna a Kostelík a v Soukopově: Macocha a okolí.

Starodávne vrchnostenské boje proti pálenke.

Sotva popísalo sa viac o ktoromkoľvek ľudskom nápoji, ako o pálenke a obzvlášte o jej škodlivosti. Takmer v každej reči tvoria spisy o tomto predmete celé väčšie-menšie písomníctvo. Že rozmnožujem spisbu o pálenke ešte i ja prítomným článkom, to robím preto, aby som predstavil čítajúcemu obecenstvu na základe spoľahlivých prameňov, kedy naši predkovia započali páliť pálenku vo väčších rozmeroch a ako vrchnosti i z akých príčin oproti tomu vystupovaly a brojiť sa snažily, i dúfam, že snáď i táto ináče suchoparnou byť zdajúca sa rozprava nebude celkom neužitočnou, poneváč tiež prispeje ku objasneniu počiatkov jednoho z terajších väčších priemyselných odvetví a prispeje tiež ku osvetleniu dávno zašlých časov.

Naši predkovia znali okrem vody sťa nápoj iba víno a pivo za dlhé, veľmi dlhé veky, totiž až takmer do konca šestnásteho storočia. Veľmoži, zemania a mešťania požívali najviac a najčastejšie víno, za jehožto najlepší a najvzáctnejší druh platila malvázia. Na ich hostinách malo pivo vždy iba veľmi podriadený zástoj. Tomu nasvedčujú všetky účty z pätnásteho a šestnásteho veku. Obecný ľud naproti tomu kochal sa a napájal pivom, následkom čoho povstaly časom pivováre takmer v každej tretej-štvrtej dedine a im k vôli boly sriadené a pilno opatrované chmelnice i v takých krajoch a stranách, kde teraz už dávno neslýchať o tom, že by tam boli ľudia voľakedy chmel pestovávali, a len tu i tam pozostala a udržala sa v názvoch pojedinných honov pamiatka na túto vetev poľného hospodárstva.

Avšak v prvých desaťročiach zo šestnásteho storočia stretáme sa v účtoch kremnického mesta už s novým a ešte i nad chýrnu malváziu vzáctnejším a drahším nápojom, ale iba vo veľmi zriedkavých prípadoch a len vtedy, keď mala Kremnica obzvláštnych hostí a tých chcela učastovať čo najnápadnejším a najvyberanejším spôsobom. Nový ten nápoj označený je tam názvom »aquavit« = voda životná a na niektorých málo miestach je názov jeho vysvetlený slovom »pranttwein« = pálenka. Za čo platila mestská pokladnica kúpnu cenu vždy lekárnikovi, z čoho vidať, že pálenku v tých časoch ešte nepredávali v hostincoch, kde bolo možno kúpiť len víno a pivo, ale v lekárňach, teda užívala sa vtedy nie sťa nápoj, lež sťa

liek. A že ju v tých časoch obecný ľud ešte neznal a snáď o jej názve neslýchal, ba ani zámožnejší mešťania a zemania že ju riadne sťa nápoj ešte neužívali, kto že by o tom mohol pochybovať, keďže o tom úplne mlčia onodobné pramene.

No nielen o pití, lež i o dorábaní tohoto nápoja niet v listinách a písemnosťach z tej doby okrem spomenutých pokladničných zápiskov ani najmenšej zprávy alebo zmienky. Len pozdejšie, keď sa kliati Turci i pohraničných slovenských žúp čiastočne zmocnili a v južných stranách z Tekova, Hontu a Novohradu na dlhšiu dobu usalašili, prišiel ľud náš slovenský s nimi i do užšieho styku a naučil sa bezpochyby od Turkov i sám dorábať a páliť zo zbožia pálenku a síce nie tak sebe k vôli, lebo píjaval ešte i potom za dlhé časy pivo, lež k vôli hmotnému zisku, predávajúc Turkom napálenú pálenku, keďže im ich zákon — korán — víno piť zakazuje a v pive nemali nikdy a nemajú zvláštnej úľuby.

Počiatky takéhoto pálenia pálenky vo väčšom množstve možno hľadať asi v tretej štvrtine zo šestnásteho storočia, rozšírilo sa však dorábanie tohoto nápoja vo väčšej miere až v rokoch sedemdesiatych tohože veku. A poneváč kraje, ležiace okolo Kremnice, Štiavnice, Baňskej Bystrice a iných baňských miest neoplývajú ani teraz roľami, tým menej oplývaly nimi pred troma storočiami, a i na tých málo roľach neurodí sa nikdy toľko zbožia, koľko potrebuje ľud tie kraje obývajúci ku svojej živnosti, teda bolo vecou celkom prirodzenou, že sa baňské mestá oproti prerábaniu na chlieb potrebného zbožia v pálenku dosť skoro ozvaly a v odpor postavily, keďže pálenčiari práve prepotrebné zbožie ku svojmu remeslu potrebovali a obracajúc ho v nápoj, nie svojmu ľudu, ale úhlavnému nepriateľovi Turkovi predávali.

Baňské a v ich susedstve ležiace iné slobodné, kráľovské mestá ovšem že netrpely na svojich územiach a u svojich poddaných dorábanie pálenky, no daktorí okolití zemania, bývajúci bližšie ku Turkom, hľadiac iba na hmotný zisk, hľadeli ľahostajne, ako pália a Turkom predávajú ich poddaní pálenku. Prosby a napomínania baňských miest pustili tí páni mimo uší.

Avšak baňským mestám nebolo a nemohlo byť ľahostajným také šafárenie so zbožím, keďže pre jeho nedostatok panovala v nich a v ich okolí s roka na rok väčšia drahota a bieda, preto hľadaly cesty a prostriedky, ako by mohly zamedziť pálenie pálenky. A poneváč okolití zemania na ich prosby nedbali a baňské mestá patričným zemanom v žiadnom ohľade rozkazovať nemohly a tak ani prerábanie zbožia v pálenku na ich statkoch prekaziť v stave neboly, preto sa usniesly vo svojom shromaždení, odbývanom v Kremnici dňa 27. decembra 1580, že požiadajú samého kráľa alebo krajinský snem, aby vydal zákaz oproti páleniu nápoja pálenčeného.

Ku tomu cieľu vpísaly do úpravy pre svojich snemových vyslancov sťa šiesty bod i toto: »Poneváč v okolitom kraji býva poddaným daktorých zemanov milé zbožie samopašne kazené a z neho pálenka dorábaná, ktorú potom dostávajú Turci, má byť vykonaný ohľadom toho všeobecný rozkaz a zákaz«.

Baňskomestskí vyslanci vykonali verne svoju úlohu. Pálenie pálenky bolo na čas prekazené, aspoň prestaly v tomto ohľade všetky žaloby. Avšak zisk je ziskom a čo taký, mocným lákadlom pre ľudí i pobáda ich hľadať všetky možné ku nemu vedúce cesty. I našich predkov pobádal, aby svoje poľné úrody čím výhodnejšie zpeňažili a keď im zakázali páliť zo zbožia

pálenku, začali varievať zo pšenice pivo. Ono malo byť Turkom a bolo za čas i skutočne náhradou za pálenku, ktorej nemohli dostať v dostatočnom množstve. A keď prv dorábali pálenku so zbožia len v dolnom Tekove a v severných čiastkach z Hontu a Novohradu, rozšírilo sa varenie piva s pšenice nielen v tých istých stranách, ale i v hornom Tekove a síce obzvlášte v svätokrížskom, vtedy ostrihomskému arcibiskupstvu patriacom panstve a vo Zvolene nado všetko po dedinách, ležiacich okolo Baňskej Bystrice.

Baňské mestá a ich obyvateľstvo dostaly sa teda z dážďa pod odkvap. Sotva že jeden rok maly pokoja od pálenčiarov, už zase cítily súrnu potrebu zakročiť oproti pivovarčím, totiž oproti sedliakom pšenicu nie v osobitných pivovaroch, lež každý vo svojom vlastnom dome v pivo prerábajúcim.

O tejto veci pojednávaly baňské mestá vo svojom shromaždení, vydržiavanom v Kremnici dňa 28. mája 1582 a tretí bod v ich tehdajšej zápisnici zneje doslovne takto: »Škodlivé varenie piva po dedinách, z čoho najväčšie zdraženie zbožia pochádza, má sa čo najskorej u dvoru oznámiť a žiadať o zastavenie tejto veci«.

Dľa tohoto uzavretia namáhali sa potom ich vyslanci, aby vymohli zákaz, že neslobodno variť pivo z pšenice. Poneváč však pivo bolo už starodávnym a všeobecne rozšíreným a známym nápojom, nešlo im tak snadno a hladko vykonať žiadúci zákaz, ako prv pri pálenke. No neustali v práci, kým konečne taký zákaz predsa nevymohli. Hlavne dve okolnosti im boly pri tom na dobrej pomoci. Jedna z nich bola, že kráľ obdržal prostredkovaním dolnorakúskej komory spoľahlivé zprávy, že pšeničné pivo predáva sa hlavne Turkom, ačpráve ho vidí i obecný ľud radšej, ako pivo z jačmeňa varené, a druhá, že v baňských mestách skutočne panovala už od dlhších čias veľká drahota a núdza, pochodiaca z nedostatku sem dovážaných potravných článkov. Tento nedostatok bol nad to značne rozmnožený i tým, že pojedinní priekupci skupovali rozličné obilné druhy práve i v tých stranách, z ktorých dostávalo tieto veci i baňskomestské obyvateľstvo a vyvážali ich potom k vôli zisku do ďalekých krajov a do cudzozemska. A to isté robievali i s lojom, ktorý bol pre banícke kahance vtedy nezbytne potrebným, tak že keď ho nebolo v dostatočnom množstve na porúdzi, museli sviatkovať baňské práce, z čoho cítila i krajinská pokladnica nemalú škodu.

Týmito zprávami presvedčený a okolnosťami nútený vydal konečne kráľ Rudolf vo Viedni dňa 19. mája 1583 i všeobecný zákaz, ktorý je teraz uložený v kremnickom mestskom archíve pod I., 33, 2, 182, znejúci ku všetkým vrchnosťam, mýtnikom a tridsiatnikom, i osobitné nariadenia, upravené ku predstavenstvám tekovskej, hontianskej a zvolenskej stolice, ako i svätokrížskeho panstva, v ktorom zabránil variť pivo zo pšenice, ako i skupovať loj, rozličné druhy obilia a iné potravné články a vyvážať ich do iných krajov sťa obchodné predmety i naložil županom, podžupanom, slúžnovcom, mýtnikom a tridsiatnikom, aby prestupníkov tohoto zákazu čo najprísnejšie trestali a na varenie piva určenú pšenicu, alebo pre vývoz poskupované zbožie, potravné články a loj aby im bez všetkého milosrdenstva habali a odnímali.

Rozumie sa samo sebou, že sa baňské mestá potom už postaraly o náležité rozhlásenie takého kráľovského zákazu, kadenáhle ho obdržaly.

Ohľadom toho podáva nám svetlo ich zápisnica so dňa 17. júna 1583, znejúca nasledovne: »Predne ohľadom skupovania loja a prekupovania

potravín, podobne ohľadom varenia piva po dedinách okolo Baňskej Bystrice a vo svätokrížkom vidieku bol prečítaný zákaz, donesený nedávno z (kráľovského) dvora i bolo pojednávané, ako by mal byť čo najpríhodnejšie vyhlásený na tých miestach, pre ktoré je vydaný a na to sa uzavrelo, aby bol preukázaný všade v okolitých krajoch tridsiatnikom, mýtnikom, stoliciam, mestám a mestečkám; tí z Baňskej Bystrice, Štiavnice a Novej Bane oddajú ho stoliciam, do ktorých i sami patria, to isté urobia Kremničania i vo svätokrížskom vidieku a potom i u tridsiatnikov v Trenčíne a v Žiline, podobne i v mestečkách Prievidzi, Bojniciach a v Nemeckom Pravne, ako i v turčianskej stolici dľa ich príležitosti«.

V smysle tohoto uzavretia bol teda kráľovský zákaz vyhlásený v piatich stoliciach a poneváč bdely nad jeho vyplnením i patričné vrchnosti i mýtnici i tridsiatnici, dobre vediac, že baňské mestá v tomto ohľade na na nich pilný pozor dávajú, teda prestalo i varenie pšeničného piva úplne, i o pálení pálenky zo zbožia nebolo viac za dlhý čas ani chýru ani slychu. A tak sa skončil prvý vrchnostenský boj oproti pálenke úplným víťazstvom a bol korunovaný na celej čiare žiadúcnym zdarom.

No Turci zostali ešte i potom pánmi nad zaujatým územím a tak i susedmi a pokušiteľmi okolitého ľudu.

Začiatkom sedemnásteho storočia spomína sa zase a síce z počiatku iba zriedka, pozdejšie však tým častejšie pálenie ražovej pálenky a následkom toho i obnovené vrchnostenské zákazy a pokuty.

Ale všetky úsilia v tomto ohľade dokázaly sa byť marnými, keďže turecký príklad navykli sa už nasledovať i mnohí kresťania, považujúci »aquavit« (okovit) tiež za zvláštnu lahôdku. A poneváč sa tomuto požitku radi oddávali i sami zemskí páni, teda pálenčiarov nielen že viac netrestávali, ale ich i ochraňovali pred trestom, kde len znali a ako najlepšie mohli.

I samy baňské mestá boly konečne prinútené poddať sa všeobecnému prúdu a trpeť i v dedinách ich panstvu poddaných pálenie ražovej pálenky, ba konečne osvojili si túto obyčaj i sami mešťania tieto mestá obývajúci i dospely veci tak ďaleko, že nebolo takmer ani domu, v ktorom by nebolo bývalo pálenečného kotlíka.

Zemskí páni mali z toho nový dôchodkový prameň, lebo vyrúbili daň na pálenečné kotlíky a vyberali ju stále až do pamätného roku 1848.

V takýchto okolnosťach už zanemely starodávne dôvody a utíchly hlasy karhajúc to, že sa množstvo zbožia obracia na pálenku miesto toho, aby mohlo slúžiť ku pečeniu chleba; pocítilo to však samé obyvateľstvo, keď zastihla podaktoré kraje neúroda a dostavil sa hlad, poneváč bolo treba dovážať obilie z ďaleka a zlé, začasto i neschodné cesty ho nielen v náramnej miere zdražovaly, ale často jeho dovoz i celkom nemožným robievaly. Preto začali ľudia pomaly hľadať iné látky ku dorábaniu pálenky a našli miesto raže viacktoré surrogáty.

Tým však odzvonili kotlíkom a miesto tých vidíme dnes hotoviť pálenčené nápoje vo veľkých páleniciach a boj oproti pálenke, započatý pred troma storočiami, je ešte ani za našej doby nie dobojovaný.

Pavel Kriško.

Žiť chceme!

Nám treba silných, strastných potrasení,
bo mĺkvosť v nás a netrebnosť a lieň,
bo môžme zaspať v apatickom snení
a v pokon smrtný pozastre nás tieň
a prišlec spupný krbom naším zvládne,
i stopa zmizne po nás v dejinách —
Nám potrebná je strasť i rany pádne
i bôle žravé v duší hlbinách.

To prehlbokým naším presvedčením
a stále pevne trvať chceme v ňom —
Sme palmou — ó jak vysoko ju cením! —
tú obťažovať treba bremenom:
tak neskrpatie — mohutnejšie rastie...
Nám nebezpeč len kynie z pokoja,
no postrádame ho na svoje šťastie,
sme v smesi strastí, rán a rozbroja.

Len z bojov, bôľov, silných potrasení
sa rodí život, sláva, veleba,
len z ohňa múk sa národ prečistený
vzniesť môže stezkou slávy do neba.
A potrasenia tu sú — Bohu chvála —:
dážď rán a príval strastí, nerestí,
bôľ gigantický v dušiach, trýzeň stála,
ó, mnoho, — tuším viac sa nesmestí!

I mučenníkov treba.., Bohu chvála:
sú tu... Z nás bez nich nič by nebolo,
nám k úteche ich ruka Božia dala
i k posilneniu slabých okolo.
Jas žertvy ich nás mocne zo sna budí
a plam jej skrahlé srdcia sohrieva
i stápa kôru ľadu s ľudských hrudí
a zmizlý zo žíl život dolieva.

Žiť chceme! — Koho dosiaľ nevzkriesila
už drievnej slávy hviezda jasavá
a prorokov hlas, v ktorom prelesť, sila
i žiara rodolásky žeravá
i nádej pevná vo víťazstvo práva —:
nuž, nechže krivda, trýzeň kriesi ich, —
i vzkriesi iste — stáva sa to, stáva,
a jestli nie... či škoda — červivých?

Ó krivditelia spupní! Bite, tnite;
my aspoň v zradný nepadneme sen —
Sme palmou, čujte! azda neveríte?
Sme palmou, palmou: tlačte, tlačte len!
Veď známo nám, že čím nás väčšmi tnete,
tým väčší strach váš — pravdy teskný cit?
My hodní boja — nepochybujete: —
to dôvod, že nám súdeno je žiť.

Hej, treba je nám silných potrasení,
a treba tlaku k zrastu strojných palm...
No veríme, že strasť sa v slávu zmení
a v triumf zvučný kvilebný náš žalm,
že Tatrou zjagá časom spása, sláva,
zvznie svetom našim slávospevov hlas —
A čašu blenu, ktorú vrah nám dáva,
vyprázdni on sám v príležitý čas.

Martin Sládkovičov.

Prikázanie.

I.

Na doskách kamenných, čo Mojžiš, Boží sluha
bol sniesol so Sinai, kým blýskalo sa ztuha,
hrom strašne dunel, svet jak lístoček sa triasol
a zunel ozon trúb až chvel sa, trpnul, žasol
pod horou Izrael —, na doskách to tých — reku —
kde vrytú literou Boh vôľu praodvekú
nám zjavil presvätú — sľub kliatby, požehnania —:
tam síce doslovne niet tohto prikázania, —
no tam je, nevidí zrak ho len slabší, krátky,
však oko ostrejšie ho číta medzi riadky.
A spásonosné, dobré to ver' prikázanie
a národom vždy nosí hojné požehnanie.

A ono znelo, zneje, bude zneť i za tým
z úst verných prorokov, sohriatych plamom svätým,
z úst učiteľov ľudstva, vznetných apoštolov,
z úst strážcov Siona i rodných krbov, stolov,
z úst žrecov národov, z úst priamych ľudomilov,
oj, znelo, znie, zneť bude nezomdlenou silou,
bo požehnanie v ňom, v ňom sila, nerozbornosť,
oj, znelo, znie, zneť bude: svornosť, svornosť, svornosť!

*

II.

Bol veľký, slavný kráľ za dávna.
Kde domov náš: po lúčinách,
kde hukot vôd; kde — báj čo slavná —
znie borov šum po skalinách;
kde Nitra, Váh i Hron sa pení;
kde Kriváň svojím končiarom
čnie v modro nebies zadumení;
kde Dunaj dumá s Devínom;

kde sestra sestre: Moravienka
šle vrúci pozdrav Vltave;
kde sladký spev čuť z devíc vienka;
kde báje žijú dumavé;
kde mnohý hrad sa zrakom núka
na chrbtoch pravekových skál —:
tam jeho mocná vládla ruka,
tam králil onen slavný kráľ.

A národ vďačný berlu kráľa
vždy s úctou, láskou ľúbaval.
Keď vôľa kráľa v boje zvala,
vždy národ chrabro v boji stál.
S modlitbou svätou pluky svoje
kráľ vodil boj za domov biť, —
svet diaľny bál sa jeho zbroje —
a bola sláva, dobrobyt.

Kráľ slavný v mnohých bojoch, trudoch
i vekom sošiel napokon.
Vlas zbelel, oko haslo, — v údoch
už starých slabosť cítil on.
I vedel, že, čo pošlo z prachu,
raz navrátiť sa musí v prach,
i čakal pokojne, bez strachu
skon žitia časov vo vlnách.

Vo skvostnom kresle, kmeť už pravý,
vo svojej sieni sedel kráľ.
Korunu sňal so šedej hlavy,
ju nosiť snáď už poustal,
na stole ona nepohnutou,
lúč slnka ihrá v skvostoch jej, —
a miesto berly — sväzok prútov
kráľ drží v ruke sostárlej.

A pred ním kráľevičia traja
mladistvi stáli v tenže čas,
a v ťahoch otca obličaja
plál lásky nežnoprísnej jas.
I vravel kráľ: »Sem, synia moji,
sem bližšie, mám k vám vážnu reč,
mňa starosť veľká nepokojí:
koruna, berla, vlasť i meč«.

»Čo teraz po tom: odkiaľ-pokiaľ
budete ktorý kraľovať,
keď dopijem ja žitia pokál
a k cieľu dospie moja trať —
Ja inšie chcem: toť, sväzok prútov —
tu máš ho, synak, šarvanec,
a mladou, silnou, vyvinutou
ho rukou zlom, ak možná vec«.

Vzal, trápi sa, až zrudlo líce
i zperlil znoj mu na čele, —
no darmo; poprehýnal síce,
no zlomiť — nie: sťa z ocele —
»No, nechaj, synku; vidím: omyl!
daj bratu, predsa starší on«. —
Vzal druhý: lámal — nerozlomil, —
a tretí takže napokon.

A s dumným úsmevom na líci
— po marnej synov snahe — kráľ
tri vyňal prúty z viazanici
a synom z nich po jednom dal —
»No zlomte« — rečie. Rozlomili, —
v tvár otca hľadia s úsmevom —
»Nuž, viďte, synáčkovia milí:
žart — ale veľká pravda v ňom«.

»V ňom pravda veľká, poučenie:
Jak prúty tieto, tak i vy:
V pojedinných vás sily nenie,
ste slabí, krehkí, zlomiví,
a prvý väčší nápad vrahov
vás porozmetá zaiste,
no svornou mysľou, svornou snahou
nezmožiteľní, silní ste«.

»A preto svornosť, svornosť, svornosť!
To závetný hlas otca k vám:
v nej sila, zdar a nerozbornosť
a stezka k slávy výšinám.
Nuž jeden cieľ a jedna snaha
a plece k plecu v každý čas! —
a prekvitať vlasť bude drahá
a Hospod žehnať bude vás«. — —

Kráľ slavný zomrel, — závet jeho
na púšti odznel, bohužiaľ...
Nezkvitlo požehnanie z neho
a sláva prchla v diaľnu diaľ...
No závet, príkaz kráľa vážne
k nám volá z jeho mohyly:
O, napravme si, detvo, snažne,
čo bratia dávni zkazili!...

*

III.

Vec ovšem nenová, a predsa stále platná,
bo pravda väzí v nej vždy nová, nepodvratná,
či prikázanie spásonosné v každom diele,
a bohužiaľ! vždy ešte nesplnené cele.
»Len silou spojenou!« — tak ešte hromu hlasom
vždy volať treba našim rozorvaným časom. —

Plemeno Slovanov! buď viazanicou kráľa —
a žiadna sveta moc ťa neztne, nerozváľa...
Veď koľko, koľko nás! Čo hviezd na nebosklone,
čo piesku v prehlbokom okeánu lone —
Čo po tom: odkiaľ — pokiaľ —, tu, tam, všade, všade:
kde slnko vychodí, kde schodí na západe,
od juhu k severu — toť silná viazanica! —
Nuž preč, ty sváru zhubná šiarkanica! —
Prút ja, prút ty, prút on: ach, snadno vrah ich zláme, —
no viazanicu — nikdy: všetko pretrváme...
Zni, prikázanie veľké! — Viazanica prútov
nám heslom, symbolom, zárukou nepohnutou —
Hor! plece k plecu s hora, s dola, s prava, s ľava —:
prút zpučí Áronov — a drievna zkvitne sláva!...

Martin Sládkovičov.

Sonety.

(Dla žalmu XLIV.).

Jak slavné boly časy otcov dávne!
My vlastným o tom slýchavali sluchom
z úst otcov svojich s povzneseným duchom —:
Boh činil s nimi činy veleslavné.

Ó, hnutia lásky Jeho boly zjavné:
pohanov vyhnal; modly padly buchom;
a potom vštepil kmen náš jarým ruchom
v zem prisúdenú mu od vekov právne.

A jako Boh sám dal mu zem tú v láske:
i boje bíjal On zaň rukou silnou
a víťazil nad vrahom v každej čiastke.

A hymnou za to zvučnou, snažnou, pilnou
rod zveleboval Boha Spasiteľa:
buď zvelebený až na veky! Sélah. —

*

Lež prítomnosť... ach, smutná, preboľavá!
Vrah skrušil nás — Boh na nás pozabudol —,
nad hlavou našou víri strastí kúdol
až puká srdce, trešti biedna hlava.

Vrah odberá, čo naše, s prava, s ľava,
i posledný kus kradne, čo nám zbudol;
nôž jeho krvou oviec — našou — zrudol,
a v kvíľbach našich triumf spupných vstáva...

Ach, vydal si nás, Bože, v pohanenie...
A prečo? Snáď sme smluvu narušily?
Veď dúfame len v Teba nezomdlene
len k Tebe lneme z celej duší sily.

Snáď preto práve súžby plamenisté
nás svierajú? — Ó, iste zkúška, iste...

*

No práve preto pravá naša viera,
že spravíš, Bože, prietrž zkúšok dobe,
že obtneš rohy plesajúcej zlobe,
že krátkou už len mukou srdce zmiera.

Keď doplní sa zkúšok krutých miera:
tvár zbitú zjasníš v slávy novej zdobe
a k našej schráne vystreš ruky obe.
V tej viere srdce včelkou techu sbiera.

V tej viere lkáme k Tebe, Hospodine:
Ó, nespi, nespi, precíť, precíť, Pane!
Ston clivý dávno z našich sŕdc sa rinie,
lpia duše naše k prachu zbedované. —

O, povstaň, povstaň, ukonč ťažké boje,
a vykúp nás pre milosrdie svoje!

Martin Sládkovičov.

Fabula.

Dávno slýcham fabulu; zábavná je dosti;
porúčam ju presnažno vašej pozornosti:

Bol raz jeden slavný kráľ. Fama o ňom letí,
preslavná a velebná cez tie naše svety.

Raz do jeho kráľovstva prišiel víťaz hrdý
s budzogáňom v pravici, udatný a tvrdý.

Na komoni spotenom, jako mlieko bielom
k hradu kráľa pricválal v cvale chvatnom, smelom.

Mal i sprievod jasavý zbrojnošov a verných,
množstvo vojska po poliach, sťaby mrákav čiernych.

Poslal poslov s odkazom: »Kráľu, poddaj sa nám,
darmo by si bojoval proti pekla bránam,

proti našej armáde... Hotový som predci
pokojne sa pojednať s tebou v tejto veci:

Daj mi svoje kráľovstvo — dám ti koňa za to, —
je to za kôň: žiadne ho nezaplatí zlato;

je to za kôň: padlý sňah, ale oheň číry. —
Vale! čakám odpoveď za minuty štyri«.

Prišiel kráľ na poklonu krotký, holohlavý:
»Vítam vrelo rytierov svetochýrnej slávy —

Podaj mužnú pravicu: kráľovstvo je tvoje,
nechaj si i komoňa, — zdar na tvoje boje!« —

Na tom istom komoni — akže dobre vieme —
dvesto ľudí vcválalo neskôr do tej zeme.

*

Dosiaľ žije komoň ten v nesmrteľnej sláve — —
Žije, žije v nejednej ľahkovernej hlave.

Martin Sládkovičov.

Palatín
gróf Ďuro Thurzo z Betlenoviec.

Životopisný a vekový obrázok.

Napísal

Alexander Lombardini.

Thurzovci z Betlenoviec sú dejepisne veľmi známy vymretý rod. Spener a niektorí iní tento rod podľa obyčaja po romanticisme chmátajúceho z tatárskej krajiny odvodzoval a udáva, že z Poľska do Uhorska prišiel. Udanie toto nemá viac hodnovernosti jako to, že jedna vetva Thurzovcov z Uhorska do Augsburgu a odtiaľ navrátená, do Rakúska — kúpením Grafenecku — prišla. Jaké chybné je udanie Spenerovo, už Matej Bel poznamenal, keď zo Steyererových dejín rakúskeho Albrechta II. uvádza jedneho Jána Thurs z Rauhenecku (1363.) a jeden náhrobný kameň Ottu Thursa (1320.), bárs aj ohľadom posledneho s tou ľútosťou, že sa mu vzdor všetkému hľadaniu nepošťastilo, ten udanlive vo Viedni vo voľaktorom kláštore sa nachádzajúci pomník vynájsť a sa o istote nápisu presvedčiť. Barón Alojs Medňanský tento náhrobný kameň v kostole kláštora svätokrížskeho (Heiligen-Kreuz) našiel; nápis znie: ANNO. DNI. M. CCC. TRICESIMO. PRIMO. SEXTO. NONAS. MAII. OBIIT. OTTO. TVRSO. DE. RAVHENEKK. Bel chybil teda jak ohľadom miesta, tak letočetu. Celkom nové, neočakávané svetlo o najstarších pôvodných miestach Thurzovcov, alebo jako ich v Rakúsku volali Tursov, ďakujeme neunaveným bádaniam zvetlskéko kapitulníka, Jána Frasta, z ktorých vysvitá, že pevnosť Lichtenfels (jako rumy ešte jestvujúca na 2 hodiny od kláštora Zwetl) už v druhej polovici XIII. storočia vlastnosťou Tursov bola. Prvý, čo meno od tejto pevnosti nosil, bol Hugo Turs, jako to jedna darujúca listina dokazuje, ktorú Jutta z Ottensteinu r. 1257. kláštoru Zwetl dala, kde medzi svedkami *Hugo Turso de Lichtenfels* uvedený je. Ďalej hovorí Frast, či Thurzovci pôvodne Rakúšania boli, alebo kedy a odkiaľ privandrovali, je mu neznáme. Že sa ich rod na viac vetví delil, je isté, jako to jestvujúce listiny dostatočne dokazujú. Iní s viac pravde podobnosťou držia ho za rakúsky pôvod. Mienku túto uznáva aj Wagner, ktorý o rode tomto po-

jednával[1]). Isté je, že v Rakúsku už v XII. storočí rod Thurzovcov užíval viac predikátov, jako *de Lichtenfels*, *de Rauhenstein*, *de Rauhenek*, zas druhý *de Tursenreit*, iný *de Tirnstein*, iný *de Aspern*, iný *de Sonnberg*. Jeho meno aj v podobe *Turse* a *Turso* prichádza. Ešte staršia je jedna druhá listina, v ktorej Otto Turso z Rauhensteinu jako svedok prichádza; skrz Herrgotta udaná donácia Leopolda VII. pre kláštor Heiligen-Kreutz z r. 1203. A to Hanthalerom spomenuté nadanie kostola Zwetl skrz Hadmara z Chauenringu r. 1208., v ktorej Otto Turse prichádza medzi svedkami. Najstaršie, za času pekného Fridricha, písané pozemné knihy viedeňského školského kláštora, poukazujú na Tursov z Rauhenecku a Lichtenfelsu, medzi najstaršími viedeňskými domovými pánmi. Heleneuthal pri Badene, kde ich zámky dolu do doliny mocne sa hrozily, o nich mnohé romantické povesti roztrúsila.

Tá ratolesť Thurzovského rodu, ktorého potomok stal sa Uhrom a hral historický zástoj, v XIV. storočí pod kráľom Žigmundom preukázal svojich pňových predkov.

R. 1430. Bartolomeja syn *I. Martin*, kastellán Ujváru a jeho príbuzného Jána z Betlenoviec syn *I. Ďuro Turso*, ktorí bojovali pri Nikápoli a tam dva jich príbuzní aj padli, ďalej menovaný Martin, ktorý z kráľovského dvora zmiznutého Lajku, syna Mirčeho valašského vajdu chytil a aj chodil k Vladislavovi, poľskému kráľovi vo vyslanstve, pre tieto ich zásluhy od kráľa Žigmunda donáciu dostali. Martinových potomkov neznáme, pravdepodobné je, že mužských potomkov nemali.

I. Ďuro bydlil v meste Levoči, tam zastupoval mestský úrad a jako predný človek bol aj na kraj. snem za vyslanca poslaný, ba r. 1452. aj smluvu s cisárom Fridrichom stravniva Ladislava pohrobka so stránky mesta Levoče podpísal. R. 1457. ale palatínskym rozkazom už jako užívajúci meno Thurzo de Bethlenfalva, so svojimi synmi do svojho zálohoprávneho majetku v obci Pongrácz vo Spiši, štatuovaný bol. Ináčej on, tak aj po ňom veľmi dlho jeho potomci podobného ducha, aj kupectvo sprevádzal, a už ako levočský obyvateľ alebo prv v Krakove a vo Sliezsku obchodné posádky mal. R. 1460. už nežil. Od jeho manželky Kataríny zostali po ňom traja synovia: *II. Martin*, *II. Ján* a *Theofil*.

Syn I. Ďura *II. Martin* bol veliteľom spišského zámku a ten proti Husitom vzdor všetkým úkladom aj obránil, túto jeho vernosť kráľ I. Matej r. 1465. donáciou obce Vörösvágásu, v šarišskej stolici, odmenil. Zostalo po ňom šesť synov: 1. *II. Ďuro*; r. 1543. bol opátom. 2. *III. Ján;* ešte pred r. 1503. zomrel bez potomkov. 3. *Žigmund;* vstúpil na kňazstvo, r. 1501. sriemsky volený biskup, neskôr belehradský prepošt a kráľ. tajomník, r. 1504. už nitriansky, r. 1505. sedmohradský, r. 1506. už váradský biskup; 4. *Peter;* r. 1496. kaločským arcibiskupom do Rímu do vyslanstva poslaný, r. 1505. bol vyslancom abaujskej stolice, zomrel okolo r. 1513. zanechajúc po sebe vdovu bez detí Dorotu Rákóczy. 5. *III. Martin*; žil r. 1503., keď sa staral s jeho bratmi a pokrevnými o vymenenie jednej kúrie v Betlenovcach. 6. *Gašpar;* bol spišský kanonik. V týchto vymrela ratolesť II. Martina.

II. Ján a jeho brat Theofil založili dve ratolesti; obe kvitly do stredku XVII. storočia.

[1]) Analecta Scepusii IV. p. 46—154.

II. Ján následkom toho svojho obchodného ducha, ktorým jeho rod vládal, položil základ bohatstvu a budúcnosti svojho rodu. Jako krakovský mešťanosta so svojím synom *III. Ďurom* r. 1490. dňa 9. októbra zaopatril od Jána Corvina tohoto bane a majere v baňských mestách. Majetok tento bol základom neskoršieho bohatstva a moci Thurzovského rodu. Spôsobný Ján Thurzo a ešte spôsobnejší jeho syn nie menej v obrábaní baní, jako v baňsko-bystrických prenajatých baňach a obchode za krátky čas veľmi veľký prospech učinil, zvlášte keď od Vladislava r. 1496. obdržal dovolenie rozpúšťajúce dielne postaviť, ktoré poteraz v krajine nejestvovaly. On takto so synom Ďurom tak veľké poklady nashromaždil, že kráľa II. Vladislava a jeho manželku kráľovnu Annu najviac on vypomohol z častého peňažného zmätku.

Kráľovna Anna a ňou vedený manžel, kráľ, pre tieto služby milosťami obsypali týchto dvoch Thurzovcov. Ale zpomedzi všetkých milostí najužitočnejšia bola ohľadom týchto tá, že ich kráľovna v baňských mestách za komorských grófov vymenovala; a ešte viac tá, že za požičky vždy sa množiace, baňské mestá a zvolenský zámok ím a jich dedičom, do vyplatenia požičaných súhrnov, r. 1505. do zálohu dala. Koľkým prospechom účinkovali Thurzovci okolo baníctva s rodom Fuggerovcov a koľko osožnej šialby spáchali s medeným obchodom v cudzozemsku sprevádzaným, nepatrí sem vypovedať. To stojí nad všetkou pochybnosťou, že velikánsky osoh padal každoročne do ich meščov. S Fuggerovcami do prenájmu vzaté uhorské bane, obsiahly zvlášte skrz neho tú neskoršiu veľkú významnosť, keď sa jeho synovi Ďurovi s obetovaním svojej osoby a vystavením svobody a života pošťastilo, len výlučne v Benátkach drákovou žiarlivosťou chránené tajomstvo, lúčenie šľachetných kovov vyzkúmať. II. Ján zomrel r. 1508. Mal dve manželky, od prvej, ktorej meno sa nevie, bol *IX. Ján* a *Stanislav*, tamten breclavský, tento olomúcky biskup, ktorý zomrel 7. apríla 1540. Od jeho druhej manželky Magdaleny Beckovej sa narodili: *III. Ďuro*, *I. Alex.*, *V. Ján*, *Katarína* († 1535.) manželka Rajmunda Fuggera, *Magdalena*, manželka Ciriaka Popsta, a *Margita* manželka Petra Perényiho. Z týchto

III. Ďuro už za času svojho otca v obrábaní baníctva vyučený, a ešte za živobytia jeho pojmúc si za manželku Annu Fuggerovú, sošvagrený do rodu podobného rázu a ducha, po smrti svojho otca stal sa baňským a komorským grófom a rodné majetky podobne množil. Ale včas ochorejúc, utiahnul sa do Augsburgu a tam zomrel 19. marca 1521. Vedel po latinsky, slovensky, poľsky a maďarsky. Od manželky svojej Anny Fuggerovej mal päť detí: *I. Bernard*, *Mikuláš* (ktorý zomrel bez potomkov), *Veronika*, manželka Jána Schaada z Warthausenu, *Maria*, manželka Jána Gebharda a *Krištof*. O prvom a poslednom sa nižej zmienime.

I. Alex. kráčajúc v šľapajách svojich predkov bol tiež priateľom obrábania baní, r. 1521. už bol kremnickým komorským grófom a kráľ. hlavným komorníkom, neskôr sa stal kráľ. pokladníkom, r. 1525. už tavernicus, konečne ale judex curiae. Bárs neskôr bane do rúk Jána Ernustha z Csáktornyi prišly právom donácie a zálohu, predsa ich rod Tnurzovský s Fuggerovcami v prenájme držali v starom hospodárskom systéme, až kým konečne tomuto sebeckému a osožnému monopolu trošku hlbšie vhliadnutie a energia konec neučinily. Alex (I.) Thurzo r. 1523. dostal od kráľovnej Marie zámok Červený Kameň v prešporskej stolici, ktorý ale Fuggerovcom predal. Po moháčskej bitke obíduc kráľa Jána, určite stal

ku I. Ferdinandovi, a od tohoto 1527. dostal z majetkov Zápoľovských spišský zámok s viac inými. Zomrel 25. januára 1543. Pochovaný bol v Levoči, od prvej manželky Anny Zathmáryho nemal detí, od druhej Magdaleny Székelyho z Ormosdu zostaly len dve dcéry: *Anna*, manželka Ondreja Báthoryho, judexa curiae, a *Alžbeta*, manželka najprv Jaroslava Pernsteina, potom Adama Ungnada, potom grófa Juliusa Salmisa.

V. Ján (syn II. Jána) najviac bydlel v Sliezsku, až ho jeho brat I. Alex zpät povolal, ktorý ho testamentárne na zámky Spiš a Bojnice dedičom spravil, ale sa so ženskými dedičami do zdlhavého pravotenia popustil, až konečne po 6 rokoch 1549. sa pri novej donácii v majetku mohol potvrdiť; po ktorej Bojnice, pri istých podmienkach, prepustil Frankovi Thurzovi nitrianskemu biskupovi a jeho bratovi IV. Ďurovi; on v spišskom zámku žil. Bol hlavným županom spišskej stolice. Zomrel neženatý 29. marca 1558. v 66. roku veku svojho.

I. Bernard (syn III. Ďura) najviac v cudzozemsku, v Augsburgu, alebo v Rakúsku býval. Od rodiny grófov Hardeggovských kúpiac panstvo Graweneck, aj od tohoto písal svoj predikát. Aj tam zomrel 4. dec. 1556. Od jeho manželky, Kataríny Neydeckovej zostaly deti: *VII. Ján, II. Krištof, VIII. Ján, II. Bernard, Bora, Maria, Felicitas* a *Alžbeta*; len Felicitas sa vydala, za Gabriela Dóczyho, ostatnie sa nevydaly. Jediný syn *II. Bernard* po svojich zomrelých sestrách vonkajšie majetky dostal do rúk, pritom sa ale pravotil aj pre uhorské, a 1588. svojho pokrevného, *Stanislava*, docitujúc, sa súčastnil aj v Bojniciach. Žil ešte aj 1594. Od jeho manželky Heleny Saurovej zostala jedna dcéra: *Benigna*, najprv manželka Jána Lembacha, potom Jána Stahremberga, v ktorej ratolesť I. Bernarda vymrela.

I. Krištof (syn III. Ďura) najviac bydlel v Augsburgu, kde mal okrem krásneho domu, ktorý ešte jeho otec zaopatril, druhý veľký majetok; ináč ako chorľavý človek krátko žil. Jeho prvá manželka bola Zuza Erdődyho, druhá Magdalena Rhelingerová z Horgau, po tejto zostalo 6 detí: 1. *II. Stanislav*, o ktorom nižej; 2. *Jarolím*, ktorý vládnul Ščiavnikom, písal sa bojnickým barónom; r. 1564. robil testament a 1576. zomrel. 3. *II. Alex*, o ktorom nižej; 4. *Anna*, najprv manželka Krištofa Welza, neskôr Ďura Khevenhüllera. 5. *Magdalena*, manželka Razmana Degera a 6. *II. Krištof*, ktorý zomrel bez potomkov za mlady. Z týchto

II. Stanislav bol hlavným županom stolice spišskej 1559—1583. Pestoval učenie Lutherovo vo Spiši. Neskôr šiel do Augsburgu, tam zomrel 6. júla 1586., v 55. roku veku svojho. Prvá jeho manželka — jak sa Wagner nemýli — bola z ratolesti rimaséčskych Széchyovcov. Druhá — a to je isté — bola Katarína, dcéra Jána Chorona z Devečeru, kaboldského baróna, s ktorou r. 1563. vo Viedni držal veselie. Ale deti nezostaly. Jeho brat

II. Alex bol po jeho bratovi od 1584. hlavným županom stolice spišskej a r. 1788. bol už správcom spišskej komory. On sa už písal dedičným hlavným županom stolice spišskej a spišskej zeme a spišským barónom. Zomrel 5. marca 1594. Pochovaný bol v Levoči. 1569. si pojal za manželku Barboru, dcéru Mikuláša Zrínyiho, sigetvárskeho bohatiera, s ktorou splodiac 11 detí, štvoro za mlady zomrelo, ostatnie sú: 1. *III. Stanislav*, o ktorom nižej; 2. *II. Mikuláš*, o ktorom nižej; 3. *III. Krištof*, o ktorom nižej; 4. *III. Alex*, ktorý 1597, v 13. roku veku svojho zomrel a pochovaný bol vo Fraštáku. 5. *Magdalena*, manželka Franka Dersffyho z Nitr. Stredy, šarišského hlav. župana. 6. *Maria*, najprv manželka Ga-

briela Dóczyho, potom Jána Rottala. 7. *Zuza*, od r. 1598. manželka Žigmunda Forgácha, neskôr palatína. Z chlapcov len III. Stanislav rozšíril ďalej svoj rod; viďme teda najprv jeho bezpotomkových bratov a potom jeho.

II. Mikuláš študoval v cudzozemsku. Prijduc domov dostal za podiel bojnické a fraštacké panstvo, v týchto žil do smrti. 1608. na korunovaní II. Mateja niesol zástavu Kumánie. Zomrel 27. dec. 1609. vo Fraštáku, kde 2. febr. nasledujúceho roku pochovaný bol. Manželka jeho bola Anna Maria Zeranová alebo Saurová, po ktorej deti nezostaly, a ktorá sa neskôr vydala za Siegfrida Kolonicha.

III. Krištof dedičný pán spišskej zeme, barón, víťaz zlatej ostrohy a kráľ. komorník, r. 1603. bol hlav. županom stolice spišskej a šarišskej. Privrženec Bocskayho. Z učenia Lutherovho prešiel do katolíckej cirkve, ale konečne zas sa stal veriacim evanj. cirkve aug. vyznania a dal držať synodu v Spišskom Podhradí. Zomrel 7. apríla 1614. v 31. roku veku svojho. Pochovali ho v Levoči. Manželka jeho Zuza Erdődy, vrúcna veriaca a patrónka katolíckej cirkve, za 11 rokov smútila jako vdova svojho manžela, s ktorým deti nesplodila; zomrela 1633.

III. Stanislav narodený v Bojniciach 24. júla 1576. Učil sa v cudzozemsku, vedel — jako skoro každý Thurzo — maďarsky, latinsky, nemecky a česky. V mladšom veku bral účasť aj na vojenskej dráhe. Po smrti svojho brata III. Krištofa r. 1614. sa stal hlav. županom spišskej stolice, neskôr bol hlav. pohárnikom. Proti Bethlenovi aj pri viazaní nikolsburgského mieru hral zástoj. 1622. na kraj. sneme v Soproni bol za palatína vyvolený. Zomrel 1. mája 1625. v 49. roku veku svojho a v Levoči ho pochovali. Dľa niektorých sa tri razy ženil, isté je ale len to, že jeho manželka bola Anna Lisztiová, baronessa z Köpcséna, ktorá sa jako vdova druhý raz za Ďura Pogrányiho, voľakedajšieho úradníka Thurzovského vydala, s ktorou splodil: *Pavla Thurzo*, *Alžbetu* a *Štefana*, ktorí keď za mlady pomreli, len *IV. Stanislav*, *Adam*, *Michal* a *Eva* († 1627.), manželka Štefana Pogrányiho, zostali.

IV. Stanislav po smrti svojho otca od 1625. hlav. župan stolice spišskej. Zomrel v Bojniciach 14. dec. 1627. Od manželky Anny Czoborovej, zostal jeden syn: *V. Stanislav*, ktorý prv než otec zomrel.

Adam od 1628. bol tiež hlav. županom stolice spišskej. Poneváč chodieval do dvora palatína Eszterházyho, s bratom Michalom prestúpil do katolíckej cirkve, a stal sa jej horlivým veriacim. Zomrel bez potomkov 16. nov. 1635. — R. 1627. 21. júna si zasnúbil za manželku Barboru, dcéru Ďura Széchyho, s ktorou 17. jan. 1629. držal veselie, s ktorou deti nesplodiac, vdova Bora Széchyho neskôr sa vydala za grófa Adama Forgácha.

Michal, posledný odrostok tejto ratolesti Thurzovskej, od r. 1635. bol hlav. županom stolice spišskej. Chorlavý človek súc a neúfajúc potomkov, počal svoje majetky zakladať a iným prepisovať, ale počiatkom r. 1636. zomrel, svoju lineu pojmúc do hrobu. Vdova jeho Helena Horváthová, z Vegli do 1600. nosila vdovské rúcho, kedy zomrela; v Trnave pochovaná bola.

Druhú ratolesť Thurzovcov, ktorá sa oravskou lineou menuje, založil syn I. Ďura, Theofil.

Theofil sa súčastnil 1479. v tej kráľ. donácii, v ktorej kráľ Matej tohoto rodu niektoré majetky v šarišskej stolici potvrdil. Mal dve manželky; prvá Barbora r. 1489., druhá Anna pred 1493. sa staly jeho manželkami. Z týchto jedna bola dcéra Blažeja Magyara z Košíc, sedmohradského voj-

vodu. Od tejto poslednej mal dcéru Katarínu, manželku Franka Berthóti. Mal aj jednoho syna

VI. Jána, ktorého krivým volali a ktorý pred 1534. zomrel, lebo vtedy jeho manželku Annu už ako vdovu čítame. Po tejto zostalo 5 detí: 1. *Katarína*, manželka najprv Franka Farkasa z Besse, potom Uriela Majthényich z Nováku. 2. *Anna*, manželka najprv Gabriela Cheha z Levíc († 1542.) potom Melichera Balassa. 3. *IV. Ďuro*, ktorý 1549. na Rychnov vo Spiši niesol donáciu a zomrel bez potomkov. 4. *Žofia*, manželka Blažeja Nagya. 5. Konečne *Franko*.

Teraz menovaný *Franko* najprv nastúpil cirkevnú dráhu a v Taliansku dokončiac štúdia, r. 1534. zvláštnou milosťou Ferdinanda I. zostal nitrianskym biskupom*) a pri tom bol predsedom prešporskej komory. Skvelé vlastnosti tohoto mladého muža, ktoré sa hneď pri nastúpení tejto hodnosti v pojednávaniach s Valentínom Törökom ukázaly, pritiahly pozornosť kráľovu na neho. Török v čas nekonečného dohadovania sa o korunu medzi Ferdinandom a Zápoľom, majetky nitrianskeho biskupstva k sebe pritiahnul, a nemohol byť ku vydaniu bohatých majetkov nútený, lebo by bolo nebezpečné bývalo tohoto mocného, len namáhaním od protikráľa odňatého muža uraziť a skrz to jeho odpadok zapríčiniť. Thurzo sa videl byť prinúteným, keď nechcel byť len čistým titulom biskupa spokojný, vyjednávania zaviesť, ktoré taktične vedené, konečne keď aj nie bez obetí, predsa k žiadúcnemu cieľu viedly. Podelený majetok ríše, stále vojenie panovníkov a ich prívržencov, Turkov každodenné zboje a pustošenia, konečne pokrytstvo a nevernosť niektorých úradníkov v správe kráľovských dôchodkov, vohnaly kráľ. komoru do ustavičných rozpakov, ktoré boly tým trápnejšie, čím súrnejšie požiadavky pomery zapríčinily. Kráľ Ferdinand myslel tomuto stavu aspoň čiastočne odpomôcť, keď silného, prísnosť s rozhľadom a statočnosťou sjednocujúceho muža vedenie tejto vážnej administratívnej vetve poverí a postavil r. 1549. Franka Thurzu na čelo svojej uhor. komory. Cez osem rokov zastupoval tento biskup medzi ťažkými, ducha a činnosť ustavične nárokujúcimi okolnosťami, tento vážny úrad, vždy požívajúc lásku svojho kráľa. Ale počnúc jeho linea vymierať, dľa iných ale, aby mohol jeho 12-ročné biskupské dôchodky a poklad sosbieraný z riaditeľstva komorského požívať, r. 1557. zanechal biskupstvo, prestúpil na lut. vieru a pojal si za manželku dcéru Mikuláša Kostku zo Sedlíc, Barboru, ktorá mu nielen krásu ale aj zámky Strečno a Lietavu priniesla a ktorá ale bez potomkov zomrela, zas sa druhý raz oženil, pojmúc si za manželku dcéru bohatiera Mikuláša Zrínyiho, Katarínu. S prvou svojou manželkou sa ešte do majetku lietavského a oravského zámku položil, a neskôr sa stal kráľ. hlavným dvorným majstrom. Zomrel 1576. dľa niektorých následkom rán uštipnutia skrz hada. Vdova jeho sa neskôr vydala za Imricha Forgácha. Z druhého manželstva Franka Thurzu sa narodilo 6 detí, a síce: 1. *Agneša*, manželka Franka Kis-Szerényiho, 2. *V. Ďuro*, o ňomž nižej. 3. *II. Franko*, ktorý 1574. sa súčastnil s otcom donácie zámku a panstva hričovského a bytčianskeho v trenčianskej župe a za mlady zomrel. 4. *Anna*, manželka Ďura Perényiho. 5. *Katarína*, manželka Gabriela Révaya. 6. *Uršula*, manželka najprv Štefana Gyulaffyho z Ráthotu, neskôr Franka Ghyczyho z Ablauczkürthu.

*) Dľa iných bol len samozvanec a mal len štyri nižšie kňazské rády.

V. Ďuro narodený v Lietave 2. sept. 1567. V mladšom veku získal zásluhy na vojenskej dráhe, z ohľadu týchto 1596. už kráľ. radca, neskôr hlav. pohárnik a neskôr hlav. stolný majster. 1606. na svoj rod dostal dedičné hlavné županstvo stolice oravskej. 1607. dostal rozsiahnutie rodného odznaku. 7. dec. 1609. bol za palatína vyvolený. Zomrel 24. dec. 1616. v 49. roku veku svojho. Za zanímavé držím sem vpísať názov tej pohrabnej reči, ktorú nad ním bojnický ev. kňaz Izák Hrochot Abrahamides držal, a ktorá venovaná jeho synovi Imrichovi sa vytlačila pod týmto názvom: »Oratio Exequialis Illustrissimo p. m. Comiti ac Domino D. Georgio Thurzoni de Bethlenfalva, Comiti de Arva, ejusdemq. Cottus Arven. perpetuo Comiti, Regni Hungariae Palatino, Judici Cumanorum, Sac. Caes. Regiaeq. Mattis intimo Consiliario et per Hung. Locumtenenti etc. In publico luctu, cum mortales mae Cels. exuriae funeratione solenni, undecimo Calend. Martii h. e. 19. febr. Anno 1617. Monumento Maiorum in Templo Bytschensi conderentur, dicta et recitata ab Isaco Abrahamide Hrochotis Ecclae Baymocen. Pastore et Praeposito et earum, quae per Cottum Posonien. Nitrien. Barsien. Augustanam Confessionem amplectuntur, Superattendente. Leutschoviae excudebat Daniel Schultz, Anno Dni 1617«. — Prvá jeho manželka bola Žofia Forgáchová z Ghymešu, ktorá v čas pôrodu zomrela 1590.; od tejto mal dcéry: *a) Zuzu*, najprv manželku Štefana Perényiho, potom Michala Czobora, potom Štefana Amadea, potom Fridricha Veysku. *b) Juditu*, od 1607., manželka Ondreja Jakussicha a *c) Franka*, ktorý včas zomrel; druhá jeho manželka bola Alžbeta Czoborová, ktorú 1592. vzal za manželku, z ktorej mal deti: *d) Jána*, včas zomrel; *e) Barboru*, manželku prv Krištofa Erdődyho, potom Jána Draskovicha *f) Helenu* († 1648.), manželka grófa Gašpara Illésházyho. *g) Imricha*, o ňomž nižej. *h) Máriu* od r. 1618., manželka Michala Vizkeletyho zo Szeptencz-Ujfalu. *i) Katarínu*, od 1620., manželku Štefana Tökölyho. *k) Annu*, od 1622. druhá manželka baróna Jána Szunyogha; *l) Alžbetu* a *m) Žofiu*, v parte zomrely.

Imrich narodený 11. sept. 1689. učil sa vo Vittenbergu, 1617. odobral hlavné županstvo stolice oravskej, 1618. si pojal za manželku Kristínu Nyáryho z Bedeghu, s ktorou 15. nov. i Király Helmeczi držal veselie. 1621. jeho poverenĺk Bethlena bral účasť vo viazaní mieru v Mikulove. Tam zomrel 19. okt. 1621. v 24. roku veku svojho. Pochovaný v oravskom zámku v káplnke. V ňom, lebo syn nezostal, vymrela aj linea oravských Thurzovcov, a tak oravsko-lietavské panstvá nepodelené, ženskými potomkami od neho a jeho sestár pochádzajúcimi, vladárené sú podnes. Od jeho manželky Kristíny Nyáry z Bedeghu (ktorá neskôr 1624 sa za Mikuláša Eszterházyho, neskôr za chýrneho palatína vydala) zostaly dve dcéry; mladšia *Kristína* (pohrobok), narodená 25. apr. 1622. zomrela 22. marca 1632.; staršia *Alžbeta*, narodená 20. febr. 1621., sa vydala 26. sept. 1638. za grófa Štefana Eszterházyho, ktorý ju 1641. vdovou nechal; ona, Alžbeta, zomrela 4 júla 1642.

Odznak rodu je na štvoro podelený štít, ktorého prostriedok menší štít zaujíma a v zlatom dvore dvojhlavého, korunovaného čierneho orla ukazuje; v 1. a 4. červenom dvore štítu korunovaný lev sa vypína, v 2. a 3. belasom dvore na zadných nohách biely jednoroh sa pozdvihuje. Nad štítom dvojkorunný šišak vidno, z toho s pravej strany korunovaný lev, s ľavej biely jednoroh sa vypína. Zdrapy, s prava zlatočervené, s ľava strieborno-belasé.

* * *

Z tohoto vysvitá, že Frankom Thurzom s Katarínou Zrínyiho splodený, dňa 2. sept. r. 1567. na zámku Lietave narodený *Ďuro*, neskorší palatín kráľovstva uhorského, nosil piaty meno, ktoré štyria jeho predkovia nosili a ho chvalitebným spravili, ktoré týmto chlapčokom určené bolo ku najvyššej skvelosti prísť.

Sotva deväťročný, ztratil Ďuro svojho otca, nezostal ale prozreteľnosťou skrz túto bolastnú smrť celkom opustenou sirotou, lebo na svojom otčimovi, Imrichovi Forgáchovi, našiel väčšiu náhradu ztrateného, ako by si to on bol smel úfať. Aj ho vďačná pamiatka, tohoto svojho druhého milujúceho a milovaného otca, nikdy neopustila. Aj v neskorších rokoch, keď mladík už dávno na muža dozrel, keď bol najväčšou hodnosťou ríše, česťou a chýrom ozdobený, často spomínal, ako si Forgách pestovanie jeho ducha a rázu pokladal, ako 'ho učením a príkladom na ceste statočnosti a práva viedol a mu svietil, tak že on mu to, čo dobrého na duši má, ďakovať musí.

Keď Ďurovo domáce vychovávanie dokončené bolo a pribývanie telesných síl, cvičenie v obracaní zbroja každému mladíkovi jedine potrebnom sa zdalo žiadať, Forgách hľadal miesto, kde by sa to na spôsob pomerom jeho syna zodpovedajúcim stať mohlo. Jeho zrak padol na dvor arcikniežaťa Ernesta z Rakús, ktorý v čas neprítomnosti cisára Rudolfa pri českom sneme vládu rakúskych krajín ako miestodržiteľ svojho brata prevzal a svoje ložisko vo Viedni postavil. Ernest, priateľ všetkých rytierskych cvičieb, držal skvelý dvor, ktorý mladíkmi z najšľachetnejších rodov, ktorí službu u jeho osoby konali, zvelebený bol. Do ich počtu (1584.) prijatý a nezadlho k tým najvyznačenejším pripočítaný bol mladý Thurzo, k jeho najväčšej ľútosti za krátky čas prinútený bol túto dobrú školu rytierstva a jemnejších mravov, ktoré by bol darmo vnútri ťahajúcich mostov našich samotných skalných zámkov hľadal zanechať, lebo ešte v tom roku nastatá smrť jeho matky požadovala čím skorší návrat dediča majetku, ktorého súhrnná obsaženosť, štáty niektorého, teraz medzi souverenov Europy vriadeného domu prevyšovala.

Ešte primladý, že by bral účasť vo verejných záležitosťach otčiny, venoval sa Thurzo celkom zamestnaniam, ktoré sú neodlučiteľné od spravovania rozsiahleho majetku, súčasne priateľmi a pokrevnými obliehaný, aby ich straniva ďalej trvania na jeho hlave spojenej mladšej vetvy Thurzovcov uspokojil, sosobášil sa Ďuro r. 1585. so Žofiou Forgáchovou, dcérou, Turkom ako ríšsky kapitáň potisského vidieku dobre známeho Šimona Forgácha, jednoho brata jeho milovaného otčima, ktorý krátko predtým svoj skvelý, viacerými korunovanými hlavami poslanstvami vyznačený sňatok s Katarínou, princeznou zo Sasko-Lauenburgu slávil. Nie je nepodobné šľachetnému rázu Thurzovmu, že ho opravdu detinská láska k tomuto jeho druhému otcovi, pri volení svojej manželky viedla; lebo ako mohol tomu svoj vďak mocnejšie a vnútornejšie preukázať, ako keď všetko, čo svojím menoval, ba seba samého tej dal, ktorá najbližšej spojila krv s otcovským priateľom a učiteľom? Keď je život, ako jeden duchaplný spisovateľ vraví, sladkou obyčajou bytnosti, tak menujme vďak sladkou obyčajou ľúbosti. Ona prejíma celkom šľachetného ducha, stane sa s ním jedným a chová sa aj bez jasného vedomia z obyčaje a potreby lásky a jej zjavov proti milovanému predmetu. Je jemná a krotká, krotí aj divé prírody, ktoré sú samy so sebou a so všetkým, čo ich obkľučuje v svade, keď sa jej nebeský hlas ozve, a spôsobuje všetky tie zázraky, ktoré v sprievode všemohúcej lásky ťahajú.

Milé vlastnosti Thurzom vyvolenej nevesty, odmenily ho dostatočne za všetky ohľady, ktoré ho (čomu tak aj bolo) pri vyvolení zpomedzi dcier krajiny viedly. Ale bárs aj tak prajné boly výhľady, pod ktorými tento pekný sväzok uzavretý bol, a aj vo vzájomnej spokojnosti vyplňovať sa počaly, krutý osud sa nechcel dať uprosiť vnútorne spojených šťastiu, trvanlivosť povoliť.

Príčinou chytrej a neočakávanej smrti Žofiinej bol prvý rytiersky jazd jej manžela, ktorého výsledok bol najvýš nešťastlivý a by bol smelosť počiatočníka obyčajného spôsobu, keď aj nie navždy, aspoň na dlhý čas zronil. Ďuro totižto r. 1590. vstúpil do 25. roku a myslel, že má teraz ramená svojej vlasti v moci svojho dedičného nepriateľa vzdýchajúcej venovať; keď sťa onoho strašného, ale silných mužov plodiaceho času, každý mladík, jaknáhle sa v sedle držať a meč obracať mohol, von ťahal, proti neveriacim potlačiteľom bojovať. Aby ale nebol bláznivo smelý výraz prvého ohňa, sbierali sa mladí bojovníci pod prápor voľaktorého známeho, dobre vyskúseného vodcu, ktorý to krvavé remeslo dobre znal, aby ich viedol na chýrečnej niti česti. Tak aj Thurzo. Ako veliteľ Turkom sa nikdy neskloneného Komárna, si Mikuláš Pálffy, bárs mladý a k tomuto stavu z dvorskej cisárskej služby vyvýšený, meno jednoho šťastlivého a obozretného vojína vydobyl. Jemu boly r. 1585. vážne Nové Zámky sverené, a len divadlo bolo týmto zmenené, na ktorom mal vavríny žať, lebo že ich mal mať, bolo isté jeho duši. K nemu pospiechal Ďuro a dostal rozkaz nad 400 koníkmi, s ktorými ťahal proti Ostrihomu, sprevádzaný Ondrejom a Vavrincom Zayom, Imrichom Jakušičom, Žigmundom Pesthim a inými mladými ľuďmi prvších rodín, ktorí ako on prvý jazd ešte nikto neoprobovali. S hromádkou vyskúsených opovážencov bol Matej Huszár vopred poslaný, aby Turkov z opevneného Párkáňu vyvábil, medzi čím sa Thurzo do pozadia položil. Nepriateľ sa nedal dlho vyvolávať boj prijať, vyšiel ale s tak veľkou mocou a tak chytro rozšírený, že Huszárovi bolo nemožno sa na ushovorené miesto zpät dostať, miesto toho sa ale Thurzo videl zrazu byť obkľúčeným a napadnutým. Bárs nerovnými silami, ale bol boj predsa za čas vedený, až najviac koňov poranených alebo pobitých, svojich rytierov smrti alebo uväzneniu vystavili, tak že Thurzo, aby v daromnom protivení ten istý osud neokúsil, konečne chrbát ukázať musel

Upovedomenie tohoto zbitia, jak ľahko sa dá myslet, zväčšeného a strašno vyobrazeného, sa dostalo priskoro do uší Ďurovej manželky, ktorá toť dcéru porodila. Ľak na ňu smrteľne pôsobil, a posol, ktorý ju mal o nešťastí milovaného manžela upokojiť, sa sotva na pol ceste sišiel s tým, ktorý smutné posolstvo o Žofiinej smrti manželovi niesol.

Bárs tento ztratou hlboko zronený a starajúc sa o osud len niekoľko týždňov počitujúcej dcérky, pospiechal Thurzo, jaknáhle proti Žofii ostatniu povinnosť vyplnil, a ohľadom opatery dieťaťa potrebné nariadil, hneď zpät na svoju stanicu. S dovolením Pálffyho ťahal Thurzo na čele 2000 mužov (neskoro v jaseni 1591) zas proti Ostrihomu. Tento raz sa zdalo, že Turci majú menej náchylnosti popustiť, ako predošlého roku. Keď ale Thurzo až celkom ku bránam mesta prišiel a ztadiaľ veľké stádo hoviad odviedol, popustila ich trpelivosť, vyšli kresťanom korisť odobrať. Mladý vodca všetko cieľu primerane usporiadal, s významnou ztratou prinútil nepriateľa k behu a preto požil tú radosť, že sa mohol s jeho chmatom a pri tom s viac prápormi víťazstva do Nových Zámkov navrátiť, kde poteraz v cite nevypomsteného zbitia nesmele sa zdržoval.

Všetky tieto ťaženia boly ešte za času mieru medzi portou a cisárom trvajúceho podujaté k odplateniu zbojníckeho vpádu Hassanom pašom do Horvatska učineného, a zapodievaly len posádky pevných miest, lebo žiadna čiastka nepostavila vojsko na otvorenom poli. Zima a medzi dvormi započaté vyjednávania tejto malej vojne konec urobily a maly aj Thurzu k tomu, aby čas pokoja na svojich majetkoch trávil. Samota na jeho rozsiahlom trojnásobne jeden nad druhým sa vyvyšujúcom zámku Orave, pohľad na nedospelé dieťa, ktoré osamotené stálo a pri tom len dievča bolo a jeho citlivosť za domáce šťastie, o ktorej by sme mohli mnohé dôkazy uviesť, určily ho, aby sa druhý raz oženil. Už vo februári najbližšieho roku (1592.) slávil Thurzo veselie s Alžbetou Czoborovou, ktorá mužského ducha — po smrti svojho manžela viedla ako hlavný župan záležitosti oravskej stolice, dokiaľ ich jej syn prevziať mohol; príklad, ktorému jeden druhý ani z prvnejších ani z neskorších časov protipostavený byť nemôže — s útlou ženskosťou v zriedkavom sväzku spojujúc, hodná bola, miesto na strane Ďurovej, tak aj v jeho srdci privčas zomrelej Žofii zaujať.

V ramenách lásky mocne objímajúcich, ktorá je podobná všetko osvetlujúcej zore, nad jeho životom znovu sa zjavila, natrafilo ho pozvanie vojenskej trúby. Mnohý bohatier, ktorého v kriku leženia tichý hlas zobudil, prečul hlas trúby, láska ho držala. Nie je div! Láska je med života, ktorý sladkou chuťou kalich zabudnutia naplňuje. Ten vypiť je najväčšia pochúťka a žiaden smrteľník by sa jej neprotivil, keby v živote nebolo voľačo vyššieho, čo jedine silu a smelosť dodáva — povinnosť. Jej tvár je síce vážna a prísna, neučila sa ani jednať ani očerňovať a často sú bôľ tvrdí vykonavači jej železnej výpovede. Predsa jej stojí u boku jej neodlučiteľná sestra — povedomie — a dvíha zo starších k nej prichádzajúceho nad zem ku hviezdam, predsiene jej lepšej nepredvídanej vlasti.

Sotva prišla zvesť znovu vypuknúť majúcej sa vojny ku Thurzovi, keď sa svojim milým vydrapil a pospiechal k svojmu bohatierovi Pálffymu. Vojo- a koristichtivému veľvezírovi Sinauovi sa konečne po mnohých ustávaniach pošťastilo Amuratha k tomu mať, aby s cisárom uzavretý mier nezadržal a so zástupmi z Perska navrátenými vojnu v Uhrách počal. Všetko umenie už od troch rokov ustavične nútiaceho veľvezíra, a ním prevedené otrávenie vždy mier odporúčajúceho Muftiho, by sa bolo na mäkkom, pokoju všetkým zemským majetkom prednosť dávajúcom duchu sultána zlomilo, keby mu neboly žaloby jeho sestry za syna s Hassanom pašom pri Siseku skrz Tomáša Erdődyho a Eggenberga zabitého, povolenie s Sinauovým návrhom vytrhnuly.

Chytro ako blesk prišiel veľvezír na čele mocného zástupu (1593.) ku Belehradu, nie menej sa ponáhľal Vesprím napadnúť, ktorý ako Palota, posádkou zanechaná, do jeho rúk padnul. Nie tak chytro bolo možno vojsko z cisárskej strany sobrať a strávil celé leto, kým sa 40.000 mužov pri Komárne shromaždilo. Pálffy, Zrínyi, Nádasdy a Thurzo sa delili vo velení nad uhorskými zástupmi, a Hardegg velil nemeckých a moravských koníkov. Na návrh, skrz posledného zatvrdlive bránený, uzavreli vojínovia, Stolný Belehrad chytro napadnúť, prv než by posádka bola mala čas seba k protiobrane chystať. Vonkajšie mesto chytro nastúpili, ale vnútorné bránil Izak paša tak smele, že sa muselo k obleženiu kročiť.

Medzitým Hassan, veliteľ Budína, sa dozvedel o úzkosťach svojich spoluveriacich, a dorazil s 20.000 mužami. Na toto vodcovia zmenili ich

plán, nechali malú hromádku pred Stolným Belehradom a sa postavili nepriateľovi do cesty. Pálffy a Thurzo veleli ľavému, Hardeck pravému krýdlu, prostriedok bol Zrínyimu a Nádasdymu sverený. Koníci sa hodili na najbližších janičiarov, smele nasledovala pechota a bitka bola chytro na všetkých bodoch v polmesiaci postaveného tureckého vojska počatá. Bojovalo sa s najväčším napnutím a rozhorčenosťou na oboch stranách, po 5 hodinách konečne sa vydobylo najväčšie víťazstvo. 10.000 neveriacich krylo zem, dvaja agovia a viac veliteľov sa utopilo v Šárvizi, sám Hassan ušiel ťažko ranený so ztratou svojho zlomeného meča, všetkého sebou vedeného strelectva a 49 práporov, ktoré boly arcikniežaťu Ernestovi do Viedne poslané. Ale nebola zašanovaná ani kresťanská krv ani život šľachetných vodcov, lebo platilo, slová bitka a víťazstvo k jednomu významu pozdvihnúť. Ukrutný buch na Pálffyho šišak, tohoto bohatiera omráčil na krátky čas a pichnutie pikou zabilo Thurzovho koňa a jeho pod ťarchou padajúceho zvera pochovalo. Rýchla pomoc zachránila viac guľkami cez celkom roztrhané šaty padlého, tak aj Hardecka, ktorý hlbokú ranu na stehne dostal, zo zahynutia, ktoré aj Zrínyiho ohrožovalo. Zo všetkých vodcov teda len Nádasdy zostal neublížený, bez toho, žeby bol mal menej nároku na víťazné meno, jako tí, ktorí by tu skoro konec svojej dráhy boli našli. S touto bitkou bola vojna skončená a šlo sa do zimných hospôd, do ktorých Pálffy a Thurzo v pevných Nových Zámkoch vtiahli.

Najbližšie roky boly bohaté na vojenské udalosti rozličného druhu, lebo obe dohadujúce mocnosti najväčšie namáhanie konaly, aby rozhodné výsledky vyviedly. Nepriateľ mohol byť na otvorenom poli, lebo za zdami ukrytý, trafený, napadnutý lebo odstránený; Mikuláš Pálffy bol medzi najprednejšími bohatiermi. Nerozlučný od neho Ďuro Thurzo, jako najvyšší koníkov, na poli svojmu majstrovi a predstavenému poslušný; keď krvavá práca sa dokončila, jako priateľ a brat celým srdcom sa k rovnosmýšľajúcemu pridružujúci. Nebolo neobyčajnou vecou kedysi v uhorskej vlasti, ten opravdu homerský bratský sväzok medzi mužami, ktorí v rovnakom smýšľaní, sami seba jeden v druhom jako v čas vzretia do zrkadla čistého krištálu, znovu naišli. Srdce proti srdcu, krv proti krvi, život proti životu boly postavené; lebo rovné len môže rovnému vážkovú misku držať a s celou svojou osobnosťou musí platiť ten muž, ktorý chce byť kupcom priateľa. Obkľúčený každodenne sa navracajúcimi nebezpečenstvami, vznikla každodenne príležitosť, drahé nároky robiť alebo splácať; nároky na krv a život, ktorý bol ohrožovaný alebo zachráneniu vystavený. Toto užšie priťahovalo sväzky, jako jich pokrevnosť, služby a spoločenské pomery v neskorších časoch priťahovať mohly, kde sa miera pre velikosť týchto obetí ztratila a blud obsiahol výšinu, všetko, ba aj najšľachetnejšia srdcová krv priateľa, by mohla byť zlatom vážená.

Pálffyho súdruh v najviac šťastlivých ťaženiach bol Thurzo, on bol aj svedkom smrti tohoto, a síce jednoho z najväčších bohatierov, ktorých Uhorsko splodilo, keď on priam arcikniežaťom Matejom (1600.) za veliteľa Sedmohradska určený, na túto vážnu stanicu odísť mal. Na Ďura bolo skoro hlavné velenie Nových Zámkov a okolia skrz cisára prenesené, a tak sa našiel na tom istom mieste postavený, na ktorom svojho priateľa a učiteľa našiel a ztratil.

Vojna najbližšieho roku (1606.) začala sa napadnutím Stolného Belehradu, bárs trošku neskoro; lebo Turci skrz podujaté vyjednávania mieru v Ostrihome a Pešti, čas k ozbrojeniu vyhrali. Knieža z Mercoeuru prevzal

hlavné velenie cisárskych zástupov, ku ktorým sa Uhri pod Thurzom, Forgáchom a Nádasdym pridružili a viedol ich rovno na Stolný Belehrad, ktorý na 11. deň zaujali. Hassan, paša z Budína, nad týmto rozčulený, prišiel s 50.000 mužmi, aby lebo mesto zas odňal alebo kresťanským zástupcom veľkú škodu narobil. Knieža na počet o mnoho slabší, pristal na potyk, v ktorom sa aj arcikniežа Matej súčastnil. Už mali Turci zvíťaziť, keď Thurzovi koníci hlasom ich vodcu a príkladom s krížom sa do prostriedka nepriateľov hodiaceho kapucína Vavrinca osmelení, napredovali a ostatné zástupy sebou zdrapili, tak že sa šťastie zas k cisárskym obrátilo a týchto viac ani nezanechalo. Dva bašovia s 5.000 mužmi, ktorí padli, pri tom veľké množstvo práporov a drahocenných zbrojov, boly udalosti tohoto dňa, ktorý by sviazaným zástupom dráhu k ďalším víťazstvám urovňoval, keby mimoriadna zima sozdvihnutie Kaniže a s týmto konec všetkých operacií nebola zapríčinila.

Najbližšia jar (1602.) zas povolala vojínov do poľa, keď sa veľvezír, aby ztratu predošlej vojny pomstil, na čele všetkej dišponujúcej sily do pohybu dal. Neskoro k zachráneniu Stolného Belehradu zradou na Hassana prešlého povstanúc, prišiel Roszwurm, ku ktorému sa Nádasdy a Thurzo pridružili, pred Pešť, zaujal ju a napadol Budín. Pokuď daromne obliehal, zaujal Thurzo Adoň a Földvár a Nádasdy očistil pole od nepriateľa. Hassan starajúci sa o Budín a o posilnenie veliteľom požiadaný, prišiel rýchlo, porazil na Rákoši Roszwurma, hodil 2.000 skúsených janičiarov do pevnosti, učinil niekoľko nápadov na Pešť, a keď ju nemohol zaujať, výsledkom svojej prítomnosti uspokojený, sa navrátil do Srbska. Medzitým turecké posádky stolno-belehradské a szigetské nápad na ležisko ushovorily, ktorý mal súčasne výjazd ich zatvorených spoluveriacich podporiť. Vec bola tak tajomne držaná, že by skoro všetci vodcovia aj arcikniežа Matej napadnutí boli bývali. Roszwurm pri hre zapodievaný, mal čas priam len karty odhodiť a meča sa chytiť, aby sa už do leženia vtretým janičiarom proti postavil, medzitým sa Nádasdy a Thurzo chytro na kone hodili a Herbersteinom s jeho Illýrčanmi podporovaní, nápad zvonku bránili. Keď bol nepriateľ k vyhnutiu privedený, prenasledovali ho ľahkí koníci ďaleko na viac hodín a sa navrátili až neskoro večer s 200 väzňami.

Verejne ďakoval arcikniežа tým trom vodcom za svoje a leženia zachránenie, ktoré sa má len ich duchaprítomnosti, ich smelosti a chytrosti, ktorou nápad bránili, pripísať a ktoré tým vážnejšie bolo, keď už ku konci obleženia bolo. Zúfanlivý odpor Turkov znemožnil všetky nápady a obleženie sa pretiahlo až hlboko do novembra, keď vlhkosť, zima a nemoce za čas zmužile znášané, konečne arcikniežа prinútily nevykonane odtiahnuť.

Nezadlho po novom roku (1604.) dostihnutá smrť Mohomeda učinila Turkov náchylných k pojednávaniu mieru, ktorý síce uzavrený nebol, predsa ale zbrojný pokoj povolili. Pod týmto arcikniežа Matej povolal rády do Prešporku na snem, lebo na horných Uhrách hrozilo kysnutie vypuknúť a bola potrebná rýchla pomoc. Thurzo pravdepodobne v predcite toho, čo sa na to skoro stalo, a obavajúc sa, že ho povinnosť nútiť bude občiansku krv vylievať, složil priam na tomto sneme svoje novozámske veliteľské a generálno-kapitáňske postavenie a odporúčal Siegfrieda Kolonicha za svojho nástupcu, bárs tento nebol rodený, ale len naturalisovaný Uhor a mnohí boli tej mienky, že také vážne miesto nesmie byť nikdy skrz takého nie vnútri zrodeného spravované.

Týmto krokom bola ukončená vojenská dráha Ďura Thurzu, ktorá síce nebola bez veleby, ale by meno jeho tak skvelými papršlekmi osvietené na potomstvo nebola priviedla jako tá, ktorú teraz jako hlavný pohárnik koruny svoje sedenie medzi ríšskymi barónmi zaujmúc, počal. Vymenovanie na túto jednu z tých najvyšších ríšskych hodností už päť rokov prv (1599.) ale s obranou na neho sverenej východnej hranice ríše ustavične zaneprázdnený, nezostalo Thurzovi z jeho úradu nič, jako tá česť, že mohol k jeho titulom aj titul ríšskeho pána priložiť. Teraz ale toto aj skutočne nastúpil, zamenil to ale skoro s úradom korunného kuchyňového majstra, ktorý sa uprázdnil skrz pozdvihnutie Tomáša Erdődyho na bána pobočnej ríše.

Tento snem vedený arcikniežaťom Matejom, priniesol do reči množstvo z čiastky základných z čiastky ale nezákladných sťažností protestantov, ktoré arcikniežа k cisárovi uviedol. Rudolf odhodil všetky požiadavky a proti ním vydal nariadenie, ktorého prísnosť city do najväčšieho rozčulenia priviedla a dala očakávať vážne následky. A opravdu tomuto nešťastlivému pravidlu bolo pripísať ten chytrý výsledok na to vypuknutej Bocskayovskej vojny; lebo jako osvododiteľ a ochranca všetkých už nastalých a nastať majúcich úzkostí, bol na kniežatstvo Sedmohradska tureckou pomocou vyšvihnutý Bocskay považovaný a otvorenými ramenami prijatý. Nič nepomohly víťazstvá Bastove. Vždy bolo väčšie privrženstvo Sedmohradska, vždy významnejšie jeho podujatie skrz vážnosť tých mužov a vysokých štátnych úradníkov, ktorí do jeho služieb prestúpili. Aj vojenské šťastie sa skoro na jeho dobré obrátilo. Uhorska najvýbornejšie mestá z čiastky mocou nútené z čiastky dobrovoľne otváraly brány svojmu vodcovi a neskoro v jaseni 1605. nezostalo cisárskemu vodcovi skoro nič, jako Prešporok brániť.

Predsa cisár Rudolf nechcel ani krok od toho prísneho nariadenia vyhnúť alebo vypočuť nejaký návrh popustenia. Thurzo svojej viere oddaný preto aj už všetkým nepríjemnosťam jako veliteľ Nových Zámkov (jednoho pevného miesta, ostrihomskému arcibiskupovi náležiaceho) vystavený pri tom svojej vlasti celou dušou oddaný a úzkosti občianskej vojny hlboko a boľastne cítiac, hľadal odpomoc, kde ona k najdeniu bola. Nešťastlivý východ Rudolfa II. je zo všetkých letopisov oných tmavých časov známy, v ktorých Rakúsko mimo tak mnohých iných nehod, ešte aj sprostosťou a takou protiľudskou utiahlosťou svojho panovníka navštívené bolo, že ľud dlhý čas myslel, že ozaj zomrel a milosť požívajúci len utajovali jeho smrť, aby nepokutovaní mohli začas šafáriť. Medzi bratmi Rudolfom a Matejom zakorenená bola nevernosť, posledný bol nemúdre do pozadia daný, navrhnuté bolo Mateja celkom vytvoriť z dedičného práva a trónneho sledovania k dobrému arcikniežaťa Ferdinanda zo Štýrska, bola všeobecná núdza a kým celý protestantský svet ťahal proti Rakúsku s nepriateľskými návrhami panovala chladnosť a rozchodnosť medzi oboma vetvami arcidomu v Madride a vo Viedni, konečne vytisnuté boly sjednocujúce skutky všetkých arcikniežat pri prikročení sv. stolice a kat. kráľa od 25. apríla a 11. novembra 1606., následkom ktorých Rudolf jedno za druhým, Uhorsko, potom Rakúsko, potom Česko Matejovi odstúpil a len neoplakávanou smrťou ušiel tej žalostnej hre, že voliaci kniežaťa, jako návrh znel, druhého a hadám po prvý raz protestantského cisára vyvolili! — Takto potom ďaleko hľadiacemu plánu IV. Heinricha nestálo mnoho viac v ceste, ktorý pod tým známym vývesom europejsko-kresťanskej republiky na nič inšie nehľadel, jako čím skôr obe habsburské vetve z Europy celkom vyhnať. Španielská vetev

mala svoj hrozitánsky majetok, za morom, v oboch Indiach s nemeckou vetvou deliť!

Arcikniežа Matej poznal Ďura Thurzu v ležení a si ho aj vážil. Thurzo sa mohol viac znakmi zvláštnej milosti tohoto kniežaťa honosiť, jemu bol preto osobne srdcom oddaný, na neho sa obrátila teraz jeho pozornosť. Aby Uhorsko cisárskemu domu udržané bolo, aby pre pokoj a rovnováhu Europy tak potrebná štátna jednota Rakúska do svojich počiatočných tvorivých čiastok nerozpadla, nebolo ani okamženia ztratiť.

Matej mal mocnou rukou vedenie záležitostí nenávideným Talianom vytrhnúť, cirkevným sťažnosťam chytro odpomôcť, skrz to pobúrené city smieriť, skrz to súčasne Bocskayho k mieru náchylnejším spraviť a privržencov, ktorých len titul ochrancu cirkevnej svobody k Bocskaymu priviedol, zas k sebe pritiahnuť.

Matej sa naľakal tých tmavých neurčitých čŕt veľkej nehody a prostriedkov. Ešte k žiadnemu verejnému kroku neodhodlaný, poveril arcikniežа svojho tajného radcu Thurzu, aby šiel k Bocskaymu do Košíc, a aby mu návrhy k mieru robil.

Cesta táto rozhodne účinkovala na uhorské a arcikniežaťove záležitosti: nie preto, že Thurzo niektoré präliminárne články Bocskayovských mierových požiadavôk ku koncu priniesol; ale preto, lebo tu najvýbornejšieho hlas vedúceho Bocskayho, Štefana Illésházyho k svojím dvojnásobným plánom vyzískal. Vyjednávanie mieru v mene cisára bolo vzdorne vedené, medzitým Bocskayho zbroje Turkami podporované vždy väčšie pokroky robily. Konečne namáhaním Thurzovým s jednej a Illésházovým s druhej stránky 9. febr. 1606. sa mier vo Viedni šťastlive uzavrel. Protestantom sa v ňom všelijaké polahčenia pozvolily; 11. článok vymenoval arcikniežа Mateja za gubernátora už jako utrateného Uhorska s úplnou mocou.

Pre túto jemu konanú vážnu službu, vykonal Matej pre Thurzu dedičnú donáciu (7. marca 1606.) veľkého poteraz len záložným právom vládnuceho panstva oravského s titulom dedičného grófa zámku a župy podobného mena; titul, ktorý s hodnosťou pred tým a potom na nechýrovaný spôsob, po smrti Ďura na jeho vdovu prešiel.

Ešte zbývalo jedno, aby bol pokoj v krajine, mier s Turkami. Bocskay Illésházym nadchnutý, urobil prvé kroky k priblíženiu a tak pri Zsitva-Toroku medzi cisárskymi, (Ďuro Thurzo ten najvýbornejší medzi pritiahnutými Uhrami) Bocskayovskými a tureckými plnomocníkmi, zbrojný pokoj na 20 rokov uzavretý bol, ktorý by bol konečne pre ríšu dobročinný býval, keby teraz vždy výbuchu sa blížiace rozopry Mateja s cisárom, všetko neboly pokolomútily a jedno proti druhému naštvaly.

Koncom roka Bocskay v Košiciach zomrel, bez toho, žeby táto udalosť na výkon mieru s ním uzavretého vplyv bola mala. Ďuro Thurzo a Žigo Forgách skrz arcikniežа gubernátora za prevezmúcich komissárov krajinskej časti skrz Bocskayho odstúpenej vymenovaní, našli Ondreja Dóczyho v majetku Košíc, ktoré ale hneď v čas ich príchodu oddal. Viac ťažkosti bolo Mikuláša Bocskayho (vnuka kniežaťa) a Valentína Homonnayho k odovzdaniu Satmára a k podloženiu sa pod cisárske rozkazy pohnúť. Keď prehováranie nič neúčinkovalo, povolali komissári hornouhorské zemanstvo k shromaždeniu (marec 1607.), na ktorom výkon ostatných mierových bodov navlečený bol.

Cisár meškal proti tomu so svojej stránky s vyplnením jeho povinovatosti z tejto dvojnásobnej smluvy vyplyvajúcich a toto hatilo komis-

sárov v chode jich záležitostí. Thurzo pospiechal preto, kým Forgách zostal v Košiciach, s oznamom statého a so súrnymi prosbami rádov o snem, k cisárovi do Prahy, a bol tam veľmi vľúdne prijatý. Aby jeho služby odmenil a aby pravdepodobne tohoto jednoho z najvážnejších privržencov jeho brata pre seba získal, dal mu Rudolf poistenie na 70.000 toliarov, za ktoré mesto, zámok a územie Tokaja ho majú jako pána uznávať, kým sa táto summa nevyplatí. Súčasne obdržal jako odznak veľmi čestné rozmnoženie, dvojakým orlom, ktorý mal budúcne sťa srdcový štít v ňom skvieť.

Táto cesta nemala len tento a len pre neho užitočný následok. Pošťastilo sa mu od cisára povolenie od dávna žiadaného snemu uprostred všeobecného zmätku a toto priniesol Thurzo arcikniežaťovi a veľmi natešeným rádom, ktorí sa porád v Prešporku shromažďovali. Cisár ale svoje rozhodnutie na to skoro ožialil. Darmo sa čakalo 5—6—8 týždňov na otvorenie snemu skrz Mateja, najsúrnejšie opätne žiadaného, až konečne stavy daromné čakanie zunujúc a zvesťou toho povstania, ktoré sa týkalo Hajdúchov nad nezadržaním viedeňského mieru rozhorčených, sa rozišli. Každý sa ponáhľal svoje brániť a Thurzo konal tým viac, aby proti týmto nezauzdeným hordám se postaviť mohol, keď toť jemu daný Tokaj a súčasne jeho súdruh Žigo Forgách v odobratých Košiciach úzko zatvorený bol. Na čele chytro sobranej hromady hodil sa zas vojakom statý štátnik na Hajdúchov pred Košicami stojacich a zbil ich tak, že boli náchylní 50-dňový zbrojný pokoj učiniť a sa podrobiť.

Stav veci v Uhrách sa konečne viac trpeť nemohol, Matej povolal uhorských radcov do Viedne, aby sa rozhodnul. Illésházy, Thurzo a Istvánffy boli tí, ktorí mali Mateja k tomu, aby sa otvorene vyslovil. Následkom tohoto arciknieža jako gubernátor vypísal snem do Prešporku (január 1608.). Jeho výsledkom bolo to uzavretie, že stavy sú odhodlané viedeňský a zsitvatorokský mier udržať a pri tom arciknieža s ozbrojenou rukou podporovať. Na tento prípad bolo hneď nariadené všeobecné krajinské ozbrojenie, ku ktorému Ďuro Thurzo a Peter Révay za hlavných kapitáňov preddunajského dištriktu vyvolení boli. Súčasne mal ten prvý s Illésházym Hajdúchov, ktorých zbrojný pokoj zanedlho uplynúť mal, k pokoju priviesť a preto s potrebnými plnomocenstvami skrz arcikniežа gubernátora opatrený byť. Priam tak majú byť vyslancom uhodnoverňujúce písma vystavené, ktorí do Viedne k rakúskym a do Slavkova k moravským stavom, aby ich k uzavretiu a prístupu konfoederácie pohli, čím skôr odísť mali. Sotva sa toto uzavrelo a snem sa zakončil, zdráhal sa každý svoje poverenie vykonať.

Illésházy a Thurzo, duše všetkého toho, čo sa stalo, šli do Košíc, dali Hajdúchom amnestiu, a vzali ich do žoldu. Nato šli s Breunerom, Puchheimom a Kolonichom do Nových Zámkov a uzavreli s pašom smluvu, ktorá mier potvrdila a predišla všetkým nepriateľstvám, tak že teraz z vnútra žiadneho mýlenia sa nebolo treba obávať.

Cisár Rudolf skrz všetko toto najvýš rozhnevaný, vyhlásil všetky vyjednávania tohoto snemu, tak aj tento samý, za neplatné a hrozil všetkým tým, ktorí by sa odhodlali vybaviť tam vyrobené výroky, pokutou nevernosti. Aj táto protimluva všetkému tomu, čo sa predtým udalo, táto náhla rozhorčenosť po mnohoročnej nečinnosti a odlúčenosti, bola najlepšou skúškou jeho nešťastlivého duševného stavu. Matej ťahal cez Moravu proti Prahe. Pre vládu Uhorska vymenoval gubernátor senát, na jehož čele stál Illésházy, pre jeho vojsko troch vodcov, Ďura Thurzu, Mikuláša Zrínyiho a Štefana Pálffyho, na jehož čelo seba posadil.

Pochod proti Morave bol nezadlho (15. apríla 1608.) nastúpený a poneváč všetko pristúpilo k sväzku, bez prekážky až po Česko pokračovaný. Rudolf síce niekoľko zástupov stiahnul, ako keby bol chcel k najkrajnejšiemu priviesť, ukázal sa ale aj náchylným k vyjednávaniu, a bol konečne prostredkovaním pápežského nunciusa ta privedený, že Uhorsko, Moravu a Rakúsko formálne Matejovi odstúpil a ho za designovaného kráľa českého uznal. Poneváč s touto smluvou aj prinavrátenie uhorskej ríšskej koruny spojené bolo, poslal arcikniežа, Ďura Thurzu, s 300 koníkmi, najkrásnejšie ošatených do Prahy, kde mu tento národu svätý klenot skrz kardinála Dietrichsteina odovzdaný, a potom medzi opísať nemožnou radosťou do leženia arcikniežaťa prenesený bol.

Keď tento všetko, čo žiadal, dosiahnul, navrátil sa do Viedne a vypísal korunujúci snem do Prešporku na 29. septembra 1608. Illésházy a Thurzo, ako slovovedúci protestantov, upotrebili teraz túto príležitosť, ovocie svojho mnohonásobného namáhania pre pozdvihnutie arcikniežaťa, požívať. Doniesli to ta, že Matejovi ešte pred korunovaním zvláštne články k podpisu predostreli, ktoré vyslovovaly úplnú cirkevnú svobodu a že ich on, naľakaný hroziacim postavením v Horne shromaždených rakúskych protestantov, ešte ale viac zpäť stiahnutím abdikácie cisára, podpísal, keď aj nie bez hlbokého bôľu, čo má vlastne pod takzvanou cirkevnou svobodou ukryté ležať a jakou cenou on korunu vydobyl? Teraz prejal Thurzo vyslanstvo ku arcikniežaťu Maximilianovi do Viedne a k evanjelickým stavom Rakúska, aby medzi nimi pokonanie uskutočnil, a nebol v jeho namáhaní celkom nešťastný.

Ešte pred korunovaním bolo prikročeno k voleniu palatína zpomedzi kandidátov Matejom predostretých: Erdődy a Forgách z katolíckej, Illésházy a Thurzo z evanjelickej strany. S veľkou väčšinou hlasov dali poznať stavy svoju zavislosť na oboch priateľoch, z ktorých prvý obdržal hodnosť palatína medzi ohromnou radosťou. Po korunovaní nasledovalo vymenovanie ostatných ríšskych pánov, pri čom mal Thurzo za korunného pokladníka povýšený byť, ale sa to zdráhal prijať, spokojný výsledkom svojho čiahania.

S Illésházym rakúsko-evanjelikými stavmi požiadaní, aby sa u kráľa o rozšírenie im prisľúbených milostí zaujali, ponáhľali oba do Viedne, a mali nemalú účasť na kapitulačnej resolúcii Matejom (19. marca 1609.) vystavenej, následkom nejž rakúske stavy kráľovi sa sklonily.

Krátko na to zomrel Illésházy vo Viedni a Matej, ktorému na tom veľmi mnoho záležalo, takého palatína udržať, na jehož mocnú podporu on, pri tajných ale nie dosť utajených zámysloch cisárových, ho z Rakúska vypudiť, počítať mohol; vypísal ku voleniu potrebný snem, a mal tú radosť, že osobne jemu celkom oddaný Ďuro Thurzo (7. dec. 1609.) za palatína vyvolený bol. Tento hneď prevzal vedenie pojednávať majúcich sa záležitostí. Keď tieto zakončené boly, šiel do rakúskeho subsidálneho snemu, a pojednával prostredkovanie medzi arcikniežaťom, ktorý sa držal kapitulačnej resolúcie, a evanjelickými stavmi, ktoré sa s ňou nechcely uspokojiť. Jak múdre a všetky záujmy spojujúcou obozretnosťou Thurzo (ktorý bol už prv ako krajinský stav v Rakúsku prijatý) sa medzi tymito zlosťou, vzdorom a zátvrdlivosťou obťaženými, pre neho, ako horlivého protestanta, pomysleť majúcimi okolnosťami držal, vidno z toho, že evanjelické stavy sa jeho sľubami uspokojily a len písomné poistenie prijatia ich požiadavôk a na to nasledujúceho rozhodnutia arcikniežaťovho požadovaly, ktoré im

palatín aj skutočne vystavil. S týmto východom bolo obom stránkam pomoženo.

Uhorskými protestantmi vyzvaný, aby im dobročinnosť zákona, ktorý slobodné volenie ich duchovných predstavených vyslovil, obsiahli, Ďuro Thurzo, r. 1609. na deň 15. júla svolal do Žiliny synodu, povolal mnohých z nižších kňazov. Thurzo bol ale do Viedne povolaný, kam 9. júla prišiel a 26. odišiel a tak pri schôdzke prítomný byť nemohol; sišlo sa ich vtedy málo; cez Trenčín prešiel len bánovský farár s rektorom a žabokrekský farár, ktorí sa domov 18. júla navrátili; preto Thurzo shromaždil 10 preddunajských s Rakúskom, Moravou a Poľskom hraničiacich žúp r. 1660. k synode do Žiliny, ktorá sa dňa 28., 29. a 30. marca pod jeho predsedníctvom vo farskom kostole vydržiavala. Z príležitosti tejto z Bytče dňa 13. marca 1610. prešporskému magistrátu písaný list Ďura Thurzu znie*):

»Generosi, Prudentes ac circumspecti Domini, amici observandi. Salutem cum nostri commendatione. Recenti tenent memoria, Generosae, Prudentes ac Circumspectae Dominationes vestrae, qualiter hisce superioribus temporibus, per Dominos regnicolas Confessioni Augustanae addictos, laboratum effectumque, et publicis regni constitutionibus, per suam Regiam Maiestatem, Dominum nostrum Clementissimum, solemniter confirmatis, signatum, sancitum et stabilitum sit, ut videlicet, ad praecavenda inter Status et Ordines regni aliqua odia et dissensiones, quaelibet religio, suae proffessionis Superiores et Superintendentes habeat. Quem articulum tamquam suum necessarium, cum ex officio et authoritate Palatinali, ad effectum deducere, et manuducere velimus, generalem synodum, Reverendis Dominis Ministris, in vicinis hisce decem Comitatibus cis danubianis commorantibus, in oppido Solna, ubi nimirum et nos ipsi commode praesentes esse possimus, ad 28. huius mensis Martii diem, ante nostrum videlicet in superiores huius regni partes, quem iam apparamus, discessum, iudicandam et promulgandam esse duximus. Quocirca Generosas, Prudentes et Circumspectas Domina-

Urodzení, múdri a obozretní Páni, ctení priatelia. Pozdravenie s naším odporúčaním. Len nedávno urodzení, múdri a obozretní Páni, jako za predošlých časov, skrz pánov krajinských vyslancov, augsburgského vyznania sa pridŕžajúcich učinené a uskutočnené a verejnými ustanovizňami krajiny, skrz jeho Jasnosť kráľovskú, naším najmilostivejším Pánom, slávne potvrdenými označené, nariadené a ustanovené je, aby straniva odstránenia niektorej nenávisti a rôzneho smýšľania medzi Stavmi a Rádami každé náboženstvo malo predstavených a superintendentov svojho vyznania. Ktorý článok, veľmi potrebný, úradne a palatínskou vážnosťou ku skutku priviesť a viesť chcejúc, sme všeobecnú synodu s veľactenými pánmi služobníkmi, byvšími tu v súsedných desať stoliciach preddunajských do mesta Žiliny, kde aspoň pohodlne prítomní byť môžeme, na 28. deň tohoto mesiaca marca, predtým nežli by sme sa do horných čiastok tejto krajiny vzdialili, vypovedali a vyhlásili. Preto Vaše urodzené, múdre a obozretné Panstvo priateľsky prosíme a žiadame, aby na ten deň jednoho z p. kazateľov a druhého zpomedzi svojich mešťanov, jak sa ím bude ľúbiť, do predmenovaného mesta Žiliny

*) K snadnejšiemu porozumeniu vedľa latinského textu podávame i slovenský.

tiones Vestras amice rogamus et requirimus, velint ad eundem diem, unum ex D. Contionatoribus, et alterum ex concivibus suis, si eisdem placuerit, in praedictum oppidum Solna emittere, qui ibidem una nobiscum de eligendis et creandis huiusmodi Superintendentibus, Deo auspice, tractare, ac certi aliquid, quod pro firmo et rato habeatur ab omnibusque, eandem confessionem August. amplectentibus, observetur, finaliter concludere possint et sciant. Facturae Generosae, prudentes ac circumspectae Dominationes Vestrae rem piam, Domino Deo et nobis gratissimam, perpetuaque memoria celebrandam. In reliquo easdem felicissime valere optamus. Datum in Arce nostra Bitscha, 13. Martii. Anno 1610.

Generos. Prudent. ac Circumspectarum Dominationum Vestrarum
Amicus benevolentissimus

Comes Georgius Thurzo.

vyslať chceli, ktorí by tam s nami o vyvoliť a takto utvoriť majúcich superintendentoch, pod božskou ochranou, pojednávali a istí, aby niečo pevné a odhodlané, od každého, tejže augsburgskej viery sa pridržiavajúceho zadržať majúce, konečne previesť mohli a vedeli. Učinia urodzené, múdre a obozretné Panstvá Vaše vec pobožnú, Pánu Bohu a nám najmilejšiu, večnou pamiatkou sláviť sa majúcu. Ostatne žiadame, aby šťastlivé boly. Dano v našom zámku Bytči, 13. marca roku 1610.

Vašich urodzených, múdrych a obozretných Panstiev dobreprajúci priateľ

Gróf Ďuro Thurzo.

Bolo na nej prítomných 6 kňazov z Briegu, 5 z Vittenbergu, jeden kazateľ z Viedne a 26 z Uhorska, ktorí rozličné cirkevné ustanovizne vyniesli a troch superintendentov: Eliáša Lányho, bytčianskeho kňaza pre župu oravskú, liptovskú a trenčiansku; Samuela Melikia, breznianskeho kňaza pre župu turčiansku, novohradskú, zvolenskú a hontiansku a Izáka Abrahamidesa, bojnického prepošta pre župu tekovskú, nitriansku a prešporskú vyvolili.

Poneváč títo traja superintendenti boli Slováci, synoda za dobré uznala nemeckým cirkvám, ktoré boly v okrese Abrahamidesovom, Šimona Heuchelina, prešporského, a maďarským, Štefana Kürtiho, streďanského kňaza za predstaveného dať, pri ktorej príležitosti baňské mestá odovzdané boly starosti Pavla Lentziusa, štiavnického kňaza a títo traja seniori oným superintendentom podriadení boli. Žilinské články boly tlačené v Žiline v 4° r. 1708. Viliamom Kanderom. Články tejto synody znejú:

Acta et Conclusiones Conventus seu Synodi Certorum Inclyti Hungariae Regni Baronum, Magnatum et Nobilium, nec non Legatorum et Ministrorum Augustanae Confessionis et Decem Cis-Danubianis Comitatibus Solnae congregatorum Anno Domini 1610 diebus 28, 29 et 30 Martii:

Deje a ustanovizne schôdzky čili synody istých slávnej uhorskej krajiny barónov, veľmožov a zemanov, tak tiež vyslancov a služobníkov augsburgského vyznania a desať preddunajských stolíc v Žiline shromaždených roku Pána 1610. v dňoch 28., 29. a 30. marca. I. Kor. XIV.: V cirkvi nech sa všetko deje obyčajne a slušne. Žalm 68, 29.: Posilni to, Bože, čo si v nás učinil.

Nos Comes Georgius Thurzó de Bethlenfalva, Regni Hungariae Palatinus, Judex Cumanorum, nec non de Arva, eiusdemque Comitatus Supremus et perpetuus Comes, Sacrae Regiae Maiestatis Consiliarius et per Hungariam Locumtenens etc. Petrus de Reva, Comes Comitatus Thurociensis, Magister Curiae et Consiliarius Sacrae Regiae Majestatis, ac Sacrae Regni Hungariae Coronae Conservator; Andreas Ostrosith de Ghiletincz et in Illava; Moyses Szuniogh de Jeszenicze, et in Budethin; Andreas Jakusith de Orbova, et in Oroszlánkő; Benedictus Pogrányi, Martinus Beniczky Vice-Palatinus Regni Hungariae, Theodosius Sirmiensis de Zulio, Tabulae Sacrae Regiae Maiestatis Assessor et Georgius Lehotzky Trenchiniensis, Hieroslaus Zmesskal, de Domanovvecz, et Caspar Ocskay Nitriensis, Joannes Maythenyi, et Martinus Bossányi Barsiensis, Joannes Rutkay, et Nicolaus Tarnovszky, Thurociensis, Benedictus Gyurki, et Nicolaus Benkovith Zoliensis, Benedictus Pongrácz, et Michael Okolicsányi Liptoviensis, ac Joannes David de Sz. Péter Arvensis, Comitatuum; Item Rudolphus Maurach, et Martinus Keszlerus Posoniensis, ac Joannes Sturmius Modrensis, Liberarum Civitatum Regiarum Legati; Nec non M. Simon Heuchelin, Evangelicae Posoniensis Ecclesiae Pastor, Florianus Duchon, Spect. ac Magnificae Dominae Catharinae Pálffy Relictae Illustrissimi olim Domini Stephani Illiesházy Regni Hungariae Palatini etc. etc. Aulicus Concionator, ex Posoniensi Dominorum Ministrorum Submontanorum, Joannes Fabricius, Sz. Mihályi Galgocziensis, et Martinus Szkacsányi Pistiniensis, Balthazar Vetero-Zoliensis, Semptensis, Joannes Zubenitius Zelensis, Joannes Ponicenus Chaitensis, Berenesiensis quoque Contubernii, et Praepositi Ujhelyiensis, nominibus,

My gróf Ďuro Thurzo z Bethlenfalvy, palatín krajiny uhorskej, sudca Kúnov, taktiež oravský, tejže stolice hlavný a dedičný župan, radca Jeho Jasnosti kráľovskej a miestodržiteľ v Uhorsku atď. Peter z Revy, župan stolice turčianskej, majster kúrie a radca Jasnosti kráľovskej a strážca svätej koruny krajiny uhorskej, Andrej Ostrosith z Giletinca a v Ilave, Mojžiš Szuniogh z Jesenice a v Budatíne, Andrej Jakusith z Orbovej a na Vršatci, Benedikt Pogrányi, Martin Beniczky, podpalatín krajiny uhorskej, Theodos Sirmiensis zo Súľova, prisediaci tabule Jasnosti kráľovskej, a Ďuro Lehotzky trenčianskej, Jaroslav Zmeškal z Domanovca, a Gašpar Ocskay nitrianskej, Ján Maythenyi, a Martin Bossányi tekovskej, Ján Rutkay, a Mikuláš Tarnovszky turčianskej, Benedik Gyurki, a Mikuláš Benkovith zvolenskej, Benedik Pongrácz, a Michal Okolicsányi liptovskej, tiež Ján David zo Sv. Petra oravskej stolice; potom Rudolf Maurach, a Martin Keszlerus prešporského, tiež Ján Sturmius modranského slobodného kráľovského mesta poslanci; tak tiež M. Šimon Heuchelin, evanjelickej cirkve prešporskej kňaz, Florian Duchoň, blahorodej a veľkomožnej panej Katariny Pálffy vdovy niekdy pána osvieteného Štefana Illésházy, palatína krajiny uhorskej atď. atď. dvorný kazateľ z Prešporskej v mene a v osobách pánov služobníkov Podhorských, Ján Fabricius Sz. Mihályi fraštackého, a Martin Szkacsányi piešťanského, Balthazar staro-zvolenský, šintavského, Ján Zubenicius zelenického, Ján Ponicenus čachtického a braneckého braterstva a prepošta novomestského, a Zachariáš Gasparides Leszeten; podobne z Nitrianskej Alexander Sozovinus prievidzský, a Michal Petri chrenovský, potom z Nitrianskej Jonáš Černák sol-

et in personis, et Zacharias Casparides Leszeten; similiter ex Nittriensi Alexander Sozouinus Prividiensis, et Michael Petri Chrenouiensis, itidem ex Nittriensi Jonas Csernák Szolcsanensis; Caspar Fabricius Oszlanensis ex Barsiensi; Elias Lány Bitschensis, ac superioris Districtus Trenchiniensis, Samuel Paulinus Beszterczensis, et Stephanus Kruspier Ujhelyiensis, Joannes Lacitius inferioris Districtus Trenchiniensis, Joannes Artopaeus Cassensis, Isaakus Hodiczkius Turnensis, Georgius Piscator Gradnensis, Paulus Saladinus Banoviensis, ex Trenchiniensi, Samuel Melikius Breznensis, et Elias Tornarius Lipschensis, ex Zoliensi; Andreas Carbonarius S. Martini et Georgius Smidelius S. Halenae ex Thurociensi, Christophorus Masurkius Tevto-Lipschensis, et Martinus Mokosinus Teplensis ex Liptoviensi, Nicolaus Baticius Weliczanensis ex Arvensi Comitatibus, Ecclesiarum Seniores, ac Ministri, plena cum informatione, et tractandi, ac concludendi authoritate, exmissi etc. damus pro memoria significantes tenore praesentium, quibus expedit, Universis: Quod cum Nos ad instantiam, et Commissionem eiusdem Illustrissimi Domini Palatini, in negotiis subnotatis, ex parte videlicet Superiorum seu Superintendentium, Legibus et Constitutionibus Regni id admittentibus, in decem hisce Comitatibus Cis-Danubianis in Ecclesiis Augustanam Confessionem amplectentibus, constituendorum, die vigesima nona mensis Martii, Ai. praesentis Millesimi Sexcentesimi Decimi, hic in oppido Zolna congregati, et constituti fuissemus; Eo tum post multas propositiones et allegationes, pie, fraterne, ultro citroque inter nos factas, considerantes id et altius expendentes, ad praecavenda, et evitanda publica dissidia, quantopere opus sit, ut nostra quoque

čanský; Gašpar Fabricius, oslanský z Tekovskej; Eliáš Lány bytčiansky a hornieho okresu trenčianskeho, Samuel Paulinus bystrický, a Štefan Kruspier novomestský, Ján Laziczius dolnieho okresu trenčianskeho, Ján Artopaeus košecký, Izák Hodiczkius turňanský, Ďuro Piscator hradňanský, Pavel Saladinus bánovský z Trenčianskej; Samuel Melikius brezňanský, a Eliáš Tornarius, ľupčiansky zo Zvolenskej; Andrej Carbonarius sv. martinský a Ďuro Smidelius sv. helenský z Turčianskej; Christofor Masurkius nemeckoľupčiansky, Mart. Mokosinus tepliansky z Liptova, a Mikuláš Baticzius veličňanský z Oravskej stolice cirkevní seniori a služobníci s úplným vyučením a vážnosťou vyjednávania a vyrečenia vyslaní atď. Dávame ku pamäti osnovou tejto listiny každému, ktorého sa týka: že keď sme sa na žiadosť a rozkaz tobože osvieteného pána palatína v záležitosťach doluoznačených, zčiastky predstavených alebožto superintendentov, zákonmi a ustavením krajiny dopustených, v desať stoliciach preddunajských v cirkvách augsburgského vierovyznania sa pridŕžajúcich ustanoviť sa majúcich, dvadsiatehodeviateho dňa mesiaca marca, roku bežiaceho tisíceho šesťstotého desiateho, tu v meste Žiline sišli a utvorili; sme po mnohých prednáškach a návrhoch, nábožne, bratsky, sem-tam medzi nami učinených, rozmysliac a uvážiac to, že k odstráneniu rôznosti verejných, koľko je práce treba, aby naše náboženstvo svojich predstavených alebožto superintendentov malo, sme sa usniesli v túto jednotu svornosti a vzájomnej smluvy:

religio suos Superiores, seu Superintendentes, habeat, in hanc concordiae, et Transactionis mutuae devenimus unionem:

Ac primo quidem: Cum decem istorum Comitatuum tanta sit amplitudo, ut unus Superintendens commode ipsis minime possit praeesse: statuimus, ut iidem Decem Comitatus in tres dividantur partes, ac totidem suos habeant Superintendentes, hoc, ut sequitur ordine: Liptoviensis, Arvensis et Trenchiniensis, Rever. Dn. Eliam Lány, Thurociensis, Neogradensis, Zoliensis et Hontensis, similiter Reverendum Dominum Samuelem Melikium; Barsiensis, Nitriensis et Posoniensis tertium, Reverendum utpote Dn. Isaacum Abrahamidem Praepositum Baymociensem.

Cumq. in Regno hoc, non saltem Hungaricae, et Slavonicae, verum et Germanicae nationis Ecclesiae habeantur: statuimus, ut et natio Germanica, similiter et Hungarica, suos habeant Inspectores, qui mutuam cum antelatis Dominis Superintendentibus habebunt correspondentiam, et ab illis dependentiam: et quidem pro tali Inspectore Ecclesiarum Germanicarum, in Comitatu Posoniensi, Nittriensi, Barsiensi, M. Simon Heuchelin Posoniensis, Pro Montanis Civitatibus Dn. M. Paulus Lentzius Schemniciensis, Pro Hungaris in Comitatibus Posoniensi, Nittriensi, Barsiensi, Stephanus Kürti, Serediensis Ecclesiarum Ministri dicuntur et eliguntur.

Deinde, ut Seniores etiam et Decani in singulis Districtibus seu Dioecesibus, more antea solito, qui nobiscum in Confessione consentiunt maneant in suo officio: qui vero certis et evidentibus de causis officio tali valedixerint, loco eorum alii eligantur et quidem personae ad id aptae et idoneae, doctrina, pietate, authoritate et vita irreprehensibili valentes.

Po prvé: Poneváč v tých desať stoliciach je taká hojnosť, že im jeden superintendent nemôže predstaveným byť: sme ustanovili, aby tých desať stolíc na tri čiastky rozdelené boly, a aby každá mala svojho superintendenta, a síce týmto poriadkom: Liptovská, Oravská a Trenčianska veľaváženého pána Eliáša Lányho; Turčianska, Novohradská, Zvolenská a Hontianska, podobne veľaváženého pána Samuela Melikia; Tekovská, Nitrianska a Prešporská tretieho veľaváženého a síce pána Izáka Abrahamidesa, prepošta bojnického.

Poneváč sa v tomto kraji cirkve nielen maďarskej a slovenskej, ale aj nemeckej národnosti nachádzajú, ustanovujeme, aby aj nemecka národnosť, podobne aj maďarská mala svojich inšpektorov, ktorí majú mať vzájomné dopisovanie s predmenovanými pánmi superintendentmi, a majú od nich závisieť: a síce sa za takého inšpektora nemeckých cirkví v stolici prešporskej, nitrianskej, tekovskej M. Simon Heuchelin prešporský; pre baňské mestá pán M. Pavel Lentzius štiavnický; pre Maďarov v stoliciach prešporskej, nitrianskej, tekovskej, Štefan Kürti streďanský kňaz vyvolujú a vymenúvajú.

Potom, aby aj seniori a dekani v jednotlivých okresoch, alebožto dioecésach, podľa predošlého obyčaja, ktorí s nami vo vyznaní súmyslia, zostali v svojom úrade, ktorí ale z istých a viditeľných príčin úrad zanechali, na miesto nich majú byť iní vyvolení: a síce osoby k tomu súce, učené, nábožné, vážené a nepoškvrneného života.

Quoad punctum illud: si videlicet unus istorum Superintendentium (uti singuli mortales sumus), ex hac vita decederet, sive in alium Comitatum alterius superintendentis inspectioni subiectum commigraret: statuimus et conclusimus, ut reliqui duo Superintendentes, cum praescitu Comitatuum illorum, quibus talis Superintendens defunctus, vel alio avocatus preerat, praefixoque et publicato invicem communi consensu et suffragiis certo termino alium idoneum ad tale officium eligere et constituere possint Superintendentem.

De Stipendiis eorumdem Superintendentium, praeter censum Cathedraticum et Aedituorum contributiones, Contubernia etiam et Comitatus praenotati requirentur, quatenus ipsi ex quoque pio zelo et in Ecclesiam Domini, eiusque Ministros effectu et libertate, aliquid certi determinent, et concludant.

Iam quoad labores et officia aliasque leges, tum ipsis Superintendentibus Inspectoribus, quam Senioribus, et Dominis Ministris latas, eas sic limitavimus.

I°. Ipsimet Superintendentes, Inspectores et Seniores omnimode incumbant, quatenus pura et orthodoxa doctrina vitaque ac morum innocentia ad Regulam per divum Paulum Apostolum (1. Timoth. 3.) Episcopis praescriptam, quam proxime accedere, sicque reliquis Ministris, et gregi lampadis instar praelucere possint, ne, si secus facerent, religio nostra male audire cogatur, ansaque adversariis calumniandi nos praebeatur.

II°. Visitent ecclesias quotannis, tum per se, quando facere poterunt, tum per suos Seniores, quando vel adversa valetudine, vel aliis inevitabilibus malis prohibiti fuerint. Quod si quando singulas ecclesias adire et invisere non po-

Čo sa toho bodu dotýka: keď by jeden z tých superintendentov (lebo sme všetci smrtelní) z tohoto života pošiel alebo do druhej stolice, dozorstvu druhého superintendenta podrobený odišiel: ustanovujeme a vyriekame, aby ostatní dva superintendenti s povedomím tých stolíc, ktorých taký superintendent zomrel, alebo inde povolaný bol ustáleným a oznámeným a všeobecným súmyslom v istom termíne iného superintendenta súceho na taký úrad vyvoliť a ustanoviť mohli.

Straniva štipendií týchže superintendentov, mimo censu kathedratického a dane kostolníkov, braterstvá tak aj predmenované stolice majú byť požiadané, aby oni z nejakej nábožnej horlivosti aj v cirkvi Pána, ohľadom jej služobníkov, snažne a svobodne výrok vyniesli.

Čo sa týka prác, povinností a iných zákonov na tých superintendentov, inšpektorov tak aj seniorov a pánov služobníkov vynesených, sme ich takto obmedzili:

I. Superintendenti, inšpektori a seniori na všetek spôsob majú bedliť, aby čistým a orthodoxným učením, nevinnosťou života a mravov dľa pravidla, skrz sv. Pavla apoštola (I. Timoth 3.) biskupom predpísaného, čím bližšej prispeť, a tak ostatným služobníkom a stádu, sťa lampáš svietiť mohli. Keď by ináč robili, naše náboženstvo by bolo prinútené zle počuť a príčinu by dalo protivníkom k ohováraniu.

II. Nech navštevujú cirkve každoročne, asíce skrz seba, keď to budú môcť urobiť, potom ale skrz svojich seniorov, keďby boli lebo nemocou alebo iným oddialiť nemožným zlým prekazení do jednotlivých cirkví prísť a ich navštíviť

tuerint, operam tamen dabunt, ut vel Universarias Dominorum Ministrorum Congregationes in Januario et Februario celebrari solitas ita ordinent et disponant, quo singulis interesse queant. Ita enim fratrum negotia iuvare, casus illis oblatos dijudicare, statum etiam Ecclesiarum cognoscere, disciplinam tueri, et censum suum levare poterunt.

III$^{\underline{o}}$. In visitatione inquirent, quid, quomodo, vel quam fideliter doceant Ministri. Inculcantne populo preces et Catechesim? Satisne pie, sobrie, caste vivant? Vice versa, quam gratum ac morigerum se erga Pastorem praebeat populus? Penditne ea quae Parochiis sunt deputata? Curatne templorum, parochiarum et scholarum aedificia? Item inquirent, quales habeantur Rectores, quid et quomodo doceant juventutem? Ministros novitios ingenio tardiores examinabunt et urgebunt, ut in doctrina et moribus proficiant et commendabunt ipsos doctoribus. Quae pro sua authoritate et prudentia corrigere et ordinare annitentur, auxiliante cuiusque Comitatus, et Fraternitatis Seniore.

IV$^{\underline{o}}$. Superintendentis erit, omnes proventus templorum parochiarum, scholarum, videlicet terras, prata, molendina et similes cum vestibus ecclesiasticis et Clenodiis fideliter consignatis, asservare, ac ne quid deperdatur, alieneatur, aut imminuatur, operam dare: ac, si quae tales terrae, prata, molendina possessiones occupatae fuerint, de illis politicum magistratum requirere.

V$^{\underline{o}}$. Ministros ecclesiarum scholarumque Rectores, ab omnibus injuriis et contumeliis secundum leges defendere. Ideo enim censum ab eis accipient; quam ad rem opus erit judiciis, et legitima cognitione.

VI$^{\underline{o}}$. Conformitatem rituum et ceremoniarum, una Alba excepta (ad cuius usum, tamquam Adiaphorum Dominos Hungaricos Con-

nemohli, nech ale účinkujú, aby alebo všeobecné shromaždenia pánov služobníkov v januári a februári vydržiavané tak zariadili, jako to záujem jednotlivých požaduje. Tak tedy záležitosti bratov napomáhať, pády jim prednesené riešiť, stav cirkví znať, kázeň (disciplinu) držať a svoj cens pozdvihnúť môžu.

III. Včas návštevy nech vyšetrujú, čo, jako verne majú učiť služobníci. Natískajú-li ľudu modlitby a catechesis? Žijú-li dosť pobožne, striezlive a panensky? Naproti tomu jak milo a poslušne sa chová ľud ku svojmu kňazovi? Dáva-li to, čo patrí farárom? Stará-li sa o stavania kostolné, farské a školské? Potom nech vyšetrujú, jakých majú rektorov, čo a jako učia mládež? Nových služobníkov, menej rozumných, nech skusujú a nech sú na tom, aby v učení a v mravoch prospievali a nech ich odporúčajú múdrym. Ktorí sa k svojej vážnosti a múdrosti napraviť nechceli, nech sa vezme na pomoc stolica a senior braterstva.

IV. Superintendenta povinnosť bude všetky dôchodky kostolov, fár, škôl, a síce zeme, lúky, mlyny a podobné s cirkevným rúchom a klenotmi verne naznačenými chovať, aby sa niečo nedostrehlo, odcudzilo alebo umenšilo; a keď by také zeme, lúky, mlyny, majetky zaujaté boly, nech požiada politickú vrchnosť.

V. Služobníkov cirkví, a rektorov škôl od všetkých neprávostí podľa zákonov brániť má: preto nech cens od nich dostávajú, ktorá vec bude prácou súdov.

VI. Rovnakosť obradov, vynímajúc jednu albu (jejž upotrebovanie, tak jako vrele ani dobrej ani zlej veci, skrz pánov maďarských

cionatores, certas et evidentes ob causas compellere, non videretur consultum), in omnibus hisce conjunctis Ecclesiis instituant et conservent, id quod non aliter consequentur, quam unius ejusdemque Agendae publicatione. De Dierum Festorum celebratione, quinam observari debeant, jam antea exstant constitutiones Contuberniorum.

VII°. Superintendentis erit, Candidatos S. Theologiae, qui quidem ab aetate, et vitae integritate, ad id idonei et ex eius dioecesi fuerint, aut in eam vocabuntur, adhibitis cum proximo Inspectore, et Seniore aliquot vicinis Ministris examinare, et ubi idonei comperti fuerint, ad Sacrum Ecclesiae Ministerium secundum ritum Ecclesiae Wittenbergensis, ordinare et tandem cum suo, et collegarum testimonio dimittere, quodque est maximum ad doctrinae puritatem est obedientiam legum obligare. Quod si quispiam uberioris eruditionis assequendae, vel regionum videndarum, seu librorum comparandorum gratia, Wittenbergam vel ad aliam quampiam Academiam Augustanae Confessionis in Libro Concordiae declaratae, salutare et pro Sacris ordinibus excurrere voluerint, id quoque liceat ipsis facere, dummodo id sine praejudicio, aut contemptu domesticorum Superintendentium fiat. Quin, ut legitima vocatione examineque praehabito, commendatoriis eorumdem Superintendentium, aut Inspectorum fulti et non sine illis, illuc abire possint. Singuli autem Superintendentes de Ordinandis suum habeant Protocollum, Ordinandi vero omnino Libro Concordiae subscribere teneantur, neque aliter ad Sacros ordines admittantur.

VIII°. In causis et casibus, ad revisionem Superintendentium legitime spectantibus, ita exposcente necessitate, adjungantur Politicae Personae Jurisperitae, avocandae

kazateľov, z istých a viditeľných príčin, sa nezdá byť radno) vo všetkých takto spojených cirkvách, nech ustanovia a udržia, aby sa nie ináč nasledovalo, jako vyhlasením jednej a tejže Agendy. Majú pozorovať na slávenie sviatkových dňov, dľa už predtým jestvujúcich ustanovizní braterstiev.

VII. Superintendent má kandidátov sv. bohoslovia, ktorí sú vekom a celosťou života k tomu súci, aby z jeho dioecesy boli, alebo do nej povolaní boli, vztiahnutím najbližšieho inšpektora a seniora, a niekoľko súsedných služobníkov, skúšať, a ktorí za súcich uznatí by boli, na sväté kňazstvo cirkve podľa obradu vittenberskej cirkve ordinovať a len svojím a svojich súdruhov vysvedčením prepustiť, a čo je najväčšie, zaviazať ku čistote učenia a k poslušnosti zákonov. Keď by chceli z ohľadu hojnejšieho vyučenia v Knihe Svornosti osvedčeného, alebo videnia krajín lebo straniva vyhotovenia kníh, do Vittenbergu alebo na inú ktorúkoľvek akademiu augsburgského vyznania prísť a pre sväté rády odísť chceli, to nech je im slobodno učiniť, to sa má teraz stať predsudkom, lebo pomyslením domácich superintendentov: aby zákonným povolaním a predbežnou skúškou, odporúčaním týchže superintendentov lebo inšpektorov podporovaní a aby bez ních ta odísť nemohli: každý ale superintendent aby mal zápisnicu ordinovať majúcich. Ordinovať majúci ale musia na každý pád Knihu Svornosti podpísať, lebo ináč ku svätým rádom pripustení byť nesmú.

VIII. V záležitosťach a pádoch k prehliadnutiu superintendentov zákonne patriacich, keď sa potreba poskytne, majú byť politické osoby, právo znajúce pripojené, povolané

per Dominos Superintendentes, non tamen interessatae vel affinitate et consanguinitate junctae.

IXo. Causae maioris momenti, utpote haereseos, adulterii et aliorum scelerum contra aliquem Ministrorum, Diaconorum et Rectorum motae ad Superintendentes deferantur; qui convocatis ex qualibet fraternitate ad inspectionem suam pertinente, viris praecipuis, imo etiam juris peritis politicis, causam diligenter cognoscent et convictum sceleris pro qualitate delicti, aut dignitate Pastorali exuent et exauctorabunt, beneficioque privabunt et Magistratui politico puniendum committent, reliquae causae minores Inspectoribus et Senioribus proponatur, in Fraternitatibusque dijudicentur, ne et Senioris dignitati, quidquam derogetur, et Superintendens negotiorum multitudine obruatur.

Xo. Minister ad aliquam Parochiam vocatus, sistat se prius Superintendenti, Inspectori, vel certe Seniori ejusdem Comitatus, si longius dissitus fuerit Superintendens, eam solum ob causam, ut ostendat suum consensum in vita et doctrina, et an legitimam habeat vocationem.

XIo. Si quis tamen vel Actor vel in causam attractus judicio et deliberatione Senioris ejusque Decanorum, in ea, ad quam pertinet Fraternitate, contentus esse noluerit, et ad Superintendentem appellaverit, tum Superintendentis erit illius loci paria actorum et deliberationis ab eodem Seniore poscere, et rectene an minus judicatum sit cognoscere: Si recte et juste deliberatum censuerit, confirmet; sin aliquid desiderari viderit, denuo rem revideri, in eadem Fraternitate demandet adhibitis etiam, si opus sit, ex alia Fraternitate, viris judicio pollentibus, et minime suspectis. Ulterius appellare non liceat, et expensas pars convicta refundat.

skrz pánov superintendentov; nie ale záujem majúce, alebo priateľstvom lebo pokrevnosťou spojené.

IX. Väčšie záležitosti, a síce kacírstvo, prznenie a iné zločiny proti niektorému služobníkovi, diakonovi a rektorovi pozdvihnuté patria k superintendentom; ktorí so svolanými zvláštnými mužmi, z ktoréhokoľvek braterstva k dohliadaniu svojmu náležiaceho, tak aj politickými právoznajúcimi, majú záležitosť pilne poznať a pre dokázaný zločin, dľa jakosti viny, kňazskej hodnosti pozbaviť, odohnať, majetku pozbaviť a politickej vrchnosti k potrestaniu odovzdať. — Menšie záležitosti majú byť inšpektorom a seniorom predostreté, v braterstvách majú byť súdené, aby ani hodnosti seniora nesvedčalo, ale ani aby superintendenti množstvom záležitostí obsypaní boli.

X. Služobník na niektorú faru povolaný, má prísť najprv k superintendentovi, inšpektorovi, alebo istotne k seniorovi tejže stolice, keď by bol superintendent dlhší čas vzdialený, jedine z tej príčiny, aby ukázal svoje privolenie do života a učenia, a či-li má zákonné povolanie.

XI. Keďby lebo žalobník, alebo posúdený s rozsudkom a výrokom seniora a jeho dekanov, v tom braterstve, ku ktorému prislúchajú, nechcel byť spokojný, aby sa na superintendenta odvolával, má superintendent toho miesta, parie písem a výroku od toho seniora žiadať a uznať, zdáliž správne alebo nie súdeno-li bolo. Keď vidí, že správne a spravodlive súdeno bolo, nech potvrdí; keďby ale niečo žiadal, má vec znovu dať vyzkúmať v tomže braterstve, pridajúc jak by bolo za potreby, z druhého braterstva mužov v posúdení silných a aspoň ctených. Ďalej sa odvolávať neni voľno a útraty posúdená stránka znáša.

XII°. Ministros ecclesiarum suae inspectioni commissos, non ex privato affectu vel arbitrio, sed secundum, leges regat atque judicet Superintendens; contumaces, si post unam aut alteram admonitionem obedire pertinaciter noluerint, vel recussaverint, communicato prius cum Magistratu loci politico Inspectoribusque, et Senioribus consilio, excommunicet, et si in gradu aliquo honoris fuerint, deponat.

XIII°. Si quis Ministrorum citandus erit ad instantiam cuiusquam Actoris, is ipse Actor acceptis a Superintendente Citatoriis, deferet eas ad suum Seniorem, seu Inspectorem, qui medio unius vel alterius Ministri citationem exequetur.

XIV°. Quia saepe numero accidit, quod Superintendentes Inspectoresque et ipsi Ministri inique per nonnullos laesi, protectoribus indigeant: statuimus, ut Superintendens vel Inspector, sive Ministri, per quemcunque tandem laesi, in Comitatibus politicum Magistratum, primum domesticum, tandem etiam, si necesse fuerit, Superiores requirant opemque ab ipsis implorent, qui alioquin protectionem suam illis denegare non debent.

XV°. Si quae contubernia habent sua privata privilegia, seu quascunque praerogativas et libertates, si eae non pugnant cum vera religione et praesentibus hisce constitutionibus, conservari in eodem usu per Superintendentes debeant.

XVI°. Haec omnia praemissa, quo firmius observentur, et in suo permaneant vigore, iidem Domini Superintendentes post solennem sui ad officium hoc inaugurationem, in Ecclesia hac Solnensi publice factam Juramentum deposuerunt in hunc modum, futuris etiam temporibus, necessitate poscente, servandum.

XII. Služobníkov cirkví svojmu dozorstvu podriadených nech superintendent nie zo súkromného citu lebo ľúbosti, ale podľa zákonov spravuje a súdi: zátvrdliví, keď by po jednom lebo druhom napomenutí poslúchať nechceli, alebo sa zdráhali, najprv sdeliac politickej vrchnosti miestnej a inšpektorom, seniorom rádu, nech sú vyobcovaní; a keďby boli na stupni nejakej hodnosti, nech ich zhodí.

XIII. Keď niektorý služobník má byť na prosbu voľaktorého žalobníka predvolaný; žalobník obdržiac od superintendenta predvolanie, toto prinese k svojmu seniorovi alebo inšpektorovi, títo s jedným druhým služobníkom predvolanie previesť majú.

XIV. Poneváč sa často stane, že superintendenti a inšpektori, a tí služobníci skrz niekoho falošne obrazení, aby nemali rektorov, nariaďujeme, aby superintendent, alebo inšpektor lebo služobníci bárs skrz koho obrazení, nech požiadajú v stoliciach politickú vrchnosť najprv domajšiu, potom aj jak je za potreby, vrchnejšie, a týchže pomoc nech vyžiadajú, ktoré svoju ochranu zatajiť nesmejú.

XV. Jak ktoré braterstvá majú svoje súkromné výsady alebo nejaké predpráva a slobody, keď tieto sa neprotivia pravému náboženstvu a týmto prítomným ustanovizňam, môžu si ich v tomže užitku ochraňovať skrz superintendentov.

XVI. Toto všetko prednesené, má byť čím silnejšej zadržané a v svojej sile ponechané, tíže páni superintendenti po slávnej inaugurácii k tomu úradu, v tomto žilinskom kostole verejne učinenej, prísahu zložili na takýto spôsob, ktorá má slúžiť aj na budúce časy, keď to potreba žiadať bude.

Juramentum.

Ego N. Dominorum Ministrorum in Comitatibus T. et T. degentium, Superintendens juro coram Deo vivo, Patre, Filio et Spiritu Sancto, et promitto, quod ego in vita mea nullam aliam Doctrinam docebo, et promovebo, publice vel privatim, praeter eam, quae scriptis Prophaeticis et Apostolicis continetur: quaeve in Confessione Augustana Carolo V. Imperatori Augustae Vindelicorum, An. 1530. exhibita tum in Formula Concordiae comprehensa habetur. Quam Confessionem, ut et Domini Seniores, et Domini Ministri, curae meae commissi, profiteantur et doceant diligenter ac serio invigilabo et curabo. Dominis Ministris Ecclesiarum et toti gregi a me dependenti, adjuvante me Spiritus Sancti gratia, sic praeesse studebo, uti bonum ac fidelem animarum Pastorem et Divini Verbi Praeconem decet. Leges tam Contuberniorum singulorum Comitatuum, et Districtuum Dominis Ministris, quam mihi in hoc officio Superintendentis praescriptas, observare et per cunctos et singulos, ad meam inspectionem pertinentes, observari facere, easque manutenere annitar. Haec omnia, quod pro mea virili adimplere studebo, ita me Deus adjuvet, Pater, Filius et Spiritus Sanctus, et mea Christiana fides. Amen.

In quorum omnium fidem, et firmitatem perpetuam, praesentes literas nostras, sigillis usualibus, et chirographis nostris roboratas, erigendes dandasque esse duximus et concedendas. Actum et Datum in Oppido praenotato Solna, die trigesima Martii Anno Domini, Millesimo Sexcentessimo Decimo, suprascripto.

Prísaha.

Ja N. superintendent pánov služobníkov v stoliciach T. a T. byvších, prisahám Bohu živému, Otcovi, Synovi a Duchu svätému a slubujem, že ja v mojom živote žiadne iné učenie učiť a vyzdvihovať verejne a súkromne nebudem, mimo to, ktoré je v písmach prorokov a apoštolov obsažené a ktoré v augsburgskom vyznaní skrz Karola V. cisára vo Viedni, r. MDXXX. vydané potom vo Formule Concordiae obsažené sa nachádza. Ktoré vierovyznanie, aby aj páni seniori a páni služobníci, mojej starosti podrobení, vyznávali a pilne učili, budem vážne bedliť a sa starať. Pánom služobníkom cirkví a celému stádu, odo mňa závisiacemu, s pomocou milosti Ducha svätého, takto na čele stať sa budem vynasnažovať, jako sa to svedčí na dobrého a verného pastiera duší a kazateľa slova Božieho. Zákony jak braterstiev, jednotlivých stolíc a okresov, pánom služobníkom a mne v tomto úrade superintendentovi predpísané zadržať a skrz všetkých a jednotlivých k mojmu dozorstvu patriacich, nechať zadržať a také viesť mám. Toto všetko mužne vyplniť chcem, nech mi tak Boh pomáha, Otec, Syn a Duch svätý, a moja kresťanská viera. Amen.

Pre vieru a večnú silu tohoto všetkého, túto našu listinu, obyčajnými pečaťami a našimi rukopodpismi potvrdenú, vydávame a privoľujeme. Dano a diato v meste predmenovanom Žiline, dňa tridsiateho marca roku Pána tisícebo šestodesiateho, hore písaného.

Jaknáhle sa kardinál arcibiskup Forgách o tejto synode dozvedel, rozšíril jednu tlačenú protestáciu proti všetkým uzavretiam tejto synody a nanajvýš rozhorčil tým palatína, ktorý prevzal najvyššie vedenie evan-

jelických cirkevných záležitostí, poneváč Abrahamides a Heuchelin o tomto ho, v Sedmohradsku v kráľovskej veci sa baviaceho, upovedomili a čítajúc Forgáchovu protimluvu, veľmi duševne pohnutý, písal Abrahamidesovi list nasledujúceho obsahu:

Reverendi ac doctissimi Domini Superintendentes, Amici nobis observandi.

Salute et nostri paratissima commendatione praemissa. Et doctas et perpolitas Reverendi Domini Superintendentis, Domini Isaaci Abrahamidis, una cum inclusis Rev. D. Heuchlini Posoniensis Pastoris, et scripto fulmine illo bruto Illustrissimi Domini Cardinalis Strigoniensis, nuper typis mandato, et valvis templorum Posonii adfixo, contra pientissimam nostram congregationem et tractationem Solnensem, accepimus literas, ad quas paucis respondemus. Perprobe Reverendae Dominationes Vestrae monent, quod canis ad latrandum natus: nihil aliud, quam latrare scit, et una quaeque avis cantilenam secundum dispositionem nostri et linguae fingit et narrat, ex qua etiam dignoscitur. Id quod simili modo adversarii nostri, canuum more, uti inquieti, et communis pacis et tranquillitatis turbatores; contra publica statuta regni, et constitutiones diaetae, ante multos retrolapsos annos, modo quoque et in posterum observando, nos allatrare, et arrodere non cessaverunt, nec cessabunt, et si potuissent vel possent fulmine suo bruto et diro pontificiali nos funditus exstirpassent, et ad orcum quoquo modo detruderent. Verum sicut generosus equus non curat latratum canum: ita et nos illorum fulmina et excommunicationes, quibus nos singulis diebus ex communione fidelium Christi excludere solent, flocci facimus, et nihil curamus certa fiducia freti, quemadmodum Deus nos hucusque, contra illorum insolentiam, arrogantiam, tyrannidem, et vafras rechnas et

Veľavážni a najučenejší Páni Superintendenti, Priatelia nám poslušní.

Najprv pozdravenie a naše najhotovšie odporúčanie. Jak učený, tak ozdobný list veľavážneho pána superintendenta, pána Izáka Abrahamidesa s príponou veľavážneho pána Heuchelina, prešporského kňaza a s tou písanou bláznivou kliatbou osvieteného pána kardinála ostrihomského, toť vytlačenou a na dvere kostolov v Prešporku pribitou, proti našemu najpobožnejnejšiemu shromaždeniu a vyjednávaniu žilinskému, sme dostali, na ktorý niečo málo odpovedáme. Veľmi múdre upomína Vaše veleváżne Panstvo, že pes k štekaniu narodený, nič inšie nevie, jako štekať a jedenkaždý vták spieva podľa riadenia pysku a jazyka, z čoho sa aj pozná. Tak tiež na podobný spôsob naši protivníci, obyčajou psov, jako nespokojní a všeobecného pokoja a tichosti znepokojovatelia, proti verejným ustanovizňam krajinským a ústavom snemu, pred mnohými prebehnutými rokmi, teraz a napotom pozorujúc, nás oštekávať a hrýzť nemeškávali, a meškať nebudú, a keď by mohli svojou bláznivou kliatbou a veľ kňazskou ukrutnosťou by nás zo základu vyplienili a na každý spôsob do pekla sotili. Jako urodzený kôň sa nestará o štekanie psa: tak aj my týchže kliatby a vyobcovania, s ktorými nás za jednotlivých dňov zo spoločnosti veriacich Krista vytvoriť zvyknutí sú, nedržme za nič, a nič sa nestarajme o istú ubezpečujúcu dôveru, keď nás Boh poteraz proti jich pýche, rozhadzovaniu, tyranstvu a falošnosti a účinkom zá-

practicas, mirabiliter custodivit et manutenuit, ac consilia omnia illorum annihilavit, eundem clementissimum Deum, in posterum quoque non minus facturum, conatusque et consilia eorum maligna annihilaturum et eversurum, nosque clementer tuiturum esse. Nos quidem huic inopinatae, nobis et omnibus nobiscum in religione consentientibus factae iniuriae et importunitati remederi et obviare facile pro autoritate nostra et sciremus et possemus: verum cum iam in remotis et longinquis superioris Hungariae partibus, in arduis negotiis, suam Maiestatem Regem et Dominum nostrum clementissimum, et totum regnum concernentibus versemur, altiores cogitationes superinde instituendo deliberavimus, operae pretium esse, ut usque ad reditum nostrum negotium hoc differatur, ubi nos Rev. Dominationibus Vestris propius existentes, huic malo medelam quaeremus et inveniemus, et fulmini isti scabioso, bruto et scommatibus pleno, contra nostram christianam et piam synodum evulgato, ita obviam ibimus, ut Rev. Dominus Cardinalis sentiat et animadvertat, nos nihil aliud in conventione ista quaesivisse, et tractasse, quam illa, quae ad Dei ter optimi maximi gloriam et honorem, animae salutem, et conscientiarum defensionem, ecclesiarumque nostrarum evangelicarum orthodoxae Aug. Conf. unionem, optimam constitutionem, et ordinationem spectant et vergere possunt; ipsum vero Dominum Cardinalem, pro turbatore pacis et communis tranquillitatis, ac violatore statutorum regni ac constitutionum regiarum proclamari, promulgari et haberi posse.

Ea propter Rev. Dominationes Vestrae moram hanc patienti quoque animo ferant, et in silentio nostrum adventum expectent, cupimus. Interim tamen si stet sen-

zračne zachránil a viedol, a všetky jejich rady zničil, tenže najmilostivejší Boh, napotom niemenej účinlivý, usilujúc sa aj ich zlostné rady zničiť a odstrániť, milostive chrániť nás bude. My ale tejto neúfanej, nám a všetkým s nami v náboženstve spolu smýšľajúcim páchanej neprávosti a nepríležitosti obrániť a ľahko do oči pozreť s našou vážnosťou by sme vedeli a mohli: keď ale už v ďalekých čiastkach hornieho Uhorska, v súrnych záležitostiach, Jeho Jasnosť kráľa a nášho najmilostivejšieho pána a celej krajiny sa týkajúcich chodiť máme, vyššou myšlienkou sme ustanovili, aby až do nášho návratu záležitosť táto odročená bola, kedy my Vaším Veľavážnym Panstvám bližšej jestvujúci, tomuto zlému liek hľadať budeme a najdeme a tej kliatbe bláznivej, svrablavej a plnej posmechmi, proti našej kresťanskej a nábožnej synode rozchýrenej, tak pôjdeme v ústrety, aby Veľavážny pán kardinál vedel a cítil, že sme my nie iné na tej schôdzke hľadali a pojednávali, jako to, čo sa môže týkať najväčšej slávy a česti Boha tri razy najlepšieho, spasenia duše a ochrany svedomia, jednoty našich cirkví evanjelických orthodoxného augsb. vierovyznania, najlepšieho ústavu a vysvätenia; že ale jeho pána kardinála za znepokojovateľa pokoja a všeobecnej tichosti a za urážateľa krajinských ustanovizní a kráľovských nariadení vyhlásiť, rozchýriť a držať možno.

Preto žiadame, aby Vaše Veľavážne Panstvá toto opozdenie trpelive znášaly a v tichosti náš príchod čakaly. Medzitým predsa, keď by Vaše Veľactené Panstvá niečo od-

tentia, quod Rev. Dominationes Vestrae aliquid respondere et impium hoc ac iniquum fulmen refutare conantur, poterunt Rev. Superintendentes, adhibitis sibi doctis viris, ex Dominis Senioribus et Inspectoribus, quos noverunt ad hoc opus seu negotium aptissime idoneos, consilium inire, et quae respondenda putaverint, concipere, ac eadem nobis, quantocius fieri poterit, transmittere, ut, si divulganda et typis illa digna censeamus, eadem subito prelo subjici, et isti fulmini opposita, in vulgus emitti curare possimus. Quo autem appareat, omnium nostrum hanc eiusmodi divulgati responsi esse voluntatem et sententiam, sit titulus et inscriptio talis: Nos N. N. Dni Barones et Magnates: Generosi, Egregii, Nobiles, Prudentes ac Circumspecti, Reverendissimi et Reverendi, Comitatuum et partium Regni Hungariae cis-danubianarum tam in personis, quam delegati, et anno 1610 Solnae in congregatione solenni constituti cet.

Haec inter varia et ardua negotia Dnis. Reverendis respondere voluimus, quos de caetero omnes et singulos, cum ovibus suis sibi commissis, divinae protectioni commendantes, quam diutissime feliciter valere optamus. Datum ex arce Regal. Szathmar die 25. Maii anno 1610.

Vestrarum Reverentiarum
Amicus semper benevolus
Georgius Thurzo.

povedať a túto bezbožnú a nepriateľskú kliatbu zavrátiť sa usilovaly, budú môcť Veľavážni superintendenti s pritiahnutými k sebe učenými mužmi, z pánov seniorov a inšpektorov, ktorých znajú k tejto práci lebo záležitosti za najlepšej súcich, sa poradiť a čo by za zodpovedajúce mienili, osnovať, a to nám, koľkorazy sa stať môže, odoslať, aby sme to, keď by sme za vyhlásiť a vytlačiť hodné držali, pred tlač dať a tej kliatbe protivné, medzi ľud pustiť mohli. Z čoho potom vysvitať má, že takej vyhlásenej odpovede názov a nadpis chceme mať takýto: My N.N. Páni Baróni a Veľmoži, Urodzení, Blahorodí, Šľachetní, Múdri a Obozretní, Najveľavážnejší a Veľavážni stolíc a čiastok preddunajských krajiny uhorskej tak v osobách jak vyslaní a roku 1610. v Žiline na slávnostnom shromaždení utvorení atď.

Toto sme chceli medzi rozličnými a súrnymi záležitosťami Pánom Veľavážnym odpovedať, ďalej žiadajúc, aby všetci a jednotliví, s ovcami sebe podriadenými božskej ochrane odporúčaní, čím dlhšej blažene žili. Dano z kráľovského zámku Satmára dňa 25. mája roku 1610.

Vašich Veľavážností
Priateľ vždy dobre prajúci
Ďuro Thurzo.

Evanjelici skutkom kardinála Forgácha veľmi rozhorčení, ťažko im padlo návrat palatína dočkať a tak obranu proti kardinálovi napísanú, chytro palatínovi zaslali, ktorý sa v liste superintendentovi Eliášovi Lánymu písanom o jeho duchu nasledovne vyslovil:

Literae Reverend. Dominationis Vestrae una cum apologia et refutatione fulmini illi bruto Reverendissimi Cardinalis opposita, recte

List Vášho Veľavážneho Panstva s obranou a zavrátením postaveným proti tej bláznivej kliatbe najveľavážnejšieho kardinála je nám správne

nobis redditae sunt. Perlecta apologia placent nobis, et approbantes eam volumus, ut quemadmodum priora illa, quae in nostra synodo pia Solnensi fuerunt acta et conclusa, typis exprimi curavimus, simili modo etiam haec apologia Reverentiarum Vestrarum, quam primum prelo committatur, et in vulgus spargetur. Quam etiam ubi fuerit impressa, vel nobiscum apportabimus, vel Reverentiis Vestris prima occasione transmittamus, cum reliquis Dominis fratribus communicandam et inter eos distribuendam, ac eodem modo ubique templorum valvis affigendam, et publicandam, ut D. Cardinalis, et reliqua rasorum faex intelligant et videant, nos nullo modo tacuisse — — sed latranti reclamare, et iustas partes, nostras defendere voluisse. Datum ex Arce nostra Tokajensi die 20. junii an. 1610.

Reverendae Dominationis Vestrae
Filius et amicus benevolentissimus

Comes Georgius Thurzo
Regni Hung. Palatinus.

odovzdaný. Keď sme prečítali obranu, sa nám lúbila a ju potvrdzujúc chceme, že aby sme na spôsob toho, čo sme prv na našej pobožnej synode žilinskej diali a uzavreli, vytlačiť dali, rovným spôsobom aj táto obrana Vašich Veľaváżností, čím skôr pod tlač dala a medzi ľud rozdelila. Ktorú tiež keď bude vytlačená, lebo so sebou prineseme alebo Vašim Veľavážnosťam s najprvšou príležitosťou odošleme, aby sa ostatným pánom bratom sdelila a medzi nich rozdala a na ten spôsob všade na dvere kostolov pribila a vyhlásila, aby p. kardinál a ostatní diví podliaci vedeli a rozumeli, že my na žiaden pád nebudeme mlčať, ale sa štekajúcemu zpiatky ohlásime a naše spravodlivé diely brániť chceme. Dano z našeho zámku Tokajského dňa 20. júna r. 1610.

Vašeho Veľavážneho Panstva
syn a priateľ najlepšie Vám chtiaci

Gróf Ďuro Thurzo,
palatín krajiny uhorskej.

Obrana táto našla uznanie palatína, tak že ju potvrdil a jak ustanovizne žilinskej synody tak aj tú vytlačiť, s kňazmi sdeliť, medzi ľud rozšíriť a v kostoloch vyvesiť dal, aby kardinál videl, že evanjelici na žiaden spôsob mlčať nechcú, ale seba brániť odhodlaní sú.*)

Na to Heuchelin, prešporský kňaz, súhlasom Abrahamidesa spísal zákony cirkví prešporskej stolice, ktoré palatín nasledujúcim diplomom potvrdil:

Nos Georgius Thurzo de Bethlenfalva, regni Hungaria Palatinus et Index Cumanorum, nec non de Arva perpetuus, eiusdem que Comitatus Arvensis supremus et perpetuus Comes et sacratissimi Principis ac Domini, Domini Matthiae,

My Ďuro Thurzo z Bethlemfalvy, palatín krajiny uhorskej a sudca Kúnov, taktiež z Oravy dedičný a tejže stolice oravskej hlavný a dedičný župan a najjasnejšieho kniežaťa a pána, pána Mateja, z Božej milosti vyvoleného rimského cisára,

*) Obrana táto vyšla v Košiciach r. 1610 tlačou Jána Fischera. Pripojil ju k svojej práci, skvelý pôvodca dipl. historie, Ján Jenicz, farár šenkvický; tejto obrane odpovedal »Peniculum papporum apologiae Solnensis conciliabuli« v Prešporku r. 1611, ktorý spis mnohí Pázmánovi jako pôvodcovi pripisujú. Odvetil utajenému pisateľovi Peter Petschius, fryvaldský kňaz, alebo lepšie Eliáš Lány, bytčiansky superintendent s »Malleus Peniculi« v Košiciach r. 1612 vydanom.

Dei gratia electi Rom. Imperatoris, semper Augusti, et Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, ect. Regis, Archi-Ducis Austriae, Ducis Burgundiae, Stiriae, Carinthiae, Carnioliae, Comitis Tyrol et Habsburg ect. intimus Consiliarius et per Hungariam Locumtenens, memoriae commendamus, tenore praesentium, significantis, quibus expedit, universis, quod pro partibus et personis, admodum Reverendi, Reverendorum, Clarissimorum doctissimorumque virorum, Isaci Abrahamidis Hrochotii, ecclesiae Bajmocensis Praepositi, nec non ecclesiarum, quae sunt in Nitriensi, Barsiensi, et Posoniensi Comitatibus, Superintendentis, Mag. item Simonis Heuchelini, ecclesiae Posoniensis Evangelicae pastoris, et ecclesiarum Germanicarum in iisdem Comitatibus sitarum inspectoris, totius denique universitatis verbi divini ministrorum, eiusdem districtus Posoniensis Augustanae ac Evangelicae confessioni addictorum, exhibitae sunt coram nobis, et presentatae certae quaedem leges, ab iisdem in libera regiaque civitate Posoniensi, unanimi voto, et communibus suffragiis, certis sub clausulis et conditionibus, infernis, in tenore eorundem legum, clarius contentis atque specificatis sancitae. Quorum nempe vigore a modo in posterum bonus ordo ecclesiasticus observari, scholae pie et utiliter moderari, ministri ecclesiarum, in officio quisque suo, certis quasi cancellis inclusi, contineri possint ac valeant. Supplicatum itaque extitit nobis, pro partibus praedictarum ecclesiarum dominorum ministrorum, debita cum instantia, ut eandem ordinationem et leges, ac omnia et singula, in eis contenta, rata, grata, et accepta habentes, praesentibusque literis nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi facientes, eadem plenaria

vždy jasného a kráľa Nemecka, Uhorska, Česka, Dalmatska, Horvatska, Slavonska atď. Arcikniežaťa rakúskeho, kniežaťa burgundského, štýrskeho, karintského, karniolskeho, grófa tyrolského a Habsburgského atď. vnútorný radca a v Uhorsku miestodržiteľ, pamäti odporúčame osnovou tejto listiny všetkým tým, ktorých sa týka, vôbec že pre čiastky a osoby veľavážnych, osvietených a najučenejších mužov, Izáka Abrahamidesa hrochoťského, cirkvi bojnickej prepošta, tak tiež cirkví, ktoré sú v stolici nitrianskej, tekovskej a prešporskej superintendenta, potom Mag. Šimona Heuchelina, cirkve Prešporskej evanjelickej kňaza a nemeckých cirkví v týchže stoliciach ležiacich inšpektora, konečne celej všeobecnosti služobníkov slova Božieho, tohože okresu prešporského augšburskej a evanjelickej viery sa pridržujúceho, sú nám vydané a prednesené isté zákony, skrz nich v svobodnom a kráľovskom meste Prešporku, jednohlasne a všeobecnou vôľou pod istými závierkami a podmienkami, nižej, v smysle týchže zákonov, zreteľnejšie obsažených alebožto vypočítaných potvrdené. Ktoré mocou odteraz, napotom dobrý poriadok cirkevný sa má zadržať, školy sa majú zbožne a užitočne viesť, služobníci cirkví, každý v svojom úrade, obmedzení, môžu a majú obsahovať. Prosba nám je prednesená teda taká, aby sme pre čiastky predmenovaných cirkví pánov služobníkov poníženou prosbou, tieže nariadenia a zákony, vôbec a jednotlivé v nich obsažené, premilé a prijaté, s touto vašou listinou od slova do slova vriadili a zapísali a tie úplnou našou palatínskou vážnosťou, ktorou vládneme, prijali, odobrili a potvrdili. Ktorýchžto 'zákonov a nariadení osnova nasleduje týmto poriadkom:

auctoritate nostra Palatinali, qua fungimur, acceptare, probare, et confirmare vellemus. Quarum quidem legum et ordinationis tenor sequitur isto modo:

Leges ministrorum ecclesiae Christi Aug. Confess. addictorum Comitatus Posoniensis.

Lex I. Cum haec sit vita aeterna, ut cognoscamus verum Deum, et quem is misit, Dominum nostrum Jesum Christum, cognitio autem haec non aliunde peti possit, neque debeat, quam ex scriptis Prophetarum et Apostolorum: dabit operam fidus dispensator mysteriorum Dei, ut is totus addictus sit soli atque unico verbo Dei revelato, ut abhorreat ab omnibus doctrinis humanis atque tradicionibus, cum illo ipso verbo Dei pugnantibus. Post scripturam sacram, ex toto corde atque sine sophistica subscribat, sacro sancto concordiae libro, eumque amplectatur, catechesimque Lutheri, et non aliam, quam diligentissime doceat.

II. Quantum ad vitam et mores externos attinet, cum pastor animarum debeat esse exemplar gregis, conversatio ipsius cum doctrina Pauli Apostoli conveniat, ut videlicet sit irreprehensibilis unius uxoris maritus, vigilans, sobrius, compositus, hospitalis, atque ad docendum aptus, modestus, purae conscientiae, amans bonorum, iustus, pius, continens, sanam doctrinam amplectens, qui domui suae bene praesit, liberosque contineat in doctrina atque castitate. Non sit sui ipsius amans, vane gloriae cupidus, ebriosus, percussor, turpis lucri cupidus, pugnax, avarus, inflatus, bilingvis, iracundus, disciplinae contemtor, vaniloquus, seductor.

III. Reverendum Dominum Seniorem, quivis Dominorum fratrum, tamquam patris loco habebit, suspiciet, et venerabitur, Dominis Decanis itidem debitum honorem de-

Zákony služobníkov cirkve Kristovej, augsb. vierovyznania sa pridŕžajúcich stolice prešporskej.

Zákon I. Keď je tento život večný, aby sme poznali opravdivého Boha, a ktorého on poslal, Pána našeho Ježiša Krista, toto poznanie ale od nikde inde pochodiť nemôže a nesmie, jako z písem prorokov a apoštolov: verný prozreteľník božských tajemství dá za potrebné, aby ozaj bol celým privržencom samého a jediného slova Božieho osvedčeného, aby sa odstrašil od všetkého učenia ľudského alebo tradícií, tomuže slovu božskému sa protiviacich. Po písme svätom, z celého srdca a bez mudrovania nech podpíše svätú Knihu Svornosti, túže nech obejme, a katechesismus Lutherov, a nie iný čím pilnejšie nech učí.

II. Čo sa dotýka života a vonkajších mravov, poneváč má byť kňaz príkladom stáda, nech číta učenie Pavla apoštola, aby bol nevinný, manžel jednej manželky, bedlivý, striedmy, vážny, pohostinský a k učeniu súci, mierný, čistého svedomia, milovník dobrého, spravodlivý, pobožný, spokojný, zdravé učenie milujúci, ktorý svoj dom dobre spravuje a deti nech udržuje v učení a v čistote. Nemá sám seba milovať, nemá byť žiadostivý marnej slávy, pijan, výstupník, žiadostivý špatného osohu, bijúci, skúpy, pyšný, dvojjazyčný, hnevlivý, kázňou spokojný, lhavý, lstivý.

III. Veľaváženeho pána seniora každý pán služobník má mať na miesto otca; má ho obdivovať a ctiť, pánom dekanom ale podlžnú česť nech dá, so svojimi drahými

seret, cum paribus, tamquam dilectis fratribus, amore, officio, et summa, qua potest, humanitate certabit. Seniori, Decano, atque fratrum cuivis, neque coram, neque clausulum detrahat, sed eorum honori, tamquam proprio, semper et ubique pro viribus subserviat.

IV. Non mittet falcem in alterius messem docendo, sacramenta administrando, vel quiduis muneris ecclesiastici faciendo, nisi rogatus et legitime requisitus, exigente sic probabili aliqua necessitate. Honorarium autem qualecunque in alterius ecclesia oblatum, pastori loci ordinario libenter restituat.

V. Minister ad aliquam parochiam vocatus, sistat se prius Superintendenti. Inspectori vel certe Seniori eiusdem contubernii, si longius dissitus fuerit Superintendens, idque ab eam solam causam, ut ostendat suum consensum in vita et doctrina, et an legitimam habeat vocationem.

VI. Minister, ministrum ecclesiae alterius, sub certissima excommunicationis poena, qualibuscunque improbis artibus, ne supplantato. Si pastorum aliquis, per suos parochianos aliqua iniuria et contumelia affectus, et immerito eiectus fuerit, is rem deferat ad Seniorem, et per hunc, si sit opus, ad ipsum Superintendentem, implorans defensionem, iuxta tenorem articuli sexti Solnensis.

VII. Festa solemnia, utpote apostolica, et anniversariae solemnitates, sine superstitione observentur, pro more passim Eccl. August. Confess. recepto atque usitato.

VIII. Sacrum coniugium inituri, more ecclesiarum bene constitutarum, bis vel etiam ter de suggestu promulgentur, et usu sacrae coenae dominicae coniugium auspicentur. Peregrini cuiusvis ordinis et nationis, praesertim suspectae personae non copulentur, sine luculentissimo

spolubratmi v láske, úrade a najvyššej ľudskosti jako môže, nech žije, seniorovi, dekanovi a ktorému koľvek z bratov, ani do očú ani potajomne nech neohovára, ale nech slúži ku ich a k svojej cti, vždy a všade, jako sa to na muža sluší.

IV. Nech neposiela kosu do žatvy druhého učiac, sviatosti udeľujúc, alebo jakúkoľvek prácu cirkevnú činiac, alebo prosený a zákonne požiadaný, keď by sa tak nejaká potreba znikla. Mzdu ale jakúkoľvek v cirkvi drahého udelení, riadnemu kňazovi miestnemu rád nech prinavráti.

V. Služobník na volaktorú faru povolaný, nech príde najprv k superintendentovi, inšpektorovi alebo istotne k seniorovi tohože braterstva; keď by superintendent dlhšie vzdialený bol, a to len z tej jedinej príčiny, aby ukázal svoj úmysel do života a učenia, a má-li zákonné povolanie.

VI. Služobník služobníka druhej cirkvi, pod najistejšou pokutou vyobcovania, jakýmkoľvek neumelým spôsobom, nech neuškodúje. Keď by niektorý kňaz bol skrz svojich farníkov nejakými neprávosťami a jedovaním podknutý a nezaslúžene odohnatý, nech vec prednese seniorovi, a skrz tohoto, jak je treba samému superintendentovi, prosiac ochranu, v smysle osnovy článku šiesteho žilinského.

VII. Slávne sviatky menovite apoštolské, a výročité slávnosti nech sa bez povery zadržujú, pre obyčaj cirkve augsb. vyznania prijatej čili užívanej.

VIII. Ktorí nastupujú sväté manželstvo, dľa obyčaje cirkví dobre utvorených, nech sú dva alebo tri razy ohlásení a nech manželstvo s užitím svätej večere Pána ošťastia. Príchodci ktoréhokoľvek stavu, rádu a národnosti, napozatým podozrivé osoby nemajú byť sobášené, bez

alibi actae vitae testimonio atque documento. Privatim non nullus ministrorum de gradıbus consanguinitatis et affinitatis decernat, nisi de his et similibus consulto prius et tempestive salutato D. Seniore.

IX. Pro ratione rerum tractandarum duplex videtur esse necessaria convocatio fratrum. Generalis, quae omnium fratrum, specialis, qnae soltim Senioris, Decanorum et Notarii praesentiam requirit. Hanc ex privato sanoque consilio, solus D. Senior convocabit; illam nonisi cum D. Decanis communicato consilio. Genenali congregationi festum Epiph. speciali quodvis tempus terminus esto. Congregationi autem generali, sese sine ratione sufficiente subducens, multam arbitrio iudicum decretam subeat. Specialibus congregationibus occasionem praebentes partes, solvant expensas.

X. Legum anima est exsequutio. Decernimus itaque et concludimus, ut in delinquentes contra has leges, Dominus Senior, cum Decanis, sine respectu personarum, secundum qualitatem delicti, sine tamen privato affectu, graviter et serio animadvestat, neve conniventia intempestina, peccatis alienis communicet, conscientiamque propriam sanciet, cavebit diligentissime.

XI. Ecclesiarum diaconi, quod ad rationem sui muneris, prorsus a praemissis legibus, et auctoritate pastorum suorum dependeant. Pastoribus suis mutuae concordiae fovendae, vitandique scandali causa, libenter subjaceant, competentem exhibeant honorem, eundem vicissim a suis postosibus expectantes.

XII. Rectores scholarum summam adhibeant industriam in erudienda inventute, atque fidelitatem, ne impingant, in sententiam illius sancti

najsvetlejšieho svedectva lebo vysvedčenie inde tráveného života. Súkromne nech žiaden služobník o stupňoch pokrevnosti a rodiny výroky nevynáša, prv než by sa o nich lebo podobných s p. seniorom v príhodnom čase pozdravenom neporadil.

IX. Z príčiny pojednávať sa majúcich vecí zdá sa byť dvojnásobne za potreby, aby boli bratia svolaní. Valné svolanie, ktoré požaduje prítomnosť všetkých bratov, a zvláštne, ktoré zas len seniora, dekanov a zápisníka. Toto zo súkromnej a zdravej žiadosti, sám p. senior svolá; tamto len na radu p. dekanom sdelenú. Termín valného shromaždenia je sviatok Fpiphanie, zvláštneho ale ktorýkoľvek čas. Valnému shromaždeniu, seba bez dostatočnej príčiny podrobujúci, ľúbosťou sudcov vyneseným výrokom sa pokladá. Zvláštnym shromaždeniam príležitosť dávajúce stránky, nech zaplatia útraty.

X. Duša zákonov je výkon. Tak nariaďujeme a uzavierame, aby priestupníkov týchto zákonov pán senior s dekanmi bez ohľadu na osoby, dľa jakosti viny, ale bez súkromného citu, ťažko a vážne trestali, aby nepríležitým dovolením cudzie hriechy sdeliť, a svoje svedomie obťažit, pilne vyhýbal.

XI. Diakoni cirkví aby z príčiny svojej povinnosti úplne od prednesených zákonov a vážnosti svojich kňazov záviseli. Svojím kňazom, z ohľadu zachránenia vzájomnej svornosti a odstránenia škandálu, nech sa radi podrobia, nech jim vzdávajú patriacu úctu, túže očakávajúc zas aj od svojich kňazov.

XII. Rektori škôl nech vynaložia najvyššiu usilovnosť vo vychovávaní mládeže a vernosť; nech sa nezastavujú na prípovedi toho svatého

patris: maius est peccatum negligere puerum, quam stuprare virginem. Praeter scitum et voluntatem pastorum ne evagentur longius, neque diutius absint. Sint filiali subiectione pastoribus morem gerentes, illisque debitum honorem exhibentes, iuxta praeceptum quartum. Tabernas, domos suspectas, lusum chartarum et alearum vitent aliasque ineptias. Quodsi non faxint, ab officio removeantur. Plura praescripta vim legum habentia, sunt comprehensa articulis Solnensibus, quo non tantum ludi rectores, diaconi et promiscue omnes ministri, sed et Seniores, ipsi Superintendesque ablegantur.

Articuli proprie Dominum Seniorem spectantes.

I. Ipse Senior omnimode incumbat, quatenus pura et orthodoxa doctrina, vitaeque ac morum innocentia, ad regulam per Apostolum Paullum, Episcopis praescriptam, quam proxime accedat, sitque reliquis ministris lampadis instar, ne si secus faceret, religio nostra mala audire cogatur, causaque adversariis calumniandi praebeatur. Art. I. Soln.

II. Quando Superintendes visitare ecclesias vel valetudine, vel aliis inevitabilibus malis prohibitus fuerit, faciet hoc Senior, visitabitque contubernii ecclesias iuxta Art. Soln. 2. 3. seg.

III. Conformitatem rituum et ceremoniarum diligenter urgebit Art. Soln. 6.

IV. Arcessuus per Superintendentem ad examen et ritum ordinandorum administrandum, lubenter pereat. Art. Soln. 7.

V. Invigilabit, ne quis peregrinorum atque aliunde vocatorum ministrorum, sine ipsius scitu et voluntate ecclesiam in suo contubernio gubernandam suscipiat, sed sese ipsi tamquam Seniori, primum omnium sistat. Art. Soln. 9.

otca: je väčší hriech zanedbať chlapca, jako zanečistiť pannu. Bez vedomia a vôle kňazov nech dlhšie neblúdia a ani nech sú nie dlhšie vzdialení. Nech sú v synovskom podriadení kňazom nad mravy dozerajúcim a im preukazujú povinnú česť dľa štvrtého prikázania. Krčmám, podozrivým domom, kartárskym a od šťastia závisiacim hrám nech vyhybujú a iným nepríležitosťam. Čo keby nerobili, nech sú úradu pozbavení. Viac predpisov, moc zákonov majúcich, sú obsažené v článkoch žilinských, kam sa nielen rektori hudby, diakoni a všetci služobníci, ale aj seniori a sami superintendenti upravujú.

Články predovšetkým pána seniora sa týkajúce.

I. Sám senior na každý spôsob nech pozoruje, nakoľko čisté a orthodoxné učenie, nevinnosť života a mravov, dľa pravidla skrz apoštola Pavla, biskupom predpísaného, čím najbližšej prispieva, slúži-li ostatným služobníkom sťa lampáš, keďby ináč učinil, aby naše náboženstvo zle počuté nebolo a aby sa vyhlo príčine ohovárania protivníkov. Čl. 1. žil.

II. Keďby bol superintendent prekazený lebo zdravím iným nevzdialeným zlým cirkve navštevovať, nech to učiní senior, a nech navštevuje cirkve braterstva dľa čl. žil. 2. 3. nasl.

III. Nech je na tom, aby bola rovnakosť obradov. Čl. žil. 6.

IV. Pozvaný skrz superintendenta k zkúške a správe obradov ordinovať majúcich, nech rád poslúcha. Čl. žil. 7.

V. Nech bedlí, aby žiaden prišlý alebo od inakde pozvaný služobník, bez jeho vedomia a vôle, cirkev v svojom braterstve spravovanú neobsiahnul, ale nech sa jemu jako seniorovi predovšetkým dostaví. Čl. žil. 9.

VI. Causas proprie ad suum tribunal spectantes, minores videlicet, tractabit in Fraternitate sua, cum suis Assessoribus, more antiquitus solito, ne et suae dignitati desit, et Superintendens negotiorum multitudine gravetur, iuxta Art. Soln. 10.

VII. Ministros ecclesiarum suae directioni commissarum, non ex privato affectu vel arbitrio, sed secundum leges regni atque iudicet Senior, contumaces, si post unam atque alteram admonitionem obedire pertinaciter noluerint, vel recusaverint, communicato prius cummagistratu loci politico, Inspectoibus et Senioribus consilio, excommunicet, et si in aliquo gradu honoris fuerint, deponat. Art. Soln. 12.

Nos itaque praemissa supplicatione annotatorum, Domini Superintendentis, Inspectorum Senioris, et totius universitatis Dominorum ministrorum, Aug. Confessioni et evangelicae doctrinae addictorum, supradicti districtus Posoniensis, modo quo supra, porrecta axaudita, atque admissa, praescriptas leges et ordinationem, ratas, gratas, et acceptas habentes, praesentibus literis nostris de verbo ad verbum inseri et inseribi facientes, auctoritate nostra Palatinali, qua pleno iure fungimur, ratificamus, approbamus et confirmamus, imo ratificavimus, approbavimus et confirmavimus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in praeattacta libera ac regia civitate Posoniensi die 22. Mensis Nov. anno 1612.

Comes Georgius Thurzó.

Joannes Krausz.

VI. Záležitósti vlastne k svojmú súdu náležiace, totižto menšie, nech pojednáva vo svojom braterstve, a svojimi prísediacimi, dla obyčaje dávnej, ani by jeho hodnosti neslušilo, aby superintendent množstvom práce obťažený bol, dla čl. žil. 10.

VII. Služobníkov cirkví svojej správe daných, nie zo súkromného citu lebo ľúbosti, ale podla zákonov nech riadi a súdi senior; zátvrdlivých, keďby po jednom lebo druhom napomenutí poslúchať stále nechceli lebo sa zdráhali, po sdelení najprv politickej vrchnosti miestnej, inšpektorom a seniorom rady, nech ich vyobcuje a keď by mali nejaký stupeň hodnosti, nech ich zhodí. Čl. žil. 12.

My tedy na základe predloženej prosby označených, pána superintendenta, inšpektorov, seniora a celej všeobecnosti pánov služobníkov augsb. vierovyznania a evanjelického učenia sa pridržajúcich, hore spomenutého okresu prešporského, teraz jako hore, odovzdanej, vypočutej a doposlanej, prepísané zákony a nariadenia prekonané, milé a prijaté, touto našou listinou od slova do slova vriadiť a vpísať dané, našou vážnosťou palatínskou, s ktorou úplným právom vládneme, sme odobrili, potvrdili mocou a svedoctvom tejto našej listiny. Dano v predmenovanom svobodnom a kráľovskom meste Prešporku, dňa 22. mesiaca nov. roku 1612.

Gróf Ďuro Thurzo.

Ján Krausz.

V mesiaci januári r. 1614 v Spišskom Podhradí pod predsedníctvom grófa Krištofa Thurzu vydržiavanej synody ustanovizne palatín Ďuro Thurzo r. 1614 v deň sv. Matúša v Bytči nasledovným diplomom udobril a potvrdil:

Nos Comes Georgius Thurzo de Bethlenfalva, Regni Hungariae Palatinus, et Iudex Cumanorum, nec non de Arva perpetuus, eiusdemque

My Gróf Ďuro Thurzo z Bethlenfalvy, palatín krajiny uhorskej, a sudca Kúnov, taktiež z Oravy dedičný gróf, a tejže stolice hlavný

Comitatus supremus ac perpetuus Comes cet. memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis et singulis. Quod convenerint nos prudentes ac circumspecti viri, Joh. Lang Cassoviensis, Matheus Kalman Leutschoviensis, et Caspar Scherer Bartphensis, Iurati cives ibidem, nomine quinque liberarum civitatum Regiarum in Superioris Hungariae partibus sitarum, videlicet Cassoviensis, Leutschoviensis, Bartphensis, Eperiesiensis et Cibiniensis, habitis secum plenipotentialibus ab iisdem civitatibus literis, supplicantes apud nos, debita cum instantia: siquidem Domino Deo auspice constitutionibus et legibus Regni huius Hungariae, per regnicolas, in publica diaeta, Posonii anno Domini 1608 in praesentia suae Maiestatis Domini nostri clementissimi celebrata, sancitis, ac per suam Maiestatem solenniter confirmatis, ad praecavenda inter Status et Ordines regni aliqua odia dissensionesque, ut unaquaeque religio, suae proffessionis haberet Superiores seu Superintendentes, admissum et concessum esset. Ipsae quoque praenominatae liberae civitates Regiae, ac oppidum Saaros, pro tuitione et conservatione antiquae suae ea in parte libertatis, asserendaeque purae et orthodoxae Augustanae nimirum religionis gratia, consentientibus nobis, Praesidente spectabili ac magnifico Domino Christophoro Thurzo de Bethlenfalva, Terrae Scepusiensis perpetuo, ac eiusdem, nec non Sarosiensis Comitatuum Supremo Comite, Equite. Aurato, Sacrae Caesaraee Regiaeque Maiestatis cubiculario cet. sacram synodum in oppido Szepes-Varallya, in eodem Comitatu Scepusiensi existente, et habito, anno currenti 1614 mense Januario instituissent et celebrassent, certosque articulos, una cum electioni sui Superinten-

a dedičný župan atď. pamäti odporúčame mocou tejto listiny označujúc tým, ktorých sa týka vôbec a jednotlivým, že prišli k nám múdri a obozretní mužovia, Ján Lang košický, Matúš Kalman levočský a Kašpar Scherer bardejovský, sprísahaní mešťania tamže, v mene piatich svobodných mest kráľovských v čiastkach hornieho Uhorska ležiacich, menovite Košíc, Levoče, Bardejova, Prešova a Sabinova, majúc sebou od týchže mešťanov plnomocenstvo, prosiac nás s patričnou prosbou, aby sme pod ochranou Pána Boha, ustanovizňami a zákonmi tejto krajiny Uhorskej. vyslancami krajinskými na verejnom sneme v Prešporku roku Pána 1608, v prítomnosti jeho Jasnosti Pána našeho najmilostivejšieho vydržiavanom, vynesenými a skrz jeho Jasnosť slávnostne potvrdenými, straniva odstranenia medzi stavmi a rádmi krajinskými niektorých nenávistí a rôzností, aby každé náboženstvo malo predstavených čili superintendentov svojho vyznania, dopustili a dovolili. Tieže predmenované svobodné mestá kráľovské a mestečko Šariš, keď z ohľadu poistenia a udržania svojho starého, v tej čiastke svobody, posilnenia čistej a orthodoxnej augsb. viery duší, s nami súmysliac, pod predsedníctvom blahorodého a veľkomožného pána Kristofora Thurzu z Bethlenoviec spišskej zeme dedičného grófa, a tejže taktiež šarišskej stolice hlavného župana, rytiera zlatej ostrohy, cisárskej a kráľovskej jasnosti chyžného atď. svätú synodu v mestečku Spišskom Podhradí, v tejže stolici spišskej bývavšom, roku bežiaceho 1614. v mesiaci januári ustanovili a vydržiavali a isté články spolu aj s voľbou svojho superintendenta veľavážneho a osvieteného muža, pána M. Petra Zablera, cirkve levočskej kňaza previedli, uzavreli a

dentis, Reverendi videlicet ac clarissimi viri, Domini M. Petri Zableri, ecclesiae Leutschoviensis pastoris sanxissent, conclusissent, edidissentque: ut nos eosdem Articulos, et eorum contenta, in omnibus punctis et clausulis, autoritate nostra Palatinali, qua in Regno hoc pleno iure fungimur, confirmare et ratificare, diplomaque nostrum superinde ipsis extradare et ratificare dignaremur, perpetuo duratura. Qua quidem praedictarum quinque Civitatum liberarum ac regiarum, nec non oppidi Saaros suplicatione, tanquam legibus constitutionibusque regni huius, termino et loco suprascripto solenniter sancitis, ac per suam Maiestatem Caesaream ac Regiam, Dominum nostrum clementissimum, approbatis et confirmatis, congrua, humaniter accepta, intellecta et perpensa, ex ea, qua pleno iure in regno hoc fungimur, autoritate Palatinali, easdem leges et articulos, in eadem synodo, tempore praerecensito, in oppido Szepes-Varallya, in praesentia eorundem conscriptos et sancitos, in omnibus punctis et clausulis, electionem deniq. ipsam, et inaugurationem memorati Domini Superintendentis, qui iisdem legibus et articulis, in praescripta synodo sancitis subiacere, eosque omnimodo observare debeat, adprobandam confirmandamque esse duximus, perpetuo duratura. Hoc adiecto, ut idem Superintendens quinque Regiarum liberarumque Civitatum antedictarum, cum suo presbyterio, tam in ordinandis et sacris initiandis novis ministris, quam in aliis omnibus, una et eadem, qua duorum vicinorum Comitatuum Szepes et Saaros Superintendens libertate et praerogativa, uti frui et gaudere possit ac valeat. Sed nec hoc omisso, quodsi praenotatum hodierum Superintendentem, M. Petrum Zablerum, uti mortalem, a vivis ex-

vydali, aby sme tie články a ich obsah večne trvajúci vo všetkých bodoch a závierkach, našou palatínskou vážnosťou, ktorou v tejto krajine úplným právom vládneme, potvrdiť a odobriť a vyše toho našu diplomu im vydať a odobriť ráčili. Na základe tých predmenovaných päť svobodných a kráľovských miest, taktiež mestečka Šariša prosby, jako so zákonmi a ustanovizňami krajinskými, na Lehote a mieste horepísanom slávnostne vynesenými, a jeho jasnosťou cisárskou a kráľovskou, pánom našim najmilostivejším, udobrenými a potvrdenými sa srovnávajúcej, ľudsky prijatej, porozumenej a preskúmanej s tou palatínskou vážnosťou, ktorou v tejto krajine úplným právom vládneme, tieže zákony a články, na tejže synode, v čase predrečenou, v mestečku Spišskom Podhradí, v prítomnosti týchže spísané a vynesené, vo všetkých bodoch a závierkach, potom samú voľbu a inauguráciu spomenutého pána superintendenta, ktorý sa má týmže zákonom a článkom na predpísanej synode vyneseným podrobiť a má tieže na každý spôsob zadržať, udobrujeme a potvrďujeme pre večné trvanie. Pričiniac to, aby ten superintendent päť kráľovských a svobodných miest predmenovaných, so svojím kňazstvom, tak v ordinovaní a v svätom nastúpení nových služobníkov, a vo všetkom inom len tie, jako superintendent dvoch súsedných stolíc Spiša a Šariša, svobôd a predpráv užívať a vládnuť môže a má. Ale ani nespustiac s mysle to, keď by predznačený terajší superintendent M. Peter Zabler, jako smrteľný, zpomedzi živých odišiel: potom druhého do týchže päť miest, súceho týmže mešťanom na miesto neho vyvoliť úplnú moc dávame a dovoľujeme. Aby ale práva a svobody práva patronátskeho, pri týchže mestách

cedere contigerit: et tum alium, in iisdem quinque Civitatibus, idoneum eisdem Civitatensibus in locum eius eligendi et inautorandi plenariam damus et concedimus potestatis facultatem. Iuribus quoque et libertatibus iuris Patronatus, penes easdem civitates salvis permanentibus. Imo approbamus, confirmamus et ratificamus, harum nostrarum autographi pendentisque et authentici sigilli nostri munimine roboratarum vigore et testimonio literarum. Datum in arce nostra Bitschensi die festo Matthiae Apostoli anno Domini 1614.

Comes Georgius Thurzo.

Georgius Zavodszky.

neurazené zostali. Odobrujeme, potvrdzujeme mocou a svedectvom tejto listiny našej, vlastnoručnými podpismi a visiacou a hodnovernou našou pečaťou opatrenej. Dano v našom zámku bytčianskom dňa sviatku Mateja apoštola roku Pána 1614.

Gróf Ďuro Thurzo.

Ďuro Závodský.

Vážnejšie záležitosti prelomily ináč iste silne vedenú slovnú vojnu a prinútily Thurzu hneď do Košíc pospiechať, kde už vyslanci sedmohradského kniežaťa Gabriela Bethlena boli prišli. S nimi uzavrel priateľský svāzok proti všetkým nepriateľom kráľovým, vynímajúc Turkov, a vykonal od dedičov Homonnayho, vydanie bocskayovskej koruny. V Prešporku očakávalo domov navráteného vyplnenie smutnej povinnosti. Totižto začal otvorenú palatínsku súdnu stolicu, keď Alžbeta Báthoryho, vdova grófa Franka Nádasdyho, vnučka veľkého poľského kráľa, jedna z prvých paní krajiny, vraždou viac než 300 mladých dievčat obžalovaná bola, ktorá tieto, aby sa v krve nevinných k udržaniu svojej krásy kúpať mohla, v pivnici usmrtiť dala. Obžalovaná, najmocnejším rodinám krajiny jak rodom tak manželstvom prináležiaca, mala nepočetné prostriedky, aby trestnej spravedlnosti ušla, keby táto nebola chytro a neočakávane, sťa pomstiaci blesk boží, na ňu padla. Palatín sotva poučený o tomto neslýchanom zločine, dal sa s veľkým sprievodom, totižto s oboma zaťmi tej tyranky, Mikulášom Zrínyim a Ďurom Drugethom z Homonny na cestu, napadnul vrahyňu v jej pevnom zámku čachtickom nepredvidene a prv než by bola mohla dúfať, že jej zločin odkrytý bude. Jedno pod najtrápnejším súžením, ktoré tej ukrutníci k paše očiam slúžilo, dušu priam vypúšťajúce dievča, hovorilo hlasnejšie než tisíc svedkov za pravdu nesmierneho obvinenia. Palatín hneď dal uväzniť tú ukrutnicu a jej pomáhačov a odsúdená bola k večnému väzeniu v Čachticiach a títo na smrť skrz spálenie alebo mečom. Tri roky na to (1614) pozval večný sudca krvou zašpinenú Alžbetu k ukrutnému súdu, keď sklonená pýcha, vnútorný bôľ nad tými mukami, ktoré jej každý deň priniesol, a postrádanie všetkých zvyklých pohodlností, jej vekom a náruživosťou zhnitú niť života celkom prekúsaly.

Medzi tým, keď palatín konal povinnosti svojho úradu a na politickom horizonte tmavé oblaky sa nasbieraly, cisár Rudolf dal arcikniežaťu Leopoldovi s jeho passavským ľudom do Rakús a Čiech vraziť a aj hlavného mesta Prahy zmocniť sa. Matej, aby naraz konec učinil, sobral najviac uhorské vojsko, zanechal pod časom svojej neprítomnosti vládne záležitosti svojmu vernému Thurzovi, a tiahol pred Prahu, ktorú arcikniežа Leopold bez obrany zanechal. Po druhý raz videl sa Rudolf prinúteným, vôli svojho víťazného

brata popustiť. Teraz mu odstúpil (apríl 1611.) aj Česko, a Matej bol aj korunovaný tam.

Skrz palatína navedený, ale keď už bol počatý, najúčinlivejšie podporovaný projekt, Sedmohradsko do kráľovej moci priniesť, bol na odpore kniežaťa Gabriela Báthoryho Turkami a Tatarmi silne podporovaného a na nevernosti Hajdúchov celkom zlomený; krásne vojsko bolo zničené, samo Uhorsko ohrožované, z čiastky spustošené.

Matej uznal, že je potrebné dobre snášať sa so Sedmohradskom. Svojho pri všetkých svojich vážnych záležitosťach upotrebeného Thurzu poveril aj teraz, mier s Báthorym skoro a najlepšie uzavreť. V Tokaji prijal palatín sedmohradských vyslancov, a vyjednával s nimi o zbrojný pokoj, ktorý sotva že bol kniežaťom potvrdený, keď už zvesť o smrti Rudolfovej v Prahe (20. jan. 1612) prišla, a nové záležitosti i nové pomery zapríčinila. Matej priniesol všetko do pohybu, aby mohol s nemeckou cisárskou korunou, s jedinou, ktorú ešte mohol obsiahnuť, svoju hlavu ozdobiť a videl túto žiadosť v júni toho istého roku vyplnenú. Nový cisár úfajúc podporu nemeckej ríše, zas sa chytil predošlého plánu pre Sedmohradsko; musel ho ale pre turecké hrozby skoro zanechať. Thurzo neradiac každé znepokojovanie tejto súsednej krajiny, konečne prerazil na sneme 1614. K hlavnému kongressu do Lincu vyslaní uhorskí vyslanci, obdržali ten najurčitejší návod, aby na tom stáli, aby Bethlen (ktorý mal po zavraždení Báthoryho kniežatský prestol Sedmohradska nastúpiť) nebol znepokojovaný, aby každé zapríčinenie k vojne s ním a s Turkami jeho chrániacimi obídené bolo. Tento tými najhlbšími dôvodmi podporovaný náhľad, ku ktorému aj Španielsko a sám pápežský dvor pristúpil, rozhodnul, a nevyjednávalo sa viac so sedmohradskými vyslancami v Trnave (máj 1615) a s tureckými vo Viedni. Ale aj rozhodnul odchýlenie sa Mateja proti svojmu najstaršiemu a najlepšiemu priateľovi, palatínovi, ktorý tú milú ideu cisára, Sedmohradsko zpät zaujať, vždy križoval a výlučne len dobrobyt krajiny ohliadajúc, radil obete prv než by rýchly meč mal byť ťahaný. Už od dávna proti nemu jako hlave uhorských protestantov, verejne a tajne účinkovali kardináli Franko Forgách a Melchior Klesel. Ale bars aj ich vplyv u cisára skoro obmedzený bol, nemohli predsa Thurzu, ktorému Matej toľko ďakovať mal, dlho celkom z jeho srdca vypudiť. Konečne vyhrali to pole, keď sa cisár osobne cítil byť urazeným; a čo neslýchané bolo, ba sa neuveriteľným zdalo, nebol palatín ani ku sedmohradským ani k tureckým vyjednávaniam pritiahnutý, ale vedenie prvšieho Forgáchovi a predsedníctvo posledného Kleselovi preneseno.

Pridlho žil Thurzo pri dvore, nežli by nebol snáď zbadal, že nový systém nastal, ku ktorému on nepatrí. Bol veľký, než by sa bol do malých intríg pustil alebo vplyv chcel mať, ktorý mu sám od seba v dňoch nebezpečenstva, keď ho potrebovali, v ústrety prišiel; utiahnul sa od všetkých záležitostí, ktoré neboly s jeho úradom spojené a prežil skoro dva roky na jeho početných zámkoch, medzi ktorými bytčiansky (ktorý dal jeho otec Franko, na mieste starého, z radosti narodenia Ďurovho postaviť a ktorý teda nie sám Ďuro vystavil jako to chybne b. Alojz Medňanský udáva; o mojom udaní svedčí nápis nad hlavnou bránou zámku*) bol jeho miestom, kde sa rád zdržoval.

*) Sub auspiciis pii invictique Caesari Maximiliani electi Romanorum Imperii ac Germaniae Hungariae Boemiaeque Regis Franciscus Thurzo de Bethlenfalva sumptibus propriis hoc opus a fundamento fieri curavit erexitque Anno Domini 1571.

Teraz sa Gabriel Bethlen zas hniezdil v Sedmohradsku; a dedičný sled v štátoch bezdetného Mateja prišiel do reči; počaly sa strany utvorovať; a zpamätalo sa, že žije ešte jeden muž, ktorého zmužilosť a múdrosť už nejeden víchor vyriekol, aby nevypuknul a pri niektorom vypuknutom, sa sťa dobrý lodník preukázal; a že sa muž ten Thurzo menuje; a bárs bol hrdý a žiarlivý na slávu svojho mena, predsa šlachetnejší než by sa kedy na útraty svojej vlasti pomstiť mal. Na neho boly teda hodené zraky, keď bol plán dozretý, arcikniežaťu Ferdinandovi z Hradca dedičný sled zaopatriť; dobre vediac, že bez účinlivosti palatína ťažko, a keby bol proti tomu, podarenie toho v Uhorsku sa ani mysleť nedá. Thurzo dostal povolanie do Viedne, vyhováral sa ale chorlavosťou. Teraz prišiel (5. dec. 1616.) novovymenovaný ostrihomský arcibiskup Peter Pázmán (kardinál Forgách v okt. 1615. zomrel) s Petrom Balassom, Žigom Forgáchom a Žigom Rákóczym do Bytče, sa s palatínom poradiť, ako sa má táto vážna záležitosť zaviesť? Našli Thurzu veľmi nemocného a v cite blízkej smrti. Predsa jim nezatajil svoju radu, rozložil sa svetlým zrakom a starou silou nad položením ríše, radil silné spojenie a končil, prorocký hlas mocne pozdvihnúc, s predpovedaním všetkých tých nehôd, ktoré by po niekoľkých rokoch, najzúrivejšia občianska vojna v svojom sprievode viedla. Tri týždne sa protivilo jeho mocné telo ešte zničeniu, konečne zomrel 24. decembra 1616 v Bytči k nevýslovnému bôľu svojej početnej rodiny ale aj k veľkej, nenahraditeľnej škode ríše. Jednoho syna a osem dcér zanechal v 49. roku zomrelý a vdovu, ktorá nielen slzami, ale skutkami dokázala, že bola hodná najvyššej lásky a úcty takého muža.

Keď nasledujeme obrazy od Sadelera a Kiliana, zvlášte ale v archíve oravského zámku chovanú súčasnú podobizeň, ktorá palatína na parádnej posteli vystretého vyobrazuje, vidíme, že mal asi 6 strevíc v dĺžke, bol viac chudý než tlstý, mal veľké výrečné oči, ktoré v ohni reči zápalisté blesky hádzaly a hustú, po prse visiacu bradu, ktorá nemálo prispievala k jeho vážnosti a ktorú asi pred sto rokmi celkom neporušenú našli, bárs všetko mimo kostí a kovu (aj vlasy z hlavy) zhnilo.

Čo bol Thurzo vo verejnom živote, sme videli. O jeho súkromnom ráze mnohé listiny rodinného archívu oravského zanímavé vývody dávajú. Na svojej viere visel silne a staral sa o jej udržanie skrz školy a kostoly, ktoré on z čiastky znovu založil, z čiastky lepšie nadelil a zvláštnou láskou chránil. V svojom závete*) nariadil, že keby niektoré zpomedzi jeho detí evanjelické učenie zanechalo, bude z dedictva vytvorené a pri tom otcom prekliate. Na vychovanie svojho jediného syna Imricha, ktorý neskôr v prvej bethlenovskej vojne veľký zástoj hral, vynaložil tú najväčšiu starosť poslal ho na universitu do Vittenbergu a odporúčal ho kurfirštovi Jánovi Ďurovi zo Saska, ktorý sľúbil sa starať o nádejeplného mladíka. Zanímavejší ale než to písmo, ktoré tento sľub obsahuje a všetky myšlienky toho šlachetného muža vyobrazuje, je ten list, ktorý Ďuro svojmu synovi do Vittenbergu o upotrebení času písal, ktorý nám vďačná starosť posledného zachovala. »Zemanská mládež našich časov (tak znie jedno miesto tohoto plamennými písmenami do duše každého mladíka vpísať sa majúceho napomenutia) nezvykla, lebo je zemanská a zámožná, žiadnej duševnej vychovy potrebovať, aby drahý čas sberania v prázdnych, ducha

*) Kráľ Matej ho r. 1615. 19. januára do diplomu obsažil. V celom jeho obsahu som ho sdelil v »Slov. Pohľadoch« roč. 1884. v článku Bytča str. 302—310.

a telo zabíjajúcich zábavách tratila, lebo žiaden nemá od nej čo žiadať, a ona žiadnemu nie je ničím povinná. Nie tak ty, môj syn, Veď, že čo si priam zemanom a to bohatým, vlasť má na tebe mnohé požiadavky, ty, ktorý si človečenstvu veľkým dlhom zaviazaný, ten len s primeraným činom odmeniť môžeš«.

Najútlejšia láska spojovala Ďura s jeho milou manželkou tak, že uprostred najvážnejších štátnych záležitostí našiel vždy čas, aby dôkazy jej milej pamiatky a najútlejšej pozornosti vzdával. Úplné, celkom dôverné odsluhovanie našiel u Alžbety, ktorá bárs aj dľa obyčaje času, svojho manžela i ako pána ctila, nedal jej to, čo by tento pomer bol obťažoval cítiť. Sotva je možné, útlejšie výrazy vymysleť a mieru medzi útlosťou a česťou správnejšie uhádnuť, jako sú tie sprievodné slová, s ktorými milujúca manželka jednu v marci v drsnej nehospodárskej Orave jako veľkú zriedkavosť najdenú a vlastnoručne trhanú fialkovú kytku, v Prešporku na sneme (1613.) prítomnému manželovi poslala. Nie len dôkaz jeho lásky, ale aj jeho dôvery, obsahuje v sebe závet Thurzu, ktorým svojej manželke ponecháva celý svoj zadovážený a zdedený majetok a aj svojho jediného syna a udržovateľa rodu, odkázal na milosť matky. Dobroprajúci, milý pán svojich poddaných, Thurzo vysluhoval prísne a nestranne právo a spravedlnosť a bol ctený aj od tých, ktorí ho nemali radi.

Hotovenie sa k pohrabu potrebovalo viac týždňov, tak že on až 17. februára 1617 v Bytči kráľovskou pompou v prítomnosti cisárskeho kráľovsko-poľského námestníka a nepočetného sprievodu vydržiavaný byť mohol. Pochovaný bol v bytčianskom kostole, ktorý on vystaviť dal. Po štyroch rokoch prenesená jeho mrtvola do zámockého kostola oravského, kde skvelý pamätník z bieleho mramora potomstvu pamiatku Ďura chová. Postavila mu ho smútiaca manželka; on sám sebe druhý v srdciach svojich spoluobčanov, ktoré nad každou nehodou časov a prvkov pozdvihnuté, v pôvodnej kráse a sláve ďalej skvieť sa bude, keď tamten už dávno v rumy ľahne; dobre vediac, že kto sa skutkami nestaral, aby jeho meno nezapomenuté bolo, od kovu a mramoru darmo bude čakať ochranu z toku zapomenutia.

Tento životný obrázok by nebol úplný, keby som tie slávnosti, ktoré Ďuro Thurzo z príležitostí sňatkov svojich dcér v Bytči vydržiaval a tú slávnosť, ktorá včas jeho pohrabu vybavená bola, dopodrobna neopísal.

Pred veselím najstaršej dcéry Zuzanny zakúpilo sa vystrojenie v Prahe a vo Viedni. V prvšom meste najviac šperku kúpili: jednu 101 dukátov vážiacu zlatú reťaz, ktorej vyhotovenie 6 dukátov sľálo, jednu drahokamovú malú nákrčnicu, na jeden kožušok 20 kunových podšívok, dva páry zaušníc, jednu nákrčnicu, jednu reťaz a 20 prsteňov, dohromady za 2413 zlatých a 45 denárov. Vo Viedni jednu perlovú korunu s drahokamami za 225 zlatých, striebornú šnúru (rýf po 8 zl.), belasý, zlatistej barvy, čierny a zelenokvetnatý zamat (rýf po 5 zlatých), dohromady 60 rýfov, čierny, zlato-čierny, višňovej barvy, zlato-červený, modrý a zelený atlas (rýf po 2 zl. 50 d.), červenú kamuku, striebornej barvy tafatu, červenú tafatu, dva konce bagazie, jeden konec telovej barvy bagazie (rýf po 2 zl. 50 d.), ťahané zlato (rýf 8 zl.), dvojnásobnú tafatu, jeden konec miadofu (t. j. veľmi jemnej bavlny, za 16 zl.), dva funty španielskeho a toľko »špring« hodbábu (48 zl.), dva konce gallovej bavlny atď. v cene 858 zl.; 60 zlatých agraf (240 zl.), dva zlaté pásy (320 zl.), ťahané zlato, čierny priem, tri verdigale, kvastle na superlát, červený tabit, 100 zajačích kožiek, 40 rýfov belaského

zamatového priemu, čipky, črievice, 9 koncov krútikov na vlasy, 3 zrkadlá (7 zl. 50 d.), jednu »vyťahujúcu truhlu« (16 zl.), 383 olovených misí, 150 tanierov, 25 misiek za 300 zlatých, pozlátené police, zátvoristé pracky, 24 medených svietnikov (12 zl.), 32 zlatých prsteňov, 40 granátkových agraf (120 zl.), rozličné klobúky, medzi nimi jeden zimný (tento za 100 zl.), 12 strieborných tanierov (169 zl.), 3 poháre (47 zl.), jednu pozlátenú konvicu, 12 lyžíc, vidličiek, 2 solničky (97 zl.), striebornú reťaz atď. Dohromady viac než 2800 zlatých. Tu zakúpili poživnosti a sladkosti: 100 funtov korenia, 50 funtov ďumbieru, 25 funtov hrebíčkov, 4 funty muríňových orechov, 80 funtov morských hrozien, 1000 citrónov, 6 tonien fíkov, jeden cent malužových hrozien, toľko rýže, 80 funtov gaštanov, poldruha centa cukru (99 zl.), 500 pomarančov (20 zl.), kyslých kaperlín, medovníky, mandle, habarnicu, bobkový list, 10 funtov mechúru, 4 funty šafranu, cukerkandel, piškoty, parmazánsky syr, ranifolt, maložu, všetko toto vo veľkej miere; krištálové sklo (25 zl.), fakle 26 kusov a 48 funtov sviec, dohromady v cene asi 800 zlatých; tak že viedeňská kúpa 4837 zlatých a obe (viedeňská a pražská) 7220 zlatých obnášaly. Vo Viedni najali hudcov a týmto platili 70 zlatých.

Toto ale len jednu čiastku vena obnášalo, lebo o veľa viac bolo toho, čo z domovej pokladnice stačilo: jedna nákrčnica s 20 ružiami a s 5 veľkými diamantami, 3 páry zaušníc, z ktorých v jednej je historia sťatie sv. Jána, v druhých biely holub, v tretích anjel preháňa šiarkana, 4 zlaté reťaze, 2 náramnice, 1 záponu na vlasy, 7 drahých prsteňov a jeden zlatý pás; zo striebra: strieborný retiazkový pás, pozlátené umyvadlá, misy, taniere atď.; 17 zamatových a atlasových sukieň, desať pozlátených pasomáňových zamatových lebo atlasových šúb, 8 zlatých, diamantami, perlami a agrafami vykladaných čepcov, 5 korún, 3 party so zlatými očkami, perlami a agrafami vykladané, 6 priam tak drahých klobúkov. V pomere s týmto stál počet bielizne: medzi touto zlatom, striebrom a hodbábom vyšívaných 6 párov závojov, 8 čepcov, turecky šité taclíky na ruky, atlasové vlasové pletenie, falty na hrdlo, nepočítajúc sem 40 plachiet, 8 spodných košieľ, 10 sovkov, 33 kusov šiat, 45 kusov bielych šiat, 5 ručníkov na utieranie hlavy, 4 nočné čepce, 2 nočné košele, 14 ručníkov na hrdlo, 4 pletenia vlasov, 40 obrusov, 100 stolových ručníkov.

Taktiež v cudzozemsku nakúpené poživnosti a mlsaniny zaokryly len jednu čiastku hostiny veselia: najviac a hlavné dodalo sa z panstiev, ktoré počnúc od divočiny a rýb, až po ostatné vajce prinášaly potrebu, a síce v peniazoch 804 zlaté na kuchyňské útrovy, potom 36 volov, 118 teliec, 103 starých baranov, 58 mladých baranov, 119 prasiec, 33 sŕn, 185 zajacov, 516 kusov cisárskych vtákov, 381 kapúňov, 785 sliepok, 420 husí, 130 drobných vtákov, 5333 vajec, 70 hlavatiek, 1600 pstruhov, 240 drobných rýb, 200 mieňov, 238 kýl ovsa, 38 dobrých vozov sena. Počet veselníckeho ľudu a hosťov možno posúdiť z poznamenania stroveného. Strovilo sa: 18 funtov konfreitu, 125 kusov drobného marcipánu, 9½ funta muríňskeho kvetu, 4 tonny fíkov, 32 funtov tortového medu, 35 funtov morských hrozien, 29 funtov rýže, 39 funtov gaštanov, 40 funtov korenia, 20 funtov ďumbieru, 10 funtov hrebíčkov, 3 funty škorice, 400 kusov pomarančov, 27 kusov suchých citrónov (Lemonia), 120 kusov medovníkov, 3 funty 12 lotov viedeňského šefranu, 1 funt 28 lotov muríňskych orechov, 3 funty červeného vosku, 5½ funta zeleného vosku, 6 funtov bieleho vosku, 24 funtov loja, 350 kusov drobných citrónov, 1 funt 12 lotov uhorského še-

franu. Hostinu v Bytči odbavovali v prítomnosti početných cudzích a domácich hosťov a priateľov, uhorských, nemeckých, českých a poľských veľmožov a na druhý deň, 21. apríla, celé veno sa oddalo Štefanovi Perényimu v prítomnosti kancellára a biskupa Fraňa Forgácha, Mikuláša Zrínyiho, Žigmunda Balassu, Žigmunda Forgácha, a Sebastiana Tökölyiho, ktorí oddanie svojimi podpismi a pečaťami dokazovali.

Veselie druhej dcéry Jura Thurzu, Judity, čo do skvosu a pompy rovnalo sa predošlému. Sám palatín ustanovil poriadok ku slávnosti sňatku, skrz slubov nasledovať majúci. Podľa toho na prvých dverách stojaci s 12 bytčianskymi pešími, na dverách pred palotou stojaci (oravský »porkoláb«) s 12 pešími prijímal hosťov; pri pohárovej kasni a pri prikrývaní stolov posluhovalo 7, pri naplňovaní vína 5, pri pousedaní pánov 5, pred jedlami 2, v dome pánov, dvorského rychtára a mladíkov 8, štyria naplňovači vína pre pánov, a 4 víno donášajúci drabanti, kolo paneniek traja dvorskí mistrovia; v kuchyni 7; misonosičia 13, hospodu deliaci 3, seno a ovos deliacich 6 gazdov. Proti hosťom išlo ku Hliníku 16 koníkov, ku Predmieru 26, mimo toho 300 peších a 100 koníkov na miesta v zámku a toľko v meste; »porkoláb« a »barki gazda« vždy bol ustavený pri bráne stáť. K veseliu dali bytčianski, lietavskí a oravskí poddaní 732 zl., potom 35 volov, 117 teliec, 156 baranov, 116 prasiec, 27 sŕn, 188 zajacov, 526 prepelíc a cisárskych vtákov, 414 kapúňov, 784 sliepok, 419 husí, 5365 vajec, 86 hlavatiek, 2300 pstruhov, 200 kýl ovsa, 36 vozov sena. Hovorí sa, že veselie dotiaľ trvalo, kým sa dedič narodil, a teraz nasledovalo jeden rok trvajúce krštenie.

R. 1612. Thurzo vo Viedni dokončil ku tretiemu veseliu, Barborinmu, všetky potrebné kúpy; za šperk, tkaniny, šaty a šatné náradie vydali 8721 zlatých, a na poživnosti 485 zlatých. Potom doma na panstvá vyhodili veselnícke útrovy. Mimo menších čiastočných majetkov mal tri veľké panstvá: oravské, lietavské a bytčianske, na ktoré spolu aj s allodiatúrou vyhodili 60 kráv, 40 volov, 140 teliec, 350 baranov, 200 svíň, 16 slanín, 1000 sliepok, 400 kapúňov, 400 husí, 6000 vajec, 600 prepelíc a cisárskych vtákov, 400 zajacov, 30 sŕn, jeleňov a »divé svine — hovorí zápisnica — dá Pán Boh«. 2500 pstruhov, 100 hlavatiek, 400 mieňov, 1000 bielych rýb, 15 hromád potiek, 60 väčších a 120 menších štúk, 15 moriek, 20 anglických sliepok, 30 byvolov; na oravské panstvo: 20 pávov, 100 kýl žita, 400 kýl ovsa a 100 vozov sena; maslo, syr, med, 20 okovov octu, 460 kýl ovsa, 20 kúr anglických sliepok, 6 pávov, 234 kýl múky, 650 okovov vína, 295 okovov piva, 50 kýl čistého žita stačilo z vnútorného hospodárstva. Vyše tohoto vyhodené bolo na panstvá povinovatých 1500 zlatých na veselnícke útrovy kuchyňské a potravné. Hotovením jedál bolo 20 kuchárov zamestnano a na kuchyňu 9 gazdov pozorovalo.

Potom začali hosťov povolávať. Len do cudzozemska bolo vyše pol sta listov rozposlané. Ku kráľovi Matejovi, arcikniežaťu Ferdinandovi, poľskému kráľovi a jeho synovi, saskému kniežaťu-volencovi, brandenburskému markgrófovi, Jánovi Christianovi sliezskemu a Karlovi, münsterskému kniežaťu, Dietrichsteinovi, Khleslovi, kardinálom, nižno- a vyšnorakúskym rádom, viedeňskému a krakovskému magistrátu, gnezdanskému a krakovskému palatínovi, českým rádom, Žerotínom, Mollardovi, poľskému pokladníkovi, a viac iným veľmožom, od ktorých všetkých prišla odpoveď a z čiastky sľúbili poslanie vyslancov: Matej kráľ Fraňa Fogácha, kardinála; poľský kráľ Jána Plaza, jeho syn Veľpolského; arcikniežа Ferdinand Keglevicha;

Maximilian Zrínyiho; saský knieža-volenec Petra Révaya; brandenburský markgróf Jána Dóczyho; sliezske knieža Žigmunda Balassu; münsterburský markgróf Schellendorfa atď. vyslali.

V deň veselia opravdive celý kŕdel hosťov sa sišlo. Z Rakús 4, z Moravy 7, z Poľska 4, zo Sliezska 4, zo Sedmohradska vyslanec kniežaťa a iní kniežatskí vyslanci, ostrihomský a kaločský arcibiskup, Ondrej Ostrosith, Michal Czobor, Ondrej Jakusith, Stanislav Thurzo, Ján Pálfy, Peter Révay, Tomáš a Pavel Nádašdy, Víťazolsav Kollonich, Keglevich s manželkou, dva Balassovci, traja Dóczovci (jeden s manželkou), dva Forgáchovci, Benedik Pográni, Zay, Prínyi, Szunyogh a 4 vdovy; z veľkomožných: Gašpar Illésházy, Štefan Vesselínyi, Štefan Nyáry, Michal Lorántffy, Gašpar Horváth, a mimo tých ešte 81 domácich veľmožov, tito z čiastky skrz svojich vyslancov, a 9 ženských notabilít; 8 kapitul a konventov, 36 stolíc, 17 miest, 13 obcí, koncov, zámkov a jejich kapitáňov vyslancovia, tak aj miest Briegu a Liegnitzu vyslancovia, súhrnom so 4324 koňmi a 2621 sluhmi a čeliadkou. Títo všetci boli v meste uhospodení, a len prední hostia a týchto hlavní navštevovatelia dostali v zámku príbytok.

Možno si pomysleť, že ubytovanie a udržanie toľko ľudu, jako aj obsluha mnoho práce dala. A skutočne na všetko boli osobitní dozorcovia vymenovaní. Prvý bol hlavný stôl; tu s dozeraním bolo 6 panákov poverenо, ktorí seďačky, a 8 iných, ktorí stojačky gazdovali: okrem týchto ešte 13 gazdov bolo k nim vymenovano z panákov (Pogrányi, Apponyi, Madochány) a 4 ku dievčaťom. Boli 4 dozorcovia na kuchyňu, 5 deličov hospody, 10 gazdov pre ubytovanie v meste, 6 sluhov ku škryni pohárovej, 10 ku meraniu vína, 3 vrátnici pri hornej a 3 pri dolnej palote. Dozeraním delostrelcov poverený bol lietavský temničiar a ku zámockej bráne postaveno bolo 50 peších, všetci v lietavskej rovnošate; belasí peši postavení boli pred zámkom, ku ktorému cieľu ku bytčianskemu vojsku prideleno bolo z Oravy a Lietavy po 200 peších. Krem týchto boli pomáhači kľučiarov, dozorci na misy; u pánov podavači jedál a nosiči vína vyvolení boli z menších zemanov okolia a z panských úradníkov a čeľade v takom počte, aby v pomere stáli s hosťmi.

Takáto veľmi veľká bola aj hostina, ktorú 21 kuchárov vyhotovilo. Dohromady sa strovilo: 234 kýl múky, 649 okovov vína, 295 okovov pálenky, 20 okovov octu, odovzdanej lichvy, drúbeže, rýb a divočiny najväčšia čistka sa spotrebovala, mimo toho spotrebovali: 38 funtov korenia, 12 funtov ďumbieru, 3 1/2 funta muriňských orechov, 4 funty škorice, 48 funtov ryže, 48 funtov mandlí, 4 tonny fíkov, pol centa cukru, 8 funtov malužových hrozien atď., čo nebola maličkosť, keď pomyslíme, že cena jednoho funta korenia bola 70 denárov, jednoho funta ryže 14 den., jednoho funta morských hrozien 14 den., jednoho funta mandlí 50 den., jednoho funta ďumbieru 30 den., jednoho funta cukru 65 den., jednoho funta maluž. hrozien 30 den., jednoho funta hrebíčkov 3 zlaté, jednoho funta mur. orechov 2 zl. 50 den., jednoho funta mandlí 60 den.

Po skončení veselia Ďuro Thurzo v prítomnosti 8 veľmožov: Tomáša Bosňáka, Ondreja Ostrositha, Stanislava Thurzu, Gašpara Horvátha, Benedika Pogrányiho, S. Keglevicha, M. Zerdahelyiho, G. Ocskayho ešte v ten deň doručil veno svojej dcéry podľa jednoho poznamenania, a síce z toho mnohého:

1. Jednu nákrčnicu so 16 ružami, z ktorých v ôsmych po 4 perlových očkách, 1 diamante; v ruke každej 1 veľký diamant, 4 malé diamanty; v ôsmej ruži, na ktorej visí klinka (násfa) 1 veľký diamant, 16 drobných diamantov. Na klinke 5 veľkých diamantov, 16 malých diamantov, a na konci 3 veľké perlové očká.

2. Druhá klinka s Cupidom, 13 diamantami, 41 rubínami, 16 perlovými očkami.

3. Tretia klinka s jedným vtákom, 4 diamantami, 11 rubínami, 4 perlovými očkami.

4. Štvrtá klinka s jedným bielym, emailovaným vtákom, 5 diamantami, 11 rubínami, 3 perlovými očkami.

5. Piata klinka s jedným veľkým safyrom, jedným rodným rubínom, jedným perlovým miestom, a na konci s jedným veľkým safyrom.

6. Jedna zlatá reťaz so 40 krčahmi, v dĺžke po 2 rubíny, po 2 veľkými perlovými očkami; váži 63 dukátov

7. Jedna zlatá reťaz s 32 smaragdami v pižmových krčahoch a s 256 perlovými očkami. Spolu váži 81 dukátov.

8. Jedna zlatá reťaz s krčahami a pižmovými okami; má 6 veľkých krčahov, v každom 3 veľké a 8 malých perlových očiek, 12 menších krčahov, v každom 18 perlových očiek. Spolu váži 69 dukátov.

9. Jedna krčiažková zlatá reťaz, miestami s drobnými retiazkami, v každom krčiažku po 5 perlových očiek. Spolu váži 84 dukátov.

10. Jedna drobno-očková dvanástoraká zlatá reťaz. Váži 70 dukátov.

11. Jedna zlatá šnúrová reťaz v 12 radoch. Váži 50 dukátov.

12. Jedna zlatá reťaz, španielske dielo, bieločierno emailovaná. Váži 21 dukátov.

13. Zlatá reťaz vo dvoje z čistého zlata. Váži 30 dukátov.

14. Jeden zlatý pás, vážiaci 100 dukátov.

15. 7 párov rukavičiek rozličnej formy. Vážia 31 dukátov.

16. 13 prsteňov s rovnými a ostrými diamantami, rubínami, bielym a čiernym emailovaním.

17. 3 strieborné masez-pásy.

18. Strieborný reťazový pás.

19. Jedno pozlátené umyvadlo

20. 9 pohárov. Jeden »pekne umelecky vyhotovený, ktorý bol Štefana kráľa, taký, v ktorom je solnička, v jedno všetko zhotovené, váži gír uro 6.«

21. Jedna pozlátená vybíjaná konvica.

22. Jedna pozlátená šialka.

23. 10 strieborných mís a 2 chrenové misy.

24. 12 strieborných tanierov.

25. Toľko páskovano-pozlátených nožov a vidlíc.

26. Jedno pozlátené umyvadlo.

27. Pozlátený pohár s vrchnákom.

28. Pozlátená bitá kupa.

29. Pohár podoby hroznového strapca.

30. Jedna zamatová sukňa, hladká, višňovej barvy, s bielym perlovým priemom, spodok s dvoma radami, predok so štyrma priemovaný.

31. Jeden čierny jankel, dlhý, zamatový, kvetnatý; predok a rukáv s kvetnatým ťahaným striebrom podšívaný, s 84 agrafami, v každej agrafe 1 rubín a 2 perlové očká.

32. Jedna žltá sukňa, kvetnatá ťahaným zlatom; dlhé rukávy vo dvoch radoch pasomáňom priemované.

33. Jedna malinová sukňa, kvetnatá ťahaným zlatom; dlhé rukávy so zlatým tkanivom sobraté.

34. Jedna ťahano-strieborná sukňa, so zlatými kvetami, dlhými rukávami, zlatým pasomáňom priemovaná, a jedna koralovej barvy, kvetnatá, zamatová sukňa s dlhými rukávami a striebrom priemovaná.

35. 1 čierna, kvetnatá, zamatová sukňa s dlhými rukávami a zlatým pasomáňom priemovaná.

36. 1 červená, kvetnatá, zamatová sukňa, krátka; spodok atlasový, so zlatým pasomáňom priemovaný, spodok v 5, predok v 8 radoch.

37. Jedna malinová, kvetnatá, zamatová sukňa, so zlatým pasomáňom, spodok v 7, predok v 10 radoch.

38. Jedna krátka, morskej barvy, kvetnatá, zamatová sukňa so zlatým pasomáňom, spodok v 7, predek v 8 radoch.

39. Jedna krátka, telovej barvy, hladká, zamatová sukňa, ihličkovaným priemom zatvorená, priemovaná.

40. Jedna morskej barvy, hladká, ťahano-zlatá sukňa, s dlhými rukávami, so zlatým tkanivom sberaná.

41. Jedna telovej barvy, krájaná, atlasová sukňa, s dlhými rukávami, so strieborným pasomáňom priemovaná.

42. Jedna biela atalsová sukňa s dlhými rukávami, so zlatým pasomáňom priemovaná.

43. Jedna vlasovej barvy krájaná atlasová sukňa, tureckým zlatom šitá a širokým priemom priemovaná.

44. Jedna levandulovej barvy tlačená atlasová sukňa, zlatým pasomáňom priemovaná.

45. Jedna belasá, atlasová, krájaná, krátka sukňa, strieborným pasomáňom priemovaná.

46. Jedna červená, atlasová, krátka sukňa, strieborným pasomáňom priemovaná.

47. Jedna telovej barvy atlasová sukňa, zlatým pasomáňom priemovaná.

48. Jedna čierna kvetnatá taffatová sukňa; v polovičke šerelový bomez.

49. Jeden čierny z dvojnásobnej taffaty šerelový bomez nad sukňu.

50. Jedna višňovej barvy tlačená zamatová spodná sukňa, so zlatým viazaním priemovaná.

51. Jedna spodná morskej barvy kamuková sukňa, s pásomáňom priemovaná.

52. Jeden z ťahaného zlata, jeden čierny zamatový a jeden taffatový čierny zamatový bomez.

53. 7 zimných a 7 letných šúb, 3 štucle, 9 perlových čepcov, 7 diademov, 6 klobúkov, celý sklad bielizne, zlatom šité hodbabné plachty, závoje, 66 hodbabných kamukových obrusov, 190 stolových ručníkov atď.

Po týchto troch veseliach Ďuro Thurzo dal popísať svoju bytčiansku pokladnicu, v ktorej ešte zostalo: 5 nákrčníc so zaušnicami; v najbohatšej bolo 91 rubínov, 62 diamantov a 48 perál; v najchudobnejších 4 diamanty, 4 rubíny, 12 smaragdov a 32 perlových očiek. Osebe ešte 17 zaušníc s 10—2 diamantami, 37—6 rubínami, 52—8 perlovými očkami vyložených; potom 25 zlatých retiazok: medzi nimi jedna na španielsky spôsob zhotovená, agraffami ozdobená, celými radmi perál, — v ktorých bolo 800—60 menších-väčších očiek, — diamantami, rubínami, smaragdami vyložená;

ďalej, jedna z pohanského peniaza zhotovená; potom 10 prsteňov mladej panej, 41 rubínami, diamantami, safyrami, smaragdami, türkizami, chrisolitom vyložených, dva vyhotovené na podobu obrúč, »v nich je liek zarobený;« 13 kusov náramníc, z nich viac párnych, v niektorých liekové kamene, jedna ale z pohanského peniaza vyhotovná; 14 diamantami vyložených agraff, z čiastky emailovaných; 13 bielych a svetlých emailovaných pásov, s obrázkami anjelov, pri spone s baránkom, medzi nimi viac 100 dukátov vážiacich; 14 diademov, kameňami a diamantami vykladaných, 8 klobúkov, diamantami, rubínami, agraffami a zaušnicami vykladaných, 54 dvojnásobných a 4 pol kúp, dohromady 281 gír a 20 lotov striebra váhy; 79 vybíjaných vrchnákových pohárov, 40 na spôsob zvona zhotovených pohárov, 13 na spôsob hrozna, 21 kvetnatých kúp, 12 strieborných koniev, 17 umyvadiel, 21 pozlátených šialok a pohárov, 5 pozlátených fliaš, 1 pivničný futrál, s 8 páskovano-pozlátenými flašami, 10 solničiek 18 páskovano-pozlátených a 1 ináč ozdobený svietnik, 93 strieborných z čiastky pozlátených ližíc, 75 z čiastky pozlátených vidlíc, 73 z čiastky pozlátených tanierov, 120 väčších-menších strieborných mís, — čo urobilo dohromady 1415 gír striebra. Mimo toho boly okrasné poháre a kupy, zhotovené na spôsob ryby, slimáka, jeleňa, vola, pelikána, sokola, čápa, ženy, jednorožca; strieborné kalamáre, kadidlá atď. na 195 gír. Potom vojenské nástroje: šable, meče, končité kocprdy, palice, koňské nástroje, šabraky, sedlá, koberce, divánové pokrovce, biele pokrovce, stolové pokrovce, zlaté, hodbabné a sedliacke paplóny, leopardové kože, superláty, olovené nástroje, medené diela. V tejto pokladnici bol bez striebra 2000 mariek (1000 centov) vážiaci poklad. Jednu marku striebra v tom čase po 15 zlatých čítali; vezmúc teda toto za základ, cenu tejto pokladnice môžeme udať najmenej na jeden million.

Táto pokladnica vo väčšej miere v živote palatína, ešte v čas jeho dcéry Heleny a syna Imricha veselia, bola obštípaná, oba razy v podobnom pomere ku predošlým. Jeho dcier každé veno môže sa oceniť na 100—150·000 zlatých. Podľa tohoto boly v bytčianskom zámku: bohatá pokladnica, zbrojnica, sbierky, medzi inými knižnica, ktorú r. 1611 Samuel Hamel usporiadal, zahrada, a na stupni zámku rodinné barvy a odznaky nosiaci vojaci.

K veseliu Heleny Thurzovej potrebné kúpy vo Viedni počaly už dňa 3. jan. r. 1614, a 24. ešte nezakončilo sa strojenie. Veselie trvalo do 12. februára a strovilo sa: 31 volov, 80 teliec, 166 baranov, 44 prasiec, 2 divé svine, 6 jeleňov, 30 srn, 120 zajacov, 308 jarabíc a cisárskych vtákov, 434 husí, 1165 kapúňov, 97 sliepok, 5840 vajec, 56 potiek, 460 pstruhov, 235 mieňov, 308 bielych, 162 rozličných rýb, 32 pôltov slaniny, 129 kýl múky, 279 okovov vína, 150 okovov piva, 15 okovov vínového octu, 10 okovov pivového octu, 304 kýl ovsa, 86 vozov sena, 27 funtov korenia, 126 funtov ďumbieru, 3 funty a 3 verdunky hrebíčkov, 2 funty škorice, 23 funtov morských hrozien, 35 funtov ryže, 23 funtov mandiel, pol funta muriňských orechov, 1 funt a 1 verdung muriňského kvetu, 1 funt a 25 lotov šefranu, 2 tonny fíkov. Len za drobotiny vydali 4332 zlatých.

Jako som povedal, ešte za živobytia Ďura Thurzu veselie syna Imricha bolo držané, ktoré jeden mesiac trvalo.

Ďuro Thurzo na vonkajšom dvore bytčianskeho zámku z príležitostí veselných slávností dal postaviť palotu, nad jejž vchodom čítať možno čas stavania a cieľ tejto paloty zvečňujúci nápis: »Spectabilis ac Magnificus

Dominus Georgius Thurzo de Bethlenfalva Comes Comitatus Arvensis, Pincernarium Regalium in Hungaria Magister ac Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis Consiliarius ex Amore paterna pro solenitate Nuptiarum Charissimarum filiarum suarum Domino Deo sibi donatarum si Dominus Deus tam diveas superstites esse voluerit Palatinus hoc fieri et exstrui Curavit anno Domini 1605.«

Na súkno, potrebné ku pohrabu Ďura Thurzu, dňa 19. febr. r. 1617 v Bytči konaného a na iné spotrebovalo sa 5000 zlatých. Jeho bytčiansky pohrab bol imposantný sprievod, na ktorom krajinskí prední mužovia, zástavníci, mestskí a cudzozemskí vyslanci a hodnostári vo veľkom počte sa súčastnili; len cez Trenčín išli: považsko-novomestský prepošt s viac farármi, Ján Pálffy, vyslanci Modry, Prešporka, Trnavy a Šopronu, ktorí dňa 21. februára sa už domov navrátili. Trenčianske počty o tomto pohrabe takto znejú: »1617 17. febr. poslani byli Pani na pohreb pana Palatinuša, Na 6 osob a 4 kone utroveno 6 fl. d. 86«. — Listinu, poriadok a spôsob tohoto pohrabu v sebe obsahujúcu, Szerémi (Odescalchy) sdeľuje v »Századok«-u. Podľa tejže po predku išli rajeckí a bytčianski žiaci s praedikatormi, k ním pridelenými, potom 20 do čierneho rúcha oblečených žobrákov, potom bytčianske a rajecké cechy s faklami, za tými 6 uhorských trubačov v čiernom rúchu a s trúbami, zastretými čiernym taffatom, medený bubeník v čiernom a s bubnom čierno zastretým, za tým krajinskú zástavu niesol Ladislav Horvát na koni, oblečenom strieborno-zlatým nastrojom a Illésházym danom; potom šiel konícky zástup (100 jazdcov) v štvorstupe v čiernom rúchu a s práporovou kopiou, čierno zastretou, ktorý, keď ku kostolu prišiel, z dvoch strán do radu stal a vyčkal konec processie. Potom nasledovali s horiacimi faklami: mestskí vyslanci, zemani, kapitáni jazdcov, iní žiaci žilinskí s praedikatormi, veľkomožní páni, stoliční hlavní župani, gróíi, zástavníci v maďarskom rúchu a iných národov hodnostári. Za týmito niesol Štefan Sybrik do pokory oblečenú zlatú podkovu, zlatý meč ale istý Herman a palicu Pavel Farkas. Zlatý šišak s pštrosým perom niesol Franko Jani, z dreva vyrezaný, pozlátený, okrúhly odznak Gabriel Eszterházy a Melichar Szentiványi. Za týmito išiel železným bronením odiaty a zlatým nástrojom ozdobený Pavel Balogh, jako jazdec na starom koni, troma perovými chocholmi opatrenom. Palatínovu čiernu zástavu zlatom písanú, niesol Franko Zoltán. Mikuláš Polyani, odiaty v pokore, viedol sivého koňa, prikrytého čiernym zamatom; na tomto koňovi boly štyri zlaté odznaky. Potom z čiernej taffaty zástavu pešo niesol Armpruster, a iného, čiernym súknom prikrytého a štyrmi odznakmi opatreného koňa peši viedol Franko Kis. Teraz niesli v čiernom rúchu oblečenú mrtvolu, štyriadvadsiatí: Musinsky, Illay, Néki, Deseő, Kubínyi, Thediszigethi, Pongrácz, Mariasi, Bácsmegyei, Andrej Szőcs, Pápai, Ikernari, Csepkonith, Verebélyi, Palásthy, Alapy, Szerémy, Ladislav Kewnir, Ján Illovay atď. Po obidvoch stranách rakve kráčala rodina a tejto vyslanci, z ktorých šestoria niesli horiace odznakové fakle. Pred rakvou kráčal palatínov syn, Imrich, s dvoma hlavnými rodinnými údami. Za rakvou viedli manželku Imricha Thurzu dvaja údovia rodiny a síce: Batthyány a Stanislav Thurzo. Potom nasledovali: palatínova vdova, manželka Michala Czobora, Jakusithka, Erdődyčka, Illésházyčka, grófka Maria Thurzová, grófka Katarína Thurzová, grófka Anna Thurzová, Ghyczyčka, a ostatné veľkomožué zemanské panie z rodiny, palatínovi pešiaci v čiernom, s ozbrojenou rukou, po 8 v jednom rade, potom sluhovia pánov a vyslancov a celá obec. Počas celého pohrabu

zvonili. V kostole rakev položili na prostred kňažišťa; okolo nej horelo 8 bielych fakieľ. Veľký oltár zastretý bol čiernym zamatom, na ktorom boly zlaté odznaky. Stolice a kňažište pokryté boly čiernym súknom, kazateľnica čiernym zamatom. Zbroj, zástavy, odznak, šišak, meč, palicu ostrohu držali okolo rakve dotiaľ, kým dokončili kázeň a modlitbu. Najprv bola oratia, a potom jedna slovenská kázeň v kostole, a druhá, tiež slovenská, v cmiteri okolo kostola; maďarsky kázal z okna školy Diósy. Po kázni rakev umiestnili do jednoho sklepenia. Manželku Imricha Thurzu patriční ľudia odprevadili do zámku.

Predtým, akoby boli mrtvolu zo zámku pohli, tiež dve kázne držali; vo veľkej palote po maďarsky kázal Boldizsár, a pod palotou po slovensky považsko-novomestský prepošt. Po pohrabe gazdovia povolali do paloty pánov a vyslancov.

Pohrabný sprievod usporadovali: Jakusith, Trsztyánszky, Theodosius, Rymay, Csuthy, Ján Sándor; fakle rozdávali: Daniel Eördögh, Juro Abaffy, Martin Zsarnóczay, Martin Lipthay, Kerepács a Lúcsanszky.

Pri jedných dverách kostola stál Csuthy a Fáncsy s jedným desiatnikom a jeho podriadenými, pri druhých stáli Bori a Gašpar Keszy tiež s desiatnikom a tohoto podriadenými, a pri dverách cintorína Štefan Kalmár a Mikuláš Marsovszky.

Gazdovia boli: Zerdahelyi, Trsztyánszky, Ján Sándor, Kőszeghy a Litassy. — Z Oravy a od inokade prinesenú potravu k rukám nosili: Krabetius, Michal Nyizsnyánszky, Gyurcsánszky, Lithvay, rychtár a jeho syn Stanislav. — V kuchyni boli: Gyurcsánszky, Pozsghay, Marsovszky a Burian. — V pivnici: Kreszács, Martin Lypthay, Lúcsanszky, nálevník vína, dva víno nosiaci lokaji so štyrmi hajdúchmi.

Podľa obyčaje predkov aj tento smutný akt dokončila skvelá hostina, na ktorej stroveno: 10 volov, 43 teliec, 144 škopov, 341 husí, 691 sliepok, 12 indiánov, 103 jarabíc, 2 drozdy, 2 jelene, 1 srna, 27 zajacov, 18 prasiec, 55 šťúk, 169 kaprov, 100 pstruhov, 750 bielych rýb, 350 mieňov, 600 sleďov (häringov), 43 karasov, 1600 vajec, 6 centov syra, 1 cent soli, 100 centov najfajnejšej múky, $7^1/_2$ centa tortovej múky, 9 centov paštetovej múky, 8 pôltov slaniny, 54 holbí masti, 29 funtov masla, 28 holbí mädu, za 12 zl. lojových sviec, 103 funty fajnového oleja, $6^1/_2$ okova vínového octu, $2^1/_2$ centa pivového octu, 235 okovov vína, 114 okovov piva, 566 kýl ovsa, 61 vozov sena, 100 vozov slamy.

O vlivu slovenského dialektu na spisovný jazyk v Kollárových básních*).

Podává *dr. Jan Jakubec.*

Při studiu Kollárovy činnosti básnické pronikala mi víc a více obzvláště jedna přednost básníkova — jeho vynikající tvůrčí síla jazyková. Je to přednost u Kollára dosud málo oceněná.

Známější je u nás Kollár svým neblahým působením filologickým, kdy zejména v theorii má své choutky filologické, kdy upředl si v hlavě podivný ideál české mluvy spisovné, který snažil se prováděti brzy i v praxi. Z této doby Kollárovy činnosti ustálil se vtipný úsudek Fr. Čelakovského: »Kollárovi se také matou koncepty — filologicky začíná básnit a básnicky filologisuje.« Ale zapomíná se, že Čelakovský pronáší soud tento pouze o nešťastném vydání »Slávy Dcery« z r. 1832.

V tvořivosti mluvy u Kollára nutno rozeznávati — jako v celé jeho činnosti básnické — dvě fase: první spadá v počátek jeho působení básnického, tedy asi v léta od r. 1819 až do r. 1824; jeví se v samostatné sbírce »Básní« z r. 1821 a pak v prvním vydání »Slávy Dcery« z roku 1824. V této době u našeho básníka proniká nejšťastnější síla tvůrčí.

Mohutnost tvůrčí síly můžeme nejlépe posouditi z toho, že jeho verše z této doby ukazují po stránce jazykové i dnes ještě životní schopnost. Verše jeho zní nám docela moderně; čteme-li je, nijak nemůžeme souhlasiti s myšlenkou neustále u nás opakovanou, jakoby teprve v moderní době ukazoval se u nás bůhví jaký rozvoj mluvy básnické.

Studujeme-li naši moderní mluvu z této stránky blíže, vidíme, jak veliký vliv měl Kollár zrovna na naši básnickou mluvu. Z Kollára vycházejí všichni naši básníci pozdější: z nadšení pro jeho poesii rodila se snaha českých básníků, aby jeho mluvu také co možná si osvojili; Kollár byl po této stránce studován od několika generací. A dnes ještě čelný náš básník Svatopluk Čech, který též po stránce ideové stal se v mnohém ohledu dědicem snah Kollárových, svým fondem jazykovým tkví úplně v Kollárovi. Mluvu Kollárovu patrně pilně studoval. Co u Kollára našel života schopné, to z něho vybíral a v duchu jeho tvořil pak dále. Jeho poklad jazykový je jako nově štěpený strom, který zasadil Kollár. Tento po-

*) Tato rozprava jest částí práce o jazyce v Kollárových básních.

zdější rozvoj naší mluvy básnické sám dal Kollárovi svědectví nejskvělejší. Pronáším tento úsudek, který bude se snad zdáti názoru dosavadnímu překvapujícím, na základě zralé úvahy a na základě látky podrobně zpracované. V první době své tvůrčí činnosti Kollár co do rozhojňování českého pokladu jazykového kromě J. Jungmanna nemá mezi svými předchůdci rovně; ale nenašel ho také mezi všemi následovníky. Zdá se, jako by byl tušil svou vlastní sílu, když psal nápis »Básnivá řeč« :

»Jednomu básníři šťastně když prošla přes ústa
řeč, tu potom básní už z polovičky sama.«

Obohacování pokladu jazykového u Kollára děje se — jako u jeho předchůdců a vrstevníků — ze čtyř pramenů: 1. přenášejí v živou mluvu zaniklá slova ze starých pramenů českých a tak je znovu oživují; 2. mnoho přenášejí do spisovné mluvy ze živých nářečí, jejichž jsou příslušníky; 3. některá slova vypůjčují si z příbuzných jazyků slovanských; 4. když ani tyto zdroje nedostačují, tvoří, berouce za základ tyto zdroje, slova nová.

Kollárovi kromě toho připadá ještě jiná úloha: je zprostředkovatelem mezi svými nejbližšími předchůdci a mezi generacemi budoucími. Kollár totiž byl nejen jako básník slaven, nýbrž i pilně čítán, a tu rozhojněný poklad slovný, který by býval jinak snad u básníků menšího významu zůstal zapomenut, uveden Kollárem v běh a život. Nejšťastnější Kollár byl ve tvoření nových slov.

Při přejímání zásoby slovné ze svého dialektu nacházel pravou šťastnou míru v době svého prvního tvoření básnického. V básních, které se objevovaly od r. 1832., přejímal Kollár z nářečí s úmyslem hojnější měrou nežli dříve. Ale těmto jeho výtvorům básnickým většinou chyběla poetická živnost, žár a síla, kterou zapisovaly se v srdce čtenářů jeho básně, které vytvořil v mladistvém svém zápalu a nadšení. Proto ani látka jejich, poklad slovný, nenabývala schopnosti životní.

V tomto obohacování českého spisovného jazyka ze slovenských nářečí Kollár u nás měl již své předchůdce: Tablic, Palkovič, Šafařík a jiní jsou toho zjevným dokladem. Básníci původu českého jejich základ jazykový přejímali ochotně do svých básní*); viděliť v tom oplodňující živel pro český jazyk spisovný. Básníci Slováci poměrně hojně tvoří též nových slov, již snad proto, že museli se spisovnému jazyku českému více učiti, že při něm se museli více vzdalovati od svého dialektu.

Přítomný článek nechce býti potvrzením úsudku, který jsem o Kollárově tvořivosti jazykové v tomto úvodě všeobecně předeslal: nespadá to v rozsah této stati. Zde se chci obírati výkladem o tom, kterak Kollár za svého filologického vzdělání podléhá vlivu svého dialektu, jak tento neuvědoměle proniká v jeho řeč spisovnou; jak básník na základě svého dialektu sestrojuje si umělý jazyk spisovný a jak snaží se zaváděti jej v praxi. Tím bude též blíže vysvětleno příčinné spojení mezi jeho theoriemi i jeho názory a vlastní praxí.

V tomto článku hleděl jsem shrnouti co možná vše, co se k našemu thematu vztahuje: Kollár má se tu objeviti po určité stránce ve své podobě celé. Chtěl jsem tím zároveň na konkretním příkladě ukázati, jak básník

*) Konkretně ukázal jsem to ve svém spise »Ant. Marek«, str. 148. a n.

podléhá svému rodnému nářečí, někdy i proti své vůli. A jeden příklad, zejména tak význačný, jako je Kollár, je zajisté psychologicky zajímavý pro spisovatele vůbec.

I.

Theoreticky Kollár filologii pěstoval již od nejútlejšího mládí. Vedlo jej k tomu jak vlastní jeho náklonnost, tak zejména též duch tehdejšího školství, zvláště jak vyvíjel se za Kollárových studií v Uhrách. O tom Kollár zanechal nám zprávy jednak ve svých Pamětech, jednak svědčí o tom skutečné studium jeho a jeho činnost literární sama.

Ve svých Pamětech (str. 104—106.) vypravuje, s jakým úsilím sháněl se po slovenské grammatice, když dostalo se mu za chybu, jíž dopustil se v mateřštině, pokárání od učitele a od spolužáků výsměchu. Ještě zjevněji Kollár charakterisuje svou schopnost a náklonnost filologickou na jiném místě svých Pamětí. Vypravuje o sobě jako o studentu, který chystal se vstoupiti na další studie (asi nynější vyšší gymnasium), jež nucen byl násilně přerušiti. Cestou do Báňské Bystřice etymologisuje o původu slov Hermanec, Ulmanka, Kostivár. Tu ovšem promítá Kollár do svého mládí způsob i vědomosti z let daleko pozdejších; ale charakteristické je, jak líčí sám sebe z těchto let mladších. »Prvá má péče«, svědčí již o svém mládí, »když jsem někam přišel anebo něco slyšel, byla na původ slova a na počátek věcí se tázat«. (Pam. str. 169.)

I postup jeho studií, když hleděl se blíže seznámiti s českou řečí, dál se lopotným způsobem filologickým. Vyličuje, jak po boku přítele svého Sam. Rožnayho v Bystřici (r. 1816.) poznal mezery ve vědomostech ze své mateřštiny. »Abych tuto štěrbinu ve vzdělanosti své vyrovnal, vrhl jsem se hned po skončených školách s jakýmsi nedočkavým chvatem na studium mateřčiny a sice nejprve na poznání mluvnic a slovníkův, pak překládání a posléze na vlastní pokusy a plody« (Pam. str. 224.). Kollár tedy učí se mateřštině především z mluvnic a ze slovníků!

Tento postup jeho vzdělávání filologického viděti je v jeho poznámkách z oněch let. Mezi jeho papíry, uloženými v Českém Museum v Praze, nachází se několik listů sešitých. V nich můžeme stopovati toto lexikální učení se jednak mateřštině, jednak i němčině. Zapisoval si tam vedle sebe význam nejobyčejnějších jmen po německu a po slovensku; dále několik konvencionálních frasí. Jinde zase jen slova česká. Patrně jsou to slova, jež byla tehdy buď nová anebo byla nová aspoň pro Kollára; na př. ženkýl, hejsek, ředitel=Director, správce, jednatel=Agent, dohlížitel=Aufseher, velitel, strojmistr, zástupce, jistina atd.

U jiných slov bezděky vtíral se Kollárovi hláskovný tvar dialektický; na př.: Sev*o*r, prům*e*r, odpov*e*ď, obl*u*k, p*r*ez*a*rovati, hniličky jed*o*l.

Při těchto slovech nešlo studentovi o výrazy německé, ty byly mu běžné; chtěl patrně rozšířiti svou znalost slov z češtiny. Mnohá z uvedených slov českých mají při sobě totiž též význam latinský; na př. ústav = institutum, nářečí=dialectus. Při tom češtiny byl ještě málo znalý. Dopouští se chyb: koritnačka, tu sváděl jej snad jeho slovenský dialekt, jako by slovo to po česku znělo kořitnačka), gich (Südwind), teyni rada a j. Délku hlásek často neoznačuje.

Rovněž fraseologii věnuje pozornost: Ich kann mich nicht drein finden= Nemohu se do toho hoditi; sich über etwas hinweg (hinaussetzen =

nevšímati si; einem Geld vorschiessen, vorstecken = poskytovati, Geld zusammenschiessen = složit, gewachsen sein einer Sache = dostatečnu býti; schlichten Haare, Streit = porovnati; Gängelband, Leitband = vodítka — plur. gängeln = na vodítkach voditi atd.

Jinde vedl jej asi účel, naučiti se důkladněji němčině, jak svědčí výrazy německo-latinské i pouze německé.

V jeho poznámkách vidíme úsilí, aby seznámil se se slovy vzatými ze živé mluvy. Za tou příčinou pořádá si slovníček, do kterého zapisuje si slova, jako: kočkuji, brynda, býkohlavec, hryzikurka, křečkovati, náhlík, drahoušek a j.; chladnoležák (Faulenzer).

V pozdějších svých studiích Kollár své filologické vědomosti doplňuje. Co začal v Prešpurce u J. Palkoviče, to měrou daleko větší dokonává u svého přítele S. Rožnaye v B. Bystřici. Na universitě v Jeně snaživý student na své studie jazykové učí se dívati filosoficky; zde sbírá si pilně zejména hojné pokyny pro básnické tvoření jazykové. Největší část jeho výpisků, týkajících se tohoto oboru, věnována jest právě řeči básnické. Patrně připravoval se náš básník pro své poslání básnické již v této době. Obzvláště rád poučuje se o tom, jak básník má si počínati při tvoření nových slov.*) Mezi jinými odnáší z Jeny poučení o tom, jak básník smí užívati svého dialektu ve své činnosti básnické. Spisovná řeč má prý z nářečí čerpati poetický vzlet a životní sílu; má se jimi omlazovati a rozhojňovati — ale přece tvořiti svůj vlastní obor.

Když se Kollár vrátil z Jeny, obohacoval své vědomosti obzvláště v jazyce českém. Studoval bedlivě zejména německou mluvnici J. Dobrovského. O tomto studiu máme více dokladů; uvedeme je na svém místě úhrnem.

* * *

Zajímavo je sledovati, v jakém poměru jsou tyto snahy a názory Kollárovy ke snahám a názorům jeho vrstevníků.

U mnohých spisovatelů původu slovenského objevuje se úmyslná snaha, dobýti slovenštině v české řeči spisovné jisté platnosti. V 18. věku na př. Jos. Ig. Bajza obíral se záměrem sblížiti dialekt slovenský se spisovnou mluvou českou čili »počeštit slovenčinu a poslovenštit češtinu;« bylť v »tej snahe Kollár osmnástého storočia «**) Úmysl svůj provádí se svými přívrženci i prakticky ve svých spisech. — Nespadá v můj úkol blíže sledovati další vývoj této stránky. Zmíním se jen, jaká mínění vyslovují se o tom v době, kdy Kollár vstupuje na dráhu své činnosti spisovatelské.

V této době dřívější známé pokusy Bernolákovy, povýšiti slovenštinu na samostatnou řeč spisovnou, otázku tu značně přiostřily. Jedny přivedly v tužší odpor, druhé přesvědčily o tom, že slovenskému dialektu dlužno činiti jisté ústupky a to, — jak byli přesvědčeni — na prospěch řeči spisovné.

K prvním patří hlavně Slovák J. Palkovič a jeho stoupenci. Palkovič tou dobou (1820) vydal svůj slovník česko-německo-latinský. V slovníku tom pojal též hojnost slov a výrazů slovenských a moravských,

*) Jak Kollár vzdělával se filologicky za svých studií akademických, psal jsem podrobněji v Osvětě, 1893 ve článku »Jan Kollár v Jeně«, str. 779—709.

**) Jar. Vlček »Dejiny literatúry slovenskej« str. 21.

užívaje k tomu též sbírky Rybayovy a Leškovy. K předmluvě k sborníku vykládá účel toho. Byl to účel praktický. Nedá prý se čekati tak hned slovenský nebo moravský idiaticon (slovník určitého nářečí). A přece znalost těchto odchylek od češtiny je užitečná, ba nutná přemnohým lidem, jako vojsku, kupcům, obchodníkům (III—IV.); z toho bude prý se těšiti též literát ex professo, příští lexikograf (str. VI.).

Z tohoto dodatku, že hodí se též pro literáty ex professo, dalo by snad usuzovati, že Palkovič sám byl nakloněn obohacování se české řeči spisovné z dialektu slovenského. Avšak spisovatel docela zjevně vykládá svůj názor o tom na str. VIII.: »Než nemohu dosti důrazně vytknouti, aby se ani tato zastaralá, ani slovenská a moravská slova beze všeho nepřijímala v řeč spisovnou.« K tomu prý jich nepřibral do svého slovníka — některá, jako *pleso* prý by nebylo neradno přijmouti; než i to »si volet usus — consensus eruditorum.«

Stanovisko Palkovičovo v této otázce nejlépe vyplývá ze způsobu, jakým Palkovič mluví o svém dialektu slovenském. Ostatní čeština (vyjma výrazy dialektické a cizí) je prý zároveň »das Hochslovakische« s malými rozdíly (vytýká odchylky hláskoslovné). »Das feinere slovakische, jest prý u kazatelů a slovenských vzdělanců, kteří drží se české gramatiky (str. VII.) Jen velký *dav* (»der grosse Haufen«) mluví prý: bol, mal, duša, v zlom. V některých stolicích odchyluje prý se *luza* (»der Pöbel«) od jemné vzdělané spisovné mluvy ještě více (VIII.). Takové výrazy nesvědčí ovšem o lásce k rodnému dialektu.

Ale jiní — a právě spisovatelé největšího vlivu, jsou o tom jiného mínění. Dobrovský ve svých spisech a zejména ve svém »Lehrgebäude der böhm. Sprache« mluvnici českou zakládá na širokém podkladu československém. Ukazuje zákony jazykové a mluvu českou zpytuje jednak po stránce historické, jednak podle tehdejší spisovné i živé mluvy české; při tom přibírá i dialekt slovenský. Častěji ukazuje na shody mezi staročeštinou a slovenštinou, zvláště po stránce hláskoslovné. Z toho nepřímo přiznává větší zachovalost jazykovou u dialektu slovenského nežli v češtině (na př. *aj.* m. *ej*: daj, volaj (str. 14.); *ú* m. *ou*: búře (str. 14.), múka, lúpiti; *ó* m. *ů*: nóž, sól, kóň a j. v.) Hojné doklady slovenské, jako: zajac, (str. 43.) vajce (str. 13.), čuji (str. 13.), čo; v příp. v lok. *-och* (rokoch, věkoch 175.) vidá za vidí (236.) a j. v.

S Dobrovským v pojímání češtiny ve smyslu československém jde za jedno J. Jungmann. Názory jeho tlumočí hlavně Preslův časopis *Krok*, pro který Jungmann vlastně redigoval část filologickou. V Kroku nacházíme na několika místech vyjádřené mínění o dialektu slovenském. Tak v I. d., 4 sv. str. 10—19 uveřejněna jest slovenská báseň J. Holého, psaná na počest Alex. Rudnaye. Této básni předeslána je zajímavá »Předmluva o potřebném skoumání jinoslovanských nářečí.« Je v ní vzácný příspěvek k historii našeho jazyka; zejména k historii dialektologie. Uvádím z ní zde myšlenky, týkající se slovenského dialektu. Spisovatel (J. Jungmann?) praví tam: »Pověděl jeden z grammatiků našich (míněn asi Palkovič v uvedeném místě z předmluvy ke slovníku), že slovenský (vůbec podleji slovácky) dialekt jest toliko sprostý český. Tím řekl něco pravdivého, protože v našem sprostém nářečí mnoho nacházíme, co se s ním srovnává; avšak to ani jednomu ani druhému z těch dvou nářečí na potupu býti nemůže. Ve sprosté mluvě každého slovanského národa zachovaly se posavad mnohé slovce a mluvení způsoby, kterých v písemném jazyku na-

darmo hledáme. Možno-li také, aby všecko v knihách stálo, co se kde mluví?« (str. 10).

O významu, jaký má studium nářečí, vykládá se tu dále zcela moderním názorem (str. 12): »Mnohé slovce obyčejem místným porušení vzala, a toliko z jiného nářečí vysvětlena býti mohou, v němž původně ráz svůj zachovala; na př. kapradí v slov. slově *paprut* a tak vidno, že kmen jeho jest *prut*, jakoby nedokonalý *prut*.*) *Ratolest* zkaženo jest z *letorost*, kteréž ještě tam zde v Čechách se slýchá a polským *latorostka*, *latorost* se potvrzuje.«

»Každý dialekt jest obzvláštní forma lidského myšlení, a jako zvláštní pramen filosofie, a již proto pravému libomudrci důležit. Každý má nějaké vady, ale i dokonalosti. Co o celém nářečí, to v částečných dobách jeho vzdělání platí. Nejen to klassické, co toho neb onoho roku, od toho neb onoho člověka psáno jest; ale co jest v každém ohledu lidsky dokonalé, to klassické, nechť to kdykoli a od kohokoli psáno.

»My tedy uznávajice užitečnost skoumání jiných nářečí, dle návrhu tohoto spisu (v Krok I. str. 10.) ku vzdělání slovozpytu něco časem jinoslovanského zde umístíme, a počínáme básní slovenskou, z *nářečí*, *od někož český jazyk podle nejpodobnejšího domnění pochodí*, kterýž nám tedy jakožto nejbližší, nejdůležitější býti musí (v Krok II. str. 59.) a kterýž dle Dobrovského (Gesch. d. b. Sprache) za přechod českého a polského do chorvatského a vindického nářečí považován býti může.«

»To ještě připomínáme, že protestanské církve slovenské v Uhřích českého nářečí, katolíci pak tohoto zvláštního, o kterém zde řeč jest, z obecné mluvy vzatého jazyka užívají, a kterýž proto nejeden, ale podle krajů neb stolic rozdílný jest, rovně jako u nás jazyk k Bavorům od jiného v okolí Pražském neb u Krkonošů v něčem vždy se rozeznává« (str. 12—13.)

Co na tomto místě vyloženo jaksi theoreticky a soustavně, objevuje se ještě na některých místech jiných ojediněle a v příkladech. Tak na př. při posudku o dvou knihách B. Tablice (Lidomil 1813, a Kratičká Dietetika, Krok I. d., 4. sv., str. 120—127) referent vykládá o jejich stránce jazykové: »Když sobě povážíme, že Panonský Slovan, jaký jest p. sp. (t. j. Tablic) chtěje čistě česky psáti, bedlivěji musí nahlížeti do kněh nežli rozený Čech, jelikož ho mateřská domácí mluva často v pochybnosti opouští, neznajíc žádného *ř*, tedy ctíti musíme jeho nad nesnadností dobyté vítězství« (str. 123).

V dalším vytýká pak mnoho slov původu slovenského. Některá docházejí jeho zalíbení; nyní všeobecně jsou běžná na př. úslunί, hostec (Fluss), blabolení (fantazování), hrtan a j. Referent končí svou úvahu tímto zajímavým míněním: »Zde připomenutí toto konečným dokladem stůj: že *v mluvě domácí Slovenů v Uhřích ještě veliký poklad bohatstva a krásy jazyka našeho leží*, jehož by čeští spisovatelé pod Tatrami rodilí, jakož toho příklad v této knize máme ve svých spisech s šetrnou střídmostí *k obecnějšímu vděku a upotřebení na jevo vynášeti mohli.*« (str. 127).

Z projevů pozdějších zaznamenávám hlas Kašpara Feyérpatakyho, »tatranského Slovana,« který v Čechoslavu 1825. str. 90—91 přednesl »žádost k českým spisovatelům.« Vedle jiných požadavků, zejména aby nová slova byla spisovatelem vysvětlována, pronáší i ten, aby spisovatelé »nejinačili jináče dobrá a od dávna vůbec i mezi pannonskými Slovany v užívání jsoucí slova. Potřebné a pro českou literaturu velmi osožné (zištné)

*) Původní znění slova toho bylo však *paprat*ъ.

by bylo, kdyby všichni páni spisovatelé, jako někteří skutečně již činí, čeští, zvláště pak básníci i na nářečí pannonských Slovanů svou pozornost obraceli a slova, jichž tatranský Slovan čistěji, určitěji vyslovuje, přeslovanštili (chce na př. m. třtina, trstina, krstiti atd.) Některé knihy, »s nevrlostí prý na stranu kladou, vidouce, an páni spisovatelé tak *čeští* (slov. češtiti), jakoby se schválně od nás oddalovati a odlučovati chtěli.«

Mezi spisovateli, kteří chtěli češtinu spisovnou obohacovati z pokladu dialektu slovenského, přihlásil se i Kollár. Přihlásil se theoreticky i prakticky. Učinil to hlavně v rozpravě »Myšlénky o libozvučnosti řeči« (v Kroku I. d., 3. sv. str. 35).

O jedné věci nemůže býti pochybnosti: Tato rozprava posílila snahy Slováků za samostatnou řeč spisovnou. Přispíval-li i jinak Kollár, zejména svým sbíráním písní slovenských, zároveň se Šafaříkem neuvědoměle a proti své vůli k utužení kmenového povědomí Slovákův,*) zde pronáší své myšlenky, které musely míti později, když Kollár nabyl slavného jména, svůj nepochybný vliv. Spisovatel odmítá sice od sebe podobný záměr: »Nechť nikdo nemní, že se tu snad radí, abychom bernolačili (str. 41). Ale proti čemu se zde theoreticky vzpíral, to prakticky skutečně způsoboval. Požaduje přímo na české řeči spisovné, aby učinila slovenskému dialektu některé ústupky. »Možná věc,« vykládá ve svých vývodech, »že by se to Čechovi za některý čas snad i těžko i směšno vidělo mluviti: mladica, dobrodinca — *ale naopak to právě by i Slovák o sobě říci mohl, že mu je těžko hovořiti: mladice, dobrodince a to tím více*, že Čech při tom prvním jenom svým rtům, *Slovák ale při tomto posledním svém rozumu násilí a křivdu učiniti musí*« (str. 44). A podobně při výpravě proti českým dvojhláskám Kollár připomíná, že zvuk jejich »uchu slovenskému téměř nesnesitelný jest. A když Slováci Čechům všecko obětovati chtějí z ohledu na řeč, proč pak by Čechové aspoň něco Slovákům neobětovali« (str. 47).

Při požadavcích jednotlivých Kollár ukazuje opět a opět na přednosti slovenského dialektu naproti spisovné češtině. »Ne o slovenské, ale o české řeči to však přece tajiti nelze, že se *i*, *í*, *y*, *ý* při ní příliš rozhnízdilo« (str. 39.) Přimlouvaje se za tvary vedol, nesol a j., Kollár praví docela: »*Aspoň tu Čechům nebude hanba Bernoláka následovati*« (Výkl. str. 368). A tak i při jiných případech čeština spisovná má si zavésti lepší věci, hlavně libozvučnější hlásky podle slovenštiny, »nevinným způsobem od Slováků vypůjčeným.«**)

Z novot svých slibuje si mezi »výplyvky,« že by to liternímu spojení Slováků s Čechy nevýmluvně napomohlo,« (str. 42) čili, jak se jiným obratem vyjadřuje: »Tak se Čech se řečí více zeslovaní, a Slovan, obzvláště Slovák, více zčeští (str. 41).***)

Zvláštní náklonnost ke svému slovenskému dialektu Kollár dal na jevo ve svém Posudku Česko-německo-latinského Slovníka od Jiřího Palko-

*) J. Vlček: Dejiny literatúry slovenskej, str. 44.

**) Více příkladů uvedeno bude na svém místě.

***) Tento záměr Jungmann ohnivému reformatorovi schvaluje. Vyslovuje souhlas s Kollárovými Myšlénkami o libozvuku, píše mu (14. dub. 1821): »*Stará čeština celá jest skoro vaše slovenská.* Polehku dálo by se to spojování zvláště skrze básníky. Nebude to ovšem bez násilného hřmotu Gotšedů českých, zvláště Nejedlého & Comp., ale nic na škodu, dělejme co můžeme, já již dávno *želati* osmělil se oživovati na místě vinšovati nebo přepilovaného želeti« (ČČM. 1880, str. 44).

viče« (Krok I. d., 4. sv., str. 128—141*). Vzdává Palkovičovi zvláštní chválu za to, že »Čechy pozorné činí na ty poklady řeči,« které v Tatrách až posaváde skryté ležely, a obě stránky p. Vydateli za to vroucně děkovati budou. Čech proto, že se mu tak mnohé němčinou vyhnané slovo zase domů vrátilo, mnohé stárnoucí obnovilo, mnohé churavé a zpotvořené ozdravělo, mnohé zemřelé zkřísilo; Slovák proto, že ho p. Spisovatel zanedbaného nyní podle Čecha s rovnou uctivostí usadil.**)

Jak správně Kollár pohlížel na úlohu dialektologa již v tehdejší době, o tom svědčí několik míst v jeho posudku. Vytýká na př. Palkovičovi, že měl »slova slovácká psáti tak, jak je Slovák vyslovuje, a ne, jak by asi v českých oustech zněly.« Zásada to zajisté v moderní době všeobecně uznaná. A podobně prý i význam slovenských slov Palkovič nepodává vždy správně, jak mu dokazuje na příkladech.

Na jiném místě svého posudku Kollár ukazuje až překvapující znalost svého dialektu. Praví totiž: »Jináče jest s tím článkem jeho díla, který *nářečí slovácké* za cíl má, tu i při hojnosti studnic jednomu pracovateli svrchované ouplnosti dosáhnouti nelze. Aspoň 50 let a 50 pomocníků a sbíračů se k tomu vyhledává, aby se ona slovní rozličnost a mnohojazyčnost mezi Slováky v jedné knize sjednotila.« Moderní studium dialektů dosvědčuje, že Kollár v tomto úsudku příliš nenadsazuje. Z toho zajisté viděti, jak pilně Kollár obíral se studiem svého dialektu, jak hleděl také praktickým sbíráním pokud možná poklad jeho jazykový si osvojiti.

O tomto praktickém sbírání slovenských slov a slovakismů zanechal nám Kollár zejména ve své korrespondenci s Jungmannem několik svědectví. V dochovaných poznámkách Kollárových nalezáme stopy jeho studií grammatických ještě z let pozdějších. Největší péči věnoval slovesu. Většinu těchto tvarů vypisoval si formami slovenskými.

Při svém návratu z Jeny do vlasti Kollár pobyl asi čtyři týdny v Praze; zde stýkal se nejvíce s Jungmannem. Jungmann jistě jej povzbuzoval jako mnohé své přátele, kteří žili mezi lidem, aby věnoval zvláštní pozornost slovům a úslovím v živé mluvě. Kollár hlasu tak vážného uposlechl; chtěl se touto prací zavděčiti Jungmannovi.

Ze své užší vlasti posílá mu sbírku za sbírkou slovenských slov a obratů pro jeho veliký slovník. Již 28. února 1820 píše mu Jungmann: »Sbírka Vaše slov mně a všem Čechům i Moravanům a Slovákům vzácná bude, neboť pochybuji, aby p. Palkovič byl všeho vyvážil.« (»Čas. Čes. mus. 1880, str. 39). Slib svůj Kollár záhy též vyplnil. Již 14. dub. 1821 děkuje mu Jungmann: »Za znamenitou sbírku Vaši k Slovníku mé upřímné díky; když

*) O »Posudku« slovníka Palkovičova, jehož až dosud si v činnosti Kollárově nikdo nepovšiml, ač je velmi zajímavý pro jeho názor o jazyce, vykládá Jungmann v listě ke Kollárovi (ze dne 2. list. 1822.): »Vaše kritika Slovníka Palkovičova mne také došla, a dal jsem ji již i opsati" (str. 48) Pozdější jeden list Jungmannův ke Kollárovi (25. září 1824., ČČM. str. 54) vykládá o velikém roztrpčení Palkoviče nad úsudkem o jeho slovníku: »Právě včera přišla Antikritika na Slovník jeho. On psaní německé učinil Krausovi, by Preslovi odevzdal ji dle recepisse a hrozil kanceláři uherskou, jestli by se zpečoval ji vytisknouti. Antikritika sama plna jest hrubianství, a musilo se mu pěnit okolo úst, když ji psal« (str. 54).

Palkovič hněval se na tuto kritiku ne bez příčiny; tak ostrým způsobem nebylo jistě posouzeno žádné jeho dílo literární. Ale ostrost ta týkala se více jen zásad, nikoli však osoby Palkovičovy.

**) c. m. str. 129—130. Jaké bylo však mínění Palkovičovo o obecné mluvě slovenské a jaký měl účel, když přijímal do svého slovníku slova z dialektu slovenského, ukázal jsem již výše.

se náhodou ještě nalezne, naději se, že mi to také pošlete. Slovník jest něco nekonečného!« (t., str. 44).

Kollár skutečně nezapomínal na tento úkol, jak svědčí list Jungmannův z 3. led. 1828: »Z poslaných slovakismů a vysvětlených slovcí vroucí díky. Jest ještě mnoho pokladů etymologických u Slovanů Uherských a nesmírná škoda byla by světu Slovenskému, kdyby pojíti měly«. (S. str. 59). V jednom listě (z 28. dub. 1828) vyslovuje Jungmann i úmysl, že by chtěl s Kollárem společně vydati slovník (S., str. 200). Nabídku takovou Jungmann činil i jiným spisovatelům, zvláště Markovi.

Ve slovníku Jungmannově potkáváme se s jménem Kollárovým nejen v předmluvě mezi přispívateli, nýbrž i při slovích samých bývá často uváděn jako jediný pramen; někdy i etymologii od něho Jungmann přejímá.

O této činnosti Kollárově máme však stopy i jinde, a to v uvedeném již »Posudku Česko-německo-latinského Slovníku od Jiřího Palkoviče.« (Krok I. d., 4. sv. str. 128–141). V něm vedle jiných svých mínění o jazyce pronáší se též o důležitosti dialektů na jazyk spisovný. Slovníku Palkovičovu obzvláště vytýká, že k jeho ouplnosti chybí mu mnoho slovakismů. Podává toho doklady: Ku liteře *A* (aneb *u*) slušně by se měla přidati ona téměř vůbec známá slova: *auvětří* (místo, kde vítr provívá,) *auval*, *autrova* (Zehrgeld; nebo *autrata* Slovákům tolik co ztráta), *achkati* atd. K liteře *B*: *bahr* neb *bahor* (loukoť na kolese), *baláchati* (hřmotiti), *broněti* (žloutnouti), *blabolati* atd., ještě větší počet dokladů, o nichž praví, že »dobrým rukoum k užití svěřené jsou« (t. j. Jungmannovi pro jeho slovník.)

V pozůstalosti Kollárově, uložené nyní v Českém Museu, zachoval se nám slovníček Kollárův, psaný asi na 30 hustých stránkách s názvem, Sammlung von Slavismen. V něm spisovatel sebral slova slovenská od *A* až do *Z*. Slova výše uvedená jsou vzata z této sbírky.

II.

Vliv dialektu slovenského u Kollára pronikl značně též v jeho praxi spisovatelskou. Objevuje se u něho po stránce mluvnické. Povšimněme si napřed, jak v básních Kollárových proniká hojná lexikální zásoba slov slovenských.

Kollárova řeč mateřská poskytla mu hojnější látky, nežli můžeme tušiti, když čteme nyní jeho básně. Mnoho máme nyní v české řeči spisovné ustálených slov, která jsou původu slovenského. Zjev tento je z tehdejší součinnosti Slováků a Čechů v literatuře české zcela pochopitelný; vždyť v některých dobách míval o středisko literatury české na Slovensku převahu nad českým.

Vlivu svého dialektu podléhá každý spisovatel, pokud měl příležitost v některém nářečí žíti a jím též cítit. Tyto dialektické živly objevují se zřejměji zvláště u těch příslušníků, jejichžto nářečí je řeči spisovné vzdálenější.

Zavedením spisovného jazyka slovenského odňat byl české řeči spisovné jeden pramen dalšího obohacování a rozhojňování fondu slovného velmi vydatný. Pro nás Čechy jistě nejbližší nám slovenský jazyk nyní není pramenem bohatším, nežli jsou nám ostatní jazyky slovanské. Jeví se u nás bohužel v praktickém životě osvětovém mnoho nevzájemnosti. Čtenářstvu jako spisovatelstvu samému všechen literární život slovenský je pořád ještě příliš vzdálený. Na druhé straně nechci nijak popírati, že přejímání z bratrského nářečí slovenského má dnes již své obtíže. Jinak působí obohaco-

vání pokladu jazykového od příslušníka spisovatele samého, jinak když děje se to s theoretickým povědomím o tomto přejímání. Tomuto druhému přejímání chybí pravý cit jazykový a pravá míra. Co spisovatelé slovenští přinesli do českého jazyka jaksi neuvědoměle, jen že je k tomu popohánělo vlastní povědomí jazykové, tomu snadno všeobecným užíváním dostávalo se sankce. Podporoval to též velice tehdejší rozvoj českého jazyka.

U Kollára vliv slovenské řeči objevuje se v různych dobách různě. Z počátku přináší si zásobu dialektických slov více méně neuvědoměle; ale záhy vede jej k tomu živé povědomí theoretické. Povědomí to pomalu uzrává u Kollára v určitou ideu, v určitý záměr s českou řečí spisovnou v pozdějších letech. Plán ten náš básník hleděl též s houževnatou umíněností, která jej obzvláště charakterisuje, také prováděti.

Vydavatel Kollárových »Básní« z r. 1821 J. Jungmann uznal za nutné pro české čtenáře přičiniti v zadu »Poznamenání,« ve kterém vykládá nezvyklá slova a tvary v této sbírce se vyskytující: »*Plápol* značí Slovenům tolik co drobný řeřavý popel, pýření = Loderasche (jinde Kollár užívá slova plápol v našem smyslu); *báňský* od báně t. rudné hory; *ta* tolik co tam; *sudno* = lodička, člun (tomuto slovu Jungmann neporozuměl, je m. soudno = usouzeno). *Labuť* f. a m. Slavanům, jako choť m. a f; *járek* = potůček jarý; *jarmo* = jho; *snoj* = pot; *oustřeta* = vstříc, cf. střetiti!« Vedle toho vykládá některé zvláštnosti hláskoslovné. »Touž, oudy, proudy a p. vyslovují Slavané i Moravané túže, údy, prúdy atd. odtud rýmy v znělce 12 a. j.

Jak viděti, Kollár projevil tu již v prvních svých básních znatelně svůj původ slovenský.

Avšak v prvních letech své činnosti básnické Kollár pro slova ke svému dialektu uchyluje se jen zřídka. Bývají to z pravidla taková slova, která uvedena již krajany jeho básníky v oběh, v mluvu spisovnou, anebo ta, která Kollárovi vžila se již z mládí. Zejména týká se to slov z obyčejného života, pro která buď v mluvě spisovné nebylo významu anebo nebyla Kollárovi běžná a vžilá.

Z dialektu slovenského hlavně vlivem Kollárovým zavedena do spisovné mluvy mnohá slova, jichž nyní se obecně užívá a u kterých původu toho nyní nejsme si nikterak vědomi; tak na př: *stužka* (dříve užívalo se »pentle,« jako v lidu dosud): dvé hrdličátek, o něž Milek stužky ovinul (III, 90, 21*); v *ústřety* (= v stříc): račte jí (vzdělanosti) jít v oustřety (Dr. b. str. 89, 21), šla jsem jinochovi v ústřety (IV, 28, r.); já šla v ústřety (IV, 25); *pospasy* (Jg. vykladá ze slc.; z lat. post pastum): Gero předložil

* Doklady zkracuji: Římská číslice I—V značí číslo zpěvu Slávy Dcery; arabská číslo znělky: Dr. b. = »Drobné básně« t. j. Sebrané drobné básně od Jana Kollára, které vydal ve »Sbírce nejdůležitějších plodů českých plodů básnických« dr. Fr. Bačkovský. V Praze 1887. Číníme pro stručnost další zkratky z této sbírky, jež značí delší básně, (závoveň udán verš): Př. = Předzpěv k Slávy Dceři); Poč. l. = Počátek lásky): Nář = Nářek; Ces. = Cesta; Rozp. = Rozpomínka; Vl. = Vlastenec; Kr. r. = Královédvorský rukopis; vesměs z r. 1821. Jinde udávám stranu. Vedle toho pokládal jsem za důležité pro charakterisování Kollára označiti zároveň dobu, kdy ta která báseň poprvé vyšla. Označuji: 21 t. j. r. 1821; 24 t. j. r. 1824 atd. Znělky zp. IV a V není třeba označovati datem, protože jsou skoro vesměs z r. 1832; kde bylo jiné vročení, označil jsem je zvláště. Zkratka r. znamená = rým. Poučení, které slovo je původu slovenského, bral jsem z Jungmannova slovníka, který je čerpal buď ze slovníků slovenských (Palkovičova, u Jungmanna, zkrácno Plk; Bernolákova = Brn.) = z materialií Rybayho = Ryb.), nebo ze spisovatelů slovenských; na př. Tablice (Tab.), Kollára (Koll.) a j. Slovenský původ slov Jungmann označuje zkratkou *slc*.

hlavy našich knížat na pospasy (II, 13, 24); *dřík:* dřík pak byli by v ní (v soše) Lechové (III, 7, 32); *sobství*: zahyň, pýcha, sobství (III, 108, 32); *mlaď* (sic = mladý kmen; v tomto smysle: mlaď a přísadka od země se pnouti počínala (IV, 73); Kollár užil významu toho též ve smyslu = mládež): srdce klade na tvář mladi pláč (III, 11, 24, r.); že jsme mlaď sebrali rozsypanou (Dr. b., str. 74, 32). Slova *mláď* užívá též ve smyslu = ženská mládež: mláď svou učily tkávati plátno ženy (proti: muž syny města učil stavěti; Předzp. v. 50). Slovo *mladka* = mladice vedle Kollára uvádí Bernolák): ten jehož Musy mladky řecké pěly (III, 93, 21); *jarmo* přeneseno k nám i formou slovenskou vedle jařmo; *jarmo* již r. 1821; jarmo manské mě hněte (III. 72 21); pod jarmo zemské (Rozp. v. 59), neslo jarmo (II, 9, 32); *vnada* (vyskytuje se ve starších pramenech ve smyslu = nástraha na ptáky, dále naučení ale ve smyslu, jaký má v češtině moderní = půvab, kouzlo, je užíváno hlavně u slovenských spisovatelů): kýž vnad tvých (lásky) užit známe (II. 4, 21), nové vnady rozvinuje (I. 108, 32); jich všecky ozdoby a vnady (IV, 126); *znoj* (ve starších pramenech = teplo; ve smyslu, jaký má v nynější poesii = pot, těžká práce, je ze slovenského dialektu): i mých znojů učijete (I. 70, 21) a j. p.

Jak básník v první době podléhá vlivu svého dialektu, ani nejsa si toho plně vědom, viděti z tohoto příkladu (II, 128, 21):

> Jaro vzniká, mlhu plaší slunce,
> zefyr *loutky* nese trávníkům,
> strom již stínem hoví poutníkům,
> slavík zpívá z kvetového keře;
> tam laň plesá, *onam křepké junce*,
> zde se niva směje rolníkům,
> motýl k sadu, *kachně* k rybníkům,
> zlatá spíchá včela ku *medunce*.

Kolik tu v jedné znělce zvláštností dialektických!

V dalších řádcích rozbíráme soustavně vliv dialektu slovenského v Kollárových básních.*)

Již v »Básních« objevila se i jiná substantiva, nežli výše uvedená, na př. cizí původem *slář* (= závoj): Mína v bílém sláře (III, 88, 21, r.); vedle dialektu slovenského zároveň ve starých památkách českých vyskytují se slova *šlak* (= sled, stopa, III, 90, 21, r.); a *růžtka* (= letorost, proutek III, 88, 21).

Původu dialektického jsou též slova: *rýl* (s významem = rýč): sem rýl (Kr. r., 21); *pinka* (= pěnkava): hlas oné krásné Pinky (III, 13, 21, r.); *loutka* (= snad stvol): zefyr loutky nese trávníkům (II, 127, 21); *kvítnice* (= zahrádka; Dr. b. 92, 21); *turák* (= groš; Dr. b. 102, 21); *ouškleba* (= posměvač, Dr. b. 92, 21).

Po skrovnu vyskytuje se dialektických slov i ve vydání z r. 1824. Sem patří na př. *bočan* (i ve stč. = čáp): bočan spojil s ušlým od nás sluncem letice (III, 116, tak i V 36); *hálka* (= kukla, makovice na věži): věže od veřejí k hálce krytá břečtany (III, 8); *hlavně* (již hojně ve stč. = opálené poleno): házím hlavně na svou vlastní střechu (I, 97); *hole* (= holé hory): patři vůkol, jako žloutnou hole (III, 116); *lemeš* (část pluhu): zhoubný lemeš oráče láme články jejich (Př. v. 96).

*) Při této příležitosti děkuji svému příteli, Jar. Vlčkovi, za mnohá vysvětlení, týkající se významů slovenských.

Rovněž mezi *slovesy*, Kollárem v oběh řeči básnické uvedenými, jsou mnohá, která původem svým hlásí se k slovenštině; tak na př.: *zmiznouti* (později zvláště u Čelakovského) Jg. uvádí dokl. z Plk): zmizni, trude, z mé mysli (Rozp. v. 57); nám zmizly skutky (Kr. r.; sl. 3.), zmizlo heslo (t.), zmiznou u oblohy (t.), pak vše zmiznou znaky (III, 90, 21), co jen zmiznou svodní snové o Ní (III, 46, 21); když zmiznou vlny mutné (III, 5, 32); *strádati* (rus., u Jg. doloženo ve význ. trpěti jako slc. Tabl.; od Kollára Jungmann přejal též etymologii): srdce tužbou strádá (III, 50, 21, r.) *žičiti* (= přáti, z požitčiti = půjčiti) vedle sloven. spisovatelů u Bernol., Ryb. a Koll.; Jg. uvádí Štítný rkp. i v polšt.); velmi často: i vám tuto vlastnost žičím (III, 62, 32, r.); hubinky, jakových zvyk bratrům Rusům žičil (I, 60, 32, r.). Vedle tohoto významu Kollár v prvních básních užívá v jiném smyslu (ž. se = kochati se,): ukojiv se v sladkých snách se žičím (III, 67, 22), ten se žičí jarním kvítím, jinému stín svíží lahodí (Dr. b. str. 44, 21); *kvitnouti* (ve smyslu = květ vypouštěti též u Kocína, jinak doklady Musa moravská Ms. Ps): z ruky pilné naděje kvitne (Předzp. v. 107); podobně *přikvitnouti* se (= neočekávaně přijíti; kde se vzal, tu se vzal; přišourati se) doloženo jako slc z Plk; Bern. Ví d. list. 1816): přikvitne se k nám Radhost; *střetnouti*=potkati; doloženo u Jg. Doležalem a Koll.; u našich básníků = nepřátelsky se sraziti): kde mne střetla (III, 41, 32); Litvanů jsem střetla průvody (IV, 107); Herkulesa dvě postřetnuly osoby (u Jg. Stb. skl. a Koll. I, 8, 32); *vymokati* (= prýštiti, Tabl.): čistý med z ní vymoká (IV, 7, r.).

Původu zjevně slovenského jsou na př. tato denominativa: *lakotiti* (Jg. uvádí je jako slc.; ač vyskytuje se i v jiných dialektech; u nás na př. »máme na to lakoty« = velikou chuť; slc. lakota = lahůdka, sladkost, tedy: *lakotiti* = žíti labužnicky): Nehýřil jsem, nelakotil, nepil (I. 3, 32); *líčiti* (ve smyslu = barviti; v tomto širším smyslu již v stč): Milka ruka prstem líčíc obrazy (I, 12 21); *planiti* (= plání učiniti, vyrovnati): vrchy planí čas (III, 84, 21); *pravotiti* (= práva dobývati, vésti při; s tím souvisí slovo pravotár slc. = advokát): (kdyby proto naše kvílení) všetečne se s Bohem pravotilo (II, 84, 32, r.); *utouliti se*; utoulím se, vzdoru k bázni spáře (III, 85, 21. = uhnu se, při krčím se); *přisestřit se* = kde se krása přisestřila cnostem (I. 85, 21); *vatřiti* (= zažíci svatojan (veliký oheň z roští) od vatra: Sláva vatří plamen (II, 137, 28): *znivočiti* (= zničiti, u Tabl.): jenž žádají, ať se rozsápeme, aby oni pak nás znivočili (Dr. b. str. 65, 45, r.).

Ze svého dialektu Kollár zajisté čerpal i ta slova, která doložena jsou u Jungmanna jako »usus«; na př.: *blekotati* (= bláboliti) hlahol germanský (I, 114, 32); *blyskotati*: Aj, jak pyšně Kreml, Moskvo svatá, blyskoce (II, 137, 28, r.); *brknouti* (= rychle vyletěti; u nás zbrklý; slc. *sbrzgat* = sich aus dem Staube machen; vzít do zaječích): tyto (holoubátka) zbrknou (Dr. b. str. 42, 21); vbrkna v jizbu (II, 73, 32) a j., která jsou rázu všeobecnějšího. Zvláštní obliby v naší moderní mluvě básnické došlo sloveso *jihnouti*, jež je původu slovenského (= rozpouštěti se): kost v těle jihne nejzazší (II. 5, 21); únor jihne (II, 134, 32).

Jiná alespoň co do významu kloní se ke slovenskému dialektu; tak na př. sloveso *bádati* (ve smyslu = pátrati z polštiny vzaté, ale u slovenských spisovatelů má význam = čísti, zpozorovati, tušiti; jako doklad Jg. uvádí Ryb. a Brn.): zbádali sme tam Tatoše (VI, 30). Jinak bádati je

u Kollára též jako sloveso nesložené (m. = pobádati): vše mé srdce k bojům bádá chybným (I, 84, 21). Podobně užito ve smyslu dialektu slovenského *znáti*, *neznati* (= vím, umím, dovedu): neznám, jak jí říkají (I, 11, 21); Teď znám, proč jsi polem, mořem toužil, Menelae,... jen to *neznám* (I, 37, 21); zdaliž neznáš, že se blíží ono pěkné ráno (Dr. b. 71, 24); především, znám, toužíš, abych spíše o tom poučila jasně tě (IV, 2); už znám, že to víry povědění dáno jest i lásce za článek (I, 111, 32) atd. velmi často.

Sloveso *číti* u Kollára má význam podle slovenštiny (= znamenati, cítiti, jak je i ve staré češtině): na př.: i mých znojů učijete (I, 70, 21); všudy zníti řetěz u noh čiji (III, 14. 24); potom zmizly, když můj příchod čily (I, 117, 32, r.); já i Milek živě změnu tu čil (II, 39, 32, r.); že se šťastným čije (III, 115, 32, r.) atď. často.

Z běžné mluvy konservační vzato jest sloveso *ráčiti se*: vidím čtyry slavské ženičky ráčiti se při nebeské kávě (IV, 47, pochutnávati si; ale též: měly se rády, libovaly si, dobře se snášely navzájem).

Taková byl asi vliv dialektu slovenského na Kollára z první doby jeho činnosti básnické*). V pozdější době básník s úmyslem věnuje ještě více místa vlivům dialektickým. Snaha ta vyplývá z pozdějšího názoru básníkova. Chce tímto způsobem zblížiti co možná slovenštinu s češtinou. Tímto ústupkem chtěl si bezpochyby nakloniti především zastance samostatné slovenštiny spisovné, aby zabránil úplné roztržce. Proto při básních z této doby užívá takovou měrou přísloví, obratů syntaktických a fraseologických, vzatých ze živé mluvy slovenské.

V znělkách vydaných r. 1832 a později naskýtá se nám již daleko větší počet čerpaných ze živé mluvy. Často děje se tak ovšem pro rým**). Ale většinou projevuje se v tom zjevný záměr básníkův, dříve již uvedený. Přibírá hojnou měrou slova z obecného života, kterým básníci z pravidla se vyhýbali. Některá jsou běžná ve všech nebo většině nářečí československých, odchylujíce se tu i tam jen hláskoslovně; jiná jsou obmezena pouze na území slovenské. Dokladů pro slova všeobecně v dialektech československých běžná netřeba uváděti.

Hojně je však v pozdějších básních Kollárových takových slov, která jsou běžná jen na území slovenském, nejsouce příslušníkům jiných dialektů dobře srozumitelná. Uvádíme více příkladů: *bachor* (= břicho vnitřní): bachory leje z těla jejich (V, 58); *břech* (= štěkot; k tomu sloveso *břechati*: pes břeše, Dr. b., str. 112, 21): břechů těch se lekal (V, 108); *bylka* (= býlí, zde ratolest): dub jen jednu má k ní vonnou bylku (I, 64, 52); *bzdocha* (= druh komárů; *bzdoch* podle Bernoláka: pedens, Farzer): bzdochy štípaly (V, 108); *čad* (= dým též rus. a u Lindeho): v kořist dány čadům (V, 95); *čechlík* (již stč. — plachetka, košile, hazuka): cikánče jen v bídném čechlíku (IV, 130); *čižmy* (= vysoké boty s holinkami V, 69); *čižmár*: javše slovenského čižmára (V, 75); *dereš* (= lavice k bití; Koll. vykládá od slovesa »deru«): teď stojí pro Slávy tam dereš (III, 22, 32, r.); *devlík* (slc. = devla podle Bernoláka = starý kůň, mršina;

*) Příklady z vydání 1832 a pozdějších uváděné v předcházející části měly jen doložiti slova vzatá z dialektu z první doby. Dialektická slova z první doby básník opakoval i později.

**) Někde rým vleče takových slov řadu za sebou; na př.: kostlivec se k nám byl *přimotal* — nemluvil nic aniž *lalotal* = (žvatlal, zmateně a nesrozumitelně breptal) — z ticha za mnou *klepotal* — za ním pak se Posměch *řehotal* (V, 36) a j.

v běžné mluvě = silné, bujné děvče): jaký podíl možno míti tomu devlíku (IV, 130, r.); *fuk* (hněv, vrtoch, rozmaz, již v stč.; u Palk.): po milostném fuku přáno mi polibiti kytaru i ruku (I, 28, 32, r.); *haraburda* (= nepatrná věc; již u Kom.): proti níž (žinčici) ta v Tatrách není nic než haraburda (IV, 92, r.); *homok* (slc. a maďar. = drobný, létavý písek): potok ráje tvoří v homoku (III, 5, 32, r.); *chotár* (= kraj, u sloven. spisovatelů): zanechavších sotva Plonský chotár (II, 75, 32, r.); *jelito* (snad v jiném smyslu [vnitřnosti] nežli u nás v běžné mluvě, nebo snad pro rým): chytli čižmára) řežíc údy, hlavu, jelito (V, 75, r.); *kazár* (= Zuchtmeister); (V, 34, r.); *kázeň* (= kázání; I, 72, 32); *kloček* (= vločka, též u Hanky i Čel. Pan. jez.): Zefyr házel na Ni sněhem vonných kločků s jabloně (I, 28, 32); *klouzky* (u Koll. = klouzačka, jinak znamená houbu): příjemné jsou v zimě sanice a klouzky u potoků (I, 15, 32); *koč* (= kočar): přišla sem v koči (V, 97, r.); *koch* (= komín) má službu kochů škrabáka (V, 63); *krpci* střásl (= našemu zaklepal bačkorama; Dr. b. str. 57, 45); *křenec* (= rampouch): palác z křenců ledových (V, 50); *kutina* (Koll. vykládá ve Výkladu str. 228. = »kout louky, který potok svým hadovitým vinutím a kroucením se způsobuje, jinde = zákruta«): přirození luk i kutin trávných rozšířilo (III, 15, 32); *nákov* (= kovadlina, již ve stč.): dvě těla na nákově kuli (V, 71); *neplach* (= člověk neohrožený, drzý): než já neplach chci se držet obou (I, 8, 32); *oblok* z maď. (= okno): podala ven chudým přes obloky (I, 113, 32, r.); *obročnice* (= pytel na obrok): vecpav hlavičky v obročnice jim (V, 100); choditi *v ohledy* (I, 73, 32); *oponec* (květina: glecoma hederacea; Jg. mor. et slc. při oponka): hrad, po němž oponec pní do oblaků (IV, 57); *oslička* (= brousek): brousím střelku jeho osličkou (I, 54, 32); *párta* (= ozdoba dívek na hlavě; Dr. b., str. 62, 45); *piroh* (= jídlo z mouky, též rus.): ženy připravují pirohy (IV, 116); *pláma* (vypálené znamení): na čele má plámu (V, 88, r.); *pokrovec* (= houně, těžký koberec, též u Tabl.): přirození dalo pstré pokrovce (III, 15, 32); *přísadka* (? ve slovnících se nevyskytuje): v zahrádce mlaď i přísadka od země se pnouti počínala (IV, 93, r.); *purga* (= hra »špaček«): hrá se v purgu (IV, 115); *ryč* (= pokrm asi naše »svarba« = hordeolum pisis vel lentibus mixtum« Brn.): jedli zde ryči z němčiny a latiny vařenou (V, 20); *ryza* (= rez): řetězy ryzou téměř shnilé (II, 93, 32); *salaš* (= bouda pastýřů): vesnička i salaš hostinný (IV, 92); *sbír*: hlůza hošíků, drábů, sbirů (V, 68): *sitno* (= peklo V, 1; Koll. vykládá ve Výkl. str. 378); *svatka* (= příbuzná manželstvím): mužova sestra, též bratrova žena (Brn.), mého dítěte tchyně (Palk.): (vidím) víc ještě sousedek a svatek (I, 117, 32, r.); *šalmaj* (již u starších spisovatelů): co zpívá pastýř při šalmajech (IV, 112, r.); *šerha* (i stč.) (= hospodář vězňů, dále ras, tyran): řekni šerhu jeho (V, 73); *škára* (= skulina v jiném smyslu, nežli u nás; Kollár odvodí od slovesa *škeřiti*): přes ploty a škáry kukající (IV, 132); *šplicha* (špliha; šplecha = skvrna): jen tu slunce bez šplichy a mraku (I, 106, 32); *švandra* (přezdívka = otrhaná, potulná ženská, Koll.): tento švandra vyhnízdil to lživé diploma (V, 36, 32, r); *úskok* (slc. = zběh; též vlastní jméno Úskoci): úskok ten a zrádce (V, 33); úskoci Maďaři (II, 110, 32, r.); ne láska hnala úskoky ty (IV, 104); *švihlička* (= obratná ústa; podle Jg. znamená ve sloven. = lepá ženština, švihačka, ale u Koll. = švitorná mluva, přezdívka o němčině, slyším, ano hlasně švihličkou Němec cosi švandřikoval (V, 62, r.); *ujčina* (= »ujcova manželka; sestra matky mé«, Koll.): bylo zde bab, prabab, ujčin, matek (I, 117, 32); *urda* (= lepší

syrovátka ovčí, Palk.) a *žinčice* (= syrovátka z ovčího mléka): strojíť se tu žinčice a urda (IV, 92, r.); *vajánek* (= hra svatojanská, s písní »Jano, Jano, Vajano«): aneb Vajánek si schystají (IV, 116); *vonička* (= kytka voňavá); voničky v rukách třímajíce (IV, 93, r.); *vřece* (= pytel) kořist nese ve vřeci (V, 46); *zbojník* (= lupič): zbojníků nás v bandě devatero (V, 68), *zbojství* lotrovo (III, 98, 32); *zpěvanky* (= písně. IV, 114, r.); *žihlavník* (= tkanina, ozdoba zvláště nevěsty; Dr. b., str. 62, 45); *žruta* (= žrout; zde o potkanech a myších: roje těch žrut (II, 48).*)

Některá slova slovenská shodují se českými, ale mají zcela jiný význam; na př. *lavice* (= lávka); zdrobnělé *lavička*: přinucena bývala ke svým květům přes lavici; a dále: přes onuno lavičku (I, 59, 32, r.); *košťál* (podle Rybaye slc. = hnát, kost): hlavu asnad z křemene, ne z košťálu (V, 87, r.).

Ze slovenského nářečí Kollár přijímá i některá adjektiva na př.: *lichý* v několikerém významu, odchylném však od významu českého: řeka licho (= nerovně) před člověkem tekoucí (II, 8; 22), lichý Milek lomí se mnou přímeří (= klamný III, 72, 21); mzdu lichou vezme (Dr. b. str. 24, 27): proti národu vedl on boj lichý (= marný, II, 14, 32, r.); *osuhlý* (též u Bratří); city osuhlé (I, 21, 32).

Tak i adjektiva později se vyskytující: *plechý* (u Jg. doloženo též z Bratří a z Rosy = hladký, nedrsnatý): nešťastná a plechá mladice (IV, 54); *plihý* (u Jg. doloženo z Rosy a Koll. = řídký, špatný, mizerný): Činí pokání za zločinstva nelidská a *plihá* (V, 41, r); *švábský* (= německý): řeknul švábsky (IV, 14); *vděčně* (= rád, Brn.): já bych vděčně zpátkem mu všecky jeho latinky dala IV, 74; *slovensky*: co znamená dobře *slovensky* Slovan (Dr. b. 104, 21), m. slovansky. Podobně má Kollár: Krok *po slovansky* velel (Př. v. 42, jen 1824).**)

Jiná adjektiva uvádíme podle jednotlivých přípon. Tak adjektiva tvořená příponou *—ný —ní* Adjektiva tato nejvíce ukazují tvořivou sílu jazykovou, jakou vyznačuje se živá mluva vůbec. Z prvního období můžeme uvésti adjektiva, jež patrně jsou původu slovenského: *léčný* (u Brn. = mohoucí býti léčen; u Koll. = léčivý, léčebný): výtoky léčných bylin (II, 51, 21): šťáva v léčné vařená dílně (Vulkanově); III, 10, 21); *ztravný* (vedle Brn. Plk): ztravnou daň nosí řeka hájkům (Rozp. v. 18). Hojnější jsou adjektiva tato v době pozdější; na př.: *boční*: *bočními* dvérci tlačil se sem (IV, 69, r.); *křížný*: přes ohyby cest a *křížných* stezek (II, 50, 32); *rudní*: kámen roztápí se v rudní huti (V, 7); často vyskytuje se *slyšný* a *vidný*: není slyšno krásnější němčiny (Dr. b., str. 96, 27); co slyšno na těch stranách (IV, 25): varhánky slyšné všudy (IV, 114); vidno celé národy cizoplemců (IV, 107): vidno Maďarkyni (V, 105); mezi stvořenostmi na nebesích okem vidnými (I, 80, 32, r.) a j.; *skladný* (odstín významový podle sloven.): píseň dosti skladnou (IV, 29, r.); *značný* (= znatelný): tváře, zvyky . . . Mílek vypodnil značněji (I, 53, 32, r.); *žrutný* (od subst. žrúta čili žrút = našemu žerout): tato chasa žrutná (V, 75 r.).

*) Někde zvláště hojně nakupeno je takových jmen více vedle sebe. Bývá to z pravidla u takových věcí, jejichž znalost básník čerpal z lidu. Tak při některých jménech *býlí* (V, 93): roste trav a bylin, bodláků a kříků, rody . . . bolehlavů, *blenů*, *čertkusů* (i u Dobr. Gr. 54 (1), *lilků*, *chrastavce*, a *zádusů*, *hadolistů*, *všivců*, *krvavníků*.

**) Jistou neurčitost v pojmenování Slováků jeví i vydavatel »Básní« Kollárových; píšeť v zadu v poznámkách jednou: »Plápol značí Sl*ove*nům«, podruhé »Sl*ava*nům«, »Sl*ava*né« (str. 88).

Příponou —*avý*: *kyptavý* (= komolý, verstümmel, tudíž *nemotorný* někdy i: levák, kršák): v ruce kyptavé (V, 35, r.); *meravý* (= upřený, strnulý): já zřím okem meravým (IV, 19) a rým k tomu: spolkem *leskavým*; toto adj. i jinde: jména psaná leskavě — a zase rýmem: smáli se mu *šehravě* (V, 20; vyskýtá se i ve starších památkách); *pěhavý* (u starších spisovatelů pihavý od píha): léto pěhavé (= jež dělá pihy — rým: jaro v jeho kráse *stra avé* a v jeho veselosti *spěvavé* (I, 15, 32). Jiné adj. *zabudlivý* (= kdo snadno zapomíná, zapomětlivý): Matko! ty jsi zabudlivá velice (Dr. b., str. 71, 24).

Některá z nezvyklých nám adverbií u Kollára jsou původu dialektického. Ve vydání 1821 vykládá se v zadu adv.: »*ta* tolik co *tam*«. Toto příslovce vyskytuje se v prvním vydání velmi často, ale později Kollár od něho upustil, nahradiv je jinak. Zajisté hlavně z toho důvodu, že působila se tím často nejasnost; mohlo se snadno pojímati za náměstku »ta«. Některé doklady: (krása) zpátkem ta zas, odkud přišla, letí (I, 87, 21); aby pobraly ta k Ní s sebou očí těchto řeky (II, 128, 21); tento ta větrem letí (Dr. b. str. 92, 21); až ta na vrch (t. str. 102, 21). Na všech těchto místech Kollár později za »ta« dosadil »tam«. Jinde změněno jinak; na př: a ta jí ňaděr mých vzdechy zanes; později: a mojich ňader Jí... (Nář. v. 10); neste Jí *ta* tam žel můj (Ces. v. 39, p. jen tam); pějte ta nářeky mé (p. »vy«; t. v. 40); vějte ta mé vzdechy (p. »k Ní«; III, 9, 21); příteli, ta tam poďme (p. tam se berme; Dr. b., str. 32).

Původu dialektického je též adverb. *asnad*: Asnad vy jste slyšeli (III, 13, 21); v říšech asnad nemožných (I, 10, 24); jest to asnad Křiván rohatý (III, 2, 28); (kvasnice), jenž tobě asnad chutné (III, 106, 32); kdo jste, asnad vyhnancové z Troje (II, 19, 32) a j. v.

Z jiných adverbií dialektického původu uvádíme: a teď, ouvé! vše se *opak* děje (m. naopak, II, 41, 32); bodejž skoupost propadla se, *najmě* v lásce (slc = jmenovitě; I, 55, 32); My jsme o něm rozprávěli, v tom on *tuľby* (= rychle, ecce, slc; IV, 19, r.); kde se *ostatníkrát* konati mají slavské božské služby (= naposledy; II, 35, 32).

Významem dialektické je adverbium *skoro* (= brzy, záhy): přísaha mění se skoro (Nář. v. 16); neb skoro zostra bůsti budou její žahadla (Dr. b., str. 90, 21); Nuže tedy, Slováci, již spite, skoroť bude vašem po kmenu (III, 33, 32). Jindy má za to *sůr* (= spíš, dřív): čím skůr odtud odletěti chtěje (III, 76, 32).

Rovněž mnohá ze sloves jsou tak jemného odstínu dialektického, že jim nelze na základě našich dialektů porozuměti. Vzniklať zajisté z podivuhodné tvořivosti jazykové, jež různými kmeny, většinou onomatopoetickými, vystihuje jemné odstíny významu i děje Tu i tam ukazuje k příbuzným jazykům slovanským; na př.: *blčeti* (ve vydáních pozdějších ponechán Kollárův výtvor, blučeti = praskati, o ohni): v levo blčí vysoká jak veže z papírů a knížek hranice (V, 37); *b lati* (= blčeti, blkotati slc. = hořeti plápolem, šlehati): nedlouho ten plamen vyblkoval (II, 91, 32, r.); *čarbati* (= škrábati, mazati): časopis začal čarbati (V, 81, r.); *drúzhati* (slc = drúzgat = roztlouci, roztřískati, drúzga, třiska): hrozil města zdrúzhati deštěm střel svých (III, 22, 32, r.); *hynouti* (= hlasitě se diviti citoslovcem »hý!« Ryb., Koll.): »Co to?« zhyknu »za divadlo nové?« (II, 136, 32); *chlipnouti* (= srkati): sotvy dvě tři kapky schlipne (I, 105, 32, r.); *chlostati* (= mrskati): syna prutem chlostal (V, 82, r.); *chrumkati* (= chroustati): jejichž tlamy chrumkajíce kosti žerou (V, 44); *kroutnouti* (= zkroutiti,

obrátiti se): by loď zpátkem skroutnul ku přístavu (II, 11, 32); *mávati*, (přecházeti, sem tam běhati, slc): dáma po nebi se přemává (IV, 108, r.); *pníti se* (= chlubiti se): každý se Slavomilem (Dr. b., str. 100, 21 ale jinak pníti = pnouti u Dobr. Gr. 102 (2.) = hängen: an lípa pní k nebi (Dr. b., str. 35, 21); hrad, po němž oponec pní do oblaků (IV, 57); *roubati* (= sekati též u Kom. Lab., u Dobr., Gr. 147 (1): ani hrozně meči ostrými roubali se (V, 29); *šibati* (= nabiti, napráskati, slc. dokl. ze sloven. spisovatelů): přece jedno Němče vyšibal (i já v ní) (II, 21, 32, r.); *šípiti* (= domysliti se, znamenati): a tu šípím, že řeč byla o mně (V, 16, 52); *škouliti* (= šilhati): rychtáře oko zlostně na nás zaškoulilo (II, 23. 32); *škeřiti* (= ceniti): Milek škeřil zoubky sněhu bělší (II, 101, 32).

Z dialektu slovenského vzata jsou mnohá slovesa, odvozená příponou — *kati*. Znamenají mazlivé zdrobnění; na př.: »buvičká« (= spinká, hajá). V první době své činnosti Kollár užívá jich zřídka, spíše neuvědoměle, protože mu vešla v krev, nevěda, že nejsou ve spisovné mluvě; z »Básní« (z 1821) jediné můžeme uvésti: *achkati* (t. j. vzdychati, »ach,« lkáti): ticho achkati začne (Dr. b., str. 25). Později (32) jsou u něho častější a Kollár užívá jich hojnější měrou patrně s úmyslem: *bozkati* (= líbati); já je (děti) bozkám (IV, 89, 32); *hněvičkati se*: proto se už hněvičká (I, 57, 32, r.); *lapkati*: lapkajíce za roucho mne plaše (tamže); *potepkati* (popláskati): po pleci pak ji jsem potepkala (IV, 25, 32, r.); *zdrávkati* (= na zdraví píti): Ungnad sobě zdravká s Henningem (IV, 100, 32); *modlikati* (= doprošovati se, naše = škemrati): tak dlouho musím modlikati každičkou přízeň (I, 54, 32).

Pro některá slova, jež žijí v dialektu slovenském, Kollár nachází dodoklady v jiných jazycích slovanských, ale ne ve spisovné mluvě české; tak na př.: *brat* (slc a rus.): brat vlastní (Př. v. 66.; ale 1824 je bratr); i brat jeho (IV, 39); *čudo* (slc. a rus. = div): čudo nad čuda (IV, 3, r.); *jachati* (pol., rus., slc. mor.) (II, 35, 32, r.); *pleso* (rus. a slc. = jazero): jednu půlku plesa (Dr. b., str. 40, 21, r.); sama jsem se v plese koupávala (Dr. b., str. 112, 21); přes plesa (III, 71, 21, r.); v tůň plesa hlubokého (II, 48, 32); milo hledět na plesa (IV, 126).

Kollárovi patří zejména zásluha, že ze svého dialektu (též v pol. je) uvedl v naši mluvu básnickou sloveso *třímati* (= držeti, míti, jímati), nyní tak bežné: ať sobě tříme, co má (Dr. b., str. 24, 27); dlaní třímá srp (III, 40, 32); ona třímala loď (II, 45, 32); Boleslav si s Husem třímají ruku (IV, 8; 30); třímají voničky v rukách (IV, 94); hrob, jenž drahé kosti v sobě třímá (III, 17, 32, r.); za rozené Maďary je třímám (V, 10), všecky matka třímá za své děti (IV, 80) a j. velmi často.

* * *

Obmezil jsem se ve své rozpravě je na stránku lexikální. Ukazuje se zde vliv rodného nářečí básníkova jistě velikou měrou. Avšak též po stránce hláskoslovné, tvaroslovné a syntaktické podléhal básník jednak uvědoměle, jednak neuvědomele svému rodnému jazyku dosti silně. Ukázati to zevrubněji, ponechávám si na jinou příležitost.

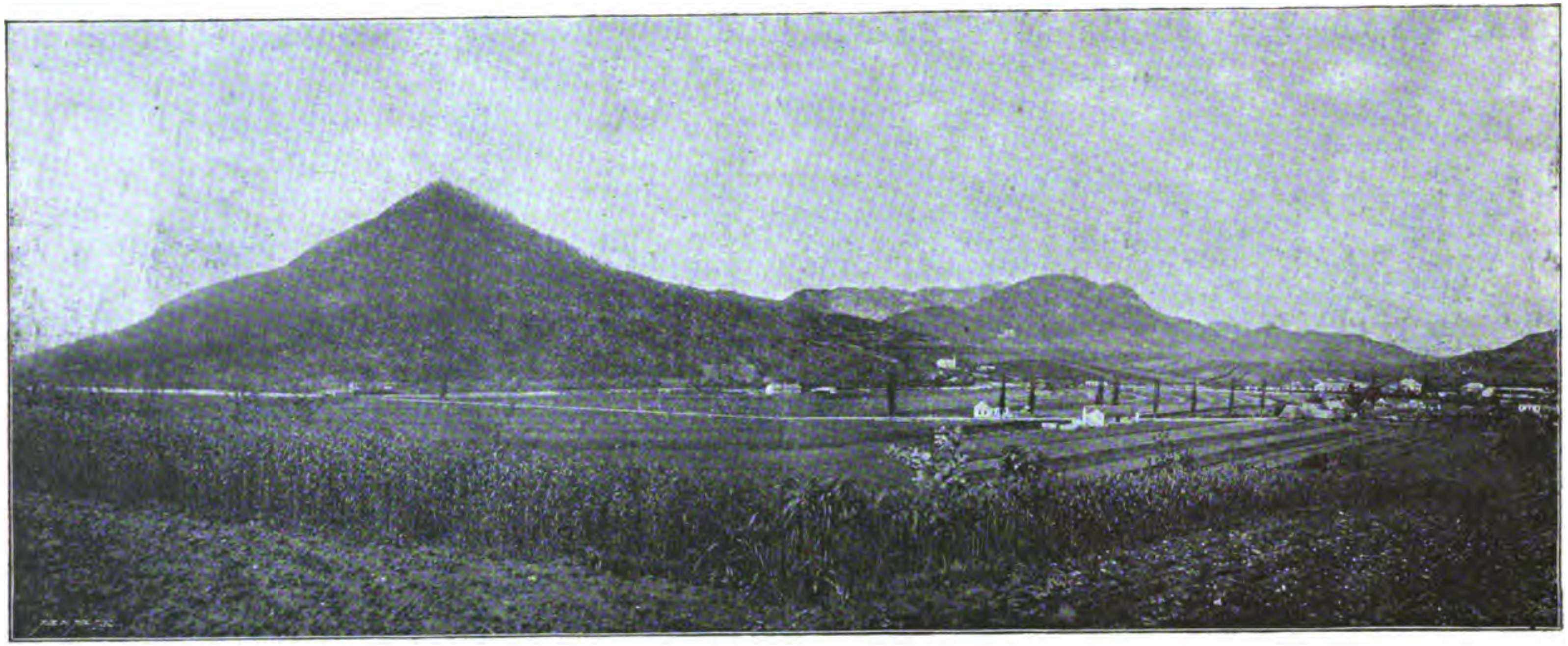
Okolie ružomberské.

Každý rok pribýva navštevovateľov českých a moravských do údolí tatranských, čo je znakom, že nás bratia naši poznať chcejú bližšie. Tak je dobre; i my máme navštevovať, poznávať bližšie Čechy, Moravu a Sliezsko. Ruka božia postavila nás do týchto krajov obec k obci v nepretržitý celok, spája nás jedna krv, jedna reč: či nemáme byť jedna duša a jedno telo? Týmto vzájomným poznávaním zblížime sa najskorej. A veru i naše utešené kraje zaslúžia povšimnutia a poskytujú letním výletníkom mnohý pôžitok.

Ružomberok.

Myslím tedy, že aspoň čiastočne poslúžim vzájomnosti našej, keď nakrátce opíšem okolie ružomberské na tomto mieste; lebo ono je nielen z najkrajších na Slovensku, ale i svojou polohou je Ružomberok najpríhodnejším pre turistov českých zvlášte preto, že tu rozchádzajú sa cesty vo všetky štyri strany podtatranských krajov.

Okolie ružomberské.

Ružomberok, po maďarsky: Rózsahegy (čítaj Róžaheď), Rosenberg, leží v Ľubtovskej župe u košicko-bohumínskej dráhy. Zdalo by sa, že dľa mena je nemeckého pôvodu, ale to je nie tak. Ružomberok je už pred príchodom pár nemeckých rodín, po plene tatárskom, obydlených na zvláštnej ulici, slovenským mestečkom a dávam za pravdu drovi Ivanovi Zochovi, ktorý tvrdí, že ani Ružobreh, ani Rosenberg, ale *Rôzbreg* (ako Roztok, Ráztoky), lebo v najstarších listinách mestských je zreteľne menovaný Ružomberok Rosbregom. Pravda, že Nemcom bolo z toho pohodlne spraviť Rosenberg a Slovákom z Rosenbergu Ružomberok. Takéto prelievanie mien dľa zvuku je u nás obyčajné, na pr. jesto Vyšnie, Prostrednie a Nižnie Dvorniky. Prostrednie Dvorniky pri maďarčení mien obcí r. 1848 dostaly meno *Közép* Varbók, (Közép = prostredný), ľud ich potom volal *Kozie* Dvorniky; nedávno pri novej maďarizácii preložili doslovne a úradne Kozie Dvorniky na *Kecske* Varbók (kecske = koza). Že sa Ružomberok pôvodne mohol menovať Rôzbregom, dosvedčuje aj tá okolnosť, že postavený bol na rozbreží rieky Váhu a Revúcej. Nemýli nás ani najmenej pri tomto »ruža prestrelená šípom« na herbe ružomberskom.

Ružomberok postavený bol najprv na vršku a len neskoršie rozširoval sa popod vršok. To dosvedčuje listina kráľovská, Ludvikova, ktorý r. 1376 ustanovuje: aby v ružomberských majeroch, pod vrškom mesta sa nachádzajúcich, nepredávalo sa víno, pivo a iné nápoje, ale len hore, v meste.

Ružomberok má polohu zriedkave krásnu, leží akoby v stredu hviezdy, ktorej papršleky tvoria premávkové cesty dolinami: na východ Ľubtovom ku Spišu, na západ k Turcu, na poludnie k Zvolenu a na sever k Orave. A ačkoľvek leží 450 *m* nad hladinou, predsa má povetrnosť nie tak ostrú ako kraje nižšie a na rovinách ležiace a to preto, že chránený je od severu vysokými horami.

Najkrajší pohľad na okolie ružomberské je s Kalvárie. Pred nami krásna dolina Ľubtovská so striebornou stuhou Váhu, v úzadí Kriváň, v pravo Salatín, Magura, Ďumbier, Poludnica, v ľavo strmí Čebrat, na spôsob egyptských pyramid, Veľký a Malý Choč, pod ním zámok Likava, Mních, za ním povznášajú hlavy svoje Prosečná, Ostrô, Bánovky a Baranec. A tie dediny a mestečká s bielymi vežami a kostolami jakosi čušia, čakajúc v útulné, pohostinné domy svoje závan božieho pokoja a požehnania.

Ružomberok má 6000 obyvateľov Slovákov a rozumie sa viac bohatých rodín židovských; sú tu aj dvaja-traja Maďari, úradníci.

Čo sa výstavnosti mestečka tohoto týka, tedy, pravdu rečeno, je to ešte všeliako. Hore na námestí, pri stotisícovom mestskom dome, jesto aj drevené chalúpky, na ktorých ešte niet komínov. Dolu pod vrškom stoja už pekné domy, zvlášte v Mostovej a Kráľovskej ulici.

Je tu vyššie gymnásium, meštianska škola dievčenská, kde je náukosdeľnou reč maďarská; v elementárnych školách prostriedkom materskej reči učia sa deti najviac maďarčine. O tom, aby sa deti v svojom jazyku naučily myslieť, hovoriť, čítať a písať nieto tu ani chýru. Následok všetkej tejto ružomberskej kultúry (zabíjanie ducha cudzou rečou v najútlejšom veku) je ten, že z našich škôl vychádzajú hotoví blci. Ružomberskí synkovia, navštevujúci gymnásium, len v 10% preškrabú sa cez múry 6. triedy (tu stavajú sa klerikami), maturu gymnasiálnu neprekoná ani 5%. Najšťastnejší sú židia, tým slúžia tieto školy. Majú dobre zariadené školy elementárne: deti naučia myslieť a rozvijú im ducha v materskom (nemeckom) jazyku,

potom chytia sa maďarčiny a túto tiež osvoja si materčinou. Naši mudrci držia sa novej paedagogickej zásady, tej totiž, že k naučeniu cudzej reči materská reč je nie potrebná, ba je vraj škodná; lebo deti by vraj maly príležitosť poznať bližšie aj *svoju* reč a to by bolo na škodu maďarizácie. Nuž učia maďarčinu po maďarsky: deti pozerajú na nich s otvorenými ústami, nerozumejú ani slova — učia sa celé strany nazpamäť po maďarsky a keď sa nenaučia, drú ich do deviatej kože. Tak oblbení kresťania vychádzajú zo škôl a padajú v židovské otroctvo v Magyarországu. A naši slovenskí rodičia, zvlášte tí, ktorí majú z kade, aby vraj uchránili deti svoje pred školskou tortúrou, ku trojročným deťom berú maďarčatá — oblbujú ich sami. Veru vám môžem povedať, a vy to viete sami, že náš slovenský šuhaj s rozvitým rozumom, hoc nevedel len po slovensky, prvý a druhý rok preboril ťažkosti rečové na gymnásiume a bol potom chlap a vy vychováte na tele i duši večných mrzákov. Nežičím vám to z úprimnej slovenskej duše!

Sliačanská svatba.

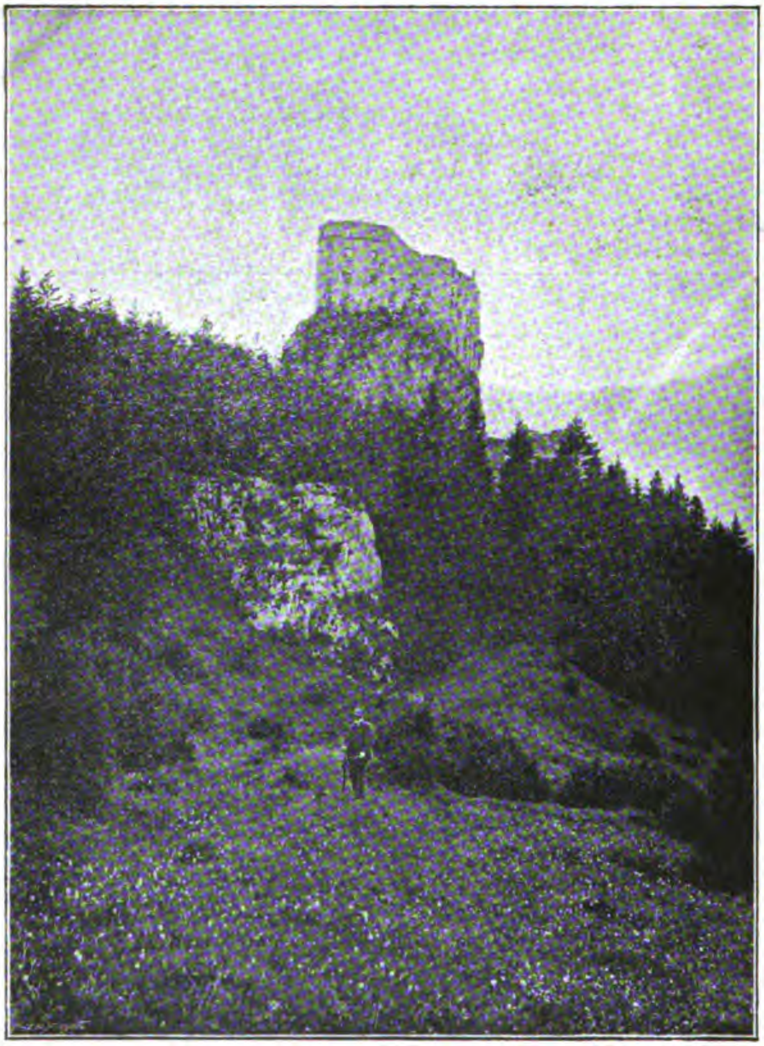
Meštianska trieda, ačkoľvek mesto dáva ročite veľké tisíce na túto pseudokultúru, v Ružomberku je bezvýznamná. Priemysel, kupectvo predstavujú tu ľudia sem prišlí; Ružomberčan od krajčírstva a murárstva ďalej neide. Proletárov, zavoňavších gymnásium, ani nespomínam. Pre mesto toto maly by zvlášte význam veliký dobré priemyselné školy. Mesto nech vychováva *sebe* triedu zdravú, silnú a nie mrzákov, ktorí ani čo učenci, ani čo priemyselníci a kupci, ani čo hospodári vyniknúť *pri tomto stave vecí* nemôžu.

A Ružomberok je pri tom všetkom najživším obchodným bodom v Ľubtove. Tu dom Makovických už od polstoročia bol strediskom obchodu

slovenského. Obchod s ľubtovskou bryndzou tohoto solidnosťou preslulého domu je svetoznámy.

Sú tu ďalej továrne: na drevovú látku, papier, zápalky, textilný priemysel atď.

V Ružomberku je kráľovská súdna stolica pre Ľubtov a Oravu v dakedajšej pevnôstke sv. Žofie. Táto pevnôstka bola voľakedy samostanom

Likavský hrad.

panien reholu sv. Dominika vzývajúcich. Ďalej je tu okresný súd, slúžnovský úrad, 15. prápor honvédov.

Z budov najvýznamnejší a najstarší je katolícky chrám s vežou, v ktorom r. 1710 vydržiavaná bola ev. synoda; ďalej už spomenutý mestský dom, pri ktorom sa tohoto roku (1897) 12. augusta, už dostavená veža zvalila a piatich ľudí zabila.

V najbližšom okolí Ružomberka je krásne výletné miesto Likavský hrad. Už so železného mostu nad Váhom belejú sa rumy jeho na zelenom úzadí Malého Choča. Sem každú nedeľu po obede chodia mnohí pookriať v kráse prírody a jej vnadách.

Dľa mienky mnohých historikov založil Likavu majster Donč, ktorý už pred tým bol županom Zvolena, dostanúc v Ľubtove štedrotou kráľa Roberta značné majetky s hodnosťou župana tejže stolice, okolo r. 1325. Hýroš odvádza pôvod Likavy z dávnejších časov, a síce z časov kráľa slovenského, Mojmíra, r. 845. Roku 1312 pánom Likavy pripomína sa Radmír. Potom za zásluhy v bitke u Rozhanoviec dostal Likavu Donč od Karola Roberta. Keď Dončovia vymreli, prešla Likava v majetok kráľa (Žigmonda). R. 1431 dobyli Likavu Husiti, potom daroval ju Žigmund Jánovi Huňadskému staršiemu, Korvínovi, otcovi Mateja, kráľa uhorského.

Hudci sliačanskí.

Ďalej prechádzal v majetok hrad rozličným pánom. Tak bol dlho v rukách Jiskrových, Komorovského, rodiny Zápoľských, Pekryho, Báthoryho, Krušiča, Illésházovcov, Tökölyovcov, kráľ. komory, Fraňa Rákóczyho, komory. Dnes sú z neho už len rumy. O Likave zostaly v ľude veľmi slabé povesti; veď každý hrad bol len hrúzou preň. Na Likavke ešte dodnes spievajú dievčatá:

Na Likavu cesta vykladaná,
po nej ide milá vyplakaná,
ide, ide, rúčky zalamuje,
že jej milý na vojne bojuje.

Štefan Hýroš opísal Likavu v objemnom diele; škoda, že je to nie napísané prístupnejšie. Chalúpka a Vajanský ospievali tiež na Likave odohravšie sa jednotlivé deje.

Ďalej na sever za Likavou rozprestiera bedrá svoje Malý Choč, za ním Veľký Choč; dolinou pomedzi Čebrat a Choč vedie príjemná cesta do Oravy.

Na pravej strane Váhu, hneď v blízkosti Ružomberka je vrch Mních, známy z Kalinčákových povestí. Na vrchu tomto bol kláštor templárov, neďaleko kostol sv. Martina, postavený od Husitov. Tu pochovávali sa veľmoži z hradu Likavy. Pod Mníchom je veliká jaskyňa, ešte dosiaľ nie dostatočne prezkúmaná.

Cez Teplú vedie cesta na sever do Lúček, tu sú znamenité železné kúpele, zvlášte pre ženské. Príjemný, zdravý kraj, dobrá strava, výtečná lekárska pomoc vždy viac a viac rozmnožujú navštevovateľov tohoto liptovského Eldoráda.

L ú č k y.

Cestou na Lúčky povšimnime si za Kalamenami na pravej strane vyčnievajúci vrch *Sestrč* (pôvodne *Cisterc*); tu na tomto vrchu bol takzvaný Starý hrad, alebo Velehrad, Magnum castrum, ktorý v historii Uhorska hral veľkú roľu. Týmto Starým hradom, t. j. horami a lúkami vôkol neho vládne Sielnica, mestečko malé, dve hodiny chôdze vzdialené a tu v archíve složené sú pamätné listiny z tohoto hradu, tiež ešte len čiastočne prezreté. Matej Korvín odňal Starý hrad r. 1469 Husitom a vtedy bol vypálený a so zemou srovnaný. Že hrad bol obývaný mníchami Ciscercitami, to svedčí meno vrchu, na ktorom bol vystavený, zo slova Cisterc, urobili Slováci *Sestrč*.

V povesti ľudu o Starom hrade idú tieto povesti:

Po vypálení hradu zradou Mariše, dcéry pána hradu, ktorá dala kľúče nepriateľom, táto ostala zakliata v zámku a každý rok zjavuje sa premenená v divú sviňu s kľúčami v pysku prosiac, aby jej tie kľúče vyrazili.

Druhá poviestka je táto:

Keď vladár Starého hradu videl, že je zradený, dal urobiť guľu velikú, ktorú akýmsi veľkolukom dal z hradu vyhodiť a oznámil, že v ktorom chotáre guľa zastane, že hory, lúky, polia ku hradu patriace zostanú na veky majetkom tej obce. Guľa zastala až v Sielnici, na Tomovie dome odvalila kus rohu; podnes ju tam ukazujú.

Starhrad mal pevnôstku na chotári Nem. Lupče na povýšenom brehu nad Váhom. I dnes volá sa to miesto Hradiskom, potom tam boly šibenice.

Druhú pevnôstku mal na Čerenovej, vyčnievajúcom brale s vrchu Žipovského, tretiu na trnoveckom vrchu medzi Beňušovcami a Trnovcom, štvrtú nad Malatinou, so severnej strany Sestrče.

Sliačanky pri práci.

Na tri hodiny cesty vozmo od Ružomberka je Oravský zámok, ešte dosť dobre zachovaný, ale neobývaný. Výlet k zámku tomuto je zvlášte v pekný čas na odporúčanie, lebo nielen krásna poloha zámku tohoto ale aj cesta k nemu je veľmi zajímavá.

»Železnô«, liečebný kúpeľ nemecko-lupčiansky, je najlepšie navštíviť z Ružomberka a tak i Korytnicu.

V Železnom schádzajú sa najviac slovenskí hostia cez leto, a preto o ňom v krátkosti toto:

Gustáv Kordoš, professor na reálke v Levoči, má zásluhu o sriadenie Železného v kúpele a letnie byty. A iste každý, kto navštívil toto útulné miesto, skryté v šírodiaľnych horách ľubtovsko-ľubčianskych (od dráhy z Ružomberka 4 hodiny vozmej cesty), veľmi milo rozpomína sa na ztrávené tam chvíle. Železnô je hlboká kotlina, ačkoľvek vyše 1000 *m.* nad hladinou, pod vysokými vrchami, Chabencom, Salatínom a Tlstou. Nikde čistejšieho, zdravšieho povetria nikto nedýchal ako v Železnom. Silná,

aromatická vôňa na stá a stá kilometrov rozprestierajúcich sa ihličnatých lesov vôkol Železného, robia ho neoceniteľným. A čo by tu ani tej dobrej železitej vody nebolo, tedy povetrie, priaznivá poloha pred ostrými vetry a imponujúca výška tohoto miesta, je pre všetkých nemocných i zdravých neoceniteľná.

Len škoda, že naša milá Ľubča veľmi slabo stará sa o tento vzácny dar prírody, ktorý má v lone svojom. Keď by mešťania ľubčianski poznali veliký význam Železného, nuž by aj cesty, aj byty, aj úprava parku nachádzaly sa v inom stave. A vtedy by vykonalo mesto najistejší krok k rozmnoženiu svojich príjmov a dobrej povesti svojho mena.

Korytnica má tiež utešenú polohu pod vrchom Prašivou; je to kúpeľ takmer výlučne vyvoleného národa.

Cestujúc Ľubtovom ku Sv. Mikulášu vidíme z Bešeňovej, pod Magarou, Nemeckú Ľubču. Mestečko toto bolo niekdy vývodiacim majetkom v Ľubtove. Za dávnych časov stála bližšie ku Sv. Michalu. Do Ľubče i do Ružomberka, po odchode Tatárov, prišli Boleslavom kráľom povolaní Nemci. Žigmund kráľ v Ružomberku, v kaštieli sv. Žofie, vydal výsady Ľubtovskej Ľubče; v tejto listine Ľubču menuje po prvý raz theutonicalis. Až vtedy počali múdri ľudia chápať, že Ľubtovská Ľubča pre 14 asi nemeckých rodín po odchode Tatárov, odkiaľ ruka odkiaľ noha prišlých, má byť nazvaná nemeckou. Nem. Ľubča má od r. 1401 zápisnicu nemeckú až do r. 1560, potom latinskú do r. 1566 a r. 1605 začína sa zápisnica slovenská.

Príduc ku Vlašianskemu mostu hore Váhom na ľavej ruke vypína sa vrch Havránok. Tu bol tiež niekdy samostan červených mníchov. Na vrchu tomto, vývodiacom hornému Ľubtovu, roku 1391 bol spálený pod kráľovským sudcom kurie a županom ľubtovským, Bubekom, Ivan, literát z Madač (Kubinský), ktorý v mene kráľov podstrkoval podvodné darovacie listiny.

Najvýznamnejšie priemyslom svojím na Slovensku je mesto Ľubtovský Sv. Mikuláš, tu aj majetkom aj intelligenciou najmocnejšie stojíme. Mikuláš je vzdialený od Ružomberku dráhou len na pol hodiny. Tovarnícke mesto toto vývodí v Uhorsku svojimi koželužnickými výrobkami. Povestné firmy: Kováč a Stodola, Lacko, Hubka, Žufa, Pálka sú všetko domy slovenské. Pravda, v priaznivý čas slovenskému rodu rozvil by sa tu život o mnoho rezkejší; dnes musí sa i taký Mikuláš uspokojiť so svojím kassínom. Tu úradoval niekdy čo ev. kňaz Jur Tranovský, slavný cirkevný spevec a mučedlník Michal Miloslav Hodža.

Ešte k jednemu miestu v okolí ružomberskom chcem vás doprevadiť, tu zaiste budete sa cítiť najlepšie. Je to

Štrbské pleso. Ráno o 6. hodine pohneme sa dráhou z Ružomberka, o 1/29 sme už tam.

Štrbské pleso (jezero) v severovýchodnom uhle stolice (dve hodiny pešej cesty od štrbskej železničnej stanice na košicko-bohumínskej dráhe), na širokom svahu vrchu *Soliska*, je vzácnou perlou nie len Ľubtova, ale celého Uhorska. K plesu je pohodlná vozová cesta a od roka aj železničná dráha.

Pleso toto je najväčšie na južnej strane Tatier, zaujíma 19 hektarov a leží vo výške 1387 *m.* nad hladinou mora, tedy najnižšie medzi tatranskými jazerami.

Podoba jeho je zaujímavá. Keď pozreme naň s južnej strany, s miesta vyvýšeného, tedy ukáže sa nám ako veliká ľudská hlava, s veľkými obr-

vami, končitým nosom a fúzatou bradou k západu. Kde na podobe tejto hlavy malo by padnúť oko, tam je jazero najhlbšie, a síce 20 *m*. Prítok vody do plesa je nie na povrchu, vodou zásobujú ho podzemné pramene. Odtok vody ide malou žilkou do štrbského potoka, s týmto do Popradu a tak Štrbské pleso patrí k vodstvu Baltického mora.

Poloha Štrbského plesa, akoby na rozsiahlej terrasse Soliska, je veľmi vďačná pre turistov; lebo s brehov plesa, ovrúbených vencom lesa ihličnatého, je unášajúci pohľad na všetky strany. Od západo-severu, severu, severo-východu, a východu ponad čierny les, takmer v bezprostrednej blízkosti, vyrastajú k vysokému obzoru vrcholce, štíty, rohy a väže Tatier, šedé, »ošarpané« steny dumných velikánov: Kriváňa, Soliska, Bašty, Ostrej a Tupej, Klina, Končistej a Gerlachu, k juhu Kráľová hoľa s reťazou liptovských vrchov, k západu široká dolina Ľubtova so striebornou stuhou Váhu a strážcami: Salatínom, Šiprúnom (=Perúnov šíp), Krstou horou, Čebratom a Chočom, všetko vrchami šerajúcimi sa na obzore západnom.

Pleso je obstavené krásnymi letohradmi, hostincami a kúpeľami. Vôkol sú cesty, cestičky na všetky strany Tatier. Ztadeto konajú sa výlety k ostatným plesám, na Kriváň, do Smokovca atď. Je majetkom ľubtovského zemana Jozefa Szentiványiho, ktorý o zvelebenie prírodnej tejto krásy zásluhy má veliké.

Kmotor a kmotra v Sliači.

O ľude našom v Ľubtove vo všeobecnosti možno povedať, že pri všetkej skúposti pôdy, pri ohromnom využívaní židovských pijavíc, pri neobyčajne veľkej, najviac nájomníckej práci, je telesne i mravne zachovaný, krásny. Len tie obce, ktoré hrnú sa každoročne do Pešti na zárobky, ztratily pel čistoty mravov, kraja, obyčajov, áno i zručnosť hospodárskej práce. Najzachovalejšie obce sú najvzdialenejšie

od dráhy železničnej: Osada, Revúce a Lúžna. Tu zvlášte ženy čistotou bieluškého kroju vynikajú. A jako je odznakom krásy jich čistota bieleho odevu, tak krásne sú i v ohľade mravnom.

Rázovité obce sú zvlášte Tri Sliače a Važec. Keď vo zmienených obciach: Osade Revúcej a Lúžnej je charakteristickou krotkosť a mäkosť povahy, v Sliači a Važci samá živosť a veselosť. Keď sa Sliačana opýtate: »Ako že sa máte, Sliačania? to vám naiste odpovie so smiechom: A čo by nám bolo, nechybí nám nič iba vtačie mlieko!

Raz som sa spýtal jednej Važťanky: »Čo u vás nového, pan farár zdravý? Ona sa zvrtla na opätku a odpovedala: »Hoj, my a n*a*š p*a*n far*a*r, my sme n*a*rod!«

Važťanka.

A keby ľud náš mal vždy a všade dobrých, oddaných učiteľov a vodcov, nuž by sme smelo hľadeli v ustrety každej budúcnosti.

Tri Sliače sú chlúbou našou a vzorom celému Slovensku. Tu bol ľud zadĺžený, troma alebo štyrma krčmami židovskými hubený, ale poslal im Boh v osobe kňaza, Ondreja Hlinku, otca v tom najideálnejšom smysle slova: dnes — po pár rokoch — sú Sliače krásne ako panna. Tu dokázalo sa, že samá chrámová kázeň, a čo by ju hovoril Jan Zlatoústy, bez tej živej kázne, práce medzi ľuďom, nezmôže mnoho, takmer nič. Hlinka je v dome každého cirkevníka svojho ako doma, t. j. ako by bol tam vyrasteným členom rodiny; a cirkevníci jeho vo fare cítia sa tiež tak nenútene, tak úprimne, ako vo svojich chalupách. Tu niet hrádze!

Bol som raz s viacej hosťami u p. farára. Sliačanov a jich žien, panien a mládencov bol plný dvor. Pozoroval som zvlášte tento pomer medzi duchovným otcom a cirkevníkami. Označím ho len pár slovami: Na fare nebolo zatvorené jednej izby, ani komory, ani sypárne. Po izbách, komorách chodily ženy sliačanské a starší chlapi — už lebo pomáhajúc pri obsluhe, lebo súc tiež hosťami — tak voľno ale i slušne, ako by sa po svojich izbách prechádzali. Cítil som sa tak, ako by som bol hosťom nie pána farárovým, ale všetkých Troch Sliačov. Nielen preto to spomínam, že by som chcel tým vyzdvihnúť len vernosť a oddanosť jich k duchovnému otcovi, ale i preto, že poukázať chcem na jich pomer k nemu. Sliačania nepovedia, keď prídu na faru hostia: pán farár má hostí, ale: dostali sme hostí!

Čebratský.

Vzájemnosť československá.

Napsal jsem už v jistém časopise českém, že by každý vzdělaný Čech měl míti vyvěšenu národopisnou mapu střední Evropy. Učila by nás zajisté *slovanské vzájemnosti.*

Na severu, západě a jihu obklíčen je český národ šedesáti miliony Němců. A národ německý má v *životním úkole,* úzký poloostrov český, směle trčící v obrovské tělo německé, poněmčiti. Síla německá k východu se hrnoucí osvědčila se již na úkor Slovanstva: poněmčeny roviny pobaltické, i podle Dunaje vnikli Němci v kraj slovanský a velikou část ho zabrali. Ovšem i obranná síla českého národa prokázána je samou jeho existencí.

Nicméně — nezastírejme si očí před skutečností — viděti musíme, kterak moře německé přelilo se přes pevnou hráz, hory, a kterak se poloostrov český — *úží.* Ani za dnešního nadšení národního nenavracují se nám druhdy české dědiny a městečka na rozhraní národnostním.

V takovém teprv rozjímání uvidíme, že je nám potřebí nejen účelné práce vnitřní, jakou koná zvláště Ústřední Matice školská a Národní jednoty, ale že je nám též potřebna pomoc *ostatního Slovanstva.* Síla proti síle. Západnímu tlaku germanisace čeliti musí slovanský proud od východu.

Kdykoli mluvíme o vzájemnosti slovanské, Němci a Maďaři bouří nejvášnivěji. Jsou přesvědčeni, že vědomá, zorganisovaná vzájemnosť slovanská učinila by celý kmen slovanský nepřemožitelným, nedotknutelným. Na Němcích rakouských vidíme nejlépe, jaké prospěchy jdou ze vzájemnosti; jejich sebevědomí, jejich úspěchy osvětové i politické mají svůj původ a podporu hlavně v rodácích zahraničních Žádný z národu neobává se ke svým se hlásit a my musíme rovněž toto právo si vyhražovati sebevědomě a bezohledně.

My, Češi, musíme u všeho Slovanstva pěstovati smysl pro svoje krušné položení zeměpisné a dovolávati se pomoci jeho. Nejzápadnější hranice slovanská musí být považovaná za zájem všech Slovanů.

Stavíme zajisté vzájemnosť nejprvé na *osvětu* a *humanitu.*

Co nejrozšířenější znalosť slovanských jazyků, překládání každého důležitějšího díla z oboru vědy i slovesnosti, poznávání slovanských krajů, návštěva vysokých škôl, podpora kulturních podniků zvláště na ohrožené hranici národnostní (Poznaň, Čechy, Slovensko, Krajina) — to jsou první úkoly slovanské vzájemnosti na poli osvětovém a humánním.

Ale i v *průmyslu* a *obchodu* chceme vzájemnosť. Chcem ji konečně i v *politice;* přátelský poměr náš a celého mocnářství se slovanskými říšemi bude záštitou Slovanů rakouských.

*

Jen se tak dotknuv vzájemnosti všeho Slovanstva, obrácím se k vlastnímu úkolu, *vzájemnosti československé.*

Slovensko je mostem, který nás, Čechy, přímo spojuje s nejmohutnějšími Slovany, Rusy. Připusťme v mysli, že by se Slovensko pomaďařilo; potom by nás s východními Slovany spojoval úzky jen pruh země od hory Kotouče k hoře Smrku (v severových. cípu Moravy), od Štramberka za Frenštát p. R., tedy pás země tři čtyři hodiny široký.

A tak my, Češi, musíme viděti v Slovacích nejen rodné braty, ale zároveň spojovací most s nejmocnějšími Slovany. V jejich existenci musíme viděti též *vlastní svůj zájem.* Nám musí záležeti, aby Slováci nejen žili, ale žili osvětově a v poměrném blahobytu, nebo most zvetšelý, probouraný je špatným pojidlem.

Kdyby ze sousedství slovanského nic nám neplynulo, už to, že na jedné aspoň straně nemáme souseda nepřítele, souseda výbojníka, už to znamená mnoho pro existenci národa českého.

Poukažme již, kterak můžeme my, Češi, prakticky prováděti vzájemnosť československou. Uvádíme tu věci nejmožnější a možné hned.

Česká *škola* je povinná, učit o Slovensku jako zemi obydlené částí národa českého. Vždyť přece říkáme, že jsou Slováci vlastně Češi, že by měli psáti českým nářečím; nuže, buďme důsledni a učme o nich ve svých školách jako o Češích. Zeměpis, dějepis, zpěv a ruční práce ženské mohou zvláště k Slovensku přihlédati. V knižnici žáků na školách obecných i *středních* buďtež i knihy slovenské, aby je žák četl s touže lehkostí jako

české. Na středních školách probírejtež se dějiny literatury slovenské právě tak jako české; budiž tu nejen Kollár a Šafařík, ale též Hollý, Štúr, Sládkovič, Chalupkové, Král, Žello, Vajanský, Hviezdoslav a j.

Kupujme slovenský časopis a knihu; kdyby se u nás odebíralo dvě tři sta výtisku každého slovenského časopisu a každé slovenské knihy — a to je přece maličkosť! — byl by to pro literaturu slovenskou a tím i pro slovenské vzdělání zisk *veliký*.

Zakládejme na Slovensku knižnice. Nakladatelé, spolky i jednotlivci zasílejte na Slovensko časopisy zdarma; zvláště přečtený časopis přemnozí snadno oželí.

Z kapitálu, který vláda národu odňala zabavivši r. 1875. jmění Slovenské Matice, vydává se laciný list (za 6 zl. roč.) »Slovenské Noviny«, vycházející třikrát do týdne; z téže základiny vychází »Vlasť a Svet«, illustrovaný týdenník o dvou arších za 1 zl. roč., k čemuž dostávají odběratelé ještě každoročně zdarma kalendář. Oba časopisy jsou jazykem slovenské, ale duchem národu nepřátelské, odrozující. A poněvadž jsou nejrozšířenější — jediný z nich má více odběratelů než všecky národní dohromady — jest i výboj jejich ohromný! Proti takovému činiteli potřebí je postaviti činitele rovnomocného: dávati lidu národní časopis právě tak laciný.

A tak jsme dovodili, že je potřebí kulturní podniky slovenské podporovati též *hmotně*.

Podporujme slovenské žáky u nás studující; míním podporu vydatnou, co by se jich ujímalo obecní zastupitelstvo, spolky nebo zvláštní sdružení. Na Slovensku je pověsť, že studium na českých školách je těžké a pověsť ta vznikla nikoli bez příčiny. Slovenský žák, třeba chodil do obecné školy slovenské, není nikdy do střední školy tak dobře připraven jako český. Vstupuje-li do vyššího gymnasia českého nebo na obchodní akademii z nižšího gymnasia maďarského, je tím hůře. I požadujeme po českém professoru, aby byl k slovenským žákům shovívavý, jakož je shovívavosť v nezaviněných případech samozřejmým příkazem paedagogickým. Žák slovenský se musí těšit na českou školu a ne se jí děsiti.

Když sbíralo se na Slovensku na pomník Hurbanův a později na nižší gymnasium, z Čech a Moravy přicházelo velmi málo. Zaniklá tři gymnasia slovenská nedocházela — ovšem to bylo v čas roztrpčení — od nás podpory téměř žádné; na gymnasium revúcké daroval jistý Čech 6 zl. a zvěčnělý Palacky půjčil na ně 2.000 zl. na 6% úroky.

Chceme vzájemnosť v *průmyslu* a *obchodu*. Slovensko má některý zvláštní průmysl národní, na př. čipky, výšivky, brynzu, oštěpky; má dokonalé výrobky koželužské a kožešnické. Živnostníci čeští a slovenští ani navzájem neinserují, zatím co cizí časopisy uveřejňují hojnosť nabídek našich a naše křiklavou reklamu cizinskou. To je patrný doklad, že není žádné výměny výrobku a plodin. Vzájemnosti *politické* dosud není — udá-li se co, jest nahodilé, bez organisace. Tak zvláště nemají listy politické navzájem stálých zpravodajů.

Jedna věčná, faktůplná řeč českého poslance, kterou by se vylíčily politické, kulturní a národní poměry, ulehčila by Slovákům nad pomyšlení. Tím více, že Maďaři jsou úzkostlivě pečliví o dobrou pověsť v cizině; uvnitř ať se děje co děje, jen navenek aby zůstali národem rytířským. Ale i na sněmu a říšské radě lze poměry slovenské připomínati.

* * *

Čtenářům českým byl by článek můj neúplný, kdybych se v něm nezmínil o tak zv. odtržení Slováků.

Proč si Slováci založili samostatné nářečí spisovné?

Po soudě mém proto, že neznali dokonale jazyka českého.

A proč neznali?

Neměli se mu kde naučit. Nebylo středních škol českých a škola obecná nenaučí nikdy tak dokonale, kolik je potřebí spisovatelům. Husité a Čeští bratří dávno se potopili v nářečí slovenském; v době odloučení neuměl na Slovensku správně česky psáti nikdo, ani Štúr ani Hurban. Přirozená snaha kazatelů býti lidu srozumitelným uváděla nářečí slovenské na kazatelnu a odtud mělo už blízko do literatury, beztoho nejvíc náboženské. V odloučení literárním nebyla žádná vzdornosť, než následek příčin.

Je potřebí, abychom u nás, v národě českém, tehdejší poměry slovenské lépe znali; potom vymizí chladnosť a výčitky.

Nynější poměry nejsou přiměřeny, aby se na věc rozpomínalo. Dnes jen nechejme Slovákův Slováky. Ale vzájemnosť pěstujme uvědoměle, programově a jednota jazyková se může *vyvinouti*. *Vyvinouti*, pravíme a ne odhlasovati, poručiti. Budou-li Slováci české knize rozuměti, budou-li ji čísti, bude-li vůbec Slovensko vzájemnostní dokořán otevřeno české osvětě, žádné neštěstí není, píší-li si Slováci svým nářečím. A to rozumím prvním úkolem vzájemnosti, *aby nám osvěta byla společná*. Aby česká škola byla i slovenskému mladiku přístupná a vlastní,

aby nám literatura i česká i slovenská byla *jednou* literaturou, aby slovenská kniha byla v Čechách tak vlastní jako česká na Slovensku, aby nebylo nic zvláštního, když pražský nakladatel vydá knihu slovenskou a slovenský českou, aby slovenský článek v českých časopisech a český ve slovenských byl zjevem přirozeným a p.

*Myšlenku **jedné literatury**, byť ve dvou nářečích, ztělesňujeme tímto sborníkem.* České a slovenské uvádíme pod jeden krov. Netoliko knihu, ale počátek organisace vizte ve sborníku našem.

Kar. Kálal.

OBSAH: